

І. О. Січко

ТЕОРІЯ І ТЕХНОЛОГІЯ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ

В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Навчально-методичний посібник

Миколаїв 2019

ББК 74.262.0
УДК 373.3.016:502
С 41

*Рекомендовано вченою радою Миколаївського національного університету
імені В. О. Сухомлинського
(Протокол № 19 від 28.05.2019 р.)*

Рецензенти:

Примакова Віталія Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії і методики виховання, психології та інклюзивної освіти, КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти».

Осадченко Інна Іванівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Січко І.О.

С 41 **Теорія і технологія природничої освіти в початковій школі: навчально-методичний посібник** / І. О. Січко. – Миколаїв : СПД Румянцева, 2019. – 256 с.

ББК 74.262.0
УДК 373.3.016:502

У навчально-методичному посібнику висвітлюються основні засади теоретико-методичної системи природничої освіти в початковій школі, формування й розвитку педагогічного мислення майбутнього фахівця початкової освіти, його творчого підходу до моделювання сучасного уроку природознавства з використанням інноваційних освітніх технологій.

Навчально-методичний посібник адресований майбутнім фахівцям початкової освіти, може бути корисним для викладачів вищих закладів освіти, вчителів початкової школи.

© Січко І. О., 2019
©СПД Румянцева, 2019

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Розділ I. Програма дисципліни «Теорія і технологія природничої освіти в початковій школі».....	5
1.1. Навчальна програма.....	5
1.2. Робоча навчальна програма.....	18
Розділ II. Матеріали до лекційних і практичних занять.....	34
2.1. Плани-конспекти лекційних занять.....	34
2.2. Інструктивно-методичні матеріали до практичних занять.....	192
Розділ III. Завдання для перевірки та контролю знань.....	216
3.1. Питання до іспиту.....	216
3.2. Тести для підсумкового контролю.....	218
Список використаної літератури.....	250

Передмова

Теорія і технологія природничої освіти в початковій школі - одна з дисциплін, яку опановують студенти освітнього рівня магістр у вищому закладі освіти. У межах зазначеного курсу передбачено: ознайомлення студентів з концептуальними і теоретичними положеннями про сучасні навчальні технології в початковій школі, формування знань щодо моделювання уроків природознавства за різними навчальними технологіями. Не викликає заперечень актуальність вивчення зазначеної дисципліни щодо усвідомлення цілісної системи освітніх технологій, формування природничої компетентності майбутніх фахівців початкової освіти, ознайомлення їх із широким спектром напрацьованих наукою та практикою сучасних технологій природничої освіти згідно з вимогами Концепції НУШ.

У цьому контексті актуальним видається питання про відповідне навчально-методичне забезпечення. Необхідно зазначити, що попри низку окремих розвідок та навчально-методичних видань вкрай недостатньо ґрунтовних навчально-методичних посібників саме для студентів спеціальності «Початкова освіта».

У навчально-методичному посібникові висвітлено види сучасних освітніх технологій, особливості їх застосування в процесі вивчення природознавства, ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи, вироблення у майбутніх фахівців початкової освіти умінь орієнтуватися у виборі освітніх технологій згідно Державного стандарту початкової освіти (2018).

Навчально-методичний посібник «Теорія і технологія природничої освіти в початковій школі» укладено відповідно до навчальної та робочої програм з курсу «Теорія і технологія природничої освіти в початковій школі» для студентів спеціальності «Початкова освіта».

Посібник призначений для майбутніх фахівців початкової освіти, може бути корисним для викладачів вищих закладів освіти, вчителів початкової школи.

Розділ І. Програма дисципліни «Екологія та природознавство з методикою навчання»

1.1. Навчальна програма

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Факультет: дошкільної та початкової освіти

Кафедра початкової освіти

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор із науково-педагогічної
роботи _____ Н. І. Василькова

«__» серпня 2018 р.

Програма навчальної дисципліни

ТЕОРІЯ І ТЕХНОЛОГІЯ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ

В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Ступінь «магістр»

Галузь знань 01 Освіта

Спеціальність: 013 Початкова освіта

Миколаїв – 2018

Програму розроблено та внесено: Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: Січко Ірина Олександрівна, доцент кафедри початкової освіти, кандидат педагогічних наук, доктор філософії в галузі освіти, доцент.

Програму схвалено на засіданні кафедри початкової освіти
Протокол від «____» серпня 2018 року № ____

Завідувач кафедри початкової освіти _____ (Якименко С. І.)

Програму погоджено навчально-методичною комісією факультету дошкільної та початкової освіти

Протокол від «____» серпня 2018 року № ____
Голова навчально-методичної комісії _____ (Курчатова А. В.)

Програму погоджено навчально-методичною комісією університету

Протокол від «____» серпня 2018 року № ____
Голова навчально-методичної комісії університету _____ (Василькова Н. І.)

Вступ

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Теорія і технологія природничої освіти в початковій школі» складена Січко І.О. відповідно до освітньо-професійної програми підготовки магістрів спеціальності 013 Початкова освіта.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є: процес вивчення теорії і технологій навчання природознавства майбутніми вчителями початкової школи.

Міждисциплінарні зв'язки: вступ до спеціальності; загальна педагогіка; основи педагогічної творчості; психологія (вікова); теорія та методика виховання; основи екології; основи природознавства; методики викладання освітніх галузей тощо.

Програма навчальної дисципліни складається з таких **кредитів:**

Кредит 1. Теоретико-методичні засади природничої освіти в початковій школі

Кредит 2. Розвивальні, дослідницькі та особистісно-зорієнтовані технології навчання природознавства в початковій школі

Кредит 3. Інноваційні технології навчання природознавства

Кредит 4. Технології екологічної освіти

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета курсу: оволодіння майбутніми фахівцями початкової освіти методикою застосування сучасних навчальних технологій природничої освіти для подальшого використання в практичній діяльності на принципах Державного стандарту початкової освіти (2018) і вимог Концепції НУШ.

Завдання курсу:

- *теоретичні:* ознайомлення студентів з концептуальними і теоретичними положеннями про сучасні навчальні технології в початковій школі, формування знань щодо моделювання уроків природознавства за різними навчальними технологіями.

- *практичні:* формування практичних умінь і навичок використання сучасних навчальних технологій в процесі навчання природознавства в початковій школі.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні:

- знання видів освітніх технологій;
- знання методів, засобів і прийомів навчання природознавству; основні форми організації освітнього процесу;

- вірно визначати природничі поняття та терміни відповідно до Державного стандарту початкової освіти;

- обирати доцільні інноваційні технології при вивченні різних змістових

ліній освітньої галузі “Природознавство” та вимог природничої освітньої галузі та ключових компонент за Концепцією НУШ;

- знання прийомів організації співробітництва на уроці;
- знання способів формування природничих й екологічних компетенцій здобувачів початкової освіти.

II. Фахові:

- застосовувати теоретичні і практичні навички, набуті під час опанування лекційним матеріалом;
- проводити уроки природознавства за модульною структурою його побудови;
- застосовувати різноманітні освітні технології під час його проведення (тому числі – інтерактивні технології, метод проектів);
- успішно проводити позакласну роботу з природознавства;
- моделювати урок за різними технологіями;
- виробляти навички складання технологічної карти уроку природознавства;
- застосувати диференційовані завдання на різних етапах уроку;
- володіти прийомами пізнавальної активізації учнів на уроці.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 120 годин/4 кредити

ECTS.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Кредит 1. Теоретико-методичні засади природничої освіти в початковій школі

Тема 1. Проблема технологій у сучасному освітньому середовищі початкової школи.

Тема 2. Ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи у контексті гуманістично зорієнтованого підходу.

Тема 3. Сучасний урок природознавства в початковій школі та вимоги до його проведення.

Кредит 2. Розвивальні, дослідницькі та особистісно-зорієнтовані технології навчання природознавства в початковій школі

Тема 1. Використання технології критичного мислення у процесі навчання природознавству здобувачів початкової освіти

Тема 2. Проблемне навчання як сучасна технологія ознайомлення з об'єктами природи в початковій школі

Тема 3. Технології ТРВЗ за Г. Альтшуллером.

Тема 4. Використання технології диференційованого навчання у процесі навчання природознавства

Кредит 3. Інноваційні технології навчання природознавства

Тема 1. Інтерактивні технології у процесі навчання природознавства. Технологія організації навчального співробітництва учнів і вчителів

Тема 2. Технологія проектного навчання в процесі вивчення природознавства

Тема 3. Здоров'язберігаючі технології в процесі вивчення природознавства.

Тема 4. Використання STEM-освіти в процесі вивчення природознавства

Кредит 4. Технології екологічної освіти

Тема 1. Використання ігрових технологій на уроках природознавства.

Тема 2. Технологія «Росток» за Т. О. Пушкарьовою. Педагогіка життєтворчості (за І. Г. Єрмаковим).

Тема 3. Теоретико-методичні засади освіти для сталого розвитку в початковій школі.

Тема 4. Екологічна освіта молодших школярів на засадах спадщини В.О.Сухомлинського.

3. Рекомендована література

Базова

1. «Державний стандарт початкової освіти» [Електронний ресурс] / 2018.– Режим доступу до ресурсу: [http:// nus.org.ua](http://nus.org.ua).
2. Концепція екологічної освіти України // "Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України", № 7, квітень, 2002 р.
3. Типова програма для 1 класу закладів загальної середньої освіти, на реалізацію Державного стандарту початкової освіти (2018).
4. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2012. – 392 с.
5. Навчальна програма курсу за вибором для 1-2 класів загальноосвітніх навчальних закладів «Уроки для сталого розвитку. Моя щаслива планета» / О.І. Пометун, А. Д. Цимбалару, О. В. Онопрієнко, І. В. Андрусенко.– К., 2011.
6. Навчальна програма курсу за вибором для 3-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів «Уроки для сталого розвитку. школа друзів планети» / О.І. Пометун, А. Д. Цимбалару, О. В. Онопрієнко.– К., 2011.
7. Гільберг Т.Г. Природознавство: підруч. для 3-го кл. загальноосвіт. навч. закл./ Т.Г. Гільберг, Т.В. Сак. –К.: Генеза, 2014. – 176 с.
8. Грущинська І.В. Природознавство: підруч. для 3 кл. загальноосвіт. навч. закл./ І.В. Грущинська. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013. – 176 с.
9. Автомонов П. П., Автомонова О. О. Оптимальна технологія навчання: Методичний посібник,— К., 1996 — 71 с.
10. Андреева В.Н., Григораш В.В. Настільна книга педагога. Посібник для тих, хто хоче бути вчителем-майстром.- Х.: Вид. група «Основа», 2009.-С. 237-281
11. Ацегейда І.П. Значення педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського

для реалізації сучасних методів екологічної освіти та виховання / І.П. Ацегейда // Педагогічний дискурс. – 2011. – № 10. – С. 22–25.

12. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии.— М.: Педагогика.— 1989.- 192 с.

13. Використання інтерактивних технологій під час вивчення екології/О.О.Загубинога, Г.С.Науменко. –Х.: Вид. група "Основа", 2008. – 314 с.

14. Даниленко Л. І. Управління процесом здійснення інноваційної діяльності в системі загальної середньої освіти // Післядипломна освіта в Україні. — 2003.- № 3.- С. 70-74.

15. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. – К.: Академвидав, 2004.- 351с.

16. Дьюи Д. Философия и педагогика. — М., 1999.

17. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: Методичний посібник / Укл. О. Пометун, Л. Пироженко.— К.: АПН, 2002.

18. Кларин М. В. Технология обучения: идеал и реальность.- Рига: Эксперимент, 1999.- 180 с

19. Клустер Д. Что такое критическое мышление? // Перемена.— 2001.— № 1.

20. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – К.: Рад. шк., 1989. – 189 с.

21. Олійник Т. О. Розвиток критичного мислення // Педагогічні науки. — Суми, 2001.

22. Підготовка вчителів до викладання питань сталого розвитку. Навчально-методичні матеріали для викладачів вищих педагогічних навчальних закладів та системи післядипломної педагогічної освіти: Посібник / О.І.Пометун та ін. За ред. О.І.Пометун. – К. : Педагогічна думка, 2015. – 120 с.

23. Павлова Л. Д. Методологічні підходи до проблеми інтерактивної педагогічної взаємодії//Управління школою —2006.— № 13.

24. Паламарчук В. Ф. Інноваційні процеси в педагогіці // Педагогічні інновації в сучасній школі. — К.: Освіта, 1994.— С. 5-9.

25. Пехота О. М Освітні технології: Навч.-метод, посіб.— К.: А.С.К., 2001.— 256 с.

26. Пилипчук Л. Г. Погляди В. О. Сухомлинського на природу як засіб всестороннього розвитку дитини / Л. Г. Пилипчук // Педагогічний дискурс. - 2011. - Вип. 10. - С. 396-399.

27. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. посібник / За ред. І. Я. Зязюна, О. М. Пехоти. – К.: Видавництво АСК, 2003. – 240 с.

28. Подмазин С. И. Личностно-ориентированное образование:

Социально-философское исследование. – Запорожье: Просвіта, 2000 – 185 с.

29. Полат Е. С. Новые педагогические технологии // Помощь учителю. — М., 1997.

30. Пометун О. І. Моя щаслива планета: Уроки для сталого розвитку : Метод. посіб. для вчителів 3–4 кл. загальноосвітніх навчальних закладів / О. І. Пометун, А. Д. Цимбалару, О. В. Онопрієнко. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2011. – 112 с.

31. Попова О. В, Ставлення і розвиток інноваційних педагогічних ідей в Україні в ХХ столітті. — Х.; ОВС, 2001.- 256 с.

32. Поташник М. М. Педагогическое творчество: проблемы развития и опыт: Пособие для учителя. — К.: Рад. школа, 1988. – 187 с.

33. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів пед. фак-в. - К.: Абрис, 1997. - 152 с.

34. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах. - К.: Магістр S, 1997. - 256 с.

35. Стребна О.В., Соценко А.О. Інтерактивні методи навчання в практиці роботи початкової школи. – Х.: «Основа», 2007. – 176 с.

36. Сухомлинський В. О. Вибр. твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977 – Т. 3. – 670 с.

37. Сухомлинський В. О. Вибр. твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – 639 с.

38. Сухомлинський В.О. Вічна тополя [Текст] : Казки. Оповідання. Етюди. – К. : Генеза, 2004. – 272 с.

39. Сухомлинський В.О. Казки Школа під Голубим Небом / Упорядник О.В. Сухомлинська. – К.: Рад.шк., 1991. –139 с.

40. Сухомлинський В.О. Куди поспішали мурашки [Текст] : казки: для дошк. віку / Василь Сухомлинський. – К. : Веселка, 1981. – 20 с.

41. Сучасні педагогічні технології: Навчальний посібник // А. Нісімчук, О. Падалка, О. Шпак.— К.: Просвіта, 2000.

42. Сучасні технології навчання // Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. – К., 2003. - с. 146-176.

43. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних педагогічних закладів освіти. - 2-е вид. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2003. - 192 с.

44. Халпери Д. Психология критического мышления.— СПб.: Питер, 2000.

45. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения.- М.: Изд-во МГУ, 2003.— 416 с.

46. Хуторской А. В. Как обучать творчеству? // Дополнительное

образование.— 2001.-№ 1.-С. 4-10.

47. Хуторской А. В. Технология эвристического обучения // Новые технологии.— 1998.-№4.

48. Хуторской А. Современная дидактика: Учебное пособие для вузов.— СПб.: Питер, 2001.

49. Школа друзів планети: Уроки для сталого розвитку : метод. посіб. для вчителів 1–2 класу загальноосвітніх навчальних закладів / О. І. Пометун, А. Д. Цимбалару, О. В. Онопрієнко, І. В. Андрусенко. – Д. : «ЛПРА», 2014. – 140 с.

50. Школа друзів планети: Уроки для сталого розвитку : навч. посіб. для учнів 1–2 класу загальноосвітніх навчальних закладів / О.І. Пометун, А. Д. Цимбалару, О. В. Онопрієнко, І. В. Андрусенко.– Д. : ЛПРА, 2014.

51. Якиманская И.С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе. - М., 1996. - 132с.

Допоміжна

Періодичне видання журналів: «Педагогічна майстерність», «Початкове навчання та виховання», «Розкажіть онуку», «Початкова школа», «Початкова освіта», «Бібліотечка вчителя початкових класів».

1. Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах: навч. посіб. /Т.М.Байбара. — К.: Веселка, 1998. -334 с.

2. Бех І. Інтеграція як освітня перспектива / І.Бех //Початкова школа. - 2002. - №5.- С. 5-6.

3. Білявський Г.О., Фурдуй Р.С. Основи екологічних знань. – К: Освіта, 1995. – 365 с.

4. Богуш А. Методика ознайомлення дітей із довкіллям у дошкільному навчальному закладі: [підручник для ВНЗ] / А.М.Богуш, Н.В.Гавриш. — К.: Слово, 2008.— 408 с.

5. Борейко Л.Н. Сотвори себя: Новые технологии обучения // Нач. школа. - 1994. -№ 2. -с. 23-25.

6. Брыкина Н.Т. Нестандартные и интегрированные уроки по курсу „Окружающий мир”: 1-4 класс / Н.Т.Брыкина, О.Е.Жиренко, Л.П.Барылкина. - М.: ВАКО, 2004. - 320 с.

7. Взаємодія сім'ї і школи у формуванні екологічної компетентності школярів: Метод. пос. для вчителя/ автор Л.Д.Руденко. – К.: Педагогічна думка, 2008. – 32 с.

8. Владимирова Т.В. Шаг в неизвестность: Методика ознакомления дошкольников с явлениями неживой природы / Т.В.Владимирова; [ред. И.Я.Гуткович]. - Ульяновск, 2001. - 108 с.

9. Володарська. Інноваційні технології на уроках громадської освіти. – Х.: «Основа», 2008 – 122 с.

10. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1996.
11. Гуїн С.Ф. Філософія у вихованні дітей як громадян світу / С. Ф. Гуїн // Рідна школа. - 2001. - №4. - С. 54.
12. Державний стандарт початкової загальної освіти, 2011 р.
13. Дерябо С.Д., Ясвин В.А. Экологическая педагогика и психология. – М.: Феникс, 1996. – 476 с.
14. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. / І.М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. - 352 с.
15. Досяк І.М. Нестандартні уроки з використанням інноваційних технологій 1-4 кл. Навчально-методичний посібник. – Харків: «Основа», 2007 – 157 с.
16. Дудина М.Н. Філософія в класі: Урок-діалог / М.Н. Дудина. — Екатеринбург: Изд-во Уральского университета, 1995. – 192 с.
17. Дусавицький О. Сучасна школа в системі розвивального навчання // Шкільний світ. — 2003. - № 4. - с. 2-3.
18. Дьюї Д. Психологія і педагогіка мислення / Д. Дьюї; [ред. Ю. С. Рассказова]. - М.: Лабиринт, 1999. - 192 с.
19. Захарова Г. Розвивальне навчання: досвід впровадження в школах України // Поч. школа. — 2000. - № 1. — с. 10-12.
20. Зимняя И. А. Педагогическая психология: учеб. пособие / И.А. Зимняя. - Ростов-н/Д.: Изд-во «Феникс», 1997. - 480 с.
21. Іванішена С. Форми і методи інтерактивного навчання / С.Іванішена // Поч. шк. - 2006. - №3. - С. 9-11.
22. Інновації в методиці викладання початкового курсу природознавства: навч. метод, посіб. / [укладачі О.О.Лінник, Н.І.Черв'якова]. - Луганськ: Альма-матер, 2006. - 85 с.
23. Каптерев П.Ф. Дидактические очерки. Теория образования / П.Ф.Каптерев // Избранные педагогические сочинения. - М.: Педагогика, 1982.
24. Карпова Г.А. Твоя красная книга. Растительный и животный мир Азово-Черноморского региона Украины/ Институт экологии НЭЦУ/ - К., 2000. – 20 с.
25. Козина Е.Ф. Методика преподавания естествознания: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Е.Ф.Козина, Е.Н.Степанян. — М.: Академия, 2004. — 496 с.
26. Крисаченко Н.С. Екологічна культура: Теорія і практика: Навчальний посібник. – К.: Заповіт, 1996. – 349 с.
27. Кукушин В.С. Современные педагогические технологии Начальная школа: пособие для учителя / В. С. Кукушин. - Ростов-н/Д.: Феникс, 2003. — 448 с
28. Лінник О.О. Творче проектування в організації життєдіяльності

шестирічок: навч.-метод, посіб. / О.О. Ліннік. - Луганськ: Альма-матер, 2005. — 178 с.

29.Лопатина А. 600 творческих игр для больших и маленьких /А.Лопатіна, М.Скребцова. - М.: ООО «Книжный Дом Локус» 2002. - 320 с.

30.Лопатина А. Начала мудрости: 50 уроков о добрых качествах / А.Лопатіна, М.Скребцова. - М.: ООО «Книжный Дом Локус», 2002.-320 с.

31.Любаров Ю.Й. Моє улюблене місто Миколаїв: Книга для учнів початкових класів. – Миколаїв: «Евро - Прес», 2007 – 48 с.

32.Миронов А.В. Методика изучения окружающего мира в начальных классах: учеб. пособие для студентов факультетов педагогики и методики начального образования педвузов / А.В.Миронов. - М.: Педагогическое общество России, 2002. - 360 с.

33.Нарочна Л.К. Методика викладання природознавства / Л.К. Нарочна, Г.В. Ковальчук, К.Д. Гончарова. - К.: Вища школа, 1990. - 302 с.

34.Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учеб. пособие для студентов пед. вузов и системы повышения квалификации пед. кадров / [Е.С.Полат, М.Ю.Петров; ред. Е.С.Полат]. - М.: Изд. центр «Академия», 2001. - 272 с.

35.Освітні технології: навч.-метод. посіб. / [О.М.Пехота, А.В. Кіктенко, О.М. Любарська; заг. ред. О.М.Пехоти]. - К.: А.С.К., 2003.-255 с.

36.Педагогічні умови впровадження інформаційних технологій навчання у початковій школі // Інформатизація середньої освіти. – К., 2003. - С. 170-177.

37.Петерсон Л.Г. «Традиционная» школа развивающего обучения // Школьные технологии. - 2003. - № 4. - с. 17-23.

38.Пилипчук В.В. Інтерактивне навчання - важливий чинник розвитку педагогічної творчості / В.В. Пилипчук // Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм: Проблеми теорії і практики підготовки вчителя-вихователя-викладача: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. — К.: НПУ, 2005. - С. 126-128.

39.Пометун О.І. Активні та інтерактивні методи навчання: до питання про диференціацію понять / О.І. Пометун. - 2004 - С. 10-15.

40.Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / О. Пометун, Л. Пироженко. - К.: А.С.К., 2003. - 192 с.

41.Проценко Г., Суховірський О. Використання інформаційних технологій у початковій школі // Початкова освіта. — 2003. - № 38. — Жовтень.

42.Пустовіт Г.П. Позашкільна освіта і виховання: деякі нотатки про сьогодення// Формування та розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді в креативному освітньому соціумі. 16-17 жовтня 2008 р. Збірник матеріалів наук. практи. конф. Кол. Авт. – Суми: ВАТ “Сумська друкарня” – 2008. – С. 6-21.

43. Пустовіт Г.П. Позашкільна освіта і виховання: теоретико-дидактичний аспект: Монографія. – Миколаїв, Вид. “Ольвія”, 2009. – Кн. 1. – 561 с.
44. Римар Л.М., Бардакова Ю.Є. Дидактична мозаїка: цікаве докiлля – Х.: «Основа», 2005. – 128 с.
45. Савенков А.И. Маленький исследователь: как научить младшего школьника приобретать знания / А.И. Савенков. - Ярославль: Академия развития: Академия Холдинг, 2002. - 208 с.
46. Савченко О.Я. Сучасний урок в початкових класах: посiб. Для Вчителя / О.Я.Савченко. - К.: Генеза, 1997. - 368 с.
47. Селевко Г. К.Современные образовательные технологии: учебное пособие / Г.К. Селевко. — М.: Народное образование, 1998 - 256 с.
48. Сизон В. Інноваційна педагогіка і технологічний потенціал учителя // Дайджест педагогічних ідей та технологій «Школа-парк». - К., 2004. - №1-2.
49. Сова М. Філософсько-культурологічні основи інтеграції знань / М.Сова // Рід. шк. - №5. - 2002. - С. 33-36.
50. Современные образовательные (обучающие) технологии // Загвязинский В.И. Теория обучения: Современная интерпретация. - М., 2001. - С. 95-126.
51. Спiвакова О. Розвивальне навчання або розвивальний метод у навчанні молодших школярів // Дайджест пед. ідей та технологій „Школа-парк”. - 2003. - № 4.- С. 50-53.
52. Сухаревская Е.Ю. Интегрированное обучение в начальной школе / Е.Ю.Сухаревская. - Ростов-н/Д.: Феникс, 2003. - 350с.
53. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В.А.Сухомлинский - К.: Рад. шк., 1984. - 288 с.
54. Сучасні технології навчання / Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. - К., 2003. - С. 146-176
55. Технології навчання у грі // Сиротенко Г. Сучасний урок. - Харків, 2003. с. 41-43.
56. Федяєва В.Л., Сараєва О.В. Педагогічна система В.Сухомлинського: Навчально-методичний посiбник. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2006. – 144 с.
57. Формування екологічної компетентності школярів: Наук.-метод. посiбник / Н.А.Пустовіт, О.А.Пруцакова та ін. – к.: "Педагогічна думка", 2008. – 64 с.
58. Чарівний промінь (казки про природу для дітей): методичний посiб. / [упоряд. Т.С.Конюхова; заг. ред. Г.В.Беленької]. - Сімферополь: Таврія, 2005. - 408 с.
59. Чепка О.В. Ігрові форми навчальної діяльності старших дошкільників та молодших школярів: навч.-метод. посiб. / О.В. Чепка. - К.: Міленіум, 2005. – 144 с.

60.Шахирева Н.В. Интеграция знаний учащихся младшего школьного возраста о человеке и мире: Дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Н.В.Шахирева. - Николаев, 1997. - 177 с.

61.Шмалей С.В Екологічна особистість. – К.: Бібліотека офіційних документів, 1996. – 232 с.

62.Юлина Н.С. Философия для детей / Н.С.Юлина // Вопросы философии. - 1993. -№9. — С. 151-158.

63.Якименко С.І. Мій рідний край, моя маленька Батьківщина – Миколаївщин. Миколаїв, Видавництво «Ганна Гінкул», 2007. – 28 с.

64.Ятайкина А.А. Об интегрированном подходе в обучении / А. А.Ятайкина // Школьные технологии. - 2001. - №6. - С. 10- 15.

65.Ящук С. Развитие творческого потенциалу учнів у процесі проектно-технологічної діяльності / С. Ящук // Рід. шк, - 2004. – №4. – С. 9-11.

66.Intel: Навчання для майбутнього / [Д.Кендау, Д.Доерті, Д.Йост; адапт. Н.В.Морзе, Н.П.Дементієвська; ред. Т.Нанаєва],.- К.: Вид-во «Нора-прінт», 2006.

67.Intel: Навчання для майбутнього: електрон. посіб. / [Д.Кендау, Д.Доерті, Д.Йост; адапт. Н.В.Морзе, Н.П.Дементієвська; ред. Т.Нанаєва]. - Intel Corporation, 2006.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: залік.

5. Засоби діагностики успішності навчання: Засоби діагностики якості вищої освіти визначають стандартизовані методики, які призначені для кількісного та якісного оцінювання досягнутого особою рівня сформованості компетенцій, професійних, світоглядних та громадянських якостей.

1.2. Робоча навчальна програма

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Факультет: дошкільної та початкової освіти

Кафедра початкової освіти

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор із науково-педагогічної
роботи _____ Н. І. Василькова

«__» серпня 2018 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ТЕОРІЯ І ТЕХНОЛОГІЯ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ

В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Ступінь «магістр»

Галузь знань 01 Освіта

Спеціальність: 013 Початкова освіта

2018-2019 навчальний рік

Робоча програма навчальної дисципліни «Теорія і технологія природничої освіти в початковій школі» для студентів спеціальності 013 Початкова освіта.

Розробник: Січко Ірина Олександрівна, доцент кафедри початкової освіти, кандидат педагогічних наук, доктор філософії в галузі освіти, доцент _____ (Січко І. О.)

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри початкової освіти

Протокол № ____ від «__» серпня 2018 р.

Завідувач кафедри _____ (Якименко С. І.)

«__» серпня 2018 р.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		<i>денна форма навчання</i>	
Кількість кредитів – 4	Галузь знань 01 Освіта	Нормативна	
	Спеціальність 013 Початкова освіта		
Індивідуальне науково-дослідне завдання – реферат	Спеціальність (професійне спрямування): Початкова освіта	Рік підготовки:	
			5
Загальна кількість 120 годин		Семестр	
			2
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 40 самостійної роботи студента – 80	Ступінь магістра	Лекції	
			16
		Практичні, семінарські	
			24
		Лабораторні	
		-	-
		Самостійна робота	
	80		
Вид контролю: залік			

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить: для денної форми навчання – 120 год.: 40 год. – аудиторні заняття, 80 год. – самостійна робота (30 % / 70 %).

Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета курсу: оволодіння майбутніми фахівцями початкової освіти методикою застосування сучасних навчальних технологій природничої освіти для подальшого використання в практичній діяльності на принципах Державного стандарту початкової освіти (2018) і вимог Концепції НУШ.

Завдання курсу:

- *теоретичні:* ознайомлення студентів з концептуальними і теоретичними положеннями про сучасні навчальні технології в початковій школі, формування знань щодо моделювання уроків природознавства за різними навчальними технологіями.

- *практичні:* формування практичних умінь і навичок використання сучасних навчальних технологій в процесі навчання природознавства в початковій школі.

У результаті вивчення курсу студент оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні:

- знання видів освітніх технологій;
- знання методів, засобів і прийомів навчання природознавству; основні форми організації освітнього процесу;
- вірно визначати природничі поняття та терміни відповідно до Державного стандарту початкової освіти;
- обирати доцільні інноваційні технології при вивченні різних змістових ліній освітньої галузі “Природознавство” та вимог природничої освітньої галузі та ключових компонент за Концепцією НУШ;
- знання прийомів організації співробітництва на уроці;
- знання способів формування природничих й екологічних компетенцій здобувачів початкової освіти.

II. Фахові:

- застосовувати теоретичні і практичні навички, набуті під час опанування лекційним матеріалом;
- проводити уроки природознавства за модульною структурою його побудови;
- застосовувати різноманітні освітні технології під час його проведення (тому числі – інтерактивні технології, метод проектів);
- успішно проводити позакласну роботу з природознавства;
- моделювати урок за різними технологіями;
- виробляти навички складання технологічної карти уроку природознавства;
- застосовувати диференційовані завдання на різних етапах уроку;
- володіти прийомами пізнавальної активізації учнів на уроці.

2. Програма навчальної дисципліни

Кредит 1. Теоретико-методичні засади природничої освіти в початковій школі

Тема 1. Проблема технологій у сучасному освітньому середовищі початкової школи.

Тема 2. Ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи у контексті гуманістично зорієнтованого підходу.

Тема 3. Сучасний урок природознавства в початковій школі та вимоги до його проведення.

Кредит 2. Розвивальні, дослідницькі та особистісно-зорієнтовані технології навчання природознавства в початковій школі

Тема 1. Використання технології критичного мислення у процесі навчання природознавству здобувачів початкової освіти

Тема 2. Проблемне навчання як сучасна технологія ознайомлення з об'єктами природи в початковій школі

Тема 3. Технології ТРВЗ за Г. Альтшуллером.

Тема 4. Використання технології диференційованого навчання у процесі навчання природознавства

Кредит 3. Інноваційні технології навчання природознавства

Тема 1. Інтерактивні технології у процесі навчання природознавства.

Технологія організації навчального співробітництва учнів і вчителів

Тема 2. Технологія проектного навчання в процесі вивчення природознавства

Тема 3. Здоров'язберігаючі технології в процесі вивчення природознавства.

Тема 4. Використання STEM-освіти в процесі вивчення природознавства

Кредит 4. Технології екологічної освіти

Тема 1. Використання ігрових технологій на уроках природознавства.

Тема 2. Технологія «Росток» за Т. О. Пушкарьовою. Педагогіка життєтворчості (за І. Г. Єрмаковим).

Тема 3. Теоретико-методичні засади освіти для сталого розвитку в початковій школі.

Тема 4. Екологічна освіта молодших школярів на засадах спадщини В.О.Сухомлинського.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	сп
1	2	3	4	5	6	7
Кредит 1. Теоретико-методичні засади природничої освіти в початковій школі						
Тема 1. Проблема технологій у сучасному освітньому середовищі початкової школи.	10	2	2			6

Тема 2. Ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи у контексті гуманістично зорієнтованого підходу.	10					10
Тема 3. Сучасний урок природознавства в початковій школі та вимоги до його проведення.	10		2			8
Усього годин за кредитом 1:	30	2	4			24
Кредит2. Розвивальні, дослідницькі та особистісно-зорієнтовані технології навчання природознавства в початковій школі						
Тема 1. Використання технології критичного мислення у процесі навчання природознавства здобувачів початкової освіти	8	2	2			4
Тема 2. Проблемне навчання як сучасна технологія ознайомлення з об'єктами природи в початковій школі	8	2	2			4
Тема 3. Технології ТРВЗ за Г. Альтшуллером.	6					6
Тема 4. Використання технології диференційованого навчання у процесі навчання природознавства	8		2			6
Усього годин за кредитом 2:	30	4	6			20
Кредит3. Інноваційні технології навчання природознавства						
Тема 1. Інтерактивні технології на уроках природознавства. Технологія організації навчального співробітництва учнів і вчителів	8	2	2			4
Тема 2. Технологія проектного навчання в процесі вивчення природознавства	8	2	2			4
Тема 3. Здоров'язберігаючі технології в процесі вивчення природознавства.	8		2			6
Тема 4. Використання STEM-освіти в процесі вивчення природознавства	6					6
Усього годин за кредитом 3:	30	4	6			20
Кредит4. Технології екологічної освіти						
Тема 1. Використання ігрових технологій на уроках природознавства.	8	2	2			4
Тема 2. Технологія «Росток» за Т. О. Пушкарьовою. Педагогіка життєтворчості (за І. Г. Єрмаковим).	6					6
Тема 3. Теоретико-методичні засади освіти для сталого розвитку в	8	2	4			2

початковій школі.						
Тема 4. Екологічна освіта молодших школярів на засадах спадщини В.О.Сухомлинського.	8	2	2			4
Усього годин за кредитом 4:	30	6	8			16
Усього годин:	120	16	24			80

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Проблема технологій у сучасному освітньому середовищі початкової школи.	2
2.	Сучасний урок природознавства в початковій школі та вимоги до його проведення.	2
3.	Використання технології критичного мислення у процесі навчання природознавстваздобувачів початкової освіти	2
6.	Проблемне навчання як сучасна технологія ознайомлення з об'єктами природи в початковій школі	2
4.	Використання технології диференційованого навчання у процесі навчання природознавства	2
5.	Інтерактивні технології на уроках природознавства. Технологія організації навчального співробітництва учнів і вчителів	2
7.	Технологія проектного навчання в процесі вивчення природознавства	2
8.	Здоров'язберігаючі технології в процесі вивчення природознавства.	2
9.	Використання ігрових технологій на уроках природознавства.	2
10.	Теоретико-методичні засади освіти для сталого розвитку в початковій школі.	4
11.	Екологічна освіта молодших школярів на засадах спадщини В.О.Сухомлинського.	2
Разом:		24

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Проблема технологій у сучасному освітньому середовищі початкової школи.	6
2	Ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи у контексті гуманістично зорієнтованого підходу.	10

3	Сучасний урок природознавства в початковій школі та вимоги до його проведення.	8
7	Використання технології критичного мислення у процесі навчання природознавству здобувачів початкової освіти	4
4	Проблемне навчання як сучасна технологія ознайомлення з об'єктами природи в початковій школі	4
5	Технології ТРВЗ за Г. Альтшуллером.	6
6	Використання технології диференційованого навчання на уроках природознавства	6
8	Інтерактивні технології на уроках природознавства. Технологія організації навчального співробітництва учнів і вчителів	4
9	Технологія проектного навчання в процесі вивчення природознавства	4
10	Здоров'язберігаючі технології в процесі вивчення природознавства.	6
11	Використання STEM-освіти в процесі вивчення природознавства	6
12	Використання ігрових технологій на уроках природознавства.	4
13	Технологія «Росток» за Т. О. Пушкарьовою. Педагогіка життєтворчості (за І. Г. Єрмаковим).	6
14	Теоретико-методичні засади освіти для сталого розвитку в початковій школі.	2
15	Екологічна освіта молодших школярів на засадах спадщини В.О.Сухомлинського.	4
Разом:		80

9. Індивідуальне навчально-дослідне завдання – реферат

10. Методи навчання

Монологічні методи – усний виклад знань шляхом розповіді, лекції, опису, пояснення, доповнення, коментарю. *Аналіз. Аналогія. Аудіовізуальні засоби. Бесіда* – 1. Метод навчання, побудований на запитаннях і відповідях; застосовується на різних етапах навчання. Функції бесіди: навчальна, закріплювальна, узагальнююча, контрольна. За характером пізнавальної діяльності: репродуктивна (студент відтворює відомі знання, способи діяльності), евристична (відбувається по елементне навчання творчої діяльності). 2. Метод психолого-педагогічного дослідження з метою виявлення індивідуальних особливостей людини в різних сферах діяльності. *Вербальні*

методи – методи, в яких основним засобом навчання є слово: розповідь, бесіда, виклад матеріалу, пояснення, лекція.

Вибір завдання – дидактичний прийом надання учням можливість вибрати для виконання одне з кількох завдань за певною ознакою; стимулює пізнавальну активність, самооцінку своїх навчальних можливостей. *Групова робота* – форма організації навчання в малих групах на основі співробітництва з чітко розподіленими завданнями, об'єднаних спільною навчальною метою; сприяє формуванню вмінь співпрацювати, спілкуватися.

Дискусія в навчанні – 1) метод навчання, який передбачає організацію спільної мовної діяльності з метою пошуку ефективного розв'язування певної проблеми; 2) один з методів розв'язання суперечливих питань. *Опитування* – складова частина усного контролю якості навчання; здійснюється переважно під час фронтальної бесіди; може супроводжуватися індивідуальними завданнями. *Індивідуалізація заняття* – організація навчального процесу з урахуванням індивідуальних особливостей студентів з метою створення сприятливих умов для реалізації їх пізнавальних можливостей, потреб, інтересів.

Самоосвіта – самостійна діяльність суб'єкта, спрямована на оволодіння новими знаннями, уміннями, навичками і вдосконалення набутих, відповідно до свідомо поставленої мети. *Самостійна робота* – діяльність, спрямована на оволодіння навчальним матеріалом або його застосування. ІКТ.

11. Методи контролю

Поточне тестування; оцінювання рівня підготовки до занять; контрольні та самостійні роботи, взаємооцінювання, модульна контрольна робота.

12. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота										Накопичувальні бали/ Сума	
Кредит 1		Кредит 2		Кредит 3			Кредит 4				
	T1	T2	T1	T2	T1	T2	T3	T1	T2	T3	
Практичні заняття	30	30	30	30	20	20	20	20	20	20	400
Самостійна робота (включно контрольні роботи)	40		20		40			20			
			КР1 – 20					КР2 – 20			
Усього	100		100		100			100			400

Шкала оцінювання: національна та ECTS

ОЦІНКА ECTS	СУМА БАЛІВ	ОЦІНКА ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ	
		екзамен	залік
A	90-100	5 (відмінно)	5/відм./зараховано
B	80-89	4 (добре)	4/добре/ зараховано
C	65-79		
D	55-64	3 (задовільно)	3/задов./ зараховано
E	50-54		
FX	35-49	2 (незадовільно)	Не зараховано

13. Методичне забезпечення

1. Навчально-методичний посібник.
2. Навчально-методичний комплекс.

14. Рекомендована література

Базова

1. «Державний стандарт початкової освіти» [Електронний ресурс] / 2018.– Режим доступу до ресурсу: [http:// nus.org.ua](http://nus.org.ua).
2. Концепція екологічної освіти України // "Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України", № 7, квітень, 2002 р.
3. Типова програма для 1 класу закладів загальної середньої освіти, на реалізацію Державного стандарту початкової освіти (2018).
4. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2012. – 392 с.
5. Навчальна програма курсу за вибором для 1-2 класів загальноосвітніх навчальних закладів «Уроки для сталого розвитку. Моя щаслива планета» / О.І. Пометун, А. Д. Цимбалару, О. В. Онопрієнко, І. В. Андрусенко.– К., 2011.
6. Навчальна програма курсу за вибором для 3-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів «Уроки для сталого розвитку. школа друзів планети» / О.І. Пометун, А. Д. Цимбалару, О. В. Онопрієнко.– К., 2011.
7. Гільберг Т.Г. Природознавство: підруч. для 3-го кл. загальноосвіт. навч. закл./ Т.Г. Гільберг, Т.В. Сак. –К.: Генеза, 2014. – 176 с.
8. Грущинська І.В. Природознавство: підруч. для 3 кл. загальноосвіт. навч. закл./ І.В. Грущинська. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013. – 176 с.
9. Автомонов П. П., Автомонова О. О. Оптимальна технологія навчання: Методичний посібник,— К., 1996 — 71 с.
10. Андреева В.Н., Григораш В.В. Настільна книга педагога. Посібник для тих, хто хоче бути вчителем-майстром.- Х.: Вид. група «Основа», 2009.-С. 237-281

11. Ацегейда І.П. Значення педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського для реалізації сучасних методів екологічної освіти та виховання / І.П. Ацегейда // Педагогічний дискурс. – 2011. – № 10. – С. 22–25.
12. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии.— М.: Педагогика.— 1989.- 192 с.
13. Використання інтерактивних технологій під час вивчення екології/О.О.Загубинога, Г.С.Науменко. –Х.: Вид. група "Основа", 2008. – 314 с.
14. Даниленко Л. І. Управління процесом здійснення інноваційної діяльності в системі загальної середньої освіти // Післядипломна освіта в Україні. — 2003.- № 3.- С. 70-74.
15. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. – К.: Академвидав, 2004.- 351с.
16. Дьюи Д. Философия и педагогика. — М., 1999.
17. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: Методичний посібник / Укл. О. Пометун, Л. Пироженко.— К.: АПН, 2002.
18. Кларин М. В. Технология обучения: идеал и реальность.- Рига: Эксперимент, 1999.- 180 с
19. Клустер Д. Что такое критическое мышление? // Перемена.— 2001.— № 1.
20. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – К.: Рад. шк., 1989. – 189 с.
21. Олійник Т. О. Розвиток критичного мислення // Педагогічні науки. — Суми, 2001.
22. Підготовка вчителів до викладання питань сталого розвитку. Навчально-методичні матеріали для викладачів вищих педагогічних навчальних закладів та системи післядипломної педагогічної освіти: Посібник / О.І.Пометун та ін. За ред. О.І.Пометун. – К. : Педагогічна думка, 2015. – 120 с.
23. Павлова Л. Д. Методологічні підходи до проблеми інтерактивної педагогічної взаємодії//Управління школою —2006.— № 13.
24. Паламарчук В. Ф. Інноваційні процеси в педагогіці // Педагогічні інновації в сучасній школі. — К.: Освіта, 1994.— С. 5-9.
25. Пехота О. М Освітні технології: Навч.-метод, посіб.— К.: А.С.К., 2001.— 256 с.
26. Пилипчук Л. Г. Погляди В. О. Сухомлинського на природу як засіб всестороннього розвитку дитини / Л. Г. Пилипчук // Педагогічний дискурс. - 2011. - Вип. 10. - С. 396-399.
27. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. посібник / За ред. І. Я. Зязюна, О. М. Пехоти. – К.: Видавництво АСК, 2003. – 240 с.

28. Подмазин С. И. Личностно-ориентированное образование: Социально-философское исследование. – Запорожье: Просвіта, 2000 – 185 с.
29. Полат Е. С. Новые педагогические технологии // Помощь учителю. — М., 1997.
30. Пометун О. І. Моя щаслива планета: Уроки для сталого розвитку : Метод. посіб. для вчителів 3–4 кл. загальноосвітніх навчальних закладів / О. І. Пометун, А. Д. Цимбалару, О. В. Онопрієнко. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2011. – 112 с.
31. Попова О. В, Ставлення і розвиток інноваційних педагогічних ідей в Україні в ХХ столітті. — Х.; ОВС, 2001.- 256 с.
32. Поташник М. М. Педагогическое творчество: проблемы развития и опыт: Пособие для учителя. — К.: Рад. школа, 1988. – 187 с.
33. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів пед. фак-в. - К.: Абрис, 1997. - 152 с.
34. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах. - К.: Магістр S, 1997. - 256 с.
35. Стребна О.В., Соценко А.О. Інтерактивні методи навчання в практиці роботи початкової школи. – Х.: «Основа», 2007. – 176 с.
36. Сухомлинський В. О. Вибр. твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977 – Т. 3. – 670 с.
37. Сухомлинський В. О. Вибр. твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – 639 с.
38. Сухомлинський В.О. Вічна тополя [Текст] : Казки. Оповідання. Етюди. – К. : Генеза, 2004. – 272 с.
39. Сухомлинський В.О. Казки Школа під Голубим Небом / Упорядник О.В. Сухомлинська. – К.: Рад.шк., 1991. –139 с.
40. Сухомлинський В.О. Куди поспішали мурашки [Текст] : казки: для дошк. віку / Василь Сухомлинський. – К. : Веселка, 1981. – 20 с.
41. Сучасні педагогічні технології: Навчальний посібник // А. Нісімчук, О. Падалка, О. Шпак.— К.: Просвіта, 2000.
42. Сучасні технології навчання // Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. – К., 2003. - с. 146-176.
43. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних педагогічних закладів освіти. - 2-е вид. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2003. - 192 с.
44. Халпери Д. Психология критического мышления.— СПб.: Питер, 2000.
45. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения.- М.: Изд-во МГУ, 2003.— 416 с.

46. Хуторской А. В. Как обучать творчеству? // Дополнительное образование.— 2001.-№ 1.-С. 4-10.

47. Хуторской А. В. Технология эвристического обучения // Новые технологии.— 1998.-№4.

48. Хуторской А. Современная дидактика: Учебное пособие для вузов.— СПб.: Питер, 2001.

49. Школа друзів планети: Уроки для сталого розвитку : метод. посіб. для вчителів 1–2 класу загальноосвітніх навчальних закладів / О. І. Пометун, А. Д. Цимбалару, О. В. Онопрієнко, І. В. Андрусенко. – Д. : «ЛПРА», 2014. – 140 с.

50. Школа друзів планети: Уроки для сталого розвитку : навч. посіб. для учнів 1–2 класу загальноосвітніх навчальних закладів / О.І. Пометун, А. Д. Цимбалару, О. В. Онопрієнко, І. В. Андрусенко.– Д. : ЛПРА, 2014.

51. Якиманская И.С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе. - М., 1996. - 132с.

Допоміжна

Періодичне видання журналів: «Педагогічна майстерність», «Початкове навчання та виховання», «Розкажіть онуку», «Початкова школа», «Початкова освіта», «Бібліотечка вчителя початкових класів».

1. Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах: навч. посіб. /Т.М.Байбара. — К.: Веселка, 1998. -334 с.

2. Бех І. Інтеграція як освітня перспектива / І.Бех //Початкова школа. - 2002. - №5.- С. 5-6.

3. Білявський Г.О., Фурдуй Р.С. Основи екологічних знань. – К: Освіта, 1995. – 365 с.

4. Богуш А. Методика ознайомлення дітей із довкіллям у дошкільному навчальному закладі: [підручник для ВНЗ] / А.М.Богуш, Н.В.Гавриш. — К.: Слово, 2008.— 408 с.

5. Борейко Л.Н. Сотвори себя: Новые технологии обучения // Нач. школа. - 1994. -№ 2. -с. 23-25.

6. Брыкина Н.Т. Нестандартные и интегрированные уроки по курсу „Окружающий мир”: 1-4 класс / Н.Т.Брыкина, О.Е.Жиренко, Л.П.Барылкина. - М.: ВАКО, 2004. - 320 с.

7. Взаємодія сім'ї і школи у формуванні екологічної компетентності школярів: Метод. пос. для вчителя/ автор Л.Д.Руденко. – К.: Педагогічна думка, 2008. – 32 с.

8. Владимирова Т.В. Шаг в неизвестность: Методика ознакомления дошкольников с явлениями неживой природы / Т.В.Владимирова; [ред. И.Я.Гуткович]. - Ульяновск, 2001. - 108 с.

9. Володарська. Інноваційні технології на уроках громадської освіти. – Х.:

«Основа», 2008. – 122 с.

10. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1996.

11. Гуїн С.Ф. Філософія у вихованні дітей як громадян світу / С. Ф. Гуїн // Рідна школа. - 2001. - №4. - С. 54.

12. Державний стандарт початкової загальної освіти, 2011 р.

13. Дерябо С.Д., Ясвин В.А. Экологическая педагогика и психология. – М.: Феникс, 1996. – 476 с.

14. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. / І.М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. - 352 с.

15. Досяк І.М. Нестандартні уроки з використанням інноваційних технологій 1-4 кл. Навчально-методичний посібник. – Харків: «Основа», 2007 – 157 с.

16. Дудина М.Н. Философия в классе: Урок-диалог / М.Н. Дудина. — Екатеринбург: Изд-во Уральского университета, 1995. – 192 с.

17. Дусавицький О. Сучасна школа в системі розвивального навчання // Шкільний світ. — 2003. - № 4. - с. 2-3.

18. Дьюи Д. Психология и педагогика мышления / Д. Дьюи; [ред. Ю. С. Рассказова]. - М.: Лабиринт, 1999. - 192 с.

19. Захарова Г. Розвивальне навчання: досвід впровадження в школах України // Поч. школа. — 2000. - № 1. — с. 10-12.

20. Зимняя И. А. Педагогическая психология: учеб. пособие / И.А. Зимняя. - Ростов-н/Д.: Изд-во «Феникс», 1997. - 480 с.

21. Іванішена С. Форми і методи інтерактивного навчання / С. Іванішена // Поч. шк. - 2006. - №3. - С. 9-11.

22. Інновації в методиці викладання початкового курсу природознавства: навч. метод, посіб. / [укладачі О.О. Ліннік, Н.І. Черв'якова]. - Луганськ: Альма-матер, 2006. - 85 с.

23. Каптерев П.Ф. Дидактические очерки. Теория образования / П.Ф. Каптерев // Избранные педагогические сочинения. - М.: Педагогика, 1982.

24. Карпова Г.А. Твоя красная книга. Растительный и животный мир Азово-Черноморского региона Украины/ Институт экологии НЭЦУ/ - К., 2000. – 20 с.

25. Козина Е.Ф. Методика преподавания естествознания: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Е.Ф. Козина, Е.Н. Степанян. — М.: Академия, 2004. — 496 с.

26. Крисаченко Н.С. Екологічна культура: Теорія і практика: Навчальний посібник. – К.: Заповіт, 1996. – 349 с.

27. Кукушин В.С. Современные педагогические технологии Начальная школа: пособие для учителя / В. С. Кукушин. - Ростов-н/Д.: Феникс, 2003. — 448 с

- 28.Лінник О.О. Творче проектування в організації життєдіяльності шестирічок: навч.-метод, посіб. / О.О. Ліннік. - Луганськ: Альма-матер, 2005. — 178 с.
- 29.Лопатина А. 600 творческих игр для больших и маленьких /А.Лопатіна, М.Скребцова. - М.: ООО «Книжный Дом Ло- кус» 2002. - 320 с.
- 30.Лопатина А. Начала мудрости: 50 уроков о добрых качествах / А.Лопатіна, М.Скребцова. - М.: ООО «Книжный Дом Локус», 2002.-320 с.
- 31.Любаров Ю.Й. Моє улюблене місто Миколаїв: Книга для учнів початкових класів. – Миколаїв: «Евро - Прес», 2007 – 48 с.
- 32.Мионов А.В. Методика изучения окружающего мира в начальных классах: учеб. пособие для студентов факультетов педагогики и методики начального образования педвузов / А.В.Мионов. - М.: Педагогическое общество России, 2002. - 360 с.
- 33.Нарочна Л.К. Методика викладання природознавства / Л.К. Нарочна, Г.В. Ковальчук, К.Д. Гончарова. - К.: Вища школа, 1990. - 302 с.
- 34.Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учеб. пособие для студентов пед. вузов и системы повышения квалификации пед. кадров / [Е.С.Полат, М.Ю.Петров; ред. Е.С.Полат]. - М.: Изд. центр «Академия», 2001. - 272 с.
- 35.Освітні технології: навч.-метод. посіб. / [О.М.Пехота, А.В. Кіктенко, О.М. Любарська; заг. ред. О.М.Пехоти]. - К.: А.С.К., 2003.-255 с.
- 36.Педагогічні умови впровадження інформаційних технологій навчання у початковій школі // Інформатизація середньої освіти. – К., 2003. - С. 170-177.
- 37.Петерсон Л.Г. «Традиционная» школа развивающего обучения // Школьные технологии. - 2003. - № 4. - с. 17-23.
- 38.Пилипчук В.В. Інтерактивне навчання - важливий чинник розвитку педагогічної творчості / В.В. Пилипчук // Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм: Проблеми теорії і практики підготовки вчителя-вихователя-викладача: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. — К.: НПУ, 2005. - С. 126-128.
- 39.Пометун О.І. Активні та інтерактивні методи навчання: до питання про диференціацію понять / О.І. Пометун. - 2004 - С. 10-15.
- 40.Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / О. Пометун, Л. Пироженко. - К.: А.С.К., 2003. - 192 с.
- 41.Проценко Г., Суховірський О. Використання інформаційних технологій у початковій школі // Початкова освіта. — 2003. - № 38. — Жовтень.
- 42.Пустовіт Г.П. Позашкільна освіта і виховання: деякі нотатки про сьогодення// Формування та розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді в креативному освітньому соціумі. 16-17 жовтня 2008 р. Збірник матеріалів наук. практ. конф. Кол. Авт. – Суми: ВАТ “Сумська друкарня” –

2008. – С. 6-21.

43.Пустовіт Г.П. Позашкільна освіта і виховання: теоретико-дидактичний аспект: Монографія. – Миколаїв, Вид. “Ольвія”, 2009. – Кн. 1. – 561 с.

44.Римар Л.М., Бардакова Ю.Є. Дидактична мозаїка: цікаве довкілля – Х.: «Основа», 2005. – 128 с.

45.Савенков А.И. Маленький исследователь: как научить младшего школьника приобретать знания / А.И. Савенков. - Ярославль: Академия развития: Академия Холдинг, 2002. - 208 с.

46.Савченко О.Я. Сучасний урок в початкових класах: посіб. Для Вчителя / О.Я.Савченко. - К.: Генеза, 1997. - 368 с.

47.Селевко Г. К.Современные образовательные технологии: учебное пособие / Г.К. Селевко. — М.: Народное образование, 1998 - 256 с.

48.Сизон В. Інноваційна педагогіка і технологічний потенціал учителя // Дайджест педагогічних ідей та технологій «Школа-парк». - К., 2004. - №1-2.

49.Сова М. Філософсько-культурологічні основи інтеграції знань / М.Сова // Рід. шк. - №5. - 2002. - С. 33-36.

50.Современные образовательные (обучающие) технологии // Загвязинский В.И. Теория обучения: Современная интерпретация. - М., 2001. - С. 95-126.

51.Співакова О. Розвивальне навчання або розвивальний метод у навчанні молодших школярів // Дайджест пед. ідей та технологій „Школа-парк”. - 2003. - № 4.- С. 50-53.

52.Сухаревская Е.Ю. Интегрированное обучение в начальной школе / Е.Ю.Сухаревская. - Ростов-н/Д.: Феникс, 2003. - 350с.

53.Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В.А.Сухомлинский - К.: Рад. шк., 1984. - 288 с.

54.Сучасні технології навчання / Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. - К., 2003. - С. 146-176

55.Технології навчання у грі // Сиротенко Г. Сучасний урок. - Харків, 2003. с. 41-43.

56.Федяєва В.Л., Сараєва О.В. Педагогічна система В.Сухомлинського: Навчально-методичний посібник. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2006. – 144 с.

57.Формування екологічної компетентності школярів: Наук.-метод. посібник / Н.А.Пустовіт, О.А.Пруцакова та ін. – к.: "Педагогічна думка", 2008. – 64 с.

58.Чарівний промінь (казки про природу для дітей): методичний посіб. / [упоряд. Т.С.Конюхова; заг. ред. Г.В.Беленької]. - Сімферополь: Таврія, 2005. - 408 с.

59.Чепка О.В. Ігрові форми навчальної діяльності старших дошкільників та молодших школярів: навч.-метод. посіб. / О.В. Чепка. - К.: Міленіум, 2005. –

144 с.

60.Шахирева Н.В. Интеграция знаний учащихся младшего школьного возраста о человеке и мире: Дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Н.В.Шахирева. - Николаев, 1997. - 177 с.

61.Шмалей С.В Екологічна особистість. – К.: Бібліотека офіційних документів, 1996. – 232 с.

62.Юлина Н.С. Философия для детей / Н.С.Юлина // Вопросы философии. - 1993. -№9. — С. 151-158.

63.Якименко С.І. Мій рідний край, моя маленька Батьківщина – Миколаївщин. Миколаїв, Видавництво «Ганна Гінкул», 2007. – 28 с.

64.Ятайкина А.А. Об интегрированном подходе в обучении / А. А.Ятайкина // Школьные технологии. - 2001. - №6. - С. 10- 15.

65.Ящук С. Розвиток творчого потенціалу учнів у процесі проектно-технологічної діяльності / С. Ящук // Рід. шк, - 2004. – №4. – С. 9-11.

66.Intel: Навчання для майбутнього / [Д.Кендау, Д.Доєрті, Д.Йост; адапт. Н.В.Морзе, Н.П.Дементієвська; ред. Т.Нанаєва],.- К.: Вид-во «Нора-прінт», 2006.

67.Intel: Навчання для майбутнього: електрон. посіб. / [Д.Кендау, Д.Доєрті, Д.Йост; адапт. Н.В.Морзе, Н.П.Дементієвська; ред. Т.Нанаєва]. - Intel Corporation, 2006.

15. Інформаційні ресурси

1. www.esd.org.ua
2. www.globalactionplan.com
3. www.winwin.se
4. Надихаємо на дії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.esd.org.ua/node/331>.
5. Сайт проекту «Освіта для сталого розвитку в дії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.esd.org.ua>.

Розділ II. Матеріали до лекційних і практичних занять

2.1. Плани-конспекти лекційних занять

Тема 1. Проблема технологій у сучасному освітньому середовищі початкової школи.

Мета:

Дидактична: засвоїти ключові поняття, теми, ознайомитися із поняттям та сутністю технологій в процесі навчання природознавства.

Розвивальна: розвивати аналітичне й критичне мислення увагу, уміння порівнювати та синтезувати, робити висновки, узагальнення.

Виховна: формувати відповідальне ставлення до формування світогляду: пробудити прагнення до використання дидактичного матеріалу; сприяти формуванню професійних компетентностей.

План

1. Передумови виникнення сучасних технологій в історії дидактики і в педагогіці.
2. Становлення та розвиток технологій навчання у вітчизняній і зарубіжній практиці. Характеристика поняття „технологія навчання”.
3. Умови ефективності застосування сучасних технологій у процесі ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи.
4. Підходи до класифікації педагогічних технологій різних авторів.
5. Формування у молодших школярів дбайливого ставлення до природи: історія та сучасність
6. Технологія встановлення молодшими школярами взаємозв'язків між об'єктами живої та неживої природи.
7. Поняття „інновація” у педагогіці та методиці навчання природознавства.

Література

Основна

1. Баханов К. Інноваційні системи, технології та моделі навчання в школі: Монографія. – Запоріжжя: Просвіта, 2000.
2. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М., 1995.
3. Бондарева К.І., Козлова О.Г. Педагогічний аналіз інноваційної діяльності вчителя. – Суми, 2001.
4. Буркова Л.В. Педагогічні інновації та їх діагностична експертиза: Теоретичний аспект. – К., 1999.
5. Волинець А.Г. Сучасні педагогічні інновації і школа майбутнього // Рідна школа. -1993. – С.30-32.
6. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. – К., 2004.
7. Дичківська І.М. Розвивати інтелектуальну обдарованість // Палітра педагога. -2004. -№2. –С. 7-10.
8. Падалка О. та ін.. Педагогічні технології. – К.: Українська енциклопедія, 1999.

9. Химинець В.В, Кірик М.Ю. Інновації в початковій школі. – Ужгород, 2008. – 344с.
10. Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах: навч. посіб. [для вчителів почат. класів і студ. пед. ф-тів] / Тетяна Миколаївна Байбара. - К.: Веселка, 1998. - 246 с.
11. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. - 2011. - №7. - С. 1-19.
12. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України [головний ред. В.Г. Кремень]. - К.: Юрінком Інтер, 2008. - 1040 с.
13. Коваль Л. Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті розвитку сучасної початкової освіти: технологічний підхід: монографія / Людмила Коваль. - Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2011. - 330 с.
14. Коваль Л.В. Сучасні навчальні технології в початковій школі: навч.-метод. посіб. / Л. В. Коваль. - Донецьк: ТОВ „Юго-Восток, Лтд”, 2006. - 226 с.
15. Крамаренко А. Методика викладання освітньої галузі „Людина і світ”: навч. посіб. [для студ. вищ. пед. навч. закл. напряму підготовки 6.010102 „Початкова освіта”] / Алла Крамаренко. - [2-е вид., перероб. і допов.]. - Донецьк: вид-во „Ноулідж” (донецьке відділення), 2010. - 394 с.

Додаткова

1. Баханов К. Що таке технологія навчання / К. Баханов // Шлях освіти. - 1999. - № 3. - С. 23-25.
2. Біда О.А. Інноваційні технології в початковій природничій освіті / / Підготовка майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності в умовах інноваційного освітнього простору / О.А. Біда // Матеріали Всеукр. наук. конф. [Навчання, виховання, розвиток] (6-7 квіт. 2009 р., м. Бердянськ).-Бердянськ: БДПУ, 2009.–С. 22.
3. Біда О.А. Підготовка майбутніх учителів до здійснення природознавчої освіти у початковій школі: теоретико-методологічні засади: [монографія] / О.А. Біда. - К. : Наук, світ, 2002. - 322с.
4. Буркова Л. Технології в освіті / Л. Буркова // Рідна школа. -2001. -№ 2.- С. 18-19.
5. Зязюн І. Філософські проєкції освіти й освітніх технологій / І. Зязюн // Шлях освіти. -1996. - № 1. - С. 9-14.
6. Зязюн І.А. Технологізація освіти як історична неперервність / І.А. Зязюн // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. -2001.-Вип.1.-С. 73-85.
7. Крамаренко А.М. Вища освіта України: проблеми та напрями модернізації / А.М. Крамаренко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук, праць / Ред. Кол. Т.І. Суцєнко (відп. Ред.) та ін. - Вип. 8 (61). - Запоріжжя, 2010. - С.255-263.
8. Крамаренко А.М. Підготовка майбутніх фахівців початкової освіти в умовах сьогодення / А.М. Крамаренко // Матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. [„Психологія та педагогіка: теоретичні та методологічні проблеми сучасної освіти ”], (Львів, 5 трав. 2012 р.). -Львів: Львівська педагогічна спільнота, 2012. - С. 61-63.

9. Куркин Е.Б. Технология образования - требование времени / Е.Б. Куркин // Школьные технологии. - 2007. - № 1. - С. 23-33.
10. Савченко О. Я. Шкільна освіта як замовник підготовки майбутнього вчителя / О. Я. Савченко // Рідна школа. - 2007. - № 5. - С. 5-8.

1. Передумови виникнення сучасних технологій в історії дидактики і в педагогіці

Сучасне життя потребує активної творчої особистості. Виховати її можна лише впроваджуючи у педагогічну практику стратегії розвитку критичного мислення. Завдання цієї стратегії полягає у «пробудженні свідомості», коли молода людина усвідомлює реалії, що оточують її, і шукає шляхи розв'язання проблем. Такий підхід співзвучний концепції особистісно-орієнтованого навчання і нерозривно пов'язаний із застосуванням активних та інтерактивних технологій.

В історії педагогіки та науки проблема розвивального навчання учнів існувала не як самостійна, а як складова частина інших проблем навчання.

Уперше давньогрецькі філософи сформувавши деякі ідеї необхідності навчання учнів методів пізнання. Платон (427-347 рр. до н.е.) вважав, що головне завдання педагогіки – передати нащадкам принципи доброчинності і тим самим зміцнити розумову частину душі.

У розробку теоретичних основ і практику побудови української національної школи кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. вагомими внесками зроблено провідними спеціалістами у сфері нових форм і методів навчання, теоретиками і практиками, в тому числі і вітчизняними, які розробляли новітні концепції побудови навчального процесу. Було звернуто особливу увагу на необхідність виховання розуму дитини; під розумовим вихованням мається на увазі організована діяльність вчителів, вихователів, спрямована на розвиток сил і мислення учнів.

На початку 30-х років видатний психолог-гуманіст Л.С.Виготський обґрунтував можливість та доцільність навчання, орієнтованого на розвиток дитини як на свою пряму та безпосередню мету. Розвиток інтелекту дитини відбувається через «зону ближнього розвитку», коли дитина спочатку може робити щось у співпраці з дорослими, а потім переходить на такий рівень розвитку, коли цю дію може виконати самостійно. Він вважав, що «тільки те навчання у дитячому віці добре, коли воно випереджає розвиток і веде розвиток за собою...». Не відкидаючи необхідності засвоєння знань, умінь та навичок, Л.Виготський розглядає далі їх як найважливіший засіб розвитку учнів.

2. Становлення та розвиток технологій навчання у вітчизняній і зарубіжній практиці. Характеристика поняття „технологія навчання”

Освітні системи в будь-якій країні світу повинні сприяти реалізації основних зацань соціально-економічного та культурного розвитку суспільства. Незадоволення великої кількості країн результатами системи шкільної освіти

сьогодні призвело до необхідності її реформування. Важливими є проблеми у виборі методології та механізму реалізації відібраного вченими змісту освіти в реальному навчальному процесі як з урахуванням інтересів та здібностей учнів, так і його особистої творчої індивідуальності. Тому, окремі форми і методи навчання повинні поступитися цілісним педагогічним технологіям загалом і технологіям навчання зокрема.

Категорія „технологія” у педагогічному процесі розглядається як сукупність установок, які визначають спеціальний підбір komponування форм, методів, способів, прийомів, дидактичних умов, змісту навчання.

Суттєва різниця у підходах авторів (К. Баханов, П. Коваль, О. Комар, Г. Селевко, О. Пехота та ін.) простежується у визначенні поняття „освітні технології”. Разом з тим, використовуються й інші терміни: „педагогічні технології”, „технології навчання”, „технології виховання”, „соціально-виховні технології”, „технології управління” та їх варіації.

На думку Г. Селевко, поняття „освітня технологія” є ширшим, ніж „педагогічна”, оскільки освіта включає, окрім педагогічних, ще й різноманітні соціальні, соціально-політичні, управлінські, культурологічні, психолого-педагогічні, медико-педагогічні аспекти.

Поняття «педагогічні технології» відоме ще з 20-х рр. ХХ століття. Воно зустрічається в роботах В. Бехтерева, І. Павлова, О. Ухтомського, С. Шацького та ін.

У подальшому сутність означеного вище поняття досліджували В. Беспалько, Т. Ільїна, Т. Назарова, А. Нісімчук, О. Падалка, Є. Полат, Т. Саранцев, С. Шаповаленко та ін.

Необхідність використання поняття „педагогічні технології” зумовлено низкою факторів, а саме:

- бурхливий розвиток науково-технічного прогресу. Технічний розвиток збагатив арсенал засобів навчання, значно розширив його можливості;
- незадовільність станом традиційних методів і форм навчання.

Сам термін „технологія” відносно навчального процесу був упроваджений у 1886 році американцем Дж. Саллі, але розповсюдження отримав значно пізніше.

Масове впровадження терміну „педагогічна технологія” дослідники відносять до початку 60-х років ХХ століття і пов'язують його з реформуванням спочатку американської, а потім азіатської та європейської шкіл. Серед найбільш відомих авторів педагогічних технологій за кордоном слід назвати Б. Блума, Д. Брунера, Г. Гейса, Дж. Керолла, Д. Хамбліна та ін. Не залишилась дана проблема поза увагою й вітчизняних учених (Ю. Бабанський, В. Беспалько, Д. Богоявленська, П. Гальперін, М. Кларін, Н. Талізїна та ін.).

Як зазначає Д. Богоявленська, технологія в будь-якій галузі – це діяльність, яка максимальною мірою відображає об'єктивні закони цієї предметної галузі і тому забезпечує найбільшу для певних умов відповідностей результату діяльності попередньо поставленим цілям.

Відмінності педагогічних технологій від технологій в інженерній діяльності обумовлені специфікою навчальної предметної галузі. Сфера

педагогічної діяльності не може бути охарактеризована чітким предметним полем, однозначним набором функцій, віддаленістю власно професійних дій від спонтанного спілкування, переживання. Операційна сторона педагогічної діяльності не може бути відділена від її особистісно-суб'єктивних параметрів, раціональна регуляція від емоційної. Суб'єктивність, варіативність результату не дозволяють забезпечити такий рівень його передбачуваності й гарантованості, як в інженерно-технічних галузях.

З появою нових технічних, інформаційних, поліграфічних, аудіовізуальних засобів із сучасними методиками, які стають невід'ємними компонентами навчального „процесу, виникла, необхідність розглядати процес навчання й виховання як технологічний, що дозволяє вести мову про своєрідну педагогічну і технологію.

В одних випадках „педагогічна технологія" - це сукупність, прийомів і засобів, спрямованих на чітку й ефективну організацію навчального процесу, який нагадує виробничу технологію.

К. Баханов підкреслює, що в науково-педагогічній літературі сьогодні існує понад триста визначень понять "технологія навчання" і „педагогічна технологія". Вони формуються залежно від того, як автори уявляють структуру та складові навчального процесу.

Як зазначає Л. Буркова, поняття „технології", перенесене в навчальні заклади з виробничих процесів, повинно було додати вихованню та навчанню визначені компоненти й вимоги від цих процесів.

В інших випадках педагогічна технологія розглядалась як уміння оперувати навчальним та лабораторним обладнанням, застосовувати наочність.

Вивчаючи проблему професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, Л. Коваль вживає термін "загальнонавчальна технологія". Визначаючи сутність поняття, вчена підкреслює, що його доцільно розглядати як упорядковану сукупність дій педагога, послідовність яких забезпечує управління продуктивною навчально-пізнавальною діяльністю учнів з метою набуття ними міжпредметних і предметних навчальних компетентностей.

Розглядаючи питання технологій, О. Комар зосереджує увагу на одному із їх різновидів, такому як інтерактивні. Інтерактивні технології, за вченою, - це така організація навчального процесу, за якої кожен учень бере участь у колективному взаємодоповнюючому процесі навчального пізнання, заснованому на взаємодії та спілкуванні всіх його учасників

Отже, у зарубіжній педагогіці поняття „педагогічні технології" було аналогом поняття „технологія навчання", а в українському педагогічному доробку це поняття пояснюють по-різному:

- 1) „педагогічна технологія" й "технологія навчання" ототожнюються (за зразком західної педагогіки);
- 2) „педагогічна технологія" визначається як широке родове поняття, яке складається з технологій навчання, виховання і спілкування;
- 3) термін „технологія навчання" застосовується відносно навчального процесу, а „педагогічна технологія" - у виховній діяльності.

3. Умови ефективності застосування сучасних технологій у процесі ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи

Аналіз джерельної бази з проблем застосування сучасних технологій (К. Баханов, Б. Гузеєв, Л. Коваль, Г. Селевко та ін.) дає підстави для визначення поняття „сучасні технології ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи", під яким будемо розуміти сукупність прийомів та засобів навчання молодших школярів, що забезпечують досягнення цілей навчання природознавству та оволодіння вміннями досліджувати природу.

Особливість змісту навчального предмету „Природознавство" пов'язана зі специфікою об'єктів, які в ньому вивчаються, у природознавстві - це предмети і явища живої та неживої природи, їх взаємозв'язки, взаємозалежності.

Як правило, об'єкти природи доступні для безпосереднього сприймання у натуральному вигляді (природні об'єкти, гербарії, колекції, вологі препарати і т. ін.), у вигляді ілюстративно-образотворчих (плакати, картини, фотографії, муляжі) або умовно-схематичних зображень (карти, схеми, глобус і т. ін.), а також під час демонстрування кіно- і діафільмів, діапозитивів. Але у процесі ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи головне значення мають не самі засоби наочності, а творча діяльність, яка є умовою і засобом пошуку нових знань і способів діяльності.

Об'єкти природи вступають у взаємозв'язки між собою і утворюють більш складні природні системи на основі як зовнішніх, так і внутрішніх зв'язків і відносин. Отже, існує взаємопідпорядкування всіх природних систем, пізнання яких відображається в системі понять та на рівні їх узагальнення. Наприклад, „липа → дерево → листяне дерево → рослина → жива природа та ін.

Усі дії і способи діяльності, що засвоюються учнями, спрямовані на об'єкти навколишнього світу. Результатом їх виконання є інформація про предмети і явища (без об'єкта дія не виникає). Якщо дії виконує і коментує вчитель, то учень одночасно засвоює знання про об'єкт (результат дії - ознаки, властивості і т. ін.) і зразок виконання способу дії чи способу діяльності (знання про поопераційний склад дій, їх послідовність). У дітей складається образно-логічне уявлення (як необхідно виконувати окремі дії та окремі способи діяльності), але знати - це ще не означає вміти.

Учитель визначає дидактичні цілі і підцілі своєї діяльності, аналізуючи зміст частини (теми, розділу, певного курсу) навчального предмета. Вони передбачають формування в учнів елементів знань (уявлень, понять, закономірностей про об'єкти природи і різні способи діяльності) та умінь їх застосовувати, розвиток психічних процесів і якостей особистості кожної дитини. Власне і педагогічна ціль досягається не через безпосередній вплив на учня (об'єкт), а через організацію процесу навчально-пізнавальної діяльності самого учня. Учитель управляє процесом засвоєння знань школярів, тобто планує, організовує, стимулює, контролює, регулює, коригує, аналізує й оцінює кінцевий та проміжні результати.

Для ефективного ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи необхідно ввести в зміст і методику навчання та природничо-наукову освіту, поняття образу природи. Роль педагогіки у створенні стратегії розвитку

суспільства пов'язана із втіленням у навчально-виховний процес психолого-педагогічних основ формування в учнів природовідповідного образу світу, його основи - образу природи.

Поняття „цілісність знань про природу" - результат неперервної інтеграції на основі найбільш загальних закономірностей природи трьох потоків інформації, які учень отримує: від вивчення реальних об'єктів довкілля, встановлення найбільш загальних взаємозв'язків між ними, засвоєння соціального досвіду стосовно пізнання природи; формування у навчальному процесі природничо-наукової картини світу; у процесі створення образу природи під час практичного застосування знань про природу.

Проте, існує ряд недоліків традиційного вивчення природознавства в початковій школі - вузькопредметне розкриття змісту знань про природу, позбавлення молодших школярів безпосереднього вивчення об'єктів природи, що призводить до почуттєвого психомоторного пригнічення, обумовлюючи розмежування цілісного плану сприйняття об'єктів природи свідомості учнів. З метою уникнення означених недоліків слід включати у процес навчання природознавству елементи сучасних технологій ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи. Така діяльність забезпечить учням початкової школи можливість перебувати серед об'єктів, які вивчаються, спостерігати та досліджувати їх поза шкільним приміщенням, що є необхідною умовою створення у свідомості учнів адекватних дійсності образів світу та природи.

4. Підходи до класифікації педагогічних технологій різних авторів

У спеціальній педагогічній літературі представлено значну кількість класифікацій педагогічних технологій (В. Беспалько, І.Дичківська, О.Пехота, О. Пометун, Г.Селевко, В. Фоменко та ін.), проте єдиного підходу до класифікації сучасних педагогічних технологій немає. Більшість технологій за своїми цілями, методами, змістом та засобами мають багато спільного, тому можна їх узагальнити на кілька груп:

- за чинником психологічного розвитку (біогенні, соціогенні, психогенні та ідеалістичні технології);
- за орієнтацією на особистісні структури (інформаційні технології, операційні, емоційно-художні й емоційно-моральні; технологія саморозвитку; евристичні та прикладні);
- за характером змісту та структури (навчальні та виховні; світські й релігійні; загальноосвітні й професійно-орієнтовані; гуманітарні, технократичні, галузеві, предметні, монотехнологічні, наскрізні та комплексні).

Важливим для розуміння класифікації педагогічних технологій є обґрунтування Г. Селевком горизонтальної та вертикальної структури технології. Він виділив чотири ієрархічних класи (технологічна вертикаль) педагогічних технологій:

1. Метатехнології (соціально-політичний рівень).
2. Галузеві макротехнології (загальнопедагогічний та загальнометодичний рівень).
3. Модульно-локальні мезотехнології (вузькометодичний рівень).

4. Мікротехнології (контактно-особистісний рівень).

Зазначимо, що важливим моментом у освітній технології є позиція учнів у навчально-виховному процесі, ставлення до них учителя. Тут виділяють кілька типів технологій, серед яких пріоритетними, є особистісно-зорієнтовані, які ставлять у центр системи освіти особистість, забезпечують їй комфортні і безпечні умови розвитку, реалізацію природних можливостей.

У напрямку модернізації традиційної системи освіти виділяють такі групи технологій:

1. Педагогічні технології на основі гуманізації та демократизації педагогічних відношень. Це технології з процесуальною орієнтацією, пріоритетом особистісних відносин, індивідуального підходу, демократичним керівництвом та гуманістичною спрямованістю змісту.

2. Педагогічні технології на основі активізації та інтенсифікації діяльності учнів (ігрові технології та проблемне навчання).

3. Педагогічні технології на основі ефективності організації та управління процесом навчання (програмоване навчання, технології диференційованого навчання, технології індивідуалізації навчання, групові та колективні способи навчання, інформаційні технології).

4. Альтернативні технології (Вальдорфська педагогіка Р. Штайнера, технологія вільної праці С. Френе, школа М.Монтессорі та ін.).

Неоднозначність підходів учених зафіксована і щодо створення класифікацій освітніх технологій, які запропоновані як в енциклопедичних виданнях „Енциклопедія освіти" (2008 р., за ред.В. Кременя), „Енциклопедія освітніх технологій" (2009 р., автор-укл. Н. Наволокова), так і в джерелах наукового та навчально-методичного характеру.

Виокремлення класифікацій має місце і в „Енциклопедії освіти". Її упорядники вважають, що найоптимальніша класифікація передбачає виділення таких груп технологій: методологічні (на рівні педтеорій, концепцій, підходів); стратегічні (на рівні організаційної форми взаємодії); тактичні (на рівні методики, методу, прийому). До основних методологічних технологій віднесено теорію поетапного формування розумових дій; проблемне, програмоване, розвивальне, особистісно зорієнтоване й особистісно-діяльне, проєктивне, модульне, диференційоване, контекстне, ігрове, концентроване, активне, дистанційне навчання.

Три групи технологій виокремив російський вчений В. Гузеєв. За ознакою можливостей застосування при викладанні предметів він пропонує розрізняти такі технології:

а) універсальні, тобто такі, які доцільно використовувати до викладання будь-якого предмета;

б) локальні або обмежені - для викладання декількох предметів;

в) специфічні - для одного-двох предметів або окремих тем.

Аналіз основної ознаки, за якою виокремлювалися групи технологій, свідчить, що запропонована В. Гузеєвим класифікація встановлена щодо процесів навчання. Він не брав до уваги ні соціально-виховних процесів, ні

процесів виховання та управління. Окрім того, не викликає сумнівів, що переважна більшість технологій має бути віднесена до універсальних.

У монографії Л. Коваль „Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті розвитку сучасної початкової освіти: технологічний підхід” подається така класифікація загальнонавчальних педагогічних технологій:

- технологія організації навчальної взаємодії вчителя та учнів;
- технологія формування загальнонавчальних умінь і навичок молодших школярів;
- технологія організації диференційованого навчання;
- технологія організації навчальної проектної діяльності;
- технологія організації навчальної ігрової діяльності;
- технологія організації поетапного засвоєння учнями навчального матеріалу.

Проаналізовані класифікації - це лише окремі з-поміж великої кількості обґрунтованих як українськими, так і зарубіжними вченими, що свідчить про тривалість наукових розвідок та зацікавленість авторів у вирішенні проблеми встановлення місця проєктованих технологій у так званому технологічному банку. Сьогодні у педагогіці триває пошук генетичної ознаки, яку доцільно вважати основною для створення універсальної класифікації, доступної для науковців та для педагогічних працівників закладів освіти.

5. Формування у молодших школярів дбайливого ставлення до природи: історія та сучасність

Виховання дітей засобами природи завжди було в центрі уваги педагогічної думки. Цікаві ідеї стосовно ролі природи у формуванні особистості дитини, врахування природного фактору в її розвитку знаходимо в творах античних мислителів - Демокріта, Платона, Аристотеля.

Адептами цих прогресивних ідей стали А. Дістервег, Я. Коменський, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, а в українській педагогіці - С. Васильченко, Б. Грінченко, Т. Лубенець, Г. Сковорода та ін.

Класична педагогіка ніколи не відділяла життя, і діяльність дітей від природи, вчила розумно, цілеспрямовано пізнавати і відчувати її доцільність і красу.

Основою педагогічної системи Я. Коменського став принцип природовідповідності, яким і пояснюється необхідність органічної єдності природи і людини. На думку великого педагога-гуманіста, людина - частина природи, мікрокосмос у макрокосмосі, а тому вона має розвиватися, лише за її законами, гармонізувати свої зв'язки із макросередовищем. Я. Коменський вимагав: „Треба вчити так, щоб люди, наскільки це можливо, здобували знання не з книжок, а з неба і землі, з дубів і буків, тобто знали і вивчали самі речі, а не чужі лише спостереження і відомості про речі”.

Ідею розвитку людини на основі гармонійного співіснування, єдності та взаємозв'язку з природою, підтримав французький педагог-просвітитель Ж.-Ж. Руссо. Вважаючи людину природною істотою, усіяко намагався довести

необхідність її повернення до природи, важливість природного фактору у її розвитку.

У педагогічній системі Й.Г. Песталоцці особливе місце відведено природі як могутньому фактору формування особистості. Єдиним, справжнім фундаментом людського пізнання він називав сприймання природи. На його думку, весь запас знань, який набуває людина за допомогою відчуттів, є результатом її уважного ставлення до природи.

У творах українських педагогів-просвітителів проблема ставлення особистості до природи аналізується з позиції необхідності її збереження, обожнення та облагородження. Так, підкреслюючи важливість "живого" спілкування з природою, К. Ушинський послідовно доводить думку про необхідність використання природи як незамінного фактора виховання. Гуманізм педагогіки К. Ушинського виявляється в його провідних ідеях, у яких прозоро викристалізовується вимога обов'язкового виховання дітей у тісному контакті з природою. Основою виховної системи К. Ушинською стала ідея глибокого вивчення дитини та максимального її зближення з природою.

Кінець XIX - початок XX століття у вітчизняній педагогічній науці позначений періодом активного пошуку форм, методів, необхідного обсягу знань, змісту навчальних дисциплін початкової ланки освіти. У зв'язку з ним питання екологічного виховання молодших школярів набуває особливої актуальності, усе частіше педагогічна теорія і практика звертається до природи як до ефективного фактору виховання.

Значний внесок у розробку змісту шкільного природознавства та включення до його складу матеріалу екологічного спрямування належить О.Герду. У методиці вивчення природи він особливого значення надає безпосередньому спілкуванню молодших школярів з природою, розвитку їхньої чуттєвої сфери. Роль початкової школи педагог вбачає у вихованні любові до природи, формуванні почуття гармонійної єдності та безкорисливої допомоги.

Будучи продовжувачем ідей К. Ушинського, О. Яната, особливу роль у вихованні молодих поколінь надавав природі, яку вважав могутнім фактором формування свідомості людини. На думку О.Янати, екологічне виховання слід розглядати як процес формування свідомого ставлення до природи через організацію безпосереднього спілкування дітей з природою та активну природоохоронну діяльність. Педагог вважав, що лише шляхом організації екологічної освіти та виховання є можливим вихід із складної екологічної кризи. Позаурочну виховну роботу педагог визначив, як одну із основних складових, єдиного процесу формування екологічної культури особистості.

Вивчаючи проблему формування дбайливого ставлення до природи В. Сухомлинський поглибив пошуки ефективних засобів і методів виховання, збагатив організаційні форми природоохоронної діяльності школярів. Великий педагог вивчав проблему формування екологічної культури молодших школярів з позиції єдності трудового, морального, естетичного виховання. На його думку, природоохоронне навчання і виховання - це не ще один компонент У роботі школи, а його структурна основа, до того ж прекрасно розроблена. Великого гуманіста тривожать думки, яким чином подолати жорстокість,

байдужість у ставленні дітей до природи та віднайти найбільш ефективний механізм вирішення цієї проблеми. Такий механізм ним було знайдено - шляхом творення добра на благо природи через виховання почуттів. В. Сухомлинський підкреслює: „Нехай добра справа стане звичкою, потім вона розбудить серце”.

80-90-ті роки „ХХ ст. були найбільш результативними в розробці системи екологічної освіти та виховання. У цей час значно актуалізувалось питання взаємин людини з природою, зміни її ставлення до неї, розуміння необхідності її охорони та збереження. Очевидним став той факт, що вирішення екологічної проблеми має стати всенародною справою, набувши державного рівня. Екологічну освіту та виховання було визнано одним із шляхів подолання екологічної кризи.

Спеціалістами ЮНЕСКО та ЮНЕП, що працюють в галузі екологічної освіти, розроблено систему заходів у рамках Міжнародної освітньої програми з питань навколишнього середовища. У цій програмі вперше відзначений глобальний та загальнолюдський характер екологічної освіти. Важливим етапом у її розвитку та становлення стала перша Міжурядова конференція (Тбілісі, 1977 р.), на якій прийнято загальну стратегію розвитку освіти в галузі навколишнього середовища, визначено мету, завдання та принципи, вироблено понад 40 конкретних рекомендацій щодо шляхів та методів її здійснення. Подальшим розвитком та конкретизацією основних її положень стали документи Московського конгресу (1987 р.) та конференції ООН з проблем навколишнього середовища та розвитку (1992 р.).

У цих документах зазначається, що в основі розробки цілей і завдань екологічної освіти лежить розуміння сутності екологічного виховання у всьому розмаїтті форм і методів його здійснення.

В Україні створено нормативну базу регулювання екоосвітнього процесу. Так, Концепція екологічної освіти та виховання в Україні викладає основні ідеї, принципи та основні напрями створення, впровадження і розвитку інтегрованої екологічної освіти в Україні. Одним із факторів подолання сучасної екологічної кризи концепція визначає формування екологічної культури суспільства.

Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні серед основних виховних завдань визначає формування екологічної культури, гармонізацію взаємовідносин особистості з природою. В основі екологічної культури - знання, екологічний стиль мислення, світогляд, ціннісні орієнтації, практична природоохоронна діяльність.

Державна національна програма „Освіта” одним із пріоритетних напрямів визначає екологічну освіту, формування високої екологічної культури кожної людини та суспільства загалом.

Таким чином, нова парадигма освіти одним із пріоритетних визначає напрям екологічної освіти та виховання, де особливе значення має розвиток емоційно-ціннісної сфери особистості.

У контексті останнього, як зазначає Г. Тарасенко, процес екологічного виховання являє собою специфічний діалог, полісуб'єктну, особистісно-

розвивальну інтеграцію, в процесі якої відбувається обмін не лише інформацією про природу, а й емоціями, почуттями, духовними цінностями й поведінковими актами.

Особистість має розуміти природу як певну цінність, без цього будь-який прояв діяльності набуває прагматично-утилітарного характеру. За таких умов педагогічний процес з усіма його технологіями зводиться нанівець, втрачає свою ефективність.

Отже, першочергове завдання екологічної освіти - включення в орієнтири екологічного виховання ціннісного освоєння природи. Природа у сучасній школі представлена лише інтелектуальним показником, що відповідно їй відображається на формах і методах виховної роботи. Основа - знання. Але вони не забезпечують формування свідомості виховання. Основним об'єктом і предметом екологічного виховання має стати суб'єктивне, індивідуальне відображення соціальної цінності природи у свідомості вихованця, адже цінність виконує роль еталона, регулятора і критерію практичної діяльності в природі.

Науково-педагогічний аспект проблеми формування екологічної культури особистості знаходить відображення в дослідженнях багатьох учених, які аналізують різні аспекти даної проблеми.

Так, актуальними є праці російських колег (І. Барінова, Л. Бобилєва, В. Голова, Г. Філіпова та ін.), у яких розкривається питання ефективної організації системи екологічної освіти та виховання. Основні напрями та перспективи розвитку екологічної освіти та виховання, об'єктивні та суб'єктивні передумови формування ставлення особистості до природи на основі гармонійного співіснування з нею розкрито в працях А. Захлебного, І. Зверєва, А. Сидельковського та ін. У нашій країні концептуальні положення та теоретичні проблеми змісту екологічної освіти та виховання викладено в працях В. Вербицького, М. Вересова, М. Кисельова, В. Крисаченко, Л. Лук'янової, Л. Печко, З. Плохій, Г. Пустовіта, Н. Пустовіт, Л. Різник, О. Савченко, Г. Тарасенко та ін.

Проблеми формування екологічної культури молодших школярів, адаптацію змісту екологічної освіти до умов початкової школи розглянуто в працях Т. Байбари, Н. Бібик, К. Гуз, І. Жаркової, Н. Жук, В. Ільченко, О. Крюкової, Л. Мельник, І. Павленко та ін. У працях цих вчених проблема формування в молодших школярів дбайливого ставлення до природи розглядається як необхідна умова виховання їх екологічної культури.

Естетико-екологічний підхід у вихованні учнів детально охарактеризовано в працях Т. Тарасенко, де особлива увага акцентується на вирішенні проблеми екологічної грамотності та активності молодших школярів. Цінними є праці Г. Пустовіта, в яких розкрито специфіку формування суб'єктивного ставлення молодших школярів до природи, визначено принципи відбору змісту екологічної освіти і виховання учнів початкової школи в позашкільних закладах, розроблено активні форми та методики екологічної освіти та виховання учнів.

Історико-педагогічний аспект проблеми формування дбайливого ставлення до природи продемонстрував складність та неоднозначність підходів до реалізації завдань екологічної освіти та виховання молодших школярів, необхідність реалізації гуманістичного підходу, згідно з яким екологічні проблеми розглядаються особистістю як власні. Разом з тим неоднозначність поглядів на проблему формування дбайливого ставлення молодших школярів до природи та різноманітність підходів до реалізації завдань екологічної освіти та виховання вимагає посиленої уваги до механізмів формування даної якості особистості.

6. Технологія встановлення молодшими школярами взаємозв'язків між об'єктами живої та неживої природи

Сучасний етап розвитку початкової ланки шкільної освіти в Україні характеризується поширенням інноваційних процесів, істотною особливістю яких є реальна варіативність, пошук ефективних технологій навчання, наявність вибору різних навчальних програм і підручників. Очевидно, що і надалі зазначені тенденції будуть розвиватися, адже це невід'ємна ознака демократизації та гуманізації освіти.

Проблемам сутності гуманізації та її реалізації в освітньому процесі присвячено наукові праці багатьох педагогів: І. Аносова, Є. Барбіної, В. Білоусової, Є. Бондаревської, О. Вишневського, С. Гончаренка, М. Євтуха, Ю. Мальованого, Л. Онищук, В. Пікельної, Н. Протасової, М. Романенка, А. Суценка та ін. При розбіжності поглядів науковців на місію педагога, спільним для авторських позицій є визнання дитини неповторною цінністю педагогічного процесу шляхом шанобливого ставлення до неї; її розвитку як суб'єкта співтворчості пізнання та спілкування; формування в неї емоційно-цілісного досвіду розуміння іншої людини; створення умов для розкриття її творчих здібностей та індивідуального потенціалу.

Гуманістично зорієнтований підхід до педагогічного процесу - процес зміни та оновлення його змісту, цілей і форм з метою формування в молодших школярів гуманних якостей та гуманістичної свідомості.

Таким чином, людиноформуючий фактор виступає як основа гуманістично зорієнтованого підходу у навчанні предметів у початковій школі, тому не випадково в освітній галузі „Природознавство” з'явилися такі змістові лінії: „Об'єкти природи”, „Взаємозв'язки у природі”, „Земля - планета Сонячної системи”, „Україна на планеті Земля”, „Рідний край”, „Охорона і збереження природи”, „Методи пізнання природи”, які спрямовані на формування цінностей в системі „суспільство-природа”.

Засвоєння даного матеріалу сприятиме формуванню у молодших школярів потреби до пізнання світу та людини в ньому як соціальної і бірлогішщд істоти; засвоєнню цінностей у різноманітних сферах: пізнавальній, моральній, діяльнісно-вольовій, емоційній, естетичній, комунікативній; вихованню ціннісного ставлення до навколишнього середовища.

Розкриття змістових ліній освітньої галузі "Природознавство" забезпечується через втілення таких знань, методів і форм навчання, що дають учням змогу скласти уявлення про неповторність живої та неживої природи, про цінність життя.

Молодші школярі вивчають, спостерігають, досліджують суспільне та природне довкілля в їх єдності („Взаємозв'язки у природі, „Україна на планеті Земля“, „Рідний край“). Суспільне довкілля постає перед учнем в образі сім'ї, роду, шкільного оточення. У процесі ознайомлення з історією рідного краю, свого народу, з національними рисами українців, їхніми звичаями. Природне довкілля учень пізнає як через засвоєння знань про природу, так і через багаторазові спостереження і дослідження довкілля та живих істот, що оточують його; набуває переконань у необхідності збереження стабільності довкілля; дізнається про несприятливі наслідки господарської діяльності людини, шкідливі техногенні впливи, вчиться їм запобігати.

Також молодші школярі засвоюють знання про охорону навколишнього середовища („Охорона і збереження природи“).

Гуманістично зорієнтований підхід у навчанні природознавству сприяє усвідомленню молодшими школярами того, що в системі „людина - світ“, яка склалась об'єктивно все є взаємопов'язаним. Людина - це природно-соціальна істота, найвища цінність у світі, має своє середовище існування (природне та суспільне).

Вивчаючи з молодшими школярами об'єкти природи, варто пам'ятати, що не можна зводити світ молодших школярів до такого навчання, в якому основна увага приділяється розумовому розвитку й удосконаленню їх пам'яті, що є основною причиною недооцінки морально-етичних почуттів, неадекватності самооцінки особистості. Ігнорування цінності духовно-почуттєвого зростання особистості молодшого школяра та сподівання на автоматичне підвищення його статусу, в залежності від успіхів у навчанні, стримують процес розкриття його потенційних гуманістичних резервів. Визнання самоцінності кожної дитини як особистості, що не тільки мислить, а й відчуває, сприяє індивідуальному розвитку, розкріпачує їх створює передумови для самоактуалізації

З цією метою на уроках природознавства доцільним є створення психологічних умов для розвитку позитивної „Я-концепції“ молодшого школяра на основі цінностей переживання, відносин і творчості; застосування ігор, цікавих бесід, різноманітних, видів діяльності, які сприяли б розвитку в учнів почуття власної гідності, допомогли б їм стати більш відкритими, доброзичливими, легше контактувати з учителями, виявляти активність у навчанні, із задоволенням брати участь у розв'язанні морально-етичних ситуацій.

Слід додати, що технологією людиноформуючих уроків передбачається використання рефлексивних завдань, проблемних ситуацій, спрямованих на засвоєння та розвиток в молодших школярів норм загальнолюдської моралі, культури мислення та особистісного спілкування. Такі завдання та ситуації

доцільно застосовувати на уроках природознавства. Заняття проводяться у формі бесіди, диспуту, усно чи письмово (5-10 хвилин).

Пропонуємо приклади.

Проблемна ситуація 1

Дві подруги, повертаючись з лісу, побачили їжачка. Оленка зраділа й поклала його в кошик, щоб показати братику. Катруся зупинила подругу й щось їй сказала. Оленка витягла їжачка з кошика і відпустила.

Питання для обговорення:

1. Як ви гадаєте, яка розмова відбулася між дівчатами? Відновіть цю розмову.

2. Чи були у вашому житті такі випадки. Розкажіть про них.

Висновки: лісовим мешканцям завжди краще жити на волі, тому не треба брати їх додому, оскільки вони можуть загинути.

Для письмового завдання: напишіть твір-опис мешканця лісу, доберіть загадки про нього.

Рефлексивне завдання

Учитель читає або записує на дошці:

Хто (що) чим славиться?

Соловейко -... (піснею); джерельце -... (водою); колосок-... (зерном).

Запитання для обговорення.

1. Продовж цей ряд.

2. Чим ти прославитися на землі?

3. Чи варто сприяти збереженню навколишнього середовища?

4. Що власне ти зробив, щоб природа тобі віддячила?

5. На твою думку, який захід варто організувати, щоб спостерігати за рослинами на шкільному подвір'ї.

Для письмовогозавдання: напиши правила поведження у природі.

Зазначимо, що) гуманістично зорієнтований підхід у навчанні природознавства вимагає від учителів додаткових затрат часу, зусиль на підготовку, але вони сприяють розвитку культури почуттів та ековідповідальності молодших школярів, оскільки будь-яка інформація сприймається з інтересом тоді, коли вона викликає емоційний відгук про життя.

7. Поняття „інновація” у педагогіці та методиці навчання природознавства

Для розуміння і використання па практиці інноваційної моделі розвитку необхідно визначитися у термінах „інновація" та „інноваційна діяльність". Слід мати уявлення інноваційного продукту, розуміння інноваційного процесу та діяльності, а також з'ясувати класифікацію інновацій, їх специфіку, виділити інновації щодо технологій навчання. Без чіткого розуміння термінів та їх визначення важко зрозуміти окреслені задачі і шляхи їх вирішення.

Синонімом слова „нововведення" є слово „інновація". Лексема може використовуватися поряд з ним. У науковій літературі зустрічається кілька підходів до визначення сутності інновації.

Найбільш поширені дві точки зору: в одному випадку нововведення - результат творчого процесу у вигляді нової продукції, технології, методу тощо; в іншому - як процес введення нових елементів, підходів та принципів замість діючих.

Іноді інновацією вважають використання відомого із незначною модифікацією. Інновації є предметом особливої діяльності людини, яка не задоволена традиційними умовами, методами, способами і прагне не лише новизни змісту реалізації своїх зусиль, а передусім якісно нових результатів.

У постіндустріальному суспільстві чи не на перше місце виходить інноваційна діяльність у соціальній сфері, яка своїм змістом зорієнтована на людину. Стосується вона освіти рекреаційної (лат. *rescreatio* - відновлення) проблематики.

Поняття „інновація" вперше було вжито понад століття тому в культурології та лінгвістиці для позначення процесу трансфера (лат. *transfere* - переносу, переміщую) - проникнення елементів однієї культури в іншу і набуття при цьому нових, не властивих раніше якостей. Таке проникнення розглядалось як вирішальний фактор розвитку культур.

У педагогіці поняття „інновація" вживають у таких значеннях:

- форма організації інноваційної діяльності;
- сукупність нових професійних дій педагога, спрямованих на вирішення актуальних проблем виховання і навчання з позицій особистісно зорієнтованої освіти;
- зміни в освітній практиці;
- комплексний процес створення, розповсюдження та використання нового практичного засобу в галузі техніки, технології, педагогіки, наукових досліджень;
- результат інноваційного процесу.

З цим пов'язані і значні розбіжності у тлумаченні поняття „інновація" (нововведення) у науковій літературі.

Розбіжності у тлумаченнях спричинені неоднаковим баченням їх авторами сумісного ядра, а також радикальності нововведень. Одні з них переконані, що інновацією можна вважати лише те нове, яке має своїм результатом кардинальні зміни у певній системі, інші зараховують до цієї категорії будь-які, навіть незначні нововведення.

З огляду на сутнісні ознаки інновації є всі підстави розглядати її як процесі і як продукт (результат). Інновація як процес означає часткову або масштабну зміну стану системи і відповідну діяльність людини. Інновація як результат передбачає процес створення (відтворення) нового, що має конкретну назву „новація". На цій підставі розрізняють поняття "новація" („новий засіб") як певний засіб (нові ідеї, методи, методики, технології, програми тощо) та "інновація", яке ширше за змістом, оскільки означає процес, предметом якого є новації.

В. Паламарчук новацію вважає результатом (продуктом) творчого пошуку особи або колективу, що відкриває принципово нове в науці та практиці, інновацію - результатом породження, формування і втілення нових ідей.

Саме втілення нових ідей є ознакою, за якою відрізняють інновації від класичних новацій: якщо педагог відкриває принципово нове, то він новатор, якщо трансформує наукову ідею у практиці - інноватор.

Інноваційна діяльність є специфічною і досить складною, потребує особливих знань, навичок, здібностей. Впровадження інновацій неможливе без педагога-дослідника, який володіє системним мисленням, розвинутою здатністю до творчості, сформованою й усвідомленою готовністю до інновацій. Педагогів-новаторів такого типу називають педагогами інноваційного спрямування, їм властиві чітка мотивація інноваційної діяльності та викристалізована інноваційна позиція, здатність не лише включатися в інноваційні процеси, але й бути їх ініціатором.

На новаторську педагогічну практику зорієнтовано і немало представників науки, які свої авторські програми реалізують у закладах освіти не як експериментатори, а як учителі й вихователі. У новаторській педагогіці багатогранно втілена творча сутність навчально-виховного процесу. Якщо наукова педагогіка розвиває загальні закономірності і теоретичні проблеми виховання, то новаторська творить ефективні педагогічні технології.

Нове в педагогіці - це не лише ідеї, і підходи, методи, технології, які ще не використовувались, а й той комплекс елементів або окремі елементи педагогічного процесу, які несуть у собі прогресивні засади, дають змогу ефективно вирішувати завдання розвитку і саморозвитку особистості. Особливої ваги набувають активне використання і розвиток фонду напрацьованих наукою і практикою ідей, технологій і педагогічних систем, а також організація випереджаючих пошукових експериментів.

Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується інтенсивними пошуками нового в теорії та практиці навчання, в управлінні. У педагогіці виник новий напрям педагогічна інноватика, яка стає спеціальною галуззю наукового знання, що характеризується певним змістом, принципами, тенденціями і закономірностями розвитку. Педагогічні інновації - це результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних рішень різноманітних педагогічних проблем. Прямим продуктом творчого пошуку можуть бути нові навчальні технології, оригінальні виховні ідеї, форми та методи виховання, нестандартні підходи в управлінні. Побічним продуктом інновацій як процесу творчої діяльності є зростання педагогічної майстерності вчителя і керівника, рівня його культури, мислення, світогляду. Тобто творчий пошук педагогічних інновацій веде до новоутворень у цілісній системі особистості. Крім того, слід враховувати і фізіологічні механізми творчості: активність допомагає успішно долати стресові ситуації.

Зважаючи на означені суперечності і тенденції, вченими було сформульовано ряд законів перебігу інноваційних процесів.

Закон незворотної дестабілізації педагогічного середовища. Сутність його полягає в тому, що будь-який інноваційний процес вносить у педагогічне середовище незворотні зміни. Існуюча цілісна система починає руйнуватися, і повинен пройти деякий час, поки елементи нового не створять нову систему або не асимілюються.

Закон обов'язкової реалізації інноваційного процесу. Будь-який інноваційний процес, в основі якого є педагогічне відкриття, рано чи пізно, стихійно або свідомо повинен реалізуватися. Достатньо нагадати долю проблемного або програмованого навчання, досвід видатних педагогів - А. Макаренка, В. Сухомлинського, С. Шацького, вчителів-новаторів.

Закон стереотипізації педагогічних інновацій. Будь-яка інновація поступово перетворюється у звичні поняття та дії і таким чином приречена на стереотип.

Ці закони обумовлюють і певні етапи функціонування інновацій. На першому етапі інновація сприймається як чужорідний об'єкт у педагогіці, часто викликає різку протидію. Це - доля багатьох педагогічних ідей. З часом інновація перевіряється на практиці, набуває технологічного характеру і масового визнання, оновлює застарілі теоретичні погляди. На останньому етапі новий підхід до навчання чи виховання стає відомою технологією, методом або формою і входить певним компонентом у систему.

Інноваційний підхід на уроках природознавства формує позитивну мотивацію здобуття знань молодшими школярами, забезпечує активне функціонування інтелектуальних і вольових сфер, сприяє розвитку творчої особистості.

Створення ситуації успіху, сприятливих умов для повноцінної діяльності кожної дитини - основна мета, що покладена в основу інноваційних технологій навчання. Багато з них варті уваги сучасного педагога, який прагне дати якісний рівень знань, зробити урок цікавим, досягти максимального взаєморозуміння і співпраці між учителем і учнем.

Серед інноваційних технологій виділяють наступні, групи: традиційні, педагогічні технології на основі активізації та інтенсифікації діяльності учнів; педагогічні технології на основі підвищення ефективності управління та організації навчального процесу; педагогічні технології на основі дидактичного удосконалення та реконструювання матеріалу; окремі предметні педагогічні технології; альтернативні та вроджені педагогічні технології; педагогічні технології розвиваючого навчання та педагогічні технології авторських шкіл.

Коротко охарактеризуємо кожен із груп.

Групові форми навчання дають змогу диференціювати та індивідуалізувати процес навчання; формують внутрішню мотивацію до активного сприйняття, засвоєння та передачі інформації, сприяють формуванню комунікативних якостей учнів, активізують розумову діяльність. Робота в групах (колективна) дає найбільший ефект у засвоєнні знань.

Відкриті школи. Центри дослідної роботи в початковій і частково середній ланці освіти набули значного поширення на Заході. Їхньою особливістю є те, що значну частину часу діти проводять за межами навчального закладу. Учитель завжди серед них: радить, підбадьорює, контролює. Учні перебувають у постійному контакті з „командою" педагогів, до кожного з яких можна звернутися за допомогою. Школярі в класі поділені за рівнями навчальних досягнень. Угрупування за рівнями здійснюється лише

щодо навчання з основних предметів, учні, які досягли успіху з будь-якого предмета, можуть вивчати курс старшого класу.

Технології індивідуалізації процесу навчання (А. Границька, В. Шадріков) - організація навчально-виховного процесу, при якій вибір педагогічних засобів та темпу навчання враховує індивідуальні особливості учнів, рівень розвитку їх здібностей та сформованого досвіду. Його основне призначення полягає в тому, щоб забезпечити максимальну продуктивну роботу всіх учнів в існуючій системі організації навчання. Індивідуальне навчання - форма, модель організації навчального процесу, при якому: 1) вчитель взаємодіє; 2) один учень взаємодіє лише із засобами навчання (книги, комп'ютер тощо). Головною перевагою індивідуального навчання є те, що воно дозволяє повністю адаптувати зміст, методи та темпи навчальної діяльності дитини до її особливостей, слідкувати за кожною дією та операцією при вирішенні конкретних завдань, за її рухом від незнання до знання, вносити вчасно необхідні корективи в діяльність як учня, так і вчителя. У сучасній вітчизняній педагогічній практиці та теорії найбільш суттєвими прикладами технологій індивідуалізації навчання є:

- проектний, метод;
- технологія продуктивного навчання;
- технологія індивідуального навчання І. Унт;
- адаптивна система навчання Д. Границької;
- навчання на основі індивідуально зорієнтованого навчального плану

В. Шадрікова.

Ігрові технології навчання (Й. Гензерг, Д. Ельконін, В.Коваленко, Б. Нікітін, П. Підкасистий, М. Стронін та ін.). Технології ігрового навчання - це така організація навчального процесу, під час якої навчання здійснюється у процесі включення учня в навчальну гру (ігрове моделювання явищ, „проживання" ситуації).

Сьогодні віддають перевагу терміну „імітація" замість „гра" (акцент переноситься на внутрішню сутність дії). Навчальні ігри мають за мету, окрім засвоєння навчального матеріалу, вмінь і навичок, ще й надання учневі можливості самовизначитися, розвивати творчі здібності, сприяють емоційному сприйманню змісту навчання.

Види ігор:

- навчальні, тренувальні, узагальнюючі;
- пізнавальні, виховні, розвиваючі;
- репродуктивні, продуктивні, творчі.

Інтерактивне навчання в Україні представлено авторським колективом на чолі з О. Пометун. Інтерактивне навчання - це спеціальна форма організації пізнавальної активності, що має за мету створення комфортних умов навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність.

Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учнів; учитель і учень є рівноправними суб'єктами навчання. Інтерактивне навчання сприяє формуванню навичок та вмінь як предметних, так і загальнонавчальних;

виробленню життєвих цінностей; створенню атмосфери співробітництва, взаємодії; розвитку комунікативних якостей. Технологія передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем.

Отже, інтерактивне навчання - це навчання в режимі діалогу, під час якого відбувається взаємодія учасників педагогічного процесу з метою взаєморозуміння, спільного розв'язання навчальних завдань, розвитку особистісних якостей учнів.

Інтегровані технології (В. Гузеєв, П. Ерднієв, О. Мариновська та ін.) припускають, що вчитель за можливості чітко визначає реакції, поняття, ідеї та навички, які мають бути засвоєні учнем, а потім допомагає учневі спрямувати власну діяльність на досягнення цих цілей. При цьому учень може діяти у власному темпі, заповнюючи прогалини у своїх знаннях або пропускаючи те, що вже засвоєно.

Мультимедійні технології пов'язані із створенням мультимедіа-продуктів: електронних книг, енциклопедій, комп'ютерних фільмів, баз даних. У цих продуктах об'єднуються текстова, графічна, аудіо- та відеоінформація, анімація. Мультимедіа-технології перетворили комп'ютер на повноцінного співрозмовника, дозволили учням (будь-якого віку), не виходячи з навчальної аудиторії, будинку, бути присутніми на лекціях видатних учених, брати участь у конференціях, діалогах, вести кореспонденцію. Як принципово новий навчальний засіб електронна книга відкрила можливості „читати“, аналізувати „живі“ озвучені сторінки, тобто можливості бачити, чути, сприймати.

Отже, інноваційна діяльність є специфічною і досить складною, потребує особливих знань, навичок, здібностей. Упровадження інновацій неможливе без педагога-дослідника, який володіє системним мисленням, розвиненою здатністю до творчості, сформованою й усвідомленою готовністю до інновацій. Педагогів-новаторів такого типу називають педагогами інноваційного спрямування, їм властиві чітка мотивація інноваційної діяльності та викристалізована інноваційна позиція, здатність не лише включатися в інноваційні процеси, але й бути їх ініціатором.

Серед можливих варіантів застосування інноваційних технологій у прогресі ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи визначимо такі:

1. Використання анімаційних роликів.
2. Створення навчальних сайтів.
3. Розробка індивідуальних та колективних проєктів.

Тема 2. Використання технології критичного мислення у процесі навчання природознавства здобувачів початкової освіти

Мета:

Дидактична: засвоїти ключові поняття, теми, ознайомитися із технологією критичного мислення в процесі навчання природознавства.

Розвивальна: розвивати аналітичне й критичне мислення увагу, уміння порівнювати та синтезувати, робити висновки, узагальнення.

Виховна: формувати відповідальне ставлення до формування наукового світогляду, пробудити прагнення до використання дидактичного матеріалу; сприяти формуванню професійних компетентностей.

План

1. Історичний аспект розвитку технології критичного мислення.
2. Структура уроку природознавства за технологією розвитку критичного мислення.
3. Можливості використання технології критичного мислення у процесі навчання молодших школярів природознавству.

Література

1. Адрелян О. Загальнопізнавальні вміння як компонент критичного мислення молодших школярів // Рідна школа. -2001. -№4.
2. Вайнштейн М. Критичне мислення як основа демократичного навчання // Рідна школа. -2001. -№4.
3. Лабенко О. Розвиток критичного мислення в середніх загальноосвітніх закладах // Рідна школа. -2001. -№4.
4. Стіл Джінні, Мередіт Курт, Темпл Чарльз. Методична система «Розвиток критичного мислення у навчанні різних предметів (Посібники I-VIII, підготовлено до проекту «Читання та письмо для розвитку критичного мислення»).
5. Читання та письмо для розвитку критичного мислення // Консорціум за Демократичну педагогіку, Міжнародна Асоціація Читачів, Коледж Гобарт, Університет Північної Айови. -1997.

1. Історичний аспект розвитку технології критичного мислення

Сучасна школа покликана виробити в кожного учня звичку активно брати участь у вирішенні важливих питань життя колективу, вміння формувати, висловлювати і відстоювати свою думку, поважати думку інших людей. Готувати молодь до життя в таких умовах неможливо шляхом бездумного засвоєння встановлених істин. Творчих педагогів хвилює проблема „мовчання школярів“, їх байдужість чи невміння інколи висловитись з приводу висвітлення власних суджень, визначення власного ставлення до них. Одним з варіантів вирішення даної проблеми є розвиток у школярів критичного мислення.

Погляди науковців щодо можливості формування критичного мислення в учнів початкових класів протягом минулого століття були досить суперечливими. Так наприкінці XIX - на початку XX століття науковці, здійснюючи аналіз практики школи того часу, вказували на її спрямованість на

некритичне сприймання істин, на безпосереднє запам'ятовування (П. Блонський, М. Добролюбов, П. Кованько, Л. Толстой та ін.). Поряд з цим проводяться дослідження психічного розвитку дітей, автори яких вказують на його слабкий розвиток та заперечують можливість формування критичного мислення молодших школярів (Ж. Піаже, С. Рубінштейн, В. Штерн та ін.).

На відміну від попереднього періоду, друга половина ХХ століття характеризується дослідженнями, теоретичними та практичними розробками, в яких вказує на широкі можливості розвитку дитячого мислення (питання зони найближчого розвитку Л.С. Виготського; ідеї розвивального навчання В. Давидова та Д. Ельконіна, проблема розумового виховання в працях Ш. Амонашвілі, В. Сухомлинського розвиток пізнавального інтересу та активності в роботах А. Люблінської та ін.). Продовжуються дослідження вікових особливостей учнів початкової школи. Досліджено, що молодшим школярам доступні такі розумові операції, як вміння самостійно здобувати знання, просуватися від конкретного до абстрактного, здатність до умовиводів, порівняння тощо. Названі якості є основою для формування ознак критичного мислення школярів. І хоч поряд з рисами, що сприяють формуванню критичного мислення, учням початкової школи притаманні ті, які, на думку деяких учених, унеможливають цей процес у даної вікової категорії (опора на наочні, конкретні образи, емоційність, наслідуваність, категоричність та ін.), ми погоджуємося з тим, що і вони відіграють певну роль у формуванні критичного мислення.

В останні роки проводяться дослідження, які підтверджують можливість формування в учнів початкової школи більш складних якостей, які обумовлюють розвиток критичного мислення. Л. Бондар, В. Зайцев розглядали питання особистісної свободи молодших школярів; В. Гарковець, О. Митник звертають увагу на навчальну співпрацю вчителя та молодших школярів.

Вищезазначені думки підтверджують наявність психологічних основ для формування в учнів початкової школи критичного мислення.

Технологія розвитку критичного мислення (ТРКМ) - це проект співпраці вчених, учителів усього світу. Він був запропонований у 90-ті роки 20 століття американськими вченими К. Мередит, Ч. Темплом та Дж. Стилом як особлива методика навчання, що містить відповідь на питання: „Як вчити мислити?“. Мета даної технології полягає у формуванні у школярів уміння мислити, що стане необхідним не лише у навчанні, але і у подальшому житті (вміння приймати виважені рішення, працювати із інформацією, аналізувати різні сторони явищ).

Американський професор, викладач літератури мічиганського коледжу, доброволець програми розвитку критичного мислення Девід Клустер стверджує, що мислити критично можна в будь-якому вітті: „Для цього достатньо життєвого досвіду не лише у студентів, а і в першокласників“. Актуальність цього висловлення безперечна. Адже молодший шкільний вік - сприятливий і значущий період для виявлення та розвитку творчого потенціалу особистості, у цьому віці формується комплекс цінностей, якостей, здатностей, потреб, що складають основу її творчого ставлення до дійсності.

У педагогічній літературі останніх років, як вітчизняній, так і зарубіжній, підкреслюється значення критичного мислення для розвитку суспільства і для самої людини. Так, О. Тягло наголошує, що критичного мислення можна і треба вчити. „Мого культуру слід цілеспрямовано і терпляче вирощувати на всіх рівнях, починаючи з першого класу школи, потім - у вищому навчальному закладі та в різних інститутах післядипломної освіти". Безумовно, що ні економічні, ні політичні, ні культурні перетворення на шляху входження України у світову спільність розвинених країн не будуть стійкими і успішними без паралельної і навіть випереджаючої зміни менталітету людей - системи ідеалів, цінностей, норм, традицій, а також алгоритмів сприйняття, мислення і практичного перетворення реальності. Одним із шляхів бажаних змін, що відповідають апробованому досвіду демократичних країн, є традиція критики чи, більш конкретно, критичного мислення.

Окремі аспекти розвитку критичного мислення учнів висвітлювалися у роботах А. Байрамова, С. Векслера, А. Липкіної, Л. Рибак, В. Синельникова та ін. Учені ставили питання про розвиток уміння самостійно осмислювати навчальний матеріал, виконувати нестандартні завдання, робити власні висновки, помічати як власні помилки, так і помилки своїх однолітків. Це свідчить, що певні риси критичного мислення можна і необхідно розвивати в початковій школі. Ігнорування означеного положення значно ускладнює цю проблему в старших класах. Отже, психологічним підґрунтям формування в молодших школярів критичного мислення є особливості їх фізичного та фізіологічного розвитку взагалі.

Технологія розвитку критичного мислення може використовуватись на будь-якому предметі, але найчастіше її використовують на уроках літературного читання, природознавства, основ здоров'я, «Я у світі». Пропонуємо порівняльну характеристику роботи з текстом за традиційним підходом і технологією розвитку критичного мислення (табл.1).

Таблиця 1

Традиційний підхід	Технологія розвитку критичного мислення
Підготовка до сприйняття тексту	
Учитель готує дітей до сприйняття нового матеріалу: «Я розповім вам про письменника ...», «Зараз ми познайомимося з ...» Результат: пасивність учнів.	Учні знайомляться з особистістю автора, використовуючи довідники, Інтернет-матеріали, випереджувальні завдання: прогнозують зміст тексту за його назвою, ілюстраціями, ключовими словами. Результат: виникає мотивація до читання.
Під час сприйняття тексту	
Учитель читає новий текст, діти слухають. Результат: учень – пасивний учасник навчального процесу.	Слухаємо (читаємо) і ведемо діалог з автором, героями тексту – задаємо запитання, прогнозуємо відповіді, розвиток подій, перевіряємо припущення за змістом тексту. Результат: учень виступає суб'єктом навчального процесу.

Після сприйняття тексту	
<p>Учні відповідають на запитання вчителя, перечитують текст.</p> <p>Результат: формування навички читання.</p>	<p>Навчальний діалог, дискусія, уточнення позиції автора, співвіднесення прочитаного з особистісним досвідом дитини тощо.</p> <p>Результат: формування ключових, предметних і міжпредметних компетентностей.</p>

2. Структура уроку природознавства за технологією розвитку критичного мислення

З метою розвитку критичного мислення в молодших школярів необхідно навчити їх самостійно робити висновки та знаходити рішення, аналізувати та спостерігати, шукати пояснення.

Навчити критично мислити школярів неможливо пасивними методами навчання. Найдоцільніше використовувати інтерактивні технології. Інтерактивна технологія навчання - це така організація навчального процесу, за якої неможливою є пасивність школяра у колективному, заснованому на взаємодії всіх його учасників процесі навчального пізнання. Відповідно до положень інтерактивного навчання кожен учень або має конкретне завдання, за яке він повинен публічно прозвітуватись, або від його діяльності залежить якість виконання поставленої перед групою та перед усім класом проблеми.

Розвиток критичного мислення молодших школярів на уроках природознавства доцільно організовувати у такій послідовності:

Організація споспєр є ження. На цьому етапі слід акцентувати увагу дітей на суттєвому, новому, тому, що робить роботу оригінальною.

Стимулювання творчої уяви. Для молодших школярів характерна особлива емоційність уяви, тому необхідно допомогти їм зрозуміти побачене, почуте, пережите, знайти зв'язки, відношення між явищами та предметами, і тим самим закласти основи творчого мислення.

Розвиток потреби творчості. На цьому етапі слід створити атмосферу престижності творчого процесу. Варто використати притаманну дітям цього віку імпульсивність та спрямувати її на творчість: запропонувати придумати риму, загадку, казку, самостійно відшукати що-небудь цікаве у природі тощо.

Підтримка позитивних емоцій відбувається шляхом отримання почуття задоволення від власних досягнень і самостійної творчої праці.

Виховання вольових рис характеру, у творчому процесі, а зокрема у критичному мисленні, важливу роль відіграють такі вольові риси характеру як самостійність, сміливість, наполегливість, цілеспрямованість, рішучість. Одним із ефективних засобів виховання вольових рис характеру є різноманітні ігри.

З метою для ефективного формування критичного мислення структура уроку природознавства передбачає три стадії спільної діяльності вчителів та учнів: 1) актуалізації (пробудження інтересу до предмета); 2) побудови знань (осмислення матеріалу під час роботи над ним); 3) рефлексії (узагальнення матеріалу, підведення підсумків). Коротко охарактеризуємо їх.

Завдання фази актуалізації:

- актуалізувати наявні в учнів знання та зв'язки з матеріалом, що вивчається;
- пробудити пізнавальний інтерес до матеріалу;
- допомогти учням самим визначити напрям при вивченні теми;
- встановити помилкові думки та уявлення про об'єкти і

явища природи.

Завдання фази побудови знань:

- допомогти учням активно сприймати навчальний матеріал, співвіднести набуті знання з новими;
- порівняти очікування учнів з тим, що вивчається, здійснити перегляд очікувань та висловити нові (виявляються основні моменти; постійно відстежується перебіг думок школярів, процесів мислення, досягнутих проміжних результатів);
- узагальнити матеріал та підбити підсумки;
- перевірити рівень розуміння вивченого, основних положень та ідей за допомогою запитань.
- Завдання фази рефлексії:
- самостійно визначити напрям подальшого вивчення матеріалу;
- узагальнити основні ідеї та інтерпретувати визначені; обмінятися думками;
- виявити особистісне ставлення; оцінити процес навчання;
- з'ясувати виниклі додаткові запитання.

Разом з тим, при моделюванні вищезазначених уроків слід враховувати особливості навчального матеріалу, оскільки досвід свідчить, що розробка навчальних занять у цій технології вимагає від вчителя ґрунтовної підготовки, особливо у 1 класі. Вважаємо, що оптимальним буде використання окремих елементів технології „Мозкова атака”, „Мікрофон”, „Групування”, „Джигсоу”, „Метод ПРЕС”, „Сенкан” тощо.

Розглянемо детальніше методи розвитку критичного мислення молодших школярів на уроках природознавства в початковій школі.

„Мозкова атака” або „мозковий штурм” - це ефективний метод колективного обговорення, пошуку рішень, що здійснюється через вільне накопичення ідей з певної теми, вираження поглядів усіх учасників. Цей метод дає змогу групі учнів використовувати свої інтелектуальні можливості для швидкого та ефективного виконання завдання. Саме „мозковий штурм” спонукає дітей проявити уяву та творчість, дає можливість їм вільно висловлювати свої думки. Мета означеного методу полягає в тому, щоб зібрати якомога більше ідей щодо певної проблеми. Обговорення слід починати з різноманітних підходів, бажано неодноразово переформулювати проблему. Пропоновані ідеї доцільно цілеспрямовано фіксувати: записувати у зошит або на дошці. Необхідно надавати всім учням рівну можливість висловлювати будь-які ідеї. На етапі формулювання ідей забороняється робити будь-які зауваження, критикувати. Для цього у класі можна повісити такий плакат:

„Кажіть усе, що спаде на думку; не обговорюйте і не критикуйте висловлювання інших; можна повторювати ідеї, запропоновані будь-ким іншим; розширення запропонованої ідеї заохочується”.

Педагог повинен постійно заохочувати і направляти хід дискусії, залучати до процесу розв'язування завдання всіх учнів та провести загальний підсумок дискусії. Прекрасним стимулом активності дітей є постановка їх у ситуацію, коли необхідно когось врятувати.

„Грунування” (від англ. cluster - скупчення) - малюнкова технологія, суть якої полягає в тому, що посередині аркуша записується чи замальовується основне слово (ідея, тема), а по сторонах від неї фіксуються ідеї (слова, малюнки), певним чином пов'язані з ним. Такі замальовки можна використовувати не тільки для підведення підсумків, але і для пробудження цікавості учнів до теми заняття, спонукання їх до подальшого дослідження, для систематизації знань школярів. Цей метод також відомий під назвою „Асоціативний куц” - стратегія навчання, яка закликає учнів вільно і відкрито висловлювати свої думки, здійснювати зв'язок між окремими поняттями, тому, сприяє розвитку соціальних, інформаційних, полікультурних компетенцій, спонукає учнів до саморозвитку, самоосвіти, продуктивно] діяльності.

Наприклад, на уроці природознавства під час вивчення теми „Рослини” (2 клас) учитель пропонує дітям пригадати все, що вони знають про рослинний світ. Проте після відповідей учнів вона звертає увагу на питання розмноження рослин. Не всі школярі знали способи їх розмноження. Таким чином педагог не лише активізувала знання учнів, а й підвела їх до теми уроку.

Перед тим як запропонувати молодшим школярам технологію „Грунування”, вчитель повинен оцінити тему, навчальний текст за такими критеріями: „Чи можна його розбити на елементи?”, „Чи легко виділити в тексті змістові одиниці?”. Отримані „груна” (як на стадії пробудження інтересу до теми, так і на етапі узагальнення матеріалу) необхідно озвучувати. Згодом слідчити учнів обґрунтовувати встановлені між „грунами” зв'язки. Якщо необхідно оцінити значущість кожного „груна”, можна замалювати головну гілочку кольоровими олівцями.

Таким чином, при використанні технології „Грунування” учні вчаться активно сприймати матеріал, співвідносити набуті знання з новими.

Розглянемо прийом технології розвитку критичного мислення „Сенкан”. Назва означеного прийому походить від англ. sentence - вірш, п'ятирядкова строфа. Сенкан у дидактиці початкової школи виступає у різних аспектах: як ефективний засіб розвитку образності мовлення, що дозволяє швидко отримати результат; метод інтегральної освітньої технології; інструмент для синтезу й узагальнення інформації. Робота над сенканом дозволяє гармонійно поєднувати елементи інформаційної, діяльнісної та особистісно зорієнтованої педагогічних систем.

Дидактичний сенкан укладається за змістовими та синтаксичними вимогами кожного рядка. Це - п'ятирядковий неримований вірш, що складається з одинадцяти слів. Сенкан створюють за такою схемою:

Перший рядок - тема, один іменник або займенник, який позначає предмет обговорення.

Другий рядок - два прикметники або дієприкметники, що описують і характеризують тему.

Третій рядок - три дієслова про характерні дії об'єкта.

Четвертий рядок складає фраза з чотирьох слів, за допомогою якої висловлюємо особисте враження, розуміння теми.

П'ятий рядок вміщує одне слово-резюме (іменник), що являє собою підсумок і висловлює сутність об'єкта.

Наведемо приклад сенкану, який можна скласти до уроку природознавства в початковій школі на тему: „Повітря” (3 клас).

Повітря

Прозоре, безбарвне

Оточує, заповнює, рухається

Без повітря життя неможливе

Дихання

Отже, прийом „Сенкан” можна використовувати на уроках природознавства в початковій школі як особливий вид творчого завдання, вправу для групової роботи та форму індивідуальної роботи.

Методика „Джигсоу”

Учні класу об'єднуються у постійні групи (кількість учнів у групі залежить від кількості завдань). Кожен учень має певний номер.

Матеріал уроку поділяється учителем на логічно завершені частини.

Кожна частина навчального матеріалу буде вивчатися певною експертною групою, яка формується за однаковими номерами, за кольоровими картками тощо.

Робота експертних груп. Учні вивчають свою частину, готуються донести її зміст до своїх товаришів у постійній групі. Отже, кожна дитина виконує своє завдання, але за допомогою товаришів (експертів з іншої частини) повинна приймати участь у загальній роботі групи

Повернення експертів до постійної групи і взаємонавчання.

Перевірка засвоєння змісту в цілому всіма учнями (питання ставляться всьому класу або ж номери учнів змінюються та їм пропонується розповісти про те, чого саме їх навчили).

Діаграми Вена використовуються вчителями для розробки діяльності учнів при порівнянні спільних і відмінних рис (аналіз та синтез), будуючи їх для наочного та аргументованого подання результатів своїх навчальних досліджень. Вона будується на основі двох або більше великих кіл, що частково накладаються одне на одне і посередині утворюють спільний простір. Їх можна також подати у різних кольорах. Цей прийом допомагає зіставити ідеї, образи, поняття, у колах зазначаються відмінні риси, а у вільному просторі, що утворився від накладання, записуються спільні риси.

Отже, технологія розвитку критичного мислення дозволяє максимально підвищити ефективність навчально-виховного процесу, дає можливість створити такі умови, коли всі учні залучаються до активної, творчої навчальної

діяльності, процесу самонавчання, самореалізації, вчать спілкуватись, співпрацювати, критично мислити, відстоювати свою позицію, адаптує учнів до життя у суспільстві.

3. Можливості використання технології критичного мислення у процесі навчання молодших школярів природознавству

Технологія розвитку критичного мислення дозволяє одержати позитивні результати щодо формування мисленнєвої діяльності дітей. Навчання, орієнтоване на вироблення навичок критичного мислення, передбачає не просто активний пошук учнями інформації для засвоєння, а співвіднесення того, що вони засвоїли, з особистісним досвідом, а також порівняння засвоєного з іншими дослідженнями у відповідній галузі знань [9].

Учні можуть піддавати сумніву достовірність або авторитетність отриманої інформації, перевіряти логіку доказів, робити висновки, конструювати нові приклади для її застосування, розглядати можливості вирішення проблеми тощо.

Мета технології розвитку критичного мислення – розвиток мисленнєвих навичок учнів, необхідних не тільки в навчанні, але й у повсякденному житті (уміння приймати виважені рішення, працювати з інформацією, аналізувати різні аспекти явищ тощо) шляхом інтерактивного включення учнів у навчальний процес.

Ця технологія передбачає використання етапів: актуалізація, усвідомлення змісту, рефлексія.

Метою етапу актуалізації є виявлення рівня власного знання учня, до якого можна додати нове, активізувати учня, створити мотивацію на дослідження теми, формулювання учнем особистих цілей навчання.

На цьому етапі необхідно *розв'язати такі завдання*:

визначити тему для обговорення; знайти відповіді на запитання: «Що ви вже знаєте? На що очікуєте, про що ви хочете (потребуєте) дізнатися? Чому ви хочете про це дізнатися?»

Також доцільно використовувати різні прийоми роботи: розповідь-припущення за ключовими словами, за заголовком; графічна систематизація матеріалу (кластери й таблиці), правильні й неправильні твердження, переплутані логічні ланцюжки, словникова робота, розгляд ілюстрацій. Інформація, отримана під час спільної роботи, вислуховується, записується, обговорюється.

Наведемо приклади використання деяких прийомів.

1. Створення кластера (природознавство, 1 клас)

Тема. Навколишній світ

Мета: активізація особистісного досвіду дитини, створення мотивації до одержання нової інформації.

1. Заповнення кластера

Що нас оточує



- Обговорення в групах, що можна віднести до кожної групи.
- Доповнення кластера.

2. Прийом «Вірю-не вірю» (природознавство, 3 клас)

Тема: Грунт

Пограємо в гру «Вірю-не вірю». У кожного на парті таблиця. Якщо ви згодні з твердженням, поставте «плюс», а якщо не згодні – «мінус».

Чи вірите ви, що:

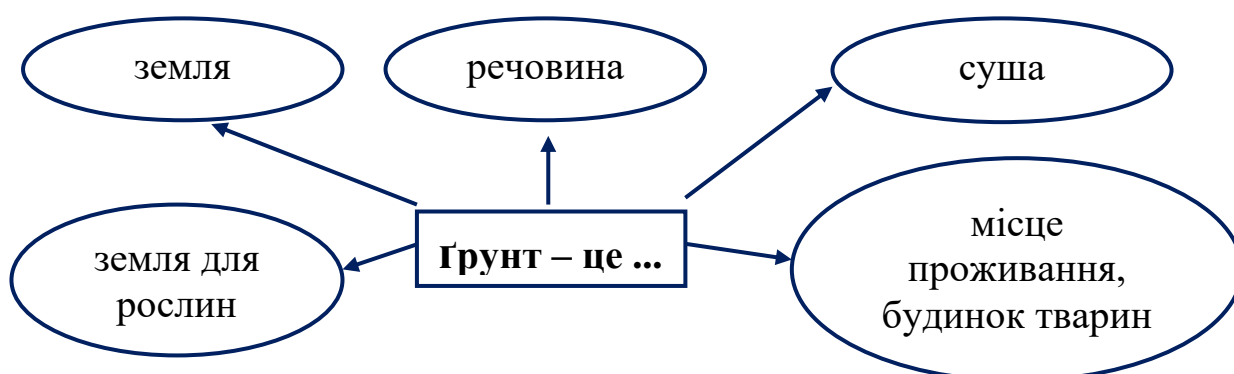
Твердження	Вірю – «+», не вірю – «-»
Вітер може зруйнувати гори	
Опале восени листя шкодить ґрунту	
1 см ґрунту утворюється за 300 років	
Нори тварин, що живуть у ґрунті, руйнують його	
Рослини беруть участь в утворенні ґрунту	
Ґрунт і камінь – родичі	

Учитель: Сьогодні на уроці ми будемо звертатися до таблиці, щоб перевірити правильність були ваших відповідей.

Прийом «Вірю .– не вірю» дозволяє актуалізувати особистісний досвід дитини, виявити її істинні та хибні знання.

Прийом «Кошик ідей»

Групова робота. Кожна група після попереднього обговорення висловлює свої припущення (гіпотези). Усі припущення дітей фіксуються на дошці.



Робота, організована таким чином дозволяє залучити дітей до визначення цілей уроку. Діти формулюють мету уроку – знайти відповідь на запитання, що таке ґрунт.

II. Усвідомлення змісту

Мета: відкриття нових знань, одержання нової інформації, співвіднесення нового матеріалу з раніше вивченим.

Завдання: підтримка залученості, зацікавленості, побудова зв'язків між відомим і невідомим.

Реалізується цей етап під час пошуку інформації, пов'язаної з попередніми даними, за допомогою таких прийомів: *висловлення гіпотез, читання з позначками, створення таблиць, схем, читання з передбаченням, створення кластерів, тронування.*

Схема реалізації прийому **«Читання з передбаченням»:**

1. Обговорення назви твору. Висловлення гіпотез: «Про що йдеться в цьому творі?»
2. Поділ тексту на частини. Під час розбиття тексту на частини вчителю необхідно дотримуватися таких правил: частин не мають бути багато, щоб не розсіювалася увага дітей; кожна частина повинна мати ключову інформацію, на основі якої діти повинні зробити припущення про подальші події; кожна частина закінчується епізодом, який не має однозначного трактування розвитку подальших подій.
3. Після читання кожної частини дітям пропонуються запитання, які допомагають підтримати інтерес до подальшого читання, розвивати різні види мислення, дати оцінку героям, поставити запитання до автора тощо. У роботі над запитаннями доцільно використовувати класифікацію Б. Блума.

Орієнтовна тематика запитань (за класифікацією запитань Б. Блума):

Хто ...

Що ...

Коли ...

Чи могли ...

Як звали ...

Чи згодні ви ...

Поясніть, чому ...

Чому ви так думаєте ...

У чому різниця ...

Що ви відчували ...

Предбачте, що буде далі...

На етапі усвідомлення також використовують **метод «Позначки»**. Число позначок варіюється відповідно до віку та підготовки учнів. Фахівці рекомендують, щоб учні 1 – 4 класів уживали не більше двох позначок. Ми пропонуємо вживати позначки в такому значенні:

«V» – я це знав;

«+» – нова інформація;

«-» – інформація, яка суперечить нашим уявленням (раніше думали інакше);

«?» – це цікаво, хочу дізнатися більше.

Прийом «Концептуальна таблиця» корисний, коли передбачається порівняння об'єктів. Наприклад, природознавство, 4 клас, тема «Природні зони України». Дітям пропонуються статті, які необхідно прочитати, а потім

заповнити таблицю. Для роботи клас об'єднується в групи: кожна група працює зі своєю лінією порівняння.

Лінії порівняння	Зона лісів	Зона степів
Географічне положення		
Клімат		
Ґрунти		
Рослинний світ		
Тваринний світ		
Діяльність людини		
Охорона природи		

Розповсюдженим способом концентрації інформації є **граф-схема «Павучок»**.

Наведемо приклад схеми «Павучок» за темою «Кровоносна система» (природознавство, 3 клас).



Технологія розвитку критичного мислення молодших школярів буде ефективною у поєднанні з інтерактивними методами і прийомами групового і кооперативного навчання. Як приклад навчальних занять з природознавства за технологією розвитку критичного мислення, наводимо фрагменти розробок уроків з тем: „Що таке гірські породи?” (3 клас), „Яка погода в Карпатських і Кримських горах?” (4 клас).

Природознавство. 3 клас Тема: „Що таке гірські породи?”

Методика „Мозкова атака”

I етап. Актуалізація життєвого досвіду учнів.

Учитель: Чи бачили ви кам'яне вугілля? На аркушах паперу, які лежать перед вами, запишіть усе, що ви знаєте про цю корисну копалину.

(Учні працюють самостійно).

II етап. Робота в парах.

Учитель: Використовуючи свої записи, розкажіть своєму товаришеві по парті все, що ви знаєте про кам'яне вугілля.

(Учні вчаться самостійно встановлювати рівень власних знань).

III етап. Колективна робота. Узагальнення знань. Складання таблиці.

Учитель: Поділіться з нами тим, що ви знаєте.

(Учні називають, а вчитель записує все на дошці без коментувань, розмашуючи учнівські відомості у таблицю).

Властивості Використання Добування утворення
чорне опалення шахти тверде, крихке

IV етап. Читання тексту з використанням інтерактивної системи позначок.

Учитель: Ми з вами визначили, що нам відомо про цю корисну копалину, а зараз перечитаємо текст підручника з використанням інтерактивної системи позначок. Для цього візьміть прості олівці. Знаком „+” ми будемо позначати матеріал, який ми знали; знаком - який не знали; „!” - мали неправильні уявлення.

(Читаємо текст частинами, робимо відповідні позначки).

Така робота дає змогу учням активно перевіряти власне розуміння того, що вони читають; сприяє розвитку навички свідомого читання, вміння аналізувати прочитане, виховує самостійність в роботі.

V етап. Систематизація знань.

Учитель: Про що нове ми дізналися з тексту? Запишемо ці відомості до таблиці. Використовуючи матеріал таблиці, складемо розповідь про кам'яне вугілля.

Методика „Т - схема”

Дана робота проводиться на етапі узагальнення знань. Це багатоцільовий організатор для запису бінарних „так-ні”. Учні вчаться порівнювати, аналізувати, робити висновки.

Урок природознавства. 3 клас

Тема: „Що таке гірські породи?”

Учитель: Які ви знаєте корисні копалини, що видобуваються в нашій місцевості;

Діти: В нашій місцевості видобувається марганцева руда, вапняк, граніт.

Учитель: Яким способом вони видобуваються?

Діти: Вони видобуваються відкритим способом.

Учитель: Сторінку зошита поділіть на дві частини. Зверху лівого стовпчика запишіть слово „за”, а зверху правого - „проти”. Подумайте і запишіть у лівий стовпчик під словом „за” переваги у видобуванні корисних копалин відкритим способом (кар'єри), а у правий - під словом „проти” - недоліки порівнюючи з видобуванням їх закритим способом (шахти).

Дана методика розвиває вдумливе відношення до прочитаного, вміння акцентувати свою увагу на конкретно визначеному завданні, формує навички переказування, відповідальність за доручену справу.

Урок природознавства, 4 клас Тема: „Яка погода в Карпатських і Кримських горах?“

(Дана вправа проводиться на етапі вивчення нового матеріалу).

Учитель: Сьогодні на уроці ми продовжимо вивчати природу рідного краю., познайомимося ще з однієї природною зоною України. Це Південний берег Криму.

Поділіться на групи по 4-5 осіб. Займіть зазначені місця за партами. Кожна група отримає експертний листок із записаними па ньому запитаннями. Читати треба один і той же текст „Південний берег Криму“, але особливу увагу звертайте на матеріал, що містить відповідь на поставлені перед вами запитання. Для кращого запам'ятовування можна робити деякі помітки.

Учні отримують такі завдання:

I група: Визначте, що незвичайного можна спостерігати в природі Південного берега Криму.

II група: Опишіть кліматичні умови даної зони. Поясніть їх причину.

III група: Визначте особливість рослинного світу Криму в залежності від природних умов зони.

IV група: Своєрідність тваринного світу Криму.

V група: Праця людей, які мешкають у Криму.

Після читання тексту, учні відтворюють його зміст. В обговоренні учні різних груп можуть робити доповнення.

Отже, пропонувані завдання для уроків природознавства в початковій школі дозволяють підвищити рівень критичної рефлексії молодших школярів у процесі розв'язання завдань.

Тема 3. Проблемне навчання як сучасна технологія ознайомлення з об'єктами природи в початковій школі

Мета:

Дидактична: засвоїти ключові поняття, теми, ознайомитися із технологією проблемного навчання в процесі навчання природознавства.

Розвивальна: розвивати аналітичне й критичне мислення увагу, уміння порівнювати та синтезувати, робити висновки, узагальнення.

Виховна: формувати відповідальне ставлення до формування наукового світогляду, пробудити прагнення до використання дидактичного матеріалу; сприяти формуванню професійних компетентностей у майбутніх фахівців початкової освіти.

План

1. Проблемне навчання як засіб формування активної і творчої особистості молодшого школяра.
2. Особливості організації проблемного навчання на предметних уроках природознавства.
3. Пошукові завдання як невід'ємна складова технології проблемного навчання при викладанні природознавства молодшим школярам.
4. Конструювання уроків природознавства з використанням технології

проблемного навчання.

5. Технологія проблемно-пошукового діалогу

Література

1. Байбара Т.М. Бесіда в процесі навчання природознавства/ Т.М. Байбара // Початкова школа. – 1999. – №4. – С. 20-22.
2. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. / І.М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – С. 56-72.
3. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор-укладач Н.П. Наволокова. – Х.: Вид. група „Основа”, 2010. – С. 20-30.
4. Калошин В.Ф. Проблемне навчання – перспективний напрям формування творчих здібностей учнів / В.Ф. Калошин // Управління школою. – 2008. – № 16. – С. 2-4.
5. Князева Т. Використання методів проблемного навчання на уроках природознавства / Т. Князева // Початкова школа. – 2002. – № 2. – С. 35-36.
6. Коваль Л.В. Сучасні навчальні технології в початковій школі: навч.-метод. посіб. / Л.В. Коваль. – Донецьк: ТОВ „Юго-Восток, Лтд”, 2006. – С. 59-78.
7. Крамаренко А. Методика викладання освітньої галузі „Людина і світ”: навч. посіб. [для студ. вищ. пед. навч. закл. напряму підготовки 6.010102 „Початкова освіта”] / Алла Крамаренко. – [2-е вид., перероб. і допов.]. – Донецьк: вид-во „Ноулідж” (Донецьке відділення), 2010.
8. Кудрявцев Т.В. Проблемне навчання: джерела, сутність, перспективи / Т.В. Кудрявцев. – М.: Знання, 1991. – 80 с.
9. Медведюк О. Проблемно-пошукові ситуації на уроках як мотиваційний компонент / О. Медведюк // Початкова школа. – 2007. – №4. – С. 5-7.
10. Мелькунова О. Розвиток пізнавальної активності дитини шляхом впровадження інноваційних технологій / Олена Мелькунова // Початкова школа. – 2012. – №1, №3. – С. 12-15, С. 23-25.
11. Перспективні педагогічні технології в шкільній освіті: навч. посіб. / За заг. ред С.П. Бондар. – Рівне: Редакційно-видавничий центр „Тетіс” Міжнародного університету „РЕГ” імені академіка Степана Дем’янчука. – 2003. – 200 с.
12. Селевко Г.К. Образовательные технологии: учеб. пособ. – М: Народное образование, 1998. – 256 с.

1. Проблемне навчання як засіб формування активної і творчої особистості молодшого школяра.

Технологія проблемного навчання поширилася в 20-30-х роках ХХ століття у радянській та зарубіжній школі. Проблемне навчання базується на теоретичних положеннях американського філософа, психолога й педагога Дж. Дьюї (1859-1952), який заснував у 1894 р. в Чикаго дослідну школу, в якій навчальний план було замінено ігровою і трудовою діяльністю. Заняття читанням, лічбою та письмом проводилися лише у зв'язку з потребами -

інстинктами, які виникали в дітей спонтанно, у міру їх фізіологічного дозрівання. Дж. Дьюї виділив чотири інстинкти для навчання: соціальний, конструювання, художнього вираження, дослідницький. Для їх задоволення дитині надавались у ролі джерела пізнання: слово, твори мистецтва, технічне обладнання.

Також вченим було сформульовано концептуальні положення технології проблемного навчання:

- дитина в онтогенезі повторює шлях людства в пізнанні;
- учень, як активний суб'єкт навчання, засвоює матеріал не просто слухаючи чи сприймаючи органами чуття, а задовольняє потребу в знаннях, які виникли у нього.

Фундаментальні роботи, присвячені теорії і практиці проблемного навчання, з'явилися наприкінці 60-х - початку 70-х рр. ХХ століття. Великий внесок у розробку технології проблемного навчання зробили вчені Т. Кудрявцев, А. Матюшкін, М. Махмутов та ін.

Ґрунтуючись на положеннях технології проблемного навчання, визначимо умови успішності учнів:

- проблематизація навчального матеріалу (знання - діти здивовані та зацікавлені);
- активність дитини (знання повинні засвоюватися із задоволенням);
- зв'язок навчання з життям дитини, грою, працею.

Під час проблемного навчання вчитель не повідомляє знання в готовому вигляді, а ставить перед учнем завдання (проблему), зацікавлює його, викликає в нього бажання знайти спосіб її розв'язання шляхом використання низки методичних прийомів, а саме:

- учитель підводить учнів до суперечності й пропонує їм самостійно знайти спосіб її вирішення;
- зіштовхує протиріччя практичної діяльності;
- викладає різні точки зору з одного й того ж питання;
- спонукає учнів робити порівняння, узагальнення, висновки з ситуацій, зіставляти факти;
- ставить конкретні запитання (на узагальнення, обґрунтування, конкретизацію, логіку мислення);
- визначає проблемні теоретичні і практичні завдання (наприклад, частково-пошукові або дослідницькі);
- ставить дослідницькі завдання (наприклад, з недостатніми або надлишковими даними, з суперечливими даними, свідомо допускаючи помилки тощо).

За ступенем пізнавальної самостійності учнів проблемне навчання здійснюється в трьох основних формах: проблемний виклад, частково-пошукова діяльність та самостійна дослідницька діяльність.

Під час проблемного викладання вчитель, поставивши проблему, розкриває шлях її вирішення, демонструє учням хід наукового мислення,

змушує їх слідувати за діалектичним рухом думки до істини, робить їх немовби співучасниками наукового пошуку.

В умовах частково-пошукової діяльності робота в основному керується вчителем за допомогою спеціальних запитань, які спонукають учнів до самостійного розмірковування, активного пошуку відповіді на окремі частини проблеми.

Дослідницька діяльність є в повній мірі самостійним пошуком учнем розв'язання проблеми. У зв'язку з цим для організації навчання молодших школярів природознавству за технологією проблемного навчання необхідно розглянути основні функції означеної технології.

Функції технології проблемного навчання (за М. Махмутовим):

- формування мотивації до навчання, соціальних, моральних та пізнавальних потреб;
- формування навичок творчого засвоєння знань (застосування системи логічних прийомів або окремих способів творчої діяльності);
- формування навичок творчого застосування знань у новій ситуації та вміння вирішувати навчальні проблеми;
- накопичення досвіду творчої діяльності.

Питанню проблемного навчання молодших школярів природознавству присвячені праці О. Біди, Т. Байбари, Т. Князевої та ін. Не дивлячись на різнобічність у поглядах учених щодо даної проблематики, спільним є положення про те, що застосування технології проблемного навчання під час вивчення природознавства сприяє не тільки набуттю молодшими школярами необхідної системи знань, умінь та навичок, але й досягненню високого рівня їх розумового розвитку, формуванню в них здатності до самостійного оволодіння знань шляхом власної творчої діяльності, забезпечує ґрунтовні результати при засвоєнні природознавчого матеріалу.

2. Особливості організації проблемного навчання на предметних уроках природознавства

Предметні уроки забезпечуються сприйманням об'єктів і явищ природи різними органами чуття. На таких уроках молодші школярі мають можливість розглянути той чи інший предмет, випробувати його твердість, відчути запах, іноді покуштувати на смак, порівняти різні предмети між собою, встановити спільні та відмінні ознаки.

Досліди, які проводяться на предметних уроках молодшими школярами, мають великі можливості для організації проблемного навчання.

Наприклад, при вивченні на уроці природознавства теми: „Які незвичайні властивості має звичайна вода?" (3 клас). Для встановлення властивостей води як розчинника, можна запропонувати таку дослідницьку роботу проблемного характеру.

Учні одержують порошки (соду, глину, цукор, пісок тощо) і склянки з водою. У процесі дослідження молодші школярі дають відповідь на запитання „Які речовини розчиняє вода?". Результати досліджень заносять у таблицю.

Розчинні речовини	Нерозчинні речовини

При організації таких проблемних ситуації виконуються усі умови дослідницької роботи: постановка мети, шляхи її досягнення, формування висновків.

Найпоширенішими прийомами створення проблемних ситуацій у процесі ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи є такі:

а) зіткнення учнів із суперечливими фактами:

метал у воді тоне, а дерево - ні. Чому?

б) постановка перед школярами дослідницьких завдань:

простежте, де швидше починає танути сніг, і поясніть чому?

в) спонукання учнів до узагальнення фактів:

сніг, водяна пара - це... Доведіть свою думку.

г) спонукання учнів до аналізу фактів і явищ, які логічно суперечать їхньому життєвому досвіду:

сніг може перетворитися в лід. За яких обставин?

Створенню проблемної ситуації завжди передують підготовча робота, у процесі якої вчитель забезпечує дітей мінімумом знань, необхідних для розв'язання проблеми. Крім того, вчитель збуджує в учнів пізнавальний інтерес, стимулює їх прагнення розв'язати проблему. Якщо вони не в змозі самостійно розв'язати проблему, вчитель використовує непрямі питання.

Під час розв'язання проблеми передбачається, що діти самостійно узагальнюють знання, здобуті з різних джерел, використовують певною мірою і прийоми дослідницької діяльності.

Важливим засобом створення проблемних ситуацій у вивченні природи є дослідницька робота (розв'язання завдань впливає із спеціально створених умов. Наприклад: теми „Термометр“, „Органи рослин“, „Умови життя рослин“, „Вегетативне розмноження рослин“, „Сніг і лід“, „Корисні копалини“, „Вода - розчинник“ тощо).

Створення проблемних ситуацій та їх розв'язання тут досягаються частково-пошуковим методом, іноді дослідницьким, за допомогою лабораторних, демонстраційних і домашніх дослідів. Відкриття, які учні роблять при цьому, незначні, але дітям вони дають велике інтелектуальне задоволення. Чим більше створюватиметься для учнів складних ситуацій, які вони спроможні подолати, тим інтенсивніше в них розвиватиметься інтерес до знань, науки.

Проблемний підхід до вивчення природи в початковій школі не лише зацікавлює учнів, а й стимулює в них потребу виконати завдання, що значною мірою сприяє активному сприйманню нового матеріалу, розвиває їхні пізнавальні здібності. Чільне місце у процесі ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи займає евристичний метод. Коротко розглянемо його.

Сутність евристичного методу полягає в тому, що вчитель створює проблемну ситуацію, сам формулює проблему та залучає учнів до її розв'язання, а молодші школярі самостійно здійснюють певні кроки у процесі пошуку знань про об'єкти природи. Наприклад, у процесі вивчення теми

„Планування спостережень за природою навесні" (2 клас), можна запропонувати учням обговорення прислів'я „Квітень з водою, травень з травою". Під час такої роботи необхідно звернутися до життєвого досвіду школярів та набутих знань, встановити взаємозв'язок між погодою в квітні та буйним ростом рослин у травні. Усі відповіді учнів узагальнюються та підводиться підсумок про залежність росту і розвитку рослин від атмосферних опадів тощо.

Серед евристичних методів розрізняють евристичну бесіду, яка, за Т. Байбарою є способом організації творчої діяльності школярів через розв'язання проблеми у співпраці з вчителем.

Схема взаємодії у процесі евристичної бесіди має такий вигляд: вчитель → учні → вчитель → учні, у такому взаємозв'язку педагог уміло поставленими запитаннями спрямовую думку молодших школярів на розуміння суті виучуваного матеріалу. Орієнтовна структура означеного методу складається з шести етапів, а саме:

- актуалізація опорних знань;
- створення проблемно-пошукових ситуацій;
- спонукання учнів висловити припущення щодо вирішення проблеми;
- доведення молодшими школярами власної точки зору;
- спрямування розумової діяльності учнів, коректування відповідей;
- узагальнення і систематизація знань.

Зазначимо, що характер елементів структури може змінюватися в залежності від завдань, які необхідно вирішити на уроці. Готуючись до проведення евристичної бесіди в початковій школі, вчитель має усвідомлювати ряд аспектів: на якому етапі уроку вона розгортатиметься; рівень знань учнів, їх попередній досвід з досліджуваної проблеми; спостереження, які можуть бути використані в процесі бесіди; мету бесіди; висновки та „відкриття", яких мають досягти учні; основні запитання за темою бесіди.

Отже, використання евристичних методів дозволяє учням виявляти самостійність, спостережливість, демонструвати власні знання та досвід, сприяє організації творчої комунікативної взаємодії між учителем та молодшими школярами.

Ефективним стимулом розвитку пізнавальних інтересів учнів, а також їхнього вміння працювати з підручником і додатковою літературою є постановка проблемних завдань на етапі виконання домашніх завдань. Крім того, доцільним є проведення фенологічних спостережень і домашніх дослідів.

3. Пошукові завдання як невід'ємна складова технології проблемного навчання при викладанні природознавства молодшим школярам

Численні психолого-педагогічні дослідження показали, що одним із ефективних засобів, що сприяє розвитку інтересу та мислення школярів, є постановка пізнавальних завдань. У доборі різних типів розвивальних завдань для учнів молодших класів за основу взято ті логічні операції, без яких їх

виконання неможливе: порівняння, узагальнення, класифікація, встановлення причинно-наслідкових зв'язків.

Вправи на порівняння спрямовуються на формування в учнів умінь виділяти ознаки предметів, диференціювати їх на істотні й другорядні. Наприклад:

- Чим листки берези відрізняються від хвоїн ялинки ?

Учитель повідомляє порядок порівняння (план):

Уважно розгляньте предмети, що порівнюються.

Поміркуйте, які ознаки має кожен об'єкт.

Які з них схожі, а які відмінні?

Порівняйте найістотніші ознаки.

Поясніть результати порівняння.

Виконання різноманітних пізнавальних завдань на порівняння полегшує перехід від поодиноких фактів до узагальнення - подальшого поглиблення синтезуючої діяльності головного мозку дитини. За допомогою цієї операції розкриваються загальні особливості й відношення реальної дійсності.

Пізнавальні завдання на узагальнення здебільшого активізують розумову діяльність учнів. Наприклад:

- назвіть дерева (кущі, квіти, овочі, фрукти, птахи), які ви знаєте;

- назвіть „санітарів" лісу, які вам відомі.

Пізнавальні завдання на класифікацію різноманітні. Наприклад: поділити на групи (комахи, птахи) таких тварин: метелик, ворона, муха, мурашка, горобець, сорока. Назвати істотні ознаки комах і птахів.

З'ясування внутрішніх зв'язків між предметами і явищами навколишнього світу сприяє встановленню причини і наслідку. Такі завдання іноді формуються як проблемне запитання:

- Для чого кішці м'якенькі лапки й гострі кігті?

Керувати процесом розв'язування таких пізнавальних завдань доцільно у такій послідовності: аналіз і виділення істотних ознак об'єкта; пошук і пояснення причини виникнення факту, явища, події; встановлення і пояснення наслідку; висновок - пояснення утворення зв'язку між визначеними об'єктами; фіксація уваги на міркуваннях. Необхідно навчити дітей розрізняти поняття „причина" і „наслідок".

Формування вмінь знаходити і розуміти причинно-наслідкові зв'язки між предметами і явищами відбувається у процесі продуктивної діяльності учнів, коли вони пояснюють і доводять свої твердження.

З'ясуванню причинно-наслідкових зв'язків сприяють наведені нижче запитання.

- Коли дороги висихають після дощу швидше: влітку чи восени? Чому?

- Чому взимку майже завжди випадає сніг, а не дощ?

- Чому взимку, якщо відчинити двері, у повітрі утворюється туман, а в теплу пору ми цього не помічаємо?

- Після поливання овочевих рослин рекомендується розпушувати ґрунт або засипати лунки землею. Для чого це роблять?

Можна виділити пізнавальні завдання на доведення. Наприклад:

Сосна і ялина - хвойні дерева. Доведіть, чому їх так називають.

Мурашки - санітари лісу. Доведіть, що ця назва правильна.

Пізнавальні завдання на уроках природознавства доцільно практикувати у формі гри, ігрових ситуацій. Активності учнів, міцності знань сприяють також врахування у поданні нового матеріалу на уроці досвіду учнів, здобутого ними від самостійних дослідів, виконаних до уроку. Наприклад, перед уроком на тему „Лід" у 2-му класі учні отримали завдання виконати дослід: „Налити воду в тарілку, на дні якої покласти клаптик газети з текстом. Винести тарілку на мороз". На уроці під час з'ясування однієї з властивостей льоду - його прозорості - успішно можна використати результати дослідів.

Багатий матеріал для індивідуальних і групових завдань в усі пори року дають спостереження за рослинами на пришкольній навчально-дослідній земельній ділянці, вулиці, у парку.

При організації роботи на уроці природознавства з теми „Які умови необхідні рослинам для життя?" (3 клас) учні одержують окремі завдання:

Довідайтесь, які умови необхідні для вирощування огірків.

Дослід 1. Посади 2-3 рослини огірків на освітленій сонцем грядці.

Своєчасно проривай бур'яни, розпушуй землю після дощу, внеси добрива.

Дослід 2. Посади 2-3 рослини огірків між кукурудзою чи соняшниками.

Доглядай за рослинами так само, як у досліді і,

Зроби висновок про умови, необхідні для вирощування огірків.

Чіткі і конкретні інструкції до карток дають змогу досягти досить високих показників у самостійному виконанні учнями практичних робіт, у проведенні дослідів і спостережень з елементами самостійного дослідження.

Важливим елементом у технології проблемного навчання на уроках природознавства в початковій школі є самостійна робота з елементами пошукових завдань, що має кілька варіантів.

Варіант I, Добір (за запитаннями) матеріалу, який розкриває певну особливість предмета, явища. Наприклад: на основі тексту статті виявити ознаки пристосування тварин до умов життя у воді (3 клас), тема „Риби".

Варіант II. Виконання завдань за аналогією. Велике значення має вдало підібраний зразок, розглядаючи який діти самостійно дійдуть висновку про схожі особливості іншого предмета. У навчальному процесі аналогія використовується для спрямування учнів на спосіб доведення, щоб допомогти відшукати правильну відповідь. Наприклад, є зображення білки і зайця. У першій графі записано характерні ознаки білки, а в другій - необхідно записати характерні ознаки зайця.

Варіант III. Виявлення спільних і відмінних рис між предметами та явищами за допомогою порівняння. Завдання цього виду стимулюють пізнавальний інтерес учнів, сприяють встановленню зв'язків між відомими і новими знаннями, приводять до самостійних висновків, узагальнень. При цьому дуже важливо правильно дібрати порівнювані об'єкти і спрямувати учнів на встановлення відмінних ознак. Наприклад, вивчаючи у 3-му класі тему „Тварини", слід дати дітям такі завдання:

- розглянь на таблицях оленя і лося;

- запиши їх характерні особливості (у відповідних графах таблиці 2) згідно із зазначеним планом;
- вкажи, що в них відмінне і що подібне;
- зазнач середовище, в якому вони зображені.

Таблиця 2

План	Північний олень	Лось
1. Будова тіла		
2. Характер покриву		
3. Забарвлення		
4. Будова кінцівок		
5. Спосіб пересування		
6. Харчування		
7. Середовище існування		

Варіант IV. Складання характеристики природних компонентів. Цей вид завдань необхідний, щоб навчити дітей зв'язано розповідати, описувати певний об'єкт або явище. Допомагає чіткий план, за яким учень характеризуватиме виучуваний компонент у певній послідовності, охопивши найсуттєвіші ознаки, встановлюватиме взаємозв'язок та взаємозалежність предмета і навколишнього оточення. Наприклад:

Тема: „Яка природа в степу?“ (4-й клас).

- 1) Пори року:
 - тривалість. Чим вона зумовлена?
 - температура повітря. Від чого вона залежить?
 - опади, їх види. Чим зумовлені?
- 2) Рослини:
 - назва;
 - група (дерева, кущі, трав'янисті);
 - умови росту (звернути увагу на корінь, листя, висоту стовбура);
 - чим вони корисні для людини?
- 3) Тварини:
 - назва;
 - група (звірі, птахи, плазуни, комахи тощо);
 - умови життя (наголосити на ознаках пристосування до умов середовища: забарвлення, покрив, будова кінцівок, живлення, поведки);
 - корисна чи шкідлива для людини.
- 4) Праця людей:
 - заняття населення зони;
 - праця людей певної зони. Чим зумовлена?

Отже, включення у навчальний процес пошукових завдань активізує діяльність молодших школярів, підвищує їх інтерес до вивчення природознавства, сприяє нагромадженню і поглибленню знань.

4. Конструювання уроку природознавства з використанням технології проблемного навчання

Будь-яка навчальна проблема виникає з проблемної ситуації, як „виразно або непевно усвідомлене суб'єктом утруднення”.

У процесі навчання спеціально створюється конструювання інформаційно-пізнавального протиріччя між відомими та новими знаннями і вміннями дітей, тобто протиріччя між знанням і незнанням. Аналіз проблемної ситуації потребує складної розумової діяльності учнів і організовується вчителем у такій послідовності:

- аналіз предметів, явищ, зв'язків між ними, способів діяльності конкретної ситуації, тобто визначення її змісту;
- актуалізація відомих учням знань та способів діяльності щодо об'єктів створеної ситуації, можливих взаємозв'язків між ними;
- усвідомлення факту, що відомих знань та вмінь не вистачає, аби пояснити ситуацію (виявлення протиріччя). На основі актуалізованих знань осмислення невідомого у цій ситуації є усвідомлення протиріччя;
- вираження суті протиріччя у формі запитання, тобто формулювання навчальної проблеми.

Однак навчальна проблемна ситуація може не призвести до виникнення навчальної проблеми. Це відбувається тоді, коли після актуалізації відомих знань та вмінь стає зрозуміло, що вони допомагають пояснити ситуацію, яка виникла. Або, навпаки, опорних знань та вмінь дуже мало для орієнтації в ситуації, а тим більше для пояснення.

За змістом навчальна проблема - це знання про незнання, усвідомлення того, що необхідно дізнатися, пояснити, встановити тощо. У такому загальному вигляді проблема не вказує напрямків пошуку шляхів розв'язання. Тому слід виділити ті опорні знання та вміння, на основі яких буде здійснюватися цей процес, тобто обмежити галузь пошуку в створеній ситуації і сформулювати проблемну задачу у формі запитання або завдання.

Навчальна проблемна задача - це задача, яку молодші школярі не в змозі одразу розв'язати. Однак вони мають опорні знання та вміння, що забезпечують їх здатність до пошуку шляхів розв'язання проблемної задачі й оволодіння новими знаннями та способами діяльності.

Проблема - це категорія суб'єктивна. Вона виникає індивідуально в кожного учня. Учитель повинен пам'ятати, що у дітей різний рівень навчальних досягнень. Тому, потрапляючи в проблемну ситуацію, для одних учнів проблема виникає, а для інших - ні.

Важливим для вчителя є вміння моделювати проблемну ситуацію. Як було зазначено, вона виникає в результаті протиріччя між знанням і незнанням, тобто між відомими і новими знаннями (про предмети, явища, способи діяльності) та вміннями. У дидактико-методичній літературі та педагогічній практиці виділяються різні загальні прийоми створення проблемних ситуацій. Найбільш поширеними серед них є:

Повідомлення інформації яка містить у собі пізнавальне протиріччя. Наприклад, учитель пропонує учням прослухати таку інформацію: „У суніць,

барвінку, озимої пшениці, жита листки і стебла взимку зелені. Вони не гинуть тільки тоді, якщо їх укриває товстий, пухнастий шар снігу". Далі учні під керівництвом учителя залучаються до аналізу, під час якого актуалізуються опорні знання та вміння, які дозволяють усвідомити протиріччя, що міститься в поданій інформації, і висловити його у вигляді проблемного запитання.

Хід міркування може бути таким:

Що може статися із зеленими рослинами взимку?

Вони загинуть.

Прочитайте, за яких умов вони не гинуть?

Не гинуть тоді, коли їх укриває товстий, пухнастий шар снігу.

Яке значення у ньому випадку має сніг для рослин?

Сніг „гріє" рослини.

Пригадайте, який сніг на дотик?

Сніг холодний.

Ви зробили два висновки. Вони записані на дошці: „Сніг гріє рослини" та „сніг холодний". Порівняйте їх зміст між собою. Чи не виник а с у вас запитання? Чому холодний сніг „гріє"?

Створення невідповідності між знаннями учня про предмети, явища природи, їх взаємозв'язки і новими фактами, що їх характеризують. Невідповідність створюється за умови, коли в досвіді дитини недостатньо знань, щоб пояснити сприйняті нові ознаки, властивості, зв'язки. Це найпоширеніший прийом. Механізм його здійснення полягає у тому, що вчитель різними способами за допомогою різних засобів (проведення досліду, практичної роботи, організації спостережень, використання засобів наочності, додаткової літератури і т. ін.) спочатку надає нові факти, а після цього актуалізує відомі знання учнів щодо сприйнятого матеріалу. Внаслідок цього й виникає інформаційно-пізнавальне протиріччя. Так, наприклад, учням пропонується розглянути колекцію плодів і насіння, описати їх зовнішній вигляд і назвати особливі ознаки (тема: „Як розмножуються рослини?" (3 клас).

Виконуючи завдання вчителя, діти відзначають, що плоди клена мають крильця, череди - гачечки, кульбаби - парашутики і т. ін. На попередніх уроках, вивчаючи органи рослини, вони засвоїли, що плід - орган рослини. У плодах знаходиться насіння. Плід захищає насіння від пошкодження. З насінини виростає нова рослина. Однак на основі засвоєних знань про значення плодів і насіння учні не можуть пояснити сприйняті факти. Виникає протиріччя, яке усвідомлюється і формулюється у вигляді проблемного запитання: „Для чого плодам і насінню різних рослин необхідні гачечки, крильця, парашутики і т. ін."

Створення невідповідності між новими і засвоєними способами діяльності, які необхідні для досягнення визначеної мети.

Повідомлення учням проблемного завдання. Сформульоване вчителем завдання спочатку не є проблемою для учнів. Щоб воно перетворилося в проблему, діти повинні проаналізувати це завдання, усвідомити мету, яку необхідно досягти і переконатися в тому, що в їхньому досвіді немає потрібної відповіді. Внаслідок такої розумової діяльності осмислюється зміст протиріччя,

яке лежить в основі завдання. Тільки після цього воно приймається як суб'єктивна проблема у вигляді сформульованому вчителем або самими учнями.

Наведемо фрагмент уроку з використанням технології проблемного навчання.

Тема: „Які незвичайні властивості має звичайна вода?" (3 клас).

Демонстрації. Розі і трення води під час нагрівання.

Випаровування води й конденсація водяної пари.

Ключові компетентності:

вміння вчитися:

- навчально-організаційні вміння і навички;
- включається в роботу відразу після вказівки вчителя;
- дотримується правильної постави;
- співпрацює у парі;

загально мовленнєві вміння і навички:

- відповідає в помірному темпі, чітко, виразно, з відповідною силою голосу;
- зосереджено слухає вчителя,
- відповідає на запитання за відомою моделлю;
- з повагою звертається до вчителя, учнів;

контрольно-оцінні вміння:

- тримає в порядку своє робоче місце та навчальне приладдя;

інформаційно-комунікативна:

- знаходить у завданні конкретні відомості;
- створює повідомлення, оптимально поєднуючи для цього різні форми (текст, рисунок);
- коротко формулює свою думку;

загальнокультурна:

- дотримується правил поведінки на уроці;

громадянська:

- прагне бути культурним у спілкуванні, поводженні з однокласниками;

здоров'язб ережувальна:

- розпізнає правильне і неправильне сидіння за партою; соціальна: підтримує чистоту робочого місця.

Предметні компетентності (конкретизовані навчальні цілі, очікувані результати):

Початковий рівень:

- називає теплові процеси (нагрівання, випаровування, конденсація).

Середній рівень:

- розпізнає у почутому тексті предмет, що відповідає вказаним прикметам.

Достатній рівень:

- спостерігає досліди, що демонструють властивості води;
- виділяє інформацію, здоуту на уроці;
- дотримується інструкцій і правил техніки безпеки під час демонстраційних дослідів.

Високий рівень:

- висловлює пропозиції по збереженні води.

Зауважимо, що найменше доповнення, зміни, внесені школярами в зміст завдання, свідчать про активізацію їх розумової діяльності у створеній ситуації. Якість проміжних і кінцевих формулювань завдання показує глибину осмислення проблеми. Тому не можна сказати, що вчитель одразу ставить проблему. Він насамперед створює проблемну ситуацію за допомогою завдання, а чи стане воно проблемою для дітей, визначають вказані вище.

5. Технологія проблемно-пошукового діалогу

Теорія проблемного навчання розробляється досить давно. Цією проблемою опікувалися педагоги та психологи: І. Лернер, М. Махмутов, О. Савченко, О. Митник, В. Серіков, С. Гончаренко. На основі теорії проблемного навчання розроблено технологію проблемно-пошукового діалогу.

Мета технології проблемно-пошукового діалогу: розвиток пізнавальної активності, творчої самостійності учнів.

Суть: послідовне й цілеспрямоване висунення перед учнями пізнавальних завдань, у ході вирішення яких активно засвоюються знання.

Механізм: пошукові методи, пропозиція пізнавальних завдань.

Оскільки реалізація компетентнісного підходу передбачає діяльність учіння, то основою навчального процесу є проблемна ситуація, навчальна ситуація (В. Серіков) або навчально-творча ситуація (О. Митник), проблемно-пошуковий діалог. С. Гончаренко так визначає проблемну ситуацію: «Проблемна ситуація – ситуація, для оволодіння якою окремих суб'єкт (або колектив) має знайти й застосувати нові для себе знання чи способи дій. У проблемній ситуації слід розрізнити її об'єктивний бік (суперечність між складністю, яку треба подолати, і недостатністю наявних засобів для досягнення цієї мети) та її суб'єктивний бік (усвідомлення суб'єктом цієї суперечливості й прийняття або постановка ним відповідного проблемного завдання). Створення системи проблемних ситуацій у навчальних цілях є сутністю проблемності навчання». Отже, *проблемна ситуація* – це така ситуація, під час розв'язання якої суб'єкту учіння не вистачає знань і він повинен сам їх шукати.

А. Матюшкін наводить шість правил створення проблемної ситуації.

Правила створення проблемної ситуації

1. Щоб створити проблемну ситуацію, перед суб'єктами учіння слід поставити таке практичне або теоретичне завдання, виконання якого вимагає засвоєння нових знань і опанування нових умінь.

2. Завдання повинно відповідати розумовим здібностям суб'єктів учіння.

3. Проблемне завдання дається до пояснення матеріалу, що вивчається.

4. Проблемними завданнями можуть бути:

а) засвоєння навчального матеріалу;

б) формулювання запитання, гіпотези;

в) практичне завдання.

5. Одна і та ж проблема може бути створена різними типами завдань.

6. Розв'язанню дуже складної проблемної ситуації суб'єкт викладання сприяє шляхом указування суб'єкту учіння причин невиконання даного йому практичного завдання або неможливості пояснення ним тих або інших фактів.

Під час проведення занять можна використовувати такі *рівні проблемного навчання* :

- постановка проблеми та її розв'язання педагогом;
- створення проблеми педагогом та її спільне розв'язання з учнями;
- розв'язання проблемних завдань учнями, які виникають у процесі учіння;
- учні разом із педагогом визначають проблему й самостійно її розв'язують.

Отже, проблемна (навчально-творча) ситуація – це ситуація розмірковування – це діалог (проблемно-пошуковий діалог), що приводить до відкриття певного правила, закономірності тощо, до раціонального способу розв'язання проблеми, знаходження оригінальної ідеї. Конструювання навчальної ситуації передбачає наявність трьох складових: форми пред'явлення змісту, форми дидактичної взаємодії вчителя й учня; умови здійснення предметної діяльності вчителя й учня. Учитель – організатор ситуації розмірковування, яку можна розглядати за двома напрямками.

Перший напрям: учитель сам із допомогою учнів веде розмірковування. Поставивши проблему, він розкриває шляхи її вирішення й розмірковує разом із учнями, демонструє їм шлях наукового мислення: постановка тези, добір аргументів, побудова висновків. Через постановку проблемних питань привертає увагу дітей до усвідомленого пошуку істини, роблячи учнів співучасниками наукового пошуку.

Другий напрям. Роль учителя мінімальна. Він дає учням змогу самостійно шукати шляхи вирішення проблеми, спрямовуючи їх думку евристичними запитаннями (де?, коли?, як?, звідки?, чим?, чому?), навчає дітей ставити такі запитання собі та іншим.

Навчальна діяльність повинна задовольнити потреби в особистісному контакті з учителем на уроці: прагнення дістати схвалення, підтримку своїх дій; утверджувати людську гідність кожного учня; розумна вимогливість повинна поєднуватися з умінням не пропустити моменти, коли дитині особливо потрібні допомога й увага; учитель повинен уміти за зовнішніми ознаками «вміти» прочитати внутрішній стан учня.

Створити проблемну ситуацію – значить створити ситуацію утруднення, що викликає в учнів емоційну реакцію здивування. Навчальна проблема має дві основні форми: 1) тема уроку; 2) питання, що не співпадає з темою уроку.

Етапи постановки навчальної проблеми:

- створення проблемної ситуації;
- спонукання до усвідомлення протиріччя;
- спонукання до формулювання навчальної проблеми;
- прийняття учнями навчальної проблеми як особистісно значущої.

У таблицях 3 – 6 наведено прийоми та приклади створення проблемних ситуацій, приклади формулювання навчальної проблеми, методи постановки й розв'язання навчальної проблеми, види продуктивних завдань.

Прийоми створення проблемних ситуацій

Таблиця 3

Тип проблемної ситуації	Тип протиріччя	Прийоми створення проблемної ситуації
З подивом	Між двома (чи більше положеннями)	1. Одночасно запропонувати суперечливі факти, теорії чи точки зору. 2. Зіткнути різні думки учнів питанням чи практичним завданням.
	Між життєвим уявленням учнів і науковим фактом	3. Акцентувати життєві уявлення учнів питанням чи практичним завданням «на помилку»; представити науковий факт повідомленням, експериментом чи наочністю.
Із утрудненням	Між необхідністю і неможливістю виконати завдання вчителя	4. Дати практичне завдання, що подібне до попереднього, але із зони найближчого розвитку дитини. 5. Запропонувати практичне завдання, яке не можна виконати взагалі; довести, що завдання учнями не виконано.

Методи постановки навчальної проблеми

Спонукальний від проблемної ситуації діалог

Таблиця 4

Спонукування до створення протиріччя	Спонукування до формулювання навчальної проблеми
<p>Приєм 1. <i>Про факти:</i> Що вас здивувало? Що цікавого ви помітили? Які факти ви бачите? <i>Про теорії:</i> Що вас здивувало? Скільки є точок зору?</p> <p>Приєм 2. Так скільки точок зору є в нашому класі?</p> <p>Приєм 3. Ви спочатку як думали?</p> <p>Приєм 4. Чи змогли ви виконати завдання? У чому утруднення?</p> <p>Приєм 5. Чи змогли ви виконати завдання? Чому не виходить? Чим це завдання відрізняється від попереднього?</p> <p>Приєм 6. Що ви пропонуєте? Які знання необхідно застосувати? Завдання виконано?</p>	<p>Вибрати потрібне: – Яке виникає питання? – Якою буде тема уроку?</p>

Діалог, який підводить до формулювання теми

Система посильних для учня запитань, які крок за кроком приводять учня до усвідомлення теми уроку. Не потребує проблемної ситуації, вибудовується від повторення.

Мотивуючі прийоми

Яскрава пляма: казки, легенди, фрагменти з художньої літератури, випадки з історії, науки, культури, повсякденного життя, жарти, інтригуючий матеріал тощо.

Актуальність: знаходження смислу, значимості теми уроку для учнів.

Методи розв'язання навчальної проблеми

Спонукальний до гіпотез діалог

Таблиця 5

Структура	Спонукання до висунення гіпотез	Спонукання до перевірки гіпотез	
		усної	практичної
Загальне спонукання	До будь-яких гіпотез: – Які є гіпотези? – Які є здогадки? – Які є передбачення?	Чи погоджуєтесь ви з цією гіпотезою (думкою)? Чому?	До плану перевірки: – Як можна перевірити гіпотезу?
Підказка	До вирішальної гіпотези (Учителем наводиться доказ «за» чи «проти» гіпотези).	Учитель сам повідомляє аргумент або контраргумент.	
Повідомлення	Вирішальної гіпотези.	Учитель сам повідомляє аргумент або контраргумент.	

Види продуктивних завдань

Таблиця 6

<i>Типи продуктивних завдань</i>	<i>Особливості застосування</i>
На формулювання питань теми уроку.	Відразу після вивчення нового знання: якщо навчальна проблема з'явилась як запитання; якщо нове знання відкрито за допомогою діалогу без формулювання проблеми. Наприкінці цього чи на початку наступного уроку: «Задайте один одному запитання з нового матеріалу».
На створення опорного сигналу: символ, схема, таблиця, опорні слова.	У класі чи вдома, якщо опорний сигнал не складається вчителем під час вивчення нового матеріалу.
На створення художнього образу: метафора, загадка, вірш.	Удома за бажанням.

Тема 4. Інтерактивні технології на уроках природознавства. Технологія організації навчального співробітництва учнів і вчителів

Мета:

Дидактична: засвоїти ключові поняття, теми, ознайомитися із сутністю інтерактивного навчання, упровадження інтерактивних методів і вправ на уроках природознавства.

Розвивальна: розвивати аналітичне й критичне мислення увагу, уміння порівнювати та синтезувати, робити висновки, узагальнення.

Виховна: формувати відповідальне ставлення до формування світогляду, пробудити прагнення до використання історичного матеріалу; сприяти формуванню професійних якостей.

План

1. Історія виникнення технології.
2. Мета, завдання, принципи інтерактивного навчання.
3. Упровадження інтерактивних методів і вправ у процесі навчання природознавства.

Література

1. Барська Г., Степанян О. Інтерактивний урок // Початкова освіта. Методичний порадник. Випуск 8. – 2006. - №44.
2. Іванішина С. Форми і методи інтерактивного навчання/С.Іванішена//Поч. школа, - 2006. - № 3,с.9//
3. Нісімчук А.М.,Падалко О.С., Шпак О.М. Сучасні педагогічні технології : Навч. Посіб. – К,: Просвіта,2000.- 368 с.
4. Падалка О.С.,Насімчук А.М.та ін., Педагогічні технології. – К.,1995
5. Пироженко Л., Пометун О. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. – К., 2002.
6. Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання в початковій школі:ЧДПУ імені Павла Тичини,РВЦ «Софія»,2009. – 265 с.

1. Історія виникнення технології.

Белл-Ланкастерська система навчання

У другій половині і в кінці XVIII ст., в умовах поширення мануфактури і фабричного виробництва, у країнах Західної Європи стали з'являтися “школи навчання”. Вони мали на меті дати елементарну освіту дітям робітників, кількість яких була на той час уже великою. Причому старалися охопити якомога більшу кількість дітей.

Яскравим прикладом школи навчання є ланкастерські школи (або школи взаємного навчання). Робота цих шкіл організовувалась на основі Белл-Ланкастерської системи взаємного навчання. При цій системі старші і більш підготовлені учні (монітори) ставали помічниками учителя і під його керівництвом проводили заняття з рештою учнів. Свою назву вона отримала за іменами англійських педагогів А.Белла та Дж.Ланкастера, які незалежно один від одного висунули подібний метод навчання.

Школи взаємного навчання були розраховані на маси народу. В одній залі могли збиратися до 600-1000 дітей. Тут вчили читати релігійні книги, письмо, рахунок. У цих школах не було класів. Учні, розділені на десятки, навчались у своїх старших товаришів, які називались моніторами. Останні отримували інструкцію від педагога чому і як треба вчити на наступний день. Книг не було. Навчальну роботу стимулювали змаганнями: монітори оцінювали відповідь учня і давали йому команду зайняти відповідне місце у шерензі.

При взаємному навчанні учні швидше, ніж у звичайній школі, оволодівали навичками читання, письма і рахунку, але знання залишались

несистематичними і мінімальними. Адже, монітори знали не набагато більше від інших учнів. Тому проти Белл-Ланкастерської системи виступали противники механічного зазубрювання, особливо швейцарський педагог Песталоцці та його послідовники.

*Дальтон-план як один із методів навчання учнів
самостійно мислити, розвивати самодіяльність та ініціативність*

Дальтон-план одержав свою назву від американського міста Дальтона, де він вперше був застосований амери-канської вчителькою Елен Паркхерст в 1920 році. В основних своїх рисах Дальтон-план полягає в тому, що звичайні класи перетворюються в ла-бораторії та кабінети, натомість звичайні уроки, які є обов'язкові для всіх учнів, організуються вільні заняття в тій чи іншій лабораторії за їхнім бажанням з самостійним розподілом часу. Учи-тель перетворюється в завідувача лабораторією, чи консультанта-інструктора, який присутній на уроці, допомагає учням, дає їм поради і вказівки. Учень займається в лабораторіях або майстер-нях індивідуально на основі отриманого завдання від учителя і при необхідності звертається за до-помогою до вчителя, який постійно знаходиться в цих лабораторіях і майстернях. Крім самостій-них занять в лабораторії, влаштовуються колек-тивні уроки, де роз'яснюються завдання та обгово-рюються всі не вирішені питання.

Головна особливість лабораторного плану і головна, можливо, причина його успіху в тому почутті відповідальності, яке зароджується у вихованцеві при новій шкільній організації. Уся обстановка і характер роботи сприяють цьому. Учень починає розуміти, що за свої успіхи, за ви-конання наміченого, за придбання знань і нави-чок відповідає він сам, а не вчитель. А це велике зрушення. Це дає нові імпульси до роботи і в той же час навчає володіти собою та розвиває дисци-плінованість. Також, це призводить до прагнення дитини, підлітка, юнака і дорослого бути дослід-ником, самому дізнатися, самому добитися відпо-віді на свої питання, ніколи не було в достатній мірі оцінено педагогами. Між тим, вже дитячий негативізм, небажання робити те, що наказують або навіть пропонують, слід було б розглядати, як глуху відсіч особи, яку хочуть скоротити, мимо-вільне обгороджування себе від насильства.

Ще одною особливістю в дальтон-плані є го-товність слухати і слухатися, але прихована про-тидія залишається. Не лише діти, але і дорослі, не люблять, коли їх учать. Вони хочуть самі вчи-тися, дієво брати знання, отримувати їх у влас-ному досвіді своєї дослідницької роботи. Але не дивлячись на це, дітей в школі, юнаків в універ-ситетах і дорослих в житті тільки і роблять, що навчають, примушують слухати лекції, вчитися з чужих слів, з чужого досвіду. То ж і з дітьми так і в класі: слухаючи урок, вони насилу дола-ють внутрішні гальма і опір з працею, важко, а то і зовсім не пристосовуються до темпу учителя і товаришів.

Позитивним у цьому методі є також те, що слабкий учень перестає бути таким, що відстає, тому що йому не за ким гнатися. Він працює над програмою з властивим йому одному темпом, спокійно без страху бути випередженим. Така робота швидко позначається на результатах. Якість виконаних завдань

підвищується, міцніє і росте віра у свої сили, а з нею і радість праці. Перевтоми майже не бувало, діти мимоволі керуються властивим кожному здоровим інстинктом самозбереження.

В лабораторіях, у виникаючій співдружності та об'єднаних груп так би мов за інтересами, створюється ґрунт для дружби, почуття товариства і взаємодопомоги. Учні прибігають до старших за допомогою, старші діляться своїми знаннями з молодшими, віддаючи перевагу спільній роботі над поодинокими зусиллями групуються для загального читання, обговорення різних питань та вирішення завдань.

Але яка ж роль учителя при новому плані? Чи обмежуються його обов'язки завданнями, що добре пропрацювали, перевіркою знань, спостережень за порядком і правильним обліком роботи. Звичайно ні, раніше учитель був головною дійовою особою в школі і особливо в класі. Блискучим талановитим учителем вважався той, хто умів захопити клас своєю розповіддю, своїм уроком, той, який умів змусити учнів слухати себе з напруженою, не слабшою увагою впродовж години. Але для цього не було потрібне глибокі, усебічні знання: хороша підготовка до уроку і тільки до уроку і деяка артистична, можливо, здатність захопити своїх слухачів і глядачів і оволодіти аудиторією були достатні. Не дарма хороші педагоги старої школи, що любили свою справу, із захватом говорили: коли приходиш в клас, відчуваєш себе наелектризованим, точно артист; в процесі уроку ти твориш, безпосередньо впливаєш на цей молодий, пластичний мозок захопити розповіддю, змусити себе слухати, бачити ці спрямовані на тебе дитячі очі – вища нагорода, новий стимул. Але йдеш з класу та взаємна чарівність зникає, клас розсипається і зв'язок втрачається до наступного уроку.

Досвід нової системи показав, що не завжди блискучий учитель-артист, є кращим керівником юності і учителем в широкому значенні цього слова. Діти дуже скоро зрозуміли це, і оцінка викладачів стала інша. Блискучий відійшов на задній план і перевага виявлялася тим, у яких можна було отримати більше направляючих вказівок і дружню підтримку, тим, які уміли керувати, давати доброзичливу, компетентну оцінку зробленій роботі.

Отже, Дальтон-план хоч і практикувався в школах різних країнах світу, але тим все і закінчувався, тому що в поряд з перевагами Дальтон-план має і ряд суттєвих недоліків: він страждає крайнім індивідуалізмом, знижує колективну роботу школи, перешкоджає розвитку в учнів духу взаємодопомоги, колективізму і кооперації. Дальтон-план перетворює дослідницьку роботу в індивідуальні досліди. Роль вчителя значно змінювалася та для потрібні були зміни у перепідготовці.

2. Мета, завдання, принципи інтерактивного навчання

Термін "інтерактивний" прийшов до нас з англійської і має значення "взаємодіючий". Існують різні підходи до визначення інтерактивного навчання. Одні вчені визначають його як діалогове навчання: "Інтерактивний – означає здатність взаємодіяти чи знаходитись в режимі бесіди, діалогу з чим-небудь (наприклад, комп'ютером) або ким-небудь (людиною). Отже, інтерактивне

навчання – це перш за все діалогове навчання, в ході якого здійснюється взаємодія вчителя та учня. Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії всіх учнів. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове навчання в співпраці).

Інтерактивне навчання не є зовсім новим, адже подібні підходи застосовувалися з давніх часів, а протягом короткого часу на початку радянської педагогіки були дуже поширеними в школі (лабораторне та бригадне навчання 20-х років).

Традиційна система уміння, за якої школярі виступали об'єктом роботи учителя і повинні були відтворити певну суму знань, вже не може бути ефективним методом для досягнення навчальних цілей. Засвоєння знань завершується утворенням відповідних понять і вмінь, які відповідно мають бути включені до системи через практичну діяльність учнів. Лише за таких умов засвоєні знання будуть свідомо використані в реальних життєвих умовах. Проте репродуктивний характер навчальної діяльності, в ході якого відбувається звичайне запам'ятовування і відтворення певного обсягу інформації, створює фрагментарні знання, які в подальшому не використовуються. Крім того, відтворення знань обмежує учнів у формуванні таких узагальнених вмінь, як аналіз, синтез, оцінювання та інших, що є передумовою розвитку навичок високого рівня, коли учні засвоюють не лише знання, а й способи оперування ними, методи, що допомагають здобувати їх.

У зв'язку з цим все більшого поширення набувають педагогічні технології, за яких учнів навчають творчо і критично мислити, працювати в групі над проблемою, оцінювати результати виконаної роботи, планувати власну діяльність, здійснювати аналіз об'єктів, процесів чи явищ. Учні обмірковують чи висловлюються з приводу отриманих результатів, ставлять запитання і відповідно виявляють готовність до планування подальшої роботи. Такий практичний підхід до процесу пізнання дає змогу учителеві привчати учнів до виділення засвоєваних знань в цілісну систему. Зрозуміло, що учні в цьому випадку діють як суб'єкти процесу пізнання, співпрацюють з учителем та один з одним, розуміють, що вони роблять і для чого.

Модель навчання, за якої учні стають активними співучасниками власного процесу пізнання, називають інтерактивною. Дослівно слово "інтерактив" з англійської мови означає 'здатний до взаємодії чи діалогу'. Суть такого навчання полягає в тому, що учні перетворюються на активних учасників навчального процесу, співпрацюють з учителем та однокласниками. На інтерактивному уроці учитель використовує спеціальні інтерактивні прийоми, які дозволяють йому залучати до роботи більшу частину класу, ніж за традиційних активних чи пасивних методів навчання.

Щодо інтерактивного розглядають три моделі навчання.

1. Пасивна модель навчання, за якої (під час лекції) відбувається монолог учителя (учні пасивно сприймають навчальний матеріал).

2. Активна модель, за якої відбувається (наприклад, під час б.діалог учителя з учнями, які приймають активну участь у засвоєнні знань)

3. Інтерактивна модель навчання, за якої відбувається полілог, коли відбувається діалог не лише між учителем та учнями, а й між всіма учасниками процесу пізнання.

Отже, за інтерактивної моделі активну участь у процесі пізнання беруть всі без винятку його учасники. Саме в цьому розумінні інтерактив визначається як практичне навчання. Практика полягає в тому, що учні, які перебувають в інтерактивному середовищі, вже не можуть залишатись пасивними спостерігачами навчального процесу, а, навпаки, стають активними його співучасниками. Тому перед учителем постають нові завдання, на відміну від традиційних. По-перше, учень перетворюється з об'єкта процесу пізнання на суб'єкта. За таких умов він повинен бути мотивованим до процесу пізнання, розуміти, що хоче він і що очікує від нього учитель. Крім мотивації, учень мусить чітко усвідомлювати кінцевий результат власної навчальної діяльності з метою її корекції і планування. По-друге, активна участь суб'єкта передбачає володіння ним нею необхідною кількістю методів, за допомогою яких можна навчатись і навчати інших. Як показує шкільний досвід, ці два положення є найбільш суттєвими з точки зору методики, обумовлюють перегляд традиційної моделі навчання як у практиці учителя безпосередньо на уроці, так і під час підготовки до уроку, що має відповідно відобразитись на його структурі та методиці проведення.

У літературних джерелах з питань інтерактивного навчання можна знайти твердження, що інтерактив не є принципово новим для шкільної практики.

В українській школі інтерактивне навчання бере свій початок ще в 20-і роки минулого століття, коли численні реформи радянської влади призвели до появи таких методів, як: бригадно-лабораторний; робота в парах змінного складу; проектний; виробничі і трудові екскурсії; виробничі практики. З часом інтерактивні методи навчання були в СРСР офіційно засуджені і заборонені.

Проблема використання технологій у навчальному процесі є однією з важливих у педагогічній теорії та практиці. Елементи інтерактивного навчання можна знайти в працях В. Сухомлинського та творчості учителів-новаторів (Ш. Амонашвілі, В. Шаталова, Є. Ільїна, С. Лисенкової та ін.).

Нині вивченням цієї проблеми займається широке коло вчених-педагогів. Дослідження А. Алексюка, В. Андрущенко, В. Безпалька, С. Гончаренка, Р. Гуревича, О. Коберника, А. Нісімчука, О. Психоти, О. Пометун, В. Сидоренка та багатьох інших вказують на те, що в умовах інформаційного перенасичення суспільства широке впровадження новітніх досягнень, акцентованих на узагальнених знаннях про сучасні основи виробництва та оточуюче природне середовище, неможливе без використання нових педагогічних технологій, серед яких чільне місце займають інтерактивні технології навчання.

Незважаючи на те, що інтерактивні технології дуже широко висвітлюються в науковій літературі, поза увагою дослідників залишаються практичні основи їхнього впровадження у навчальний процес загальноосвітньої школи. Потребують більш ретельного розгляду методичні та технологічні особливості використання інтерактиву. Так, технології навчання мають свої методичні переваги і недоліки. Активна іасть всіх без винятку учасників

інтерактивного навчання дає змогу учителеві вирішити певні методичні проблеми, зокрема:

- утримувати увагу учнів протягом всього уроку;
- залучити до роботи над темою уроку всіх без виключення учнів;
- оцінити кожного учасника навчального процесу;
- підвищити рівень засвоєння навчального матеріалу;
- Разом з тим досвід застосування учителями інтерактивних методів

навчання виявляє найбільш поширені труднощі, які виникають на інтерактивному уроці, і з-поміж них:

- нераціональне використання навчального часу;
- зниження ролі вчителя;
- недостатня мотивація учнів до процесу пізнання.

Перед тим як розглянути методичні шляхи реалізації інтерактивних технологій на уроках трудового навчання, звернемось до основних умов, які обумовлюють наявність інтерактиву в трудовому навчанні учнів і є провідними для сучасних досліджень методики трудового навчання як галузі педагогіки.

Активна модель навчання.

В цьому випадку учень і вчитель знаходяться в постійному взаємозв'язку. Учень відповідає на запитання вчителя, розповідає. В учителя є можливість співпраці з кожним учнем окремо. За такої моделі використовують активні методи навчання: бесіда, дискусія, фронтальне опитування тощо. Визначимо позитивні і негативні сторони даної моделі:

Позитивні	Негативні
<ol style="list-style-type: none"> 1. Високий рівень інформації (проблемний метод); 2. Велика кількість учнів, які одночасно можуть сприймати інформацію; 3. Відсоток засвоєння матеріалу досить високий. 4. Майстерність педагога відіграє велику роль в організації такого навчання. 5. Учитель може проконтролювати надані учням знання. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Учні спілкуються тільки з учителем; 2. Як правило, на уроці така модель використовується тільки для опитування; 3. Учень знаходиться у постійній напрузі, „спитає-не питає”; 4. Учень може бути незадоволений тим, що його не спитали, не вислухали його думку.

Навчання за такою моделлю є активним. Така модель може дістати назву „Діалог”.

Інтерактивна модель навчання

Схема даної моделі відображає постійне спілкування учителя з учнями, учнів з учнями. Відбувається спілкування всіх членів колективу. При навчанні за такою моделлю застосовують ділові та рольові ігри, дискусії, мозковий штурм, фронтальне опитування, круглий стіл, дебати. Перерахуємо позитивні та негативні сторони моделі:

Позитивні	Негативні
<ol style="list-style-type: none"> 1. Розширюються пізнавальні можливості учня (здобування, аналіз, застосування інформації з різних джерел); 2. Як правило, високий рівень засвоєння знань; 3. Учитель без зусиль може проконтролювати рівень засвоєння знань в учнів; 4. Учитель має можливість розкритись як організатор, консультант; 5. Партнерство між учителем і учнями та всередині учнівського колективу. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. На вивчення певної інформації потрібен значний час; 2. Необхідний інший підхід в оцінюванні знань учнів; 3. В учителя відсутній досвід такого виду організації навчання. 4. Відсутні методичні розробки уроків з різних предметів.

Є.Я.Голант виділив активну та пасивну моделі навчання залежно від участі учнів і студентів у навчальному процесі. Зрозуміло, що термін „пасивно” є умовним, оскільки будь-який спосіб навчання обов’язково передбачає певний рівень пізнавальної діяльності суб’єкта, інакше досягнення результату, навіть мінімального, неможливе. У такій класифікації Є.Я.Голант скоріше використовує „пасивність” як визначення низького рівня активності студентів та учнів, переважно репродуктивної діяльності за майже повної відсутності самостійності і творчості. До цієї класифікації додамо інтерактивне навчання як певний різновид активного, який має свої закономірності та особливості.

Пасивна модель навчання

Студент виступає в ролі „об’єкта” навчання, повинен засвоїти й відтворити матеріал, переданий йому викладачем, лекцією, текстом підручника чи навчального посібника — джерелами правильних знань. До відповідних методів навчання належать ті, за яких студенти лише слухають і дивляться (лекція — монолог, пояснення, читання, демонстрація й відтворювальне опитування студентів). Студенти, як правило, не спілкуються між собою і не виконують якихось творчих завдань.

Подальшою розробкою елементів інтерактивного навчання займалися В.Сухомлинський, Ш. Амонашвілі, В. Шаталов, Є. Ільїн, С. Лисенкова. Це стало підґрунтям для виникнення теорії і практики розвивального навчання.

Для успішного впровадження технологій розвивального навчання необхідно пам’ятати, що уроки мають захоплювати учнів, пробуджувати в них інтерес до самостійного мислення та дій. Тому дуже важливо напочатку заняття створити позитивну психологічну атмосферу, яка сприятиме розвитку особистості. Дітей потрібно вразити, здивувати, зацікавити та інтригувати.

Слово інтерактив означає взаємодіючий. Інтерактивний метод уперше застосували за кордоном, упроваджуючи демократичну педагогіку. Щоправда, він частково використовувався і в практиці вітчизняних педагогів, маючи інші назви. У 20-30-х рр. минулого століття це були лабораторно-бригадний та

проектний методи, робота у змінних парах, кооперативне навчання. Подібні спроби оптимізації навчального процесу, реалізації окремих елементів інтерактивності робили у свій час В.Сухомлинський та В.Шаталов. Так твердять автори посібника "Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід", у якому йдеться про те, що процес навчання - не автоматичне викладання навчального матеріалу. Він потребує напруженої розумової праці та власної активної участі учнів в навчальному процесі. Цього можна досягти, впроваджуючи інтерактивні технології .

Індивідуальному підходу до навчання і виховання учнів велику увагу приділяв В.Сухомлинський. У його працях міститься всі або майже всі положення, що можуть бути взяті за основу сучасної концепції інноваційних методів навчання. Самих понять - особистісно орієнтовний підхід або інтерактивність у навчанні - у вченого немає. Проте більшість його праць тією чи іншою мірою присвячені питанням саме особистісного підходу до учнів, використанню елементів інтерактивних форм навчання. Прикладом ефективного методу навчання (за методикою В.Сухомлинського) є поділ класу на групи, підгрупи, в яких поряд із слабшим учнем - сильніший, який, перебуваючи в "одній команді", допомагає слабшому, вболіває за нього, прагне підняти до вищого рівня, бо успіх групової справи залежить від кожного. Так інтерактивні технології ще раз перегукуються з методикою видатного педагога.

Розробкою елементів інтерактивного навчання займалися Василь Сухомлинський, педагоги-новатори 70-80-х років Віктор Шаталов, Шалва Амонашвілі, Євген Ільїн. На їхніх творчих знахідках ґрунтується теорія і практика розвивального навчання. Тому, коли сучасні зміни в суспільстві спонукають педагогів шукати інновації та впроваджувати їх у навчальний процес. Вчителі повернулися до інтерактивного навчання, удосконалюючи інтерактивну технологію його та адаптуючи до умов сьогодення. За словами О. Пометун, „інтерактивна технологія – жива нитка, що пов’язує вчителя з кожним учнем і учнів між собою. Таке нововведення – не данина молоді й не самоціль. Це лише простий і надійний спосіб створити атмосферу активної праці, творчості і співробітництва, взаєморозуміння в класі” .

Таким чином, діяльність учня можна визначити складовою частиною взаємовідносин у суспільстві, опосередковано через взаємодію з учителем. Організація такої взаємодії здійснюється через комунікацію. Засобом спілкування вчителя та учня є певні методи і технології.

3. Упровадження інтерактивних методів і вправ у процесі навчання природознавства

Ефективність впровадження інтерактивного навчання на уроках природознавства зростає за умови, що вчитель правильно і доцільно підбирає методи інтерактивного навчання, керуючись анатомо-фізіологічними, психологічними та особистісними рисами учнів четвертих класів, а також планує урок з урахуванням індивідуальних особливостей кожного з учнів, таких як темперамент, розвиток мислення та мовлення, пам’яті, уваги, уяви.

У шкільній практиці використовуються різні форми та методи інтерактивного навчання. Досліджуючи питання впровадження інтерактивних методів навчання в початковій школі ми опиралися на поділ методів на дві великі групи: групові та фронтальні.

Взагалі в основі уроків в початковій школі лежить ігрова форма навчання. Інтерактивне навчання дає змогу проводити уроки-ігри, уроки-подорожі, уроки-конференції, що стимулює дітей до навчання. Урок з використанням інтерактивних методів зацікавлює дітей, розвиває та виховує прагнення до знань, до вивчення даного предмета. Використання інтерактивних методів навчання на уроках природознавства відповідає особистісно-орієнтованому навчанню. Інтерактивне навчання підвищує рівень знань учнів, формує вміння та навички, розвиває комунікативну компетентність, надає можливості спілкування в колективі.

Впровадження інтерактивних форм та методів у практику на уроках природознавства у початкових класах потрібно починати з простих (“Мозковий штурм”, Коло ідей) та поступово переходити до більш складних (“Діалог”, “Метод моделювання ситуації” та ін.) Серед інтерактивних методів навчання, орієнтованих на практику виділяємо такі основні групи:

1. Методи, що використовуються для введення в тему уроку та активізації роботи учнів: 1) метод “АБВ”; 2) Постанов наголову; 3) мозковий штурм; 4) Замальовування та записування ідей.

2. Методи розробки та поглиблення нового змісту навчання: введення учнів в роботу на робочому місці; 2) проблемні ситуації; 3) робота в малих групах; 4) креативні методи; 5) рольова гра; 6) бесіда за круглим столом.

3. Методи контролю мети навчання та завершення навчальної теми уроку: 1) проблемні ситуації; 2) робота в малих групах; 3) креативні методи; 4) рольова гра; 5) бесіда за круглим столом; 6) метод шпарталок.

Метод „АБВ” можна використовувати під час введення в нову тему (наприклад, Земля в Сонячній системі. Сонце – найближча до Землі зірка. Планети Сонячної системи) для активізації уваги учнів, пробудження в них інтересу до вивчення новою матеріалу та контролю знань, роботи над темою.

Метод „Мозкова атака” означає вільне висловлення ідей, думок на задану проблемну тему (навіть, якщо вони фантастичні, неможливі в еалізації), але без критики та обговорення. Ці ідеї фіксуються, систематизуються й оцінюються (наприклад, при вивченні теми: “Глобус – модель Землі. Південний і Північний полюси Землі. Екватор”). Умова застосування методу: роботі беруть участь 5 - 7 учасників; рупа працює півколом або в колі за одним столом; бов’язкова участь модератора тривалість: 15-45 хв.; кожна ідея фіксується учасниками або модератором; відсутність критики або коментарів на адресу висловлюваних ідей. Метод „Мозкова атака” сприяє народженню значної кількості ідей при високій активності у часників, розвиває комунікативні здібності учнів, надає їм можливість самовиражатися та само реалізуватися.

Інтерактивні технології кооперативного навчання

До технологій кооперативного навчання належать такі інтерактивні технології, як:

- робота в парах,
- ротаційні (змінні) трійки,
- два-чотири - всі разом,
- карусель,
- робота в малих групах,
- акваріум.

Їх можна ефективно використовувати як на уроках засвоєння, так і на уроках застосування знань, умінь і навичок. Це може відбуватись одразу ж після викладу вчителем нового матеріалу, замість опитування, на спеціальному уроці, присвяченому застосуванню знань, умінь і навичок, або бути частиною узагальнювального уроку.

Робота в парах

Кооперативне навчання можна здійснювати не тільки в групах, а й у парах. Таку роботу застосовують і як окрему технологію, і як підготовчий етап до роботи в групах.

Робота в парах сприяє позитивному ставленню до навчання, розвиває вміння пристосуватися до роботи в групах, підготовлює ґрунт для широкого і ефективного застосування інтерактивних технологій.

Вона дуже ефективна на початкових етапах навчання.

За умов парної роботи всі діти в класі отримують можливість говорити, висловлюватися. Робота в парах дає учням час поміркувати, обміняти ідеями з партнером і лише потім озвучувати свої думки перед класом. Вона розвиває навички спілкування, вміння висловлюватися, критично мислити, переконувати, вести дискусію. Під час роботи в парах можна швидко виконати справи, які за інших умов потребують багато часу.

Організація роботи

1. Запропонуйте учням завдання, поставте запитання для невеличкої дискусії, поясніть його, дайте учням 1-2 хв для обдумування можливих відповідей або індивідуальних рішень.

2. Визначте, хто з учнів висловлюватиметься першим, запропонуйте обговорити свої ідеї один з одним. Щоб привчити дітей до чіткої організації роботи в парах, ліпше одразу визначити час на спільне обговорення. Учні повинні дійти згоди щодо відповіді або рішення.

3. Після того як час буде вичерпано, дайте можливість кожній парі представити свої результати роботи.

Ротаційні (змінні) трійки

Цей варіант кооперативного навчання сприяє активному, ґрунтовному аналізу та обговоренню нового матеріалу з метою його осмислення, засвоєння і закріплення.

Організація роботи

1. Розробіть запитання на допомогу учням з метою обговорення нового матеріалу. Запитання повинні передбачати неоднозначну відповідь.

2. Об'єднайте учнів у трійки. Розмістіть їх так, щоб кожна з них бачила трійку ліворуч і трійку праворуч. Разом усі трійки мають утворити коло.

3. Поставте кожній трійці відкрите запитання (однакове для всіх членів трійки). Кожен за порядком повинен на нього відповісти.

4. Після короткого обговорення запропонуйте учасникам розрахуватися на перший, другий, третій". Учні з номером "один" переходять до наступної трійки за годинниковою стрілкою, а учні з номером "два" переходять через дві трійки проти годинникової стрілки. Учні з номером "три" залишаються на місці і є постійними членами своєї трійки. У результаті утвориться нова трійка.

5. Змінійте трійки стільки разів, скільки є запитань.

Два-чотири-всі разом

Ця технологія є ефективною для розвитку навичок спілкування в групі, вмінь вести дискусію.

Організація роботи

1. Поставте учням запитання для обговорення дискусії тощо. Поясніть запитання, дайте 1-2 хв для індивідуального обдумування можливих відповідей.

2. Об'єднайте учнів у пари з метою взаємообговорення своїх ідей. Визначте час на висловлювання кожного в парі та спільне обговорення. Пари обов'язково повинні дійти згоди щодо відповіді або рішення.

3. Об'єднайте пари в четвірки, обговоріть попередньо досягнуті рішення щодо постановленого запитання. Як і в парах, прийняття спільного рішення обов'язкове.

4. Об'єднайте четвірки в більші групи або обговоріть поставлене запитання з усім класом.

Карусель

Ця технологія найефективніша для одночасного залучення всіх учасників до активної роботи з різними партнерами. Її застосовують для обговорення будь - якої гострої проблеми з діаметрально протилежних позицій, для збирання інформації з певної теми, для перевірки обсягу й глибини наявних знань, для розвитку вмінь аргументувати власну позицію.

Організація роботи

Розставте стільці для учнів у два кола. Учні, що сидять у внутрішньому колі, розташовані спиною до центру, а ті, що сидять у зовнішньому колі, - обличчям до центру, таким чином учні сидять один навпроти одного. Внутрішнє коло нерухоме, зовнішнє - рухоме: за сигналом ведучого всі його учасники пересуваються на один стілець праворуч і опиняються перед новим партнером.

Мета - пройти все коло, виконуючи поставлені завдання. Може бути декілька варіантів такої діяльності.

Акваріум

Цю технологію застосовують, коли учні вже мають певні навички групової роботи. Ефективна вона для розвитку спілкування, вдосконалення вміння дискутувати.

Організація роботи

1. Об'єднайте учнів у 2-4 групи та ознайомте із завданням.

2. Запропонуйте одній із груп сісти в центрі або напочатку середнього ряду і класі, де стоять парти, і утворити коло.

3. Подайте команду розпочати обговорення проблеми за алгоритмом:

- прочитати вголос ситуацію;
- обговорити її в групі, застосувати метод дискусії;
- дійти до спільного рішення за 3-5 хв.

4. Решта учнів слухають, не втручаючись у перебіг обговорення, спостерігають, чи дотримуються учасники дискусії правил її проведення. Коли завершиться відведений для дискусії час, група повертається на свої місця, а вчитель ставить класу запитання:

- Чи погоджуєтеся ви з думкою групи?
- Чи була ця думка достатньо доведенаю?
- Який із аргументів ви вважаєте найбільш переконливим?

Тривалість такої бесіди - 2-3 хв. Потім місце в "акваріумі" займає інша група, яка обговорює наступну ситуацію.

Технології колективно-групового навчання

Ці технології передбачають одночасну спільну роботу всього класу.

Це такі форми роботи, як:

- "Мікрофон",
- "Мозковий штурм",
- "Навчаючи-вчуся",
- "Ажур-пилка",
- "Незакінчені речення",
- "Дерево рішень".

Мікрофон

Це технологія загальногрупового обговорення, вона дає змогу кожному учневі у визначеному порядку щось швидко сказати, висловлюючи свою думку.

Організація роботи

1. Повідомте проблему класові.
2. Запропонуйте уявний "мікрофон" (будь-який предмет).
3. Надавайте учням слово почергово, передаючи "мікрофон". Говорити має право лише той, у кого знаходиться "мікрофон".
4. Повідомлені відповіді не коментують і не оцінюють.
5. Коли хтось висловлюється, інші не мають права щось говорити.

Мозковий штурм

"Мозковий штурм" - це такий метод вирішення проблеми, коли всі учасники розмірковують над однією і тією самою проблемою і "йдуть на неї в атаку". Цю технологію застосовують, коли потрібні кілька варіантів розв'язання проблеми.

Організація роботи

1. Визначте проблему, яку необхідно вирішити.
2. Приготуйте папір для занотовування ідей, запишіть проблему у вигляді питання.
3. Оберіть ведучого та секретаря, який записуватиме всі ідеї.
4. Нагадайте правила першого етапу:
 - мета - зібрати якомога більше ідей;
 - кожен має право висловитись;

- пропозиції мають висловлюватися почергово, конкретно, стисло;
- приймаються будь-які пропозиції, навіть неймовірні;
- висловлювання інших не критикують і не обговорюють;
- розширення запропонованої ідеї заохочуються;
- ведучий може сформулювати нову ідею для запису за згодою того, хто її запропонував.

5. Висловіть свої ідеї.

6. Занотуйте їх у порядку надходження. Не вносьте в ідею жодних виправлень.

7. Продовжуйте, доки будуть виникати нові ідеї (але не більше 10-15 хв).

8. На закінчення обговоріть і оцініть запропоновані ідеї.

Навчаючи - вчуся

Цю технологію використовують під час повторення вивченого та під час вивчення блоку інформації. Її застосування дає змогу учням взяти участь у передачі своїх знань однокласникам, підвищує цікавість до знань.

Організація роботи

1. Підготуйте картки з фактами, що стосуються теми уроку, по одній для кожного учня.

2. Роздайте їх кожному.

3. Запропонуйте учням:

- упродовж декількох хвилин ознайомитися з інформацією, що міститься на картці;
- після ознайомлення з матеріалом, що міститься на картці, нехай учні ознайомлять зі своєю інформацією однокласників і одержать інформацію від них.

Учень повинен:

- одночасно говорити тільки з однією особою;
- уважно слухати інформацію інших, запам'ятати якомога більше. Якщо потрібно, робити записи;
- коли всі поділилися тим, що їм відомо, й отримали інформацію, нехай вони розкажуть у класі, про що дізналися від інших.

Ажурна пилка

Цей вид діяльності й дає змогу працювати разом, вивчати велику кількість матеріалу за короткий час.

Організація роботи

1. Доберіть індивідуальний інформаційний матеріал для кожного учня (матеріали підручника, додаткові матеріали тощо).

2. Об'єднайте учнів у групи (домашні) і видайте їм матеріали із завданням.

3. У групі учні обговорюють запропонований матеріал, вивчають. Проте необхідно обрати головуючого, щоб стежив за часом, та особу, яка ставить запитання, щоб переконатися, що кожен розуміє зміст матеріалу.

4. Після завершення роботи домашніх груп запропонувати учням долучитися до інших груп, у яких вони виступатимуть експертами з окремої

теми. У кожній новоутвореній групі має бути представник із кожної домашньої групи.

5. Кожна експертна група має вислухати всіх представників домашніх груп і проаналізувати матеріал загалом, здійснивши його експертну оцінку за визначений час (урок).

6. Після завершення роботи учні повертаються у свої домашні групи. Кожен учень має поділитися інформацією, яку він отримав в експертній групі, із членами домашньої групи. Інформацію варто донести якісно і в повному обсязі за визначений час.

Незакінчені речення

Цю інтерактивну технологію часто поєднують з "мікрофоном", вона дає змогу розвивати в учнів зв'язне мовлення, власні висловлювання, порівнювати їх з іншими, відпрацьовувати вміння говорити коротко, але по суті і переконливо.

Організація роботи

Учитель чітко називає тему, з якої учні будуть висловлюватися (можна використати і уявний "мікрофон"), формулює незакінчене речення і пропонує учням закінчити його.

Кожен наступний учасник повинен почати свій виступ із запропонованої формули. Наприклад:

- "На сьогоднішньому уроці я удосконалив свої вміння...",
- "На сьогоднішньому уроці найважливішим відкриттям було...",
- " Це оповідання навчило мене..." тощо.

Дерево вирішень

Ця технологія є варіантом розв'язання конкретної проблеми. "Дерево вирішень" допомагає дітям проаналізувати та краще зрозуміти механізм прийняття складних рішень.

Організація роботи

1. Виберіть проблему, яка не має однозначного вирішення. Викласти її можна у вигляді цікавої історії, ситуації з життя, епізоду з літературного твору.

2. Запропонуйте учням необхідну інформацію для розв'язання проблеми, яка виникла під час домашнього читання.

3. Підготуйте на дошці (окремому плакаті) чи роздайте кожному учасникові вірець "дерева рішень".

4. Чітко сформулюйте проблему, її суть, запишіть на дошці, заповнюючи схему.

5. Дайте необхідну додаткову інформацію щодо проблеми.

6. Запитайте в учнів про актуальність проблеми, з'ясуйте, чому саме сторони прагнуть її розв'язання.

7. Шляхи і варіанти розв'язання проблеми можна визначити проведенням "мозкового штурму". На цьому етапі жоден з варіантів не може бути неправильним. Важливо набрати якнайбільше ідей.

8. Обговоріть кожен із варіантів вирішення. З'ясуйте, що позитивного чи негативного для кожної зі сторін він містить. Таким чином, частину ідей можна відхилити і залишити три-чотири.

9. Об'єднайте учнів у малі групи і запропонуйте заповнити схему. Група шляхом обговорення повинна дійти до одного варіанту рішення. Якщо єдності немає, можна застосувати голосування.

Технології ситуативного моделювання

"Дітей треба вчити не граючи, а серйозно, з почуттям відповідальності. Учитель має так добре і мистецьки виконувати роль, щоб діти забули про свою погребу в грі", - говорив відомий педагог Ш. Амонашвілі.

Модель навчання у грі - це побудова навчального процесу шляхом залучення дітей до гри. Завдання педагога під час застосування ігор у навчанні полягає в підпорядкуванні гри конкретній дидактичній меті.

Ігрова модель навчання покликана реалізувати, крім основної дидактичної мети, ще й комплекс цілей: забезпечення контролю прояву емоцій, надання дитині можливості самовизначення, розвитку творчої уяви, вільного висловлювання своєї думки.

За ігровою моделлю учасники навчального процесу перебувають у нетрадиційних умовах. Учні самі обирають собі ролі, створюють проблемні ситуації, шукають шляхи їх розв'язання, покладаючи на себе відповідальність за обране рішення.

Учитель в ігровій моделі є інструктором (ознайомлює з правилами гри, консультує), суддею (коригує та дає поради стосовно розподілу ролей), тренером (надає підказки з метою поживлення гри), головуючим, ведучим (організатором обговорення).

Етапи ігрової моделі

1. Ознайомлення учнів з темою, а також з правилами гри, загальний огляд перебігу.

2. Підготовка до проведення гри (ознайомлення зі сценарієм гри, визначення ігрових завдань, ролей, орієнтовних шляхів розв'язання проблеми).

3. Основна частина- проведення гри.

4. Обговорення. Дуже важливо під час використання ігрової моделі давати учням інструктивні поради:

- чітко дотримуйтеся своєї ролі;
- намагайтеся уважно слухати партнерів і вчителя;
- не коментуйте діяльності інших;
- ставтеся до своєї ролі, як до реальної життєвої ситуації;
- вийдіть із ролі після завершення сценки;
- беріть участь в аналізі рольової ситуації.

До технологій ситуативного моделювання належать такі інтерактивні технології, як: імітація, рольова гра, драматизація.

Варто зауважити, що в західній дидактиці поступово відмовляються від терміна "гра", що асоціюється з розвагами, а вживають терміни "симуляція", "імітація" тощо.

Симуляції, або імітаційні ігри

Імітаціями (іграми) називають процедури з виконання будь-яких простих відомих дій, які відтворюють, імітують певні явища навколишньої дійсності. Учасники імітації реагують на конкретну ситуацію в рамках заданої

програми, чітко виконують інструкцію. Учні можуть виконувати дії індивідуально або в групах.

На закінчення імітації учні отримують подібний результат, але він не завжди однаковий. Дуже важливо, щоб ці результати обговорювалися. Імітаційні ігри розвивають увагу, навички критичного мислення, сприяють застосуванню на практиці вміння вирішувати проблеми.

Організація роботи

1. Виберіть тему для імітації.
2. Чітко сплануйте все, що необхідно для проведення імітації, продумайте участь у ній всього класу.
3. Надайте учням максимум інформації, щоб вони могли впевнено виконувати всі процедури і одночасно вчитися.
4. Перед імітацією зробіть невеликий вступ.
5. Заздалегідь продумайте запитання для підбиття підсумків.

Складніші імітаційні ігри називають *симуляціями*. Це створені вчителем ситуації, під час яких учні копіюють у спрощеному вигляді процедури, пов'язані з діяльністю суспільних інститутів, які існують у справжньому житті. До них належать судові, парламентські, громадські слухання, збори, дебати тощо. Готуючи учнів до симуляції, вчитель повинен чітко розподілити ролі, обговорити з кожним виконавцем послідовність його дій, висловів, дотримуватися чіткого регламенту, сценарію, який зберігається з проведенням такої процедури в реальному житті.

Симуляція - це мініатюрна версія реальності, яка дає змогу учням зрозуміти її суть.

Рольова гра. Драматизація

Щоб провести рольову гру, необхідно, щоб кожен її учасник чітко знав свою роль, зміст, мету гри.

Мета рольової гри - визначити ставлення до конкретної життєвої ситуації, набути досвіду шляхом гри.

Такі ігри використовують і для вироблення конкретних навичок. Вони сприяють формуванню в учнів власного ставлення до ситуації, сприяють розвитку уяви, формуванню навичок критичного мислення, співчуття тощо.

Рольова гра потребує ретельної підготовки. Спочатку практикують прості справи з поступовими ускладненнями.

Організація роботи

1. Сплануйте попередньо роботу та підготуйтеся:
 - сформулюйте проблему для рольової гри;
 - самостійно або спільно з учнями визначте, скільки учасників братиме участь у грі, скільки буде спостерігачів;
 - надайте учням якомога більше інформації, щоб вони могли правдиво виконувати свої ролі та вчитись одночасно;
 - складіть сценарій рольової гри.
2. Підготуйте і проведіть тренування учнів.
3. Не вимагайте з самого початку від учнів бездоганної гри. Змінюйте види діяльності.

4. Створіть сприятливі умови для проведення гри. Важливо, щоб учні почувалися впевнено.

5. Під час виходу дітей з ролей варто провести детальне обговорення ситуації. Поставте кожному учаснику запитання:

- Як ти почувався в цій ролі?
- Що під час гри сподобалося, а що - ні?
- Чи потрапляв ти в подібну ситуацію?
- Чи була вирішена проблема? Чому?
- Яку лінію поведінки можна було б вибрати?
- Яким чином цей досвід може вплинути на твоє подальше життя?

Опрацювання дискусійних питань

Важливим засобом пізнавальної діяльності учнів є дискусії.

Також, плануючи дискусію, вчителю необхідно врахувати такі важливі моменти:

- час, його узгодженість з іншими видами роботи на уроці, місце;
- матеріали необхідні для роботи;
- вміння учнів працювати в групі.

До інтерактивних методів технології опрацювання дискусійних питань на лежать:

- метод "Прес",
- "Обери позицію",
- "Зміни позицію",
- "Безперервна шкала думок",
- "Дискусія в стилі телевізійного ток-шоу",
- дебати.

Метод "Прес"

Навчати школярів дискутувати варто з технології «Метод "Прес"». Її застосовують під час обговорення дискусійних питань та під час проведення вправ, у яких необхідно чітко зайняти свою позицію, довести свою точку зору.

Організація роботи

1. Роздайте учням пам'ятки, у яких зазначено чотири етапи методу "Прес".

• Висловіть свою думку, поясніть, у чому полягає ваша точка зору. (Я вважаю, що... .)

• Поясніть причину появи цієї думки, тобто на чому ґрунтуються докази. (... тому що...)

• Наведіть приклади, додаткові аргументи на підтримку вашої позиції, назвіть факти, що ілюструють ваші докази. (... , наприклад,)

• Узагальніть свою думку, зробіть висновок. (Отже, ... таким чином)

2. Доступно поясніть механізм етапів методу "Прес", наведіть приклади.

3. Дайте можливість учням спробувати застосувати цей метод до будь-якої проблеми.

4. Перевірте, чи всі зрозуміли механізм застосування методу "Прес".

Обери позицію

Цей метод теж корисний на початку роботи з дискусійними питаннями. Використовують його на початку уроку для того, щоб показати учням різноманітність поглядів на ту чи іншу проблему: за і проти, використовують дві протилежні думки.

Організація роботи

1. Поставте перед учнями дискусійне питання і попросіть їх визначити власну позицію щодо нього.
2. Запропонуйте позиції:
 - За
 - Не знаю
 - Проти
 - Не маю конкретної позиції
3. Ознайомте з правилами проведення вправи, обговоріть їх.
4. Залежно від думки учасників запропонуйте їм обрати позиції біля відповідного плаката і з одnodумцями обговорити це питання.
5. Виберіть кількох учасників і попросіть їх обґрунтувати свою позицію.
6. Після викладу різних точок зору запитайте, чи не змінив хто-небудь з учасників своєї думки і чи не хоче перейти до іншого плаката. Причину переходу варто обґрунтувати.
7. Попросіть учасників назвати найбільш переконливі аргументи своєї та протилежної сторони.

Зміни позицію

Ця технологія дуже подібна до технології "Обери позицію". Вона дозволяє зайняти позицію іншої людини і розвиває навички аргументації, активного слухання.

Організація роботи

1. Попередньо підготуйтеся до обговорення.
2. Поставте всьому класу дискусійне питання.
3. Об'єднайте учнів у пари, потім у групи (четвірки).
4. Дайте завдання розподілити позицію з проблеми ("так" чи "ні") між парами чи самі зробіть це. Одна пара у четвірці обґрунтовує одну позицію, інша — протилежну.
5. Поясніть учням, що в четвірках кожна пара повинна представити партнерам свою точку зору. Кожен відповідає за свою половину презентації.
6. Чітко визначте час на підготовку і саму презентацію.
7. Виділіть достатньо часу на підготовку аргументів.
8. Коли час пройде, попросіть пари аргументовано викласти свою точку зору один одному.
9. Потім попросіть пари помінятися позиціями і повторіть все спочатку. На це підводиться значно менше часу.
10. Після цього варто дати завдання всій четвірці вільно обговорити тему. Годі учні висловлюють уже свою особисту точку зору. В ході обговорення теж або доходить згоди, або вважає, що їм бракує інформації. Вільна дискусія теж регламентована.
11. Якщо є час, можна провести загальну дискусію.

12. Підбийте підсумки дискусії з усім класом.

Безперервна шкала думок

Ця технологія є однією з форм обговорення дискусійних питань. Її метою є розвиток в учнів навичок самостійного вирішення проблем, вдосконалення вмінь, аргументувати свої думки. Розглядаючи полярні точки зору з проблеми, що обговорюється, учні: - знайомляться з альтернативними позиціями; - вчаться прогнозувати; - удосконалюють уміння на практиці відстоювати свою позицію; - вчаться вислуховувати думки інших; - отримують додаткові знання з теми, що вивчається.

Організація роботи

1. Виберіть проблему, що передбачає наявність обґрунтованих, діаметрально протилежних точок зору.
2. Досить детально розгляньте, схарактеризуйте кожну точку зору.
3. Розташуйте у протилежних кінцях кабінету плакати з альтернативними думками.
4. Дайте учням час обміркувати і вмотивувати свою позицію.
5. Якщо місця в кабінеті достатньо, дайте змогу учневі оприлюднити свою позицію і зайняти місце в ланцюжковій залежності від його поглядів.
6. Попросіть учнів стисло пояснити, чому саме вони обрали цю позицію.
7. Оцініть протилежні точки зору.
8. Переконайтеся, чи уважно учні слухали один одного, пропонуючи їм навести аргументи, що примушують їх замислитись і, можливо, змінити свою позицію.
9. Обговоріть наслідки різних точок зору.

Дискусія в стилі телевізійного ток-шоу

Учасниками цієї технології є всі учні класу.

Її мета - набуття учнями навичок публічних виступів, дискутувань, відстоювання власної позиції, формування громадянської позиції. Ця технологія дає змогу залучити всіх учнів класу до участі, контролювати перебіг дискусії, оцінювати участь кожного. Вчитель на такому уроці є ведучим. Він має право ставити запитання або, за браком часу, перебивати того, хто виступає.

Організація роботи

1. Оголосіть тему дискусії, повідомте правила проведення: - усі учасники говорять стисло і конкретно; - надавати слово може тільки ведучий; - ведучий має право зупинити того, хто перевищив ліміт часу.
2. Запропонуйте учасникам коротку розповідь або відеофрагмент з досліджуваної проблеми.
3. Надайте слово "запрошеним", потім глядачам, які можуть висловити свою думку або ставити запитання "запрошеним" упродовж хвилини.
4. Підбийте підсумки дискусії.

Дебати

Надзвичайно складний спосіб обговорення дискусійних питань. Його використовують лише тоді, коли учні добре вміють працювати в групах, знають технології вирішення проблем. У дебатах поділ на протилежні точки зору

набуває найбільшої гостроти, оскільки учням потрібно довго готуватися і публічно обґрунтовувати правильність своєї позиції. Кожна група повинна переконати опонентів і схилити їх до думки змінити свою позицію. Дуже важливо, щоб учасники дебатів спілкувалися спокійно.

Організація роботи

I. Підготовка.

1. Повідомте учням тему дебатів.
2. Об'єднайте учнів у групи (дві-три). Можна придумати ролі для груп.
3. Поясніть, де знайти інформацію з теми дебатів. Учні повинні підготуватися до дебатів заздалегідь.
4. Підготуйте аудиторію.

II. Хід дебатів.

1. Оголосіть тему дебатів і представте групи.
2. Нагадайте правила ведення дискусії.
3. Визначте час і порядок проведення дебатів: підготовка в групах -15 хв; виступ кожної групи - 10 хв; загальна дискусія - 15 хв.
4. Під час підготовки група повинна розподілити ролі, продумати ефективність використання часу, підготувати питання для інших груп.
5. Щоб оцінити виступи учасників дебатів, можна запросити суддів.
6. Учитель повинен ретельно стежити за часом.
7. Якщо було завдання знайти спільне рішення, то після дискусії можна провести голосування.
8. Підбийте підсумки, а якщо були судді - надайте слово їм.

1. Діалогічне спілкування

Як організувати роботу

1. Підготовчий етап
 - Повідомте попередньо тему дискусії її учасникам (бажано у формі дискусійного питання).
 - Запросіть чи виберіть із числа учнів класу 2-5 експертів. Попросіть учнів придумати запитання до експертів та визначитись зі своєю позицією щодо поставленого запитання.
 - Попросіть експертів підготувати додаткову довідкову інформацію з теми дискусії.
 - Придумайте назву ток-шоу й оберіть ведучого.
 - Організуйте аудиторію по типу студії (учні сідають півколомбіля експертів).
2. Хід дискусії
Назвіть тему і відрекомендуйте учасникам ведучого та експертів.
Повідомте правила проведення ток-шоу:
 - Усі учасники дискусії говорять коротко та конкретно.
 - Надавати слово для виступу може лише ведучий.
 - Ведучий може зупинити виступаючого, який перевищивліміт часу.
 - Виступ експертів (по 1-2 хвилини кожен).

- Учні ставлять запитання експертам чи роблять повідомлення (не більше 1 хвилини).

- Експерти ставлять один одному запитання.
- Підбийте підсумки дискусії за змістом і за формою її проведення.

Оцінювальна дискусія

Один із найскладніших способів обговорення дискусійних проблем. Оцінювальну дискусію можна використовувати лише тоді, коли учні навчилися працювати в групах та засвоїли технології вирішення проблем. Метою такого виду дискусії є не стільки прояснення позицій сторін, скільки вдосконалення навичок дискутування.

Дискусія є складною формою роботи як для викладача, так і для учнів. Складність полягає не тільки в організації підготовки і веденні дискусії, а й в оцінці роботи її учасників. Саме тому дуже важливе значення має методика проведення оцінювальної дискусії. В такій дискусії учасники працюють у малих групах і одержують бали за свою роботу. Вчитель, який веде дискусію, оцінює участь кожної особи, а по закінченні — обговорює її результати разом з учасниками.

Значною віхою у підготовці до дискусії є вибір теми. Бажано, щоб тема була сформульована проблемно, щоб підходи до її висвітлення були різновекторними. Вчитель може запропонувати учням дати свої пропозиції щодо визначення теми дискусії, а потім із запропонованого переліку вибрати найбільш цікаві та актуальні.

Дискусія проводиться в класі, учні якого заздалегідь об'єднуються в кілька підгруп по 6 — 8 осіб. Одна з підгруп розташовується в центрі аудиторії, а решта — разом з учителем розміщується довкола них. За тривалістю дискусія може бути від 8 до 20 хвилин, залежно від теми. У своїй роботі учасники користуються планом, аби не відхилитись від обраної теми.

План дискусії є дуже важливим елементом у її проведенні. Його можна пропонувати учасникам заздалегідь, напередодні дискусії. Маючи такий план, учні можуть підготуватись до обговорення: попрацювати з літературою, довідниками, підготувати собі нотатки тощо.

Виходити треба з того, що учні мають підготуватись і включатись у роботу безпосередньо під час проведення дискусії. З іншого боку, вчитель попереджає, що кожна підгрупа буде обговорювати якийсь один пункт з плану, і кому який пункт дістанеться, заздалегідь не відомо, тому варто готуватись до дискусії за всіма пунктами плану.

Можна практикувати складання плану дискусії за відомою заздалегідь темою безпосередньо на початку обговорення. У такому випадку вчителю доцільно залучити до складання плану самих учнів.

Головний принцип плану має полягати у логічній послідовності його пунктів. Кожний пункт, окрім першого, повинен виходити з попереднього. Пункти не мають повторювати один одного. Всі пункти плану повинні бути в діалектичній єдності.

Пояснюючи порядок роботи в підгрупах, важливо, щоб учитель підкреслив значущість ідеї переходу в обговоренні від одного пункту плану до

іншого. Такий перехід є важливим елементом у методиці проведення дискусії. Перехід має бути переконливим та аргументованим. Вчитель може навести приклад такого переходу і продемонструвати його присутнім ваудиторії. Він наголошує, що де може бути позиція одного з учасників дискусії, який у ході обговорення запропонує перейти до іншого пункту плану, оскільки попередній пункт повністю висвітлено учасниками.

Водночас важливо дати останній шанс у підгрупі тим, хто щене висловлювався з обговорюваного пункту, не повторюючи думок попередників. І тільки за відсутності бажаючих щось додати по суті до казаного можна переходити до наступного пункту плану дискусії. Але треба наголосити, що з такою пропозицією може виступити кожен учасник дискусії, якщо він відчуває, що дискусія починає гальмуватись або тупцює на місці. Завдання вчителя — вміло керувати цим процесом та заохочувати учасників дискусії до творчої роботи.

У процесі переходу до обговорення наступного пункту плану вчитель може поміняти місцями та ролями підгрупи спостерігачів і тих, хто безпосередньо брав участь у дискусії.

По ходу дискусії вчитель записує заохочувальні бали у спеціально підготовлену таблицю з прізвищами учасників. Вони надаються за чітке дотримання учасниками обговорюваної теми, за цікаву інформацію, за вдале залучення учасником дискусії до обговорення інших членів підгрупи тощо. Проте вчитель може записати окремим учасникам і штрафні бали. Вони можуть бути за перебивання виступу свого товариша, за відхилення від теми обговорення, за намагання говорити лише самому і не слухати інших тощо. В ході дискусії оцінюється робота кожного з учасників, використовуються як заохочувальні, так і штрафні бали.

Дискусія починає гальмуватись або тупцює на місці. Завдання вчителя — вміло керувати цим процесом та заохочувати учасників дискусії до творчої роботи.

У процесі переходу до обговорення наступного пункту плану вчитель може поміняти місцями та ролями підгрупи спостерігачів і тих, хто безпосередньо брав участь у дискусії.

По ходу дискусії вчитель записує заохочувальні бали у спеціально підготовлену таблицю з прізвищами учасників. Вони надаються за чітке дотримання учасниками обговорюваної теми, за цікаву інформацію, за вдале залучення учасником дискусії до обговорення інших членів підгрупи тощо. Проте вчитель може записати окремим учасникам і штрафні бали. Вони можуть бути за перебивання виступу свого товариша, за відхилення від теми обговорення, за намагання говорити лише самому і не слухати інших тощо. В ході дискусії оцінюється робота кожного може відзначити особливості колективної роботи підгрупи, поставити нові завдання з формування вмінь та навичок тощо.

Для закріплення знань, одержаних у ході дискусії, вчитель на завершення може дати класу письмове завдання за варіантами. Практика свідчить, що після

такої роботи в класі практично не залишається невстигаючих учнів з теми, опрацьованої затехнологією оцінювальної дискусії.

Як організувати роботу

1. Необхідно об'єднати учнів у групи по 8-10 учнів у кожній.

2. Одна з груп розташовується в центрі аудиторії, а решта учнів разом з учителем розміщується довкола них. Вони є спостерігачами, а також мають оцінювати дискусію. За кожним із них вчитель «закріплює» одного з учасників дискусії, якогони будуть оцінювати.

3. За тривалістю дискусія може бути від 8 до 20 хвилин, залежно від теми.

4. У своїй роботі учасники користуються планом, аби неухилитись від обраної теми.

5. Перехід в обговоренні від одного пункту плану до іншого має бути переконливим та аргументованим. Учитель може навести приклад такого переходу і продемонструвати його учням.

6. Тільки за відсутності бажаних щось додати по суті до сказаного можна переходити до наступного пункту плану дискусії.

7. Учитель має керувати процесом обговорення та заохочувати учасників до творчої дискусії.

1. Необхідно об'єднати учнів у групи по 8-10 учнів у кожній.

2. Одна з груп розташовується в центрі аудиторії, а решта учнів разом з учителем розміщується довкола них. Вони є спостерігачами, а також мають оцінювати дискусію. За кожним із них вчитель «закріплює» одного з учасників дискусії, якогони будуть оцінювати.

3. За тривалістю дискусія може бути від 8 до 20 хвилин, залежно від теми.

4. У своїй роботі учасники користуються планом, аби неухилитись від обраної теми.

5. Перехід в обговоренні від одного пункту плану до іншого має бути переконливим та аргументованим. Учитель може навести приклад такого переходу і продемонструвати його учням.

6. Тільки за відсутності бажаних щось додати по суті до сказаного можна переходити до наступного пункту плану дискусії.

7. Учитель має керувати процесом обговорення та заохочувати заохочувальні та штрафні бали. Він може бути поданий у вигляді таблиці.

12. До цього листка з правого поля дописуються прізвища всіх учасників підгрупи і відповідно до їхньої роботи робиться позначка «+» або «-». В кінці дискусії викладач підраховує кількість балів та виставляє оцінку кожному учаснику. Оцінка «6» ставиться в межах набраних 3 балів; оцінка «8» ставиться при набраних 4-6 балах; оцінка «11» ставиться при набраних 7-9 балах. До оцінювання кожного учасника залучаються також спостерігачі з числа учнів.

13. Слід зазначити, що кількість оцінювальних пунктів у таблиці може бути більшою або меншою порівняно з нашим варіантом. За іншим принципом можна скласти і шкалу оцінок.

Оцінювальну дискусію можна порівняти зі «зборами друзів». На таких зустрічах здійснюється обмін думками та інформацією. В підгрупах ніхто не

тисне, не домінує і не здійснює авторитарного контролю за обговоренням, аби через кількахвилин висловити «єдиний правильний» погляд на ту чи іншу проблему. Учасники дискусії в малих групах дуже швидко обмінюються інформацією, думками, втягують один одного у творчий процес обговорення.

Переваги оцінювальних дискусій:

- вони відтворюють стратегію навчання з позицій розвитку демократичного суспільства, демонструють відхід від авторитарної педагогіки;
- формують відповідальність в учнів за процес навчання;
- методика проведення оцінювальної дискусії розширює творчі можливості викладача у використанні педагогічних ідей;
- урізноманітнюють технологію процесу навчання, дають можливість альтернативного оцінювання навчальної діяльності студентів.

По закінченні дискусії викладач підбиває підсумки, аналізує діяльність кожного з учасників, оголошує суму набранихними балів. Для закріплення одержаних знань у ході дискусії викладач на завершення може дати групі письмове завдання заваріантами.

ПРАВИЛА ДИСКУСІЇ (КУЛЬТУРА ВЕДЕННЯ ДИСКУСІЇ)

Дискусія дає прекрасну нагоду виявити різні позиції з певної проблеми або з суперечливого питання. Для того щоб дискусія була відвертою, необхідно створити в класі атмосферу довіри та взаємоповаги. Тому вам бажано знати правила культури ведення дискусії.

Пропонуємо такі правила:

1. Говоріть по черзі, а не всі одночасно.
2. Не перебивайте того, хто говорить.
3. Критикуйте ідеї, а не особу, що їх висловила.
4. Поважайте всі висловлені думки (точки зору).
5. Не смійтеся, коли хтось говорить, за винятком, якщо хтось жартує.
6. Не змінюйте тему дискусії.
7. Намагайтеся заохочувати до участі в дискусії інших.

У своєму класі ви можете доповнити ці правила, прийняти їх після обговорення та дотримуватися під час проведення дискусій.

ТОК-ШОУ

Метою такої форми роботи, як «Ток-шоу» є отримання навичок публічного виступу та дискутування.

Вчитель на цьому уроці є ведучим на «Ток-шоу». Робота організовується таким чином:

1. Вам оголошується тема дискусії.
2. Потім пропонують висловитися із запропонованої теми «запрошеним гостям».
3. Слово надається глядачам, які можуть виступити зі своєю думкою або ставити запитання «запрошеним» не більше 1 хв.
4. «Запрошені» мають відповідати якомога коротше і конкретніше.
5. Ведучий також має право ставити своє запитання або перервати виступаючого через ліміт часу.

Ця форма роботи допоможе вам навчитися брати участь у загальних дискусіях, висловлювати та захищати власну позицію, а в майбутньому впливати на зміни в українському суспільстві та державі.

Тема 5. Технологія проектного навчання в процесі вивчення природознавства

Мета:

Дидактична: засвоїти ключові поняття, теми, ознайомитися із технологією проектного навчання в процесі навчання природознавства.

Розвивальна: розвивати аналітичне й критичне мислення увагу, вміння порівнювати та синтезувати, робити висновки, узагальнення.

Виховна: формувати відповідальне ставлення до формування наукового світогляду, пробудити прагнення до використання дидактичного матеріалу; сприяти формуванню професійних компетентностей у майбутніх фахівців початкової освіти.

План

1. Технологія проектування в історико-педагогічному контексті.
2. Реалізація технології проектної діяльності при ознайомленні здобувачів початкової освіти з об'єктами природи.
3. Застосування проектних технологій у процесі навчання природознавства.
4. Проектна діяльність як засіб формування екологічної культури молодших школярів.
5. Використання народних традицій в екологічному вихованні молодших школярів

Література

1. Коваль Л.В. Сучасні навчальні технології в початковій школі: навч.-метод. посіб. / Л.В. Коваль. – Донецьк: ТОВ „Юго-Восток, Лтд”, 2006. – С. 101-111.
2. Крамаренко А. Методика викладання освітньої галузі „Людина і світ”: навч. посіб. [для студ. вищ. пед. навч. закл. напряму підготовки 6.010102 „Початкова освіта”] / Алла Крамаренко. – [2-е вид., перероб. і допов.]. – Донецьк: вид-во „Ноулідж” (Донецьке відділення), 2010.
3. Онопрієнко О. Метод проектів у початковій школі / О. Онопрієнко, О. Кондратюк. – К.: Шкільний світ, 2007. – 128 с.
4. Сохань Л. Життєве проектування: концепція і психологічний механізм / Л. Сохань, І. Єрмаков // Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: практ.-зорієнт. зб. – К.: „Департамент”, 2003. – С. 262-275.
5. Степанюк К.І. Технологія проектування в початковій школі: навч. посіб. [для студ. вищ. пед. навч. закладів напряму підготовки 6.010102 „Початкова освіта”] / Катерина Іванівна Степанюк. – Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2012. – 152 с.

1. Технологія проектування в історико-педагогічному контексті

В основу методу проектів покладено ідею, що виявляє сутність поняття „проект”, його прагматичну спрямованість на результат, який можна отримати за умови розв'язання тієї чи іншої практично або теоретично значущої проблеми, його можна побачити, продумати, використати в реальній практичній діяльності. У зв'язку з цим, необхідно навчити дітей самостійно мислити, знаходити та розв'язувати проблеми, використовуючи знання з різних галузей, уміння прогнозувати результати та можливі варіанти розв'язання ситуацій, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Метод проектів завжди зорієнтований на самостійну діяльність учнів, яка реалізується як в індивідуальній, так і в груповій роботі та завжди передбачає розв'язання проблеми. З одного боку використання сукупності різноманітних методів, засобів навчання, а з іншого - необхідність інтегрування знань, уміння використовувати знання з різних галузей науки, техніки тощо. Метод проектів передбачає сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних методів, творчих по своїй суті.

Результати проектів повинні бути матеріальними, тобто відповідно оформленими - відеофільм, альбом/ комп'ютерна газета тощо.

Термін „проект” з'являється вперше у XVII-XVIII століттях як синонім до слова „експеримент” для природничих наук та „розгляд справ” у юриспруденції. У перекладі з латинської *proiectus* означає „витягування” або „кинутий уперед”.

Отже, категорія „проект” передбачає створення ідеального передбачуваного образу результату у таких формах:

- реалістичний задум, план реалізації бажаного майбутнього;
- сукупність документів (розрахунків, креслень, макетів), для створення якогось продукту, що містить у собі раціональне обґрунтування й конкретний спосіб здійснення;
- метод навчання, що ґрунтується на постановці соціально значущої мети та її практичного досягнення.

Зауважимо, що поняття „метод проектів” увійшло в практику з 20-х років ХХ століття. Також він мав назву „метод проблем” і розкривався відповідно до ідей гуманістичного напрямку у філософії та освіті, що були розроблені американськими педагогами Дж. Дьюї та В. Кілпатриком.

Відповідно до концепції Дж. Дьюї (1859-1952 р.р.), учні повинні самостійно вирішити проблему при застосуванні необхідних знань з різних галузей і отримати відчутний результат. Розв'язання проблеми у такий спосіб є близькою за своєю суттю до проектної діяльності.

Останнім часом зростає популярність методу проектів у різних країнах. Через це збільшується кількість підходів до тлумачення його сутності. Саме тому, крім загального визначення сутності проектної технології, і було запропоновано обов'язкові критеріальні вимоги до її сучасного тлумачення:

- наявність освітньої проблеми, складність і актуальність якої відповідає навчальним запитам і життєвим потребам учнів;
- дослідницький характер пошуку шляхів розв'язання проблеми;

- структурування діяльності відповідно до класичних етапів проектування;
- моделювання умов для виявлення учнями навчальної діяльності;
- постановка проблеми дослідження; пошук шляхів розв'язання, експертиза й апробація версій, конструювання підсумкового проекту, його захист, коригування і впровадження;
- самодіяльний характер творчої активності учнів;
- практичне або теоретичне значення результату проекту;
- педагогічна цінність діяльності (учні здобувають знання, розвивають особистісні якості, опановують необхідні способи мислення і дії).

В основі методу проектів лежить розвиток пізнавальних навичок учнів творчого мислення, вміння самостійно конструювати свої знання та орієнтуватися в інформаційному просторі. Школяр стає активним, зацікавленим, рівноправним учасником навчання. Відбувається поступовий відхід від стандартного мислення, що підносить на якісно новий рівень всю систему організації процесу навчання. Проектний метод може знайти застосування на будь-яких етапах навчання, в роботі з учнями різного віку, здібностей і при вивченні матеріалу різного ступеня складності. Така робота на уроці і в позаурочний час має велике освітнє і виховне значення. Метод проектів надає вчителю широкі можливості для зміни традиційних підходів до змісту, форм і методів навчальної діяльності.

У вітчизняній дидактиці метод проектів частіше визначається як варіант технології проблемного навчання, що є комплексним методом. Такий підхід індивідуалізує навчальний процес та дає змогу дитині виявити самостійність у плануванні та контролі своєї діяльності.

Сучасними вченими О. Коберником, Л. Кочкіною, Т. Новиковим, Н. Пахомовою, Є. Полат, А. Цимбалару та ін. у монографічних та періодичних виданнях („Початкова школа“, „Рідна школа“, „Шкільні технології“ та ін.) зроблено спробу переосмислення можливостей проектно-дослідницької технології та її значення у розвитку мотивації, реалізації методу проектів на уроці та в позаурочній діяльності.

На думку Є. Полат, проектне навчання є освітньою технологією, тому на сучасному етапі розвитку освіти спеціально організована робота в мережі сприяє ефективній реалізації проектної діяльності. У цьому контексті доцільно вживати термін „телекомунікаційний проект“, що тлумачиться вченою як спільна навчально-пізнавальна, дослідницька, творча або ігрова діяльність учнів-партнерів, що організована на основі комп'ютерної комунікації та об'єднана спільною проблемою, метою, узгодженими методами, способами діяльності та спрямована на досягнення спільного результату діяльності.

У дослідженнях Н. Пахомової проектне навчання визначається як компонент системи освіти, метод, який дозволяє навчати діяльності в умовах реальної дійсності. Авторка характеризує його як особистісно зорієнтований, діяльнісний, такий, що розвиває вміння самовираження, виховує цілеспрямованість, толерантність, відповідальність, ініціативність та творчий підхід до справи.

Освітній і розвивальний потенціал застосування методу проектів у діяльності учнів початкової школи розкрито О. Онопрієнко, основної і старшої - К. Бахановим, О. Гребенщиковою, В. Ницетою, С. Петровським та ін., у професійній підготовці майбутніх учителів-предметників - С. Беляєвим, В. Мартишок, М. Пелагейчетіком та ін.

Інноваційні форми і методи організації навчального процесу в рамках традиційної системи знаходять своє відображення у впровадженні проектних технологій в освітню практику і є одним із шляхів реалізації особистісно зорієнтованого підходу до навчання. Означені технології дозволяють якісно змінити форми взаємодії між учасниками педагогічного спілкування, забезпечити підвищення рівня активності та самостійності учнів, створити умови для розвитку комунікативних умінь і досвіду співпраці.

Презентований досвід учителів-практиків з проведення проектів розкриває широкі можливості екологічного (О. Коляда, Ю. Нікітіна), еколого-естетичного (Т. Шпилуцька) та громадянського (О. Галицький) виховання. За переконанням педагогів-новаторів, організація учнівського самоврядування, гурткової та профорієнтаційної роботи, співпраці з батьками за проектними технологіями сприяють процесу соціалізації особистості молодшого школяра. Також у сучасній шкільній освіті мають місце освітньо-виховні телекомунікаційні проекти (О. Шкарупа).

Для розвитку творчого потенціалу молодших школярів та розвитку їх ключових компетентностей у школах України обирається особлива форми навчально-виховної діяльності - проектні дні або тижні. Від початку занять за розкладом до його кінця триває проектна робота за спільною для всієї школи темою.

Проектне навчання є альтернативою традиційній системі навчання, яка має своїм результатом високий рівень академічних знань. Це зумовлено тим, що шаблонне навчання дає лише досвід розв'язання типових завдань, але не забезпечує належних умов для розвитку творчого самостійного мислення. У свою чергу, навчальне проектування орієнтується на розвиток індивідуальної навчально-пізнавальної діяльності суб'єктів навчання.

Проектна діяльність, як зазначає Г. Ільїн, передбачає дотримання певного алгоритму та поєднання різних видів діяльності; по-друге, на різних етапах здійснення проекту реалізуються особливості проектного підходу до навчання, а саме:

- навчання учнів проектуванню;
- діяльнісний і контекстний підходи до навчання;
- інтеграція формального, неформального навчання, позашкільної освіти у системі неперервної компетентної спрямованості освіти;
- роль вчителя в освітньому процесі;
- розв'язання життєвих проблем;
- розвиток творчого, проектного мислення учнів;
- забезпечення індивідуальної траєкторії розвитку, саморозвитку виховання;
- використання перспективних педагогічних технологій.

Зазначимо, що структура проектної діяльності відповідає логіці пошукової діяльності. У зв'язку з цим, складовими проектної діяльності є: постановка проблеми, планування її рішення, розв'язання проблеми, аналіз результатів.

Науковці (Т. Бацаєва, Т. Григор'єва, В. Кузнецова, Ф. Майор та ін.) вважають, що оволодіння проектною діяльністю є суттєвою характеристикою високого рівня освіченості сучасного вчителя початкової школи, що дозволяє якісно змінити навчальну діяльність, оскільки забезпечує справжню творчу діяльність учнів, самостійний пошук рішення проблем та оригінальних способів їх розв'язання.

Отже, на сучасному етапі ґрунтовного переосмислення основних завдань проектного методу навчання вченими відзначається його поліфункціональність. Проектний підхід доцільно застосовувати при вивченні будь-яких дисциплін, оскільки він дозволяє наблизити навчання до реальних життєвих ситуацій, робить його цікавим і змістовним, простим і доступним.

2. Реалізація технології проектної діяльності при ознайомленні здобувачів початкової освіти з об'єктами природи

Метою методу проектів є створення умов, за яких учні самостійно й охоче отримують знання з різних джерел, вчать користуватися ними (знаннями) для розв'язання нових пізнавальних і практичних завдань; удосконалюють комунікативні вміння, працюючи в різних групах; розвивають дослідницькі вміння та аналітичне мислення. Основними вимогами до використання методу проектів є: наявність значущої у дослідницькому, творчому плані проблеми (завдання), розв'язання якої потребує інтегрованих знань, дослідницького пошуку; практична, теоретична, пізнавальна значущість передбачуваних результатів; самостійна (індивідуальна, парна, групова) діяльність учнів; структурування змістової частини проекту (із зазначенням поетапних результатів); використання дослідницьких методів: визначення проблеми досліджуваних завдань, що впливають з неї, висунення гіпотези їх розв'язання, обговорення методів дослідження; обговорення способів оформлення кінцевих результатів; збір, систематизація та аналіз отриманих даних; підбиття підсумків, оформлення результатів, їх презентація; висновки, висунення нових проблем дослідження.

Загальні поради до структури проекту

Підготовка. Визначення теми і мети проекту.

Планування: визначення джерел, засобів збору, методів аналізу інформації, засобів представлення результатів; установлення критеріїв оцінки результату.

Збір інформації (спостереження, робота з літературою, анкетування, експеримент).

Аналіз інформації, формування висновків.

Захист проекту та колективний аналіз. Участь дітей в оцінці проекту.

Етапи роботи над проектом

I етап

Вибір напрямку і формування назви проекту: узагальнена назва проблеми, визначення кола питань; виділення загального напрямку або пріоритетних (окремих) напрямів, оформлених у підпроекти.

Визначають напрям і формують назву проекту всі члени колективу - і педагоги, й учні.

II етап

Розділи проекту

Актуальність, необхідність, значущість обраного напрямку (чому саме цей).

Мета і завдання проекту:

а) довготривалі:

- створення чогось нового (за структурою, підходами, концепцією навчально-виховного процесу);
- нові технології, методики;
- можлива розробка дослідження за проектом;
- визначення очікуваних результатів;
- планування „продукту” в результаті виконання програми;

б) короткотривалі - визначення конкретної мети, завдань на певним період.

Визначення етапів реалізації проекту:

а) зазначаються терміни початку і закінчення проекту;

б) закінчення проекту визначається етапністю його реалізації.

Механізм реалізації проекту. Пояснення: „Як? Яким чином? За допомогою яких засобів буде реалізовано проект?” Плани апробації конкретних справ, акцій, заходів згідно з визначеними етапами.

Обов'язки та відповідальність учасників реалізації проекту.

Очікувані результати: які конкретні результати очікуєте одержати на кожному етапі і після завершення проекту?

Оцінка й самооцінка проекту: коли та з якою періодичністю буде оцінюватися виконання проекту; хто візьме участь в оцінюванні - самі учасники, експерти; які форми контролю (самоконтролю) й оцінювання (самооцінювання); у якій формі буде подано інформацію про хід проекту (звіт, конкретні матеріали, розробки, нові проекти тощо)?

III етап

Презентація

Вона може бути представлена: у вигляді постера (плаката), на якому автори в оригінальній формі подають добірки матеріалів; як усна презентація, що поєднується з оформленням.

IV етап

Цей етап включає дискусії, обговорення результатів проекту після його захисту, поради та коментарі вчителя, груповий аналіз роботи та самоконтроль учасників.

Перший етап - це загальне планування спільно з вчителем і всіма учасниками проекту. Воно стосується таких питань, як визначення окремих етапів роботи і встановлення послідовності їх виконання, визначення кількості учасників у мікрогрупах і типу завдань для кожної мікрогрупи, а також термінів виконання і форми подачі проміжних і кінцевих результатів роботи.

Другий етап - самоорганізація роботи партнерства, тобто планування роботи без участі вчителя, наприклад, розподіл обов'язків між членами однієї групи, встановлення термінів виконання того чи іншого виду завдань, форм і послідовності.

Для успішного виконання проекту велике значення має рівень виявлення особистої відповідальності окремими його учасниками. Практика використання проектів показує, що чим вищий рівень особистої відповідальності учасників, тим вища якість кінцевого підсумкового продукту. За умов самоорганізації роботи в групі найбільш відповідальні завдання доручаються тим учням, які мають найбільш розвинене почуття відповідальності.

Типи проектів

З огляду на різні підходи до класифікації проектів у педагогічній літературі, пропонуємо розрізнити їх за цілою низкою параметрів:

- складом учасників проектної діяльності: на індивідуальні, колективні (парні, групові);
- характером партнерських взаємодій між учасниками проектної діяльності: кооперативні, змагальні, конкурсні;
- рівнем реалізації міжпредметних зв'язків: монопредметні, міжпредметні, надпредметні;
- характером координації проекту: безпосередній, прихований;
- тривалістю: короткі, середньої тривалості, тривалі;
- метою і характером проектної діяльності: інформаційні, ознайомлювальні, пригодницькі, мистецькі, науково-пошукові, дослідницькі, конструкційні тощо.

Розглянемо детальніше деякі з цих останніх проектів.

Дослідницькі проекти потребують добре обміркованої структури, визначеної мети, актуальності предмета дослідження для всіх учасників. Вони повністю підпорядковані логіці дослідження і мають відповідну структуру: визначення теми дослідження, аргументація її актуальності, визначення предмета й об'єкта, завдань і методів, визначення методології дослідження, висунення гіпотез розв'язання проблеми і накреслення шляхів її розв'язання.

Творчі проекти не мають детально опрацьованої структури спільної діяльності учасників, вона розвивається, підпорядковуючись кінцевому результату, прийнятій групою логіці спільної діяльності, інтересам учасників проекту. Учні заздалегідь домовляються про заплановані результати й форму їх представлення - колективний колаж, вечір, свято тощо. У такому випадку потрібні: сценарій фільму, програма свята, макет журналу, альбому, газети.

Ігрові проекти - учасники беруть на себе певні ролі, зумовлені характером й змістом проекту. Це можуть бути як літературні персонажі, так і реально існуючі особистості. Імітуються їх соціальні і ділові стосунки, які

ускладнюються вигаданими учасниками, ситуаціями. Ступінь творчості учнів дуже високий, але домінуючим видом діяльності все-таки є гра.

Інформаційні проекти спрямовані на збирання інформації про якийсь об'єкт, явище, на ознайомлення учасників проекту з цією інформацією, її аналіз і узагальнення фактів. Такі проекти потребують добре продуманої структури, можливості систематичної корекції у ході роботи над проектом.

Практико зорієнтовані проекти - результат діяльності учасників чітко визначено з самого початку, він орієнтований на соціальні інтереси учасників. Проект потребує складання сценарію всієї діяльності його учасників з визначенням функцій кожного з них. Особливо важливими є гарна організація координаційної роботи у вигляді поетапних обговорень та презентація одержаних результатів і можливих засобів упровадження в практику.

На практиці частіше доводиться мати справу зі змішаними типами проектів. Окремо треба сказати про необхідність організації зовнішнього оцінювання проектів, оскільки тільки таким чином можна простежити їх ефективність, збої, необхідність своєчасної корекції. Характер цього оцінювання залежить як від типу проекту, так і від його теми (змісту), умов проведення. Якщо це дослідницький проект, то він має етапність проведення, причому успіх усього проекту багато в чому залежить від правильно організованої роботи на окремих етапах.

3. Застосування проектних технологій у процесі навчання природознавства

Особливості діяльності учителя у процесі організації проектної діяльності молодших школярів. Проектне навчання не тільки спонукає до розумно вмотивованої доцільної діяльності, відповідно до вікових і навчальних інтересів молодших школярів, а й істотно трансформує роль педагога в керівництві нею. Учитель за такого підходу неодмінно перетворюється на консультанта, порадника, координатора, який переконує у власній правоті силою досвіду, мудрості, аргументу, але не наказу, допомагає учням у пошуку джерел, необхідних їм у роботі над проектом, сам є джерелом інформації, підтримує неперервний рух учнів у роботі над проектом. Педагог має не лише добре знати свій навчальний предмет, а й своїх учнів, їхні можливості, інтереси, бажання, бути компетентним в інших галузях науки, бачити точки їх зіткнення.

У процесі роботи над проектом сфера контролювання вчителем процесу становлення особистості не звужується, а навпаки - розширюється. До того ж, проектна діяльність опосередковано виводить різновікових учасників на пошуки спільної мови і розуміння багатьох побутових цінностей та оцінок. Слід зазначити, що використання методу проектів у навчально-виховному процесі заохочує і підсилює шире прагнення до здобуття знань з боку учнів, тому що таке навчання: особистісно зорієнтоване; використовує безліч дидактичних підходів; має високу мотивацію, що означає зростання інтересу й залучення до роботи в міру її виконання; підтримує педагогічні завдання в когнітивній, афективній і психомоторній сферах на всіх рівнях - знання, розуміння, застосування, аналізу, синтезу; дає змогу вчитися на власному досвіді й досвіді інших у конкретній справі.

Психолого-педагогічні можливості методу проектів досить високі. Проектна діяльність максимально спрямована на суб'єктне пробудження й розвиток особистості молодшого школяра, оскільки цілком відповідає її віковим потребам і особливостям. На думку академіка І. Беха, спрямованість особистості, головна її установка в ранньому дитинстві полягає в діяльнісному самовизначенні, виборі власного життєвого шляху і пошуку більш рівноправних взаємин із дорослими.

Правила успішної роботи учнів у проектній діяльності

У команді немає лідерів. Всі члени команди рівні.

Команди не змагаються.

Всі члени команди повинні отримати задоволення від спілкування і від того, що разом виконують проектну роботу.

Кожен повинен отримувати задоволення від почуття впевненості в собі.

Відповідальність за кінцевий результат несуть всі члени команди, які працюють над проектом.

Пропонуємо розглянути приклад розробки довготривалого проекту для молодших школярів з природознавства.

Проект "Пригоди Екологічного інтерактивного колобка"

Мета проекту:

- навчити учнів здобувати знання самостійно, вміти правильно поставити мету;
- покращити ставлення учнів до природи;
- формувати готовність дітей допомагати природі, набути комунікативних навичок;
- підвищити рівень сформованості екологічної культури, ознайомити з різними точками зору на одну проблему;
- навчити користуватися дослідницькими прийомами. Подорож Екологічного колобка — 4 пори року за екологічним календарем, адаптований до можливостей дітей I—4 класів.

План роботи

Зима. Бесіди та виховна робота на уроках. Ознайомлення з пристосуванням тварин та рослин до зимівлі, адаптація до холоду (тепла шуба, нора, барліг); допомога пташкам, звірям узимку; забруднення повітря; збереження і поліпшення властивостей природного середовища).

Грудень

Початок Всеукраїнських природоохоронних акцій: „Збережи ялинку“, „Наша допомога птахам“, метою яких є збереження живої природи взимку.

3 грудня — День боротьби з пестицидами.

Цього дня екологи усього світу проводять акції та протести, нагадуючи про накопичення у довкіллі значної кількості шкідливих хімічних речовин, зокрема пестицидів, які акумулюються в довкіллі і накопичуються в організмах людей і тварин, спричиняючи важкі наслідки для їхнього здоров'я. Бесіда: «Що таке пестициди».

Січень

29 січня — День мобілізації зусиль проти загрози ядерної війни.

Виставка малюнків „Діти за життя без війни“.

Лютий — березень — Всеукраїнська екологічна акція з охорони квітів-первоцвітів «Первоцвіт».

2 лютого - Всесвітній День охорони водноболотяних угідь.

Бесіда: „Тварини та рослини боліт“.

19 лютого - Міжнародний день захисту морських ссавців.

В Україні це свято можна назвати днем захисту дельфінів, адже вони є єдиними представниками морських ссавців, які мешкають у наших солоних водах. Виставка малюнків „Морські мешканці під загрозою винищення“.

Весна. Бесіди, виховна та практична робота на уроках. Рациональне використання природних ресурсів; охорона, відновлення природних ресурсів; весняні турботи тварин; зміни в живій та неживій природі; поведінка в лісі; насаджування дерев.

Всеукраїнський конкурс „До чистих джерел“.

Мета конкурсу — силами громадськості здійснити пошук джерел, розчищення, облаштування та догляд території навколо джерел питної води: струмків, колодязів, артезіанських свердловин. Похід до місцевого джерела. Прибирання території.

14 березня - Всесвітній день дій проти гребель на захист річок, води, життя.

Всесвітній день дій проти гребель започатковано у 1997 р. з метою об'єднання зусиль людей усього світу в боротьбі проти гребель, а також здійснення просвітництва щодо впливу гребель на річкові екосистеми. Прослухати інформацію: „Як гребля впливає на річкову екосистему“.

21 березня - Всесвітній день лісів.

Всесвітній день лісів пов'язаний з діяльністю щодо посадки лісів та висвітлення важливості збільшення кількості зелених насаджень. Цей день відзначається урядами та міжнародними організаціями для визначення плану збереження лісів. Похід до лісництва.

22 березня — Всесвітній день води („Всесвітній день охорони водних ресурсів “).

З 1993 року офіційно на всій планеті стали святкувати Всесвітній день води. Цього дня організація з захисту довкілля звертається до всіх держав, що існують на планеті, із закликом приділяти більше уваги захисту водних ресурсів планети і проводити конкретні дії на національних рівнях. Провести бесіду: „Вода — кров Землі“.

Квітень

1 квітня — Міжнародний день птахів (День зустрічі птахів).

Свято: „Зустрічаємо птахів“.

7 квітня — День охорони здоров'я.

У зв'язку із постійним забрудненням довкілля щораз актуальнішим стає питання охорони здоров'я. Бесіда-диспут: „Здорове довкілля - здорова нація .

Третя субота квітня - Всеукраїнський день довкілля.

Відзначається в Україні щороку, починаючи а 1999 р. Встановлений Указом Президента України „Про День довкілля“ на підтримку ініціативи

Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України і громадських природоохоронних організацій з метою розвитку діяльності, започаткованої Всеукраїнською акцією „Дерево у КИТТя та іншими громадськими ініціативами. Провести акцію: „Чисте довкілля”.

22 квітня - Міжнародний день Землі.

В Україні відзначається з 1992 року. Свято: „День народження Землі”.

26 квітня — Роковини Чорнобильської катастрофи. Міжнародний день пам'яті жертв радіаційних аварій і катастроф.

У цей день у 1986 році на Чорнобильській атомній електростанції стався вибух, який спричинив соціально-екологічну катастрофу глобальних масштабів. Мільйони гектарів забруднених радіацією земель, лісів та водойм, втрата здоров'я сотень тисяч людей, чисельні людські жертви та зруйновані доли — все це, здається, мало б бути переконливим доказом того, що мова про безпеку атомної енергетики — не більше як міф, який може надто дорого коштувати всьому людству. Виставка малюнків: «„Діти проти радіації”

Травень

15 травня — Свято екологічної освіти.

Провести свято: „Жити, щоб вижити”, присвячене екологічним проблемам.

24 травня — Європейський День парків.

Провести акцію з насаджування дерев: „Подаруй паркові дерево”.

31 травня - Всесвітній день проти куріння.

31 травня в усьому світі проводиться міжнародна акція із боротьби з курінням — Всесвітній день без тютюну, тобто день, вільний від тютюнового диму.

Диспут: „Дитяче паління та пасивне паління”.

Літо. Бесіди та виховна робота на уроках. Відпочиваємо, не забруднюючи та не знищуючи довкілля; захист та збереження генофонду рослинного і тваринного світу; ознайомлення з адаптацією рослин і тварин до прямого сонячного випромінювання; можливості маскувального (присосовного) забарвлення і присосовної поведінки різних тварин до своїх місцепроживань; як можна сховатися від пекучого проміння сонця; пожежа в лісі).

Червень

5 червня - Всесвітній день навколишнього середовища.

Всесвітній день довкілля вважається однією із найважливіших подій екологічного календаря і щороку відзначається 5 червня у більш ніж 100 країнах світу, починаючи з 1973 року. Щорічне святкування дня довкілля допомагає привернути увагу суспільства до екологічних проблем і підкреслює гостру необхідність у зміні ставлення людини до природних ресурсів. Екскурсія до річки. Акція: „Чисте довкілля”.

17 червня - Всесвітній день боротьби з опустелюванням та

Опустелювання - це один із найтривожніших світових процесів деградації довкілля. Воно загрожує здоров'ю і джерелам засобів до існування понад 1 млрд. людей. Написання твору: „Навіщо нам пустеля — ми хочемо сади”.

Осінь. Бесіди та виховна робота на уроках. Готуємось до зими; спалювання сміття — екологічна проблема, ознайомлення з безвідходними технологіями і замкнутими: циклами ресурсоспоживання.

Вересень

14 вересня (1 вересня за Григоріанським календарем) — День Творця (День створіння).

Провести освітньо-виховні заходи екологічного спрямування, а також спробувати реалізувати різноманітні практичні ініціативи та справи милосердя стосовно природи.

16 вересня — Міжнародний день захисту озонового шару. Ознайомлення з поняттям „озон" та необхідністю збереження озонового шару, який фільтрує сонячне проміння і попереджує шкідливий вплив ультрафіолетового проміння на поверхню Землі, тим самим зберігаючи життя на планеті.

27 вересня - Міжнародний День туризму.

Всесвітній день туризму — свято, яке відзначається щорічно 27 вересня з метою пропаганди туризму, висвітлення його внеску в економіку та екологію світової спільноти, розвитку зв'язків між народами різних країн. Похід на озера.

30 вересня — 1 жовтня — Міжнародні дні спостереження за птахами.

Такі дні проводяться з ініціативи товариств охорони птахів. Під час акції фіксується, які види птахів зустрічаються у нашій місцевості, в якій кількості, особливості їхньої поведінки тощо. Основною метою цієї акції є заохочення школярів до пізнання світу пернатих і привернення уваги до проблем їхнього збереження, оскільки, внаслідок діяльності людини і забруднення довкілля, чисельність деяких видів значно зменшується або ж знаходиться під загрозою зникнення. Створити виставку малюнків: „Птахи рідного краю .

Жовтень

2 жовтня - Всесвітній день свійських тварин.

Всесвітній день свійських тварин святкується щороку 2 жовтня з 1983 р., у день народження Махатми Ганді - передового борця за гуманне поводження зі свійськими тваринами. Відзначення цього дня має на меті викрити, оприлюднити, оплакати та досягти зменшення у майбутньому даремних страждань і смерті мільярдів корів, свиней та інших свійських тварин. В цей день також викриваються спустошувальні наслідки впливу інтенсивного тваринництва на здоров'я людини та стан довкілля. Провести екскурсію до місцевого фермера. Спостереження за життям свійських тварин.

4 жовтня — Всесвітній день захисту тварин.

Рішення про щорічне святкування такого дня 4 жовтня було прийняте ще у 1931 р. учасниками Міжнародного конгресу прихильників руху із захисту природи, який проходив в Італії. Це рішення підтримали організації, створені з метою захисту тварин у різних країнах світу. До цього дня випустити газету „Тварини, занесені до Червоної книги".

30 жовтня — Міжнародний день із зменшення небезпеки стихійних лих.

Провести дискусію: „Як не стати жертвою стихійних екологічних і техногенних лих та як небезпеки перетворюються у катастрофи".

Листопад

24 листопада — День без покупок.

Мета Дня без покупок — звернути увагу на соціальні, економічні, екологічні та етичні наслідки сучасної культури споживацтва і дати зрозуміти люду, що крім різних товарів та матеріальних речей у світі існує багато важливіших цінностей. Акція: „Зроби іграшку своїми руками”.

Таким чином, розробка проектів на уроках природознавства сприяє активізації пізнавальної діяльності молодших школярів та формуванню екологічної культури. Екологічний колобок стає членом багатьох біоценозів і вступає там у взаємостосунки з живою і неживою природою. На нього впливає середовище, а він, у свою чергу, якимось його змінює. Протягом року Екологічний колобок був присутній на уроках та заняттях, присвячених екологічному вихованню. Це дозволяє дітям засвоювати деякі екологічні поняття, більше дізнаватися про взаємозалежність компонентів природи.

4. Проектна діяльність як засіб формування екологічної культури молодших школярів.

Сучасний етап розвитку системи освіти в Україні характеризується освітніми інноваціями, спрямованими на збереження досягнень минулого і, водночас, на модернізацію системи освіти відповідно до вимог часу, новітніх надбань науки, культури і соціальної практики. Характерною особливістю цього періоду розвитку педагогічної освіти є пошук нового змісту, нових форм, методів і засобів навчання, виховання й управління; розгортання широкої експериментальної роботи, спрямованої на впровадження освітніх інновацій на засадах сучасної філософії освіти, яка суттєво відрізняється від попередньої.

Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») акцентує увагу на вирішенні завдань шкільного виховання, що спрямовуються на започаткування основ екологічної культури, забезпечення пізнавальної активності школярів. Зміна соціально-економічної ситуації в країні посилює необхідність пошуку надійних, оригінальних і ефективних способів навчально-виховної діяльності, запровадження новітніх освітніх технологій, що забезпечують розвиток у дітей естетичного відчуття світу природи, речей; реалізацію співробітництва учнів та дорослих; стимулювання дитячої самостійності. Це вимагає від педагогів-практиків переосмислення та втілення цілого ряду педагогічних інновацій. До інноваційних методик, що застосовуються нині в школах слід віднести проектну діяльність. Вона володіє особливим виховним потенціалом і його використання може сприяти підвищенню результативності виховання у дітей екологічної культури.

Метод проектів виник як метод навчання і розроблявся В.Х. Кільпатриком у праці «Метод проектів» у 20-х рр. XX століття в США. Слово «проект» у перекладі з латинської мови означає «кинутий уперед», це цільовий акт діяльності, в основі якого – інтереси учня. Фактично проект – це будь-який задум, що має мету, термін та конкретні кроки реалізації. Саме В. Кільпатрик виокремив чотири типи шкільних проектів:

1. Втілення ідеї в зовнішню форму.

2. Отримання естетичної насолоди.
3. Подолання інтелектуальної перепони.
4. Здобуття нових знань та досвіду.

Різні підходи до проектного методу навчання у своїх роботах розглядали: Ш.А. Амонашвілі, Л.І. Божович, В.В. Давидов, В.К. Дьяченко, Л.В. Занков, Н.Б. Істоміна, Н.Г. Казанський, Л.Ф. Кліманова, С.Ю. Курганов, С.М. Лисенкова, А.А. Люблінська, Н.А. Менчинська, Т.С. Назарова, В.А. Сухомлинський, Н.Г. Уткіна, Д.Б. Ельконін, П.М. Якобсон, В. Я. Полат, О. О. Газман, О. І. Савенков та ін. У працях А. В. Хуторського розглянуто зміст основних понять, класифікація та типологія проектів.

Розгляд теорії екологічної культури необхідно розпочати з визначення її сутності. Етимологія терміна «культура» походить від латинського «culture», що означає «обробіток, догляд, землеробство, виховання, освіта, розвиток, поклоніння, шанування». Отже, цей термін є семантично неоднозначним і багатозмістовим. У давні часи термін «культура» найчастіше вживався для позначення сільськогосподарської діяльності людини або ж виховання та навчання дітей, у тому числі і стосовно вдосконалення ними свого фізичного стану. З плином часу, однак, даний термін набув універсального значення, став категорією, котра синтезує та позначає важливу атрибутивну ознаку людини.

Нині культура тлумачиться також неоднозначно, але ця розбіжність стосується скоріше смислових меж цього поняття, а не спрямованості його загалом; крім того, сама культура має чимало вимірів та форм втілення, що нерідко зумовлює розбіжність та плутанину в цій дефініції. Можна погодитися з тими дослідниками (В. П. Іванов, М. В. Межуєв, В. Г. Табачковський), котрі відносять до терену культури певні способи організації та розвитку людської життєдіяльності, представлені в продуктах матеріальної та духовної праці, в системі соціальних норм та настанов, у духовних цінностях, у сукупності ставлення людини до природи, до інших людей, до себе самої.

Серед різноманітних форм культури одне з вагомих місць у наш час посідає така її форма, як екологічна культура. Перефразуючи Освальда Шпенглера, можна сказати, що екологічна культура — це здатність людини відчувати живе буття світу, приміряти і пристосовувати його до себе, взаємоузгоджувати власні потреби й устрій природного довкілля. Інакше кажучи, *екологічна культура є цілепокладаючою діяльністю людини (включаючи і наслідки такої діяльності), спрямованою на організацію та трансформацію природного світу (об'єктів та процесів) відповідно до власних потреб та намірів.*

Неважко помітити, що екологічна культура повертає нас до вихідного, первісного поняття культури загалом, яке означає мистецтво впорядковувати навколишнє середовище, а також реалізувати людське життя на певній ціннісній основі. Екологічна культура звернена до двох світів — природного довкілля і внутрішнього світу людини. Своїми цілями вона спрямована на створення бажаного устрою в природі і на виховання високих гуманістичних смисложиттєвих цінностей та орієнтирів у людському житті. Тому, незважаючи на відносну молодість самого терміна «екологічна культура» (вперше він

з'явився в 20-х роках ХХ ст. у працях американської школи «культурної екології»), за ним стоїть одна із засадничих сфер людської діяльності, корені якої сягають ще доісторичних часів.

Молодший шкільний вік – це етап формування основ морально-етичної позиції особистості. Базовим в розвитку екологічної культури молодшого школяра є рівень, отриманий ним в дошкільному віці. Новий ступінь розвитку дитини пов'язується з отриманим нею екологічно-орієнтованим особистісним досвідом за рахунок:

- спостережень різних станів навколишнього середовища, які супроводжуються роз'ясненнями педагога;
- початкових оцінок діяльності людей (на рівні «добре – погано»);
- виконання правил поведінки, запропонованих педагогом;
- спілкування з представниками тваринного і рослинного світу та емоційних переживань;
- естетичного задоволення красою природи і творчого виявлення своїх вражень в розповідях, малюнках;
- відчуття потреби в знаннях екологічного змісту;
- бережливого відношення до предметів використання, продуктів харчування і т. ін.;
- спостереження за діяльністю дорослих з покращання навколишнього середовища і своєї участі в ній.

Таким чином, можна виділити показники сформованості екологічної культури молодшого школяра:

- Дитина проявляє інтерес до об'єктів навколишнього світу, умов життя людей, рослин, тварин, намагається оцінити їх стан з позиції «добре-погано».
- З бажанням приймає участь в екологічно-орієнтованій діяльності.
- Емоційно реагує при зустрічі з прекрасним і намагається передати свої відчуття у творчості (розповідь, малюнок тощо).
- Намагається виконувати правила поведінки на вулиці, під час прогулянок тощо.
- Проявляє готовність надати допомогу людям, рослинам, тваринам.
- Намагається контролювати свою поведінку, вчинки, щоб не зробити поганого навколишньому середовищі.

Максимальний вплив на формування екологічної культури може здійснити активна практична діяльність школярів та молоді, а саме участь у проектній діяльності, де діти набуватимуть тих компетентностей, які охоплюють найбільше аспектів екологічної освіти.

Педагогічне проектування є діяльністю, що здійснюється в умовах освітнього процесу і спрямовується на забезпечення ефективного функціонування навчально-виховного процесу та забезпечує його розвиток. Цілеспрямована діяльність зумовлена необхідністю розв'язання певної проблеми, має творчий характер, а в освітній галузі – ціннісні орієнтації. Результатом проектування буде модель об'єкта педагогічної діяльності якій

притаманні системні властивості, яка базується на педагогічних новаціях, тому що в її основі лежить новий спосіб розв'язання проблеми.

Метод проектів – це педагогічна технологія, у якій пошукова творча діяльність учнів є найбільш ефективною. Апробація цього методу у сучасних умовах доводить, що з його використанням ефективність процесу виховання, в даному випадку екологічної культури, значно збільшується. Він дозволяє реалізувати ряд важливих теоретичних положень екологічного виховання, відкриває нові можливості у прогнозуванні виховного процесу.

Проектування дає можливість робити щось цікаве та корисне самостійно або у групі, максимально використовуючи свої можливості; це діяльність яка допомагає проявити себе, принести користь і публічно показати досягнутий результат. Він стимулює потреби дитини в самореалізації, самовираженні, в творчій, особистісно та суспільно значемій діяльності; дозволяє поєднувати в педагогічному процесі колективне та індивідуальне. Це технологія, яка забезпечує розвиток особистості дитини веде учня сходинками розвитку: від проекту до проекту. (Додаток В)

У сучасній типології навчальних проектів за видом домінуючої діяльності дітей виокремлюють «дослідницький проект». Основні ознаки і вимоги щодо комплексного застосування методу проекту та дослідницького методу лежать у зоні перетину ознак проектної діяльності і дослідницької. Проектно-дослідницька діяльність — вибір і постановка значущої проблеми, діяльність з проектуванням власного дослідження, що припускає виділення цілей і задач, виділення принципів, добору методик, планування ходу дослідження, визначення очікуваних результатів, оцінка реалізованості дослідження, визначення необхідних ресурсів, наявність самостійної дослідницької діяльності застосування інтеграції знань з різних галузей знань.

Проектна діяльність, виступає важливою ланкою технології формування культури навчальної діяльності дітей. Вона дозволяє не тільки спостерігати процес становлення особистості, а й нарощувати цю культуру, створювати умови для її підвищення від проекту до проекту. Л.Стеців визначає проектне навчання як цілісну дидактичну систему, що ґрунтується на логіко-психологічних закономірностях творчого засвоєння знань у навчальній діяльності. Отже, метод проектів є ефективним у світлі формування культури навчальної діяльності учнів, адже він дозволяє реалізувати як дослідницькі, так і зорієнтовані на практичну діяльність завдання; дає змогу навчатися працювати в колективі; розвиває вміння самостійно знаходити необхідну інформацію; дає можливість проявляти самодіяльність у роботі й набувати практичного досвіду; навчає творчо підходити до вирішення поставлених завдань.

В. Кільпатрик пропонував будувати процес навчання на основі розширення та збагачення індивідуального життєвого досвіду учнів, а педагогічний процес як організацію діяльності дитини у соціальному середовищі.

Характеристики проектного методу.

1. На першому місці повинні бути дитячі інтереси.

2. Шкільні проекти – це копії різних боків культурного, громадського, господарського й соціального життя країни.

3. Велике педагогічне значення має місце, яке відводить метод проектів принципу самодіяльності. Увага дітей увесь час тримається напруженою, від них вимагається постійна активна робота, вони повинні самі визначити собі програму занять та інтенсивно виконувати її для того, щоб успішно виконавши одне завдання, братись за інше.

4. Проект – це злиття теорії та практики, що включає в себе не тільки постановку певної розумової задачі, але й практичне виконання її.

Метод проектів – це метод, що комплексно реалізує ряд педагогічних принципів – самодіяльність, співробітництво дітей та дорослих, урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей, діяльнісний підхід, актуалізація суб'єктної позиції дитини у педагогічному процесі, взаємозв'язок педагогічного процесу із навколишнім середовищем та інше.

Процес роботи над проектом складається з кількох етапів:

1. Складання плану.

2. Виконання проекту:

а) збір фактів, які учні самостійно спостерігають та вивчають;

б) групування матеріалу та знаходження загальних положень;

в) застосування отриманих знань на практиці.

3. Підведення підсумків виконаної роботи, колективне обговорення, оцінка та складання звіту по проведеній роботі.

Якщо звернути увагу на класифікацію методу проектів, то на наш час якоїсь загальноприйнятої класифікації не існує. Наприклад, В. Кільпатрик розрізняє 4 види проектів – створюючий (продуктивний), споживчий, проект рішення проблеми та проект-вправа.

Створюючий проект пов'язаний з трудовою діяльністю – доглядом за рослинами та тваринами, підготовкою макета, конструкторською діяльністю тощо.

Споживчий – це підготовка екскурсій, розробка та надання різних послуг (ремонт одягу, взуття, інформаційні послуги).

Розв'язання проблеми життєзабезпечення – науково-дослідницький проект, який досліджує вплив умов догляду за рослинами на врожайність, фізико-математичні проекти, технічні проекти, проекти розв'язання історичних або літературних проблем.

Проект-вправа - це проект навчання і тренування для оволодіння певними навичками.

Інші вчені виділяють колективні та індивідуальні, ігрові, суспільно-корисні, продуктивні, великі і малі.

Специфічність методу проектів полягає у тому, що педагогічний процес накладається на процес взаємодії дитини з довкіллям; освоєння дитиною навколишнього середовища (природного і соціального); педагогічний вплив здійснюється у спільній з дитиною діяльністю, спирається на власний досвід дитини. Працюючи з методом проектів, вихователь чи вчитель здійснює

педагогічний супровід дитини у діяльності з освоєнням довкілля у взаємодії з навколишнім середовищем.

Специфічністю метода обумовлено і його виховний потенціал. Особливо педагогічна значущість методу проектів полягає у тому, що:

- метод проектів є методом практичної цілеспрямованої дії, відкриває можливості формування особистісного життєвого досвіду дитини із взаємодії з навколишнім середовищем;

- метод проектів являє собою педагогічну технологію, що актуалізує суб'єктну позицію дитини у педагогічному процесі; є методом, що починається від дитячих потреб та інтересів, вікових та індивідуальних особливостей, стимулюючим дитячу самодіяльність;

- метод проектів – один з небагатьох методів, що виводить педагогічний процес за стіни навчального закладу у навколишнє середовище, природне та соціальне, та робить процес освоєння природного середовища педагогічним.

При організації навчального дослідження важливим є визначення об'єкта і предмета дослідження. Саме на проектувальному етапі відбувається визначення об'єкта і предмета дослідження. Діти усвідомлюють, що об'єктом дослідження виступає явище (предмет або процес), яке породжує проблемну ситуацію і внаслідок цього обирається для вивчення. Об'єкт дослідження не є частиною реальності, а лише її віддзеркаленням у вигляді певної уявної моделі. Предметом дослідження є та сторона об'єкта дослідження, яка розглядається в роботі, тобто на яку направлена дослідницька діяльність. Об'єкт і предмет співвідносяться між собою, як загальне та часткове.

За різними типологічними ознаками російський дослідник Є. Полат виділяє такі навчальні проекти:

За домінуючим видом проектної діяльності

Дослідницькі проекти потребують добре обміркованої структури, визначеної мети, актуальності, соціальної значущості, продуманості методів, експериментальної обробки результатів. Такі проекти повністю підпорядковані логіці дослідження й мають свою структуру, наближену до наукових досліджень: постановка мети, доведення актуальності, визначення предмета чи об'єкта, завдання методів, методології дослідження, висування гіпотез, припущень щодо вирішення проблеми. Діяльність учнів спрямовується на вирішення проблеми, результат якої заздалегідь не відомий.

Творчі проекти не мають конкретної структури спільної діяльності учасників, що підпорядковуються кінцевому результату, прийнятій логіці групи учасників, об'єднаних інтересами. Попередньо учасники проекту домовляються про заплановані результати та форми їх представлення (колективний колаж, вечір, свято, газета, фільм).

Ігрові проекти учасники беруть призначені їм ролі, обумовлені характером і змістом проекту. Це можуть бути як літературні персонажі, так і реальні особистості. Тут імітуються їхні соціальні й ділові стосунки, які можуть ускладнюватися вигаданими ситуаціями. Такі проекти не мають чіткої структури, майже до завершення роботи.

Інформаційні проекти спрямовані на збирання інформації про якийсь об'єкт, явища, на ознайомлення учасників проекту з цією інформацією, її аналіз, узагальнення фактів. Такі проекти теж потребують доброї продуманої структури, можливості корекції в ході роботи.

Практико-орієнтовані проекти наслідок діяльності, чітко визначений від самого початку. Орієнтований на соціальні інтереси учасників (документ, програма, рекомендації, словник, проект шкільного саду). Потребує складання сценарію. З урахуванням діяльності всіх його учасників із визначенням функцій кожного. Спрямовані на впровадження в практику.

За предметно-змістовою галуззю

Монопредметні проекти: їх провідна тема відповідає одному навчальному предмету; потребує чіткого формулювання цілей, завдань, а також визначення компетентностей, які мають опанувати учні. У практиці початкового навчання застосовуються рідко.

Міжпредметні проекти: зміст охоплює два-три навчальних предмети. До їх організації залучаються спеціалісти різних фахів, потребують злагодженої роботи творчих груп, чіткого визначення дослідницьких завдань, проведення проміжних звітів.

Позапредметні проекти: інтегрують знання з різних галузей, у тому числі тих, що не входять до курсу початкової школи.

За кількістю учасників.

Індивідуальні: виконуються одним учнем. Учитель допомагає скласти план, дає індивідуальні консультації. Тема проекту формулюється самим учнем і залежить від його інтересів та можливостей.

Парні: до складу учасників входять два учні. Вони складають власний план дій, визначаються з формою презентації результату, добирають творчу назву свого проекту, беруть активну участь в організації його публічного захисту.

Групові: чисельність учасників визначається на етапі планування, вона залежить від загальної теми, провідної проблеми, а також від бажання учасників об'єднуватися за інтересами (чи особистими симпатіями). Учасник в процесі роботи обмінюються власним досвідом, радяться один з одним, вчать знаходити спільні рішення. Педагог узгоджує діяльність груп учасників, гнучко підпорядковує її спільній темі та меті, надає індивідуальні консультації, в разі потреби – допомогу.

За тривалістю діяльності

Короткострокові: тривають від 2 до 6 годин (уроків).

Середньої тривалості: тривають від тижня до місяця.

Довгострокові: тривають від одного до кількох місяців

За характером координації

З безпосередньою координацією: мають сенс на початковій стадії ознайомлення учнів з проектною діяльністю. Учитель планує діяльність, залучаючи учнів, організовує виконання дослідження, допомагає знайти шляхи розв'язання проблеми, необхідну інформацію, вчить опрацьовувати її, стежить

за терміном виконання проекту, спільно з учнями організовує презентацію результатів, бере участь в оцінюванні проектної діяльності.

З прихованою координацією: застосовується за умови наявності в учнів досвіду проектної діяльності, Вчитель у ролі рівноправного учасника. Більшу активність проявляє на початковому етапі проектування, а далі виступає в ролі консультанта.

Основною тезою сучасного розуміння методу проектів Є. Полат називає вислів: «Усе, що я пізнаю, я знаю, для чого мені це потрібно та де й як я можу ці знання застосувати», хоча спосіб визначення проблеми може бути різним.

О. В. Онопрієнко пропонує формулювати дидактичну мету проектної діяльності в чотирьох аспектах:

Освітній аспект:

- Створення в учнів образу цілісного знання;
- Підвищення мотивації учнів для отримання нових знань;
- Вивчення найважливіших методів наукового пізнання (висунути й обґрунтувати задум, самостійно поставити і сформулювати завдання проекту, знайти метод аналізу ситуації);
- Вироблення вміння висувати теми (підтеми) проектів;
- Формування вміння висувати, аргументувати та захищати свої ідеї;
- Ознайомлення зі способами роботи з інформацією;
- Формування навичок самоорганізації (планування діяльності, програмування дій, корекція етапів і способів діяльності, гнучкість і варіативність дій).

Розвивальний аспект:

- Розвиток дослідницьких і творчих здібностей особистості;
- Розвиток критичного мислення (готовність до планування, гнучкість мислення, наполегливість, готовність виправляти власні помилки, пошук компромісних рішень);
- Розвиток навичок аналізу та рефлексії (встановлення причинно-наслідкових зв'язків, виділення суттєвих ознак з орієнтацією на поставлену мету, моделювання конкретного чи абстрактного продукту);
- Розвиток уміння визначати власну позицію, планувати свою роботу й час;
- Розвиток комунікативних умінь і навичок;
- Розвиток уміння презентувати результати своєї роботи.

Виховний аспект:

- Виховання значущих загальнолюдських цінностей (соціальне партнерство, толерантність, діалог);
- Виховання почуття відповідальності, самодисципліни і самоорганізації;
- Виховання бажання виконувати роботу якісно.

Соціалізуючий аспект:

- Вироблення власного погляду на події;
- Усвідомлення значення спільних зусиль, роботи в команді;
- Застосування особистого досвіду учнів та узгодження його з науковим змістом проекту;

- Стимулювання учнів до само оцінної освітньої діяльності;
- Формування та розвиток здібностей учнів організовувати творчість інших.

Сучасна екологічна обстановка в світі ставить перед людиною важливе завдання - збереження екологічних умов життя в біосфері. У зв'язку з цим гостро постає питання екологічної грамотності і екологічної культури нинішнього і майбутнього поколінь. У нинішнього покоління ці показники перебувають на досить низькому рівні. Поліпшити ситуацію можна за рахунок екологічної культури підростаючого покоління.

Проектна методика відрізняється кооперативним характером виконання завдань під час роботи над проектом, діяльність, яка при цьому здійснюється, є за своєю суттю креативної та орієнтованої на особистість учня. Вона передбачає високий рівень індивідуальної та колективної відповідальності за виконання кожного завдання з розробки проекту. Спільна робота групи учнів над проектом невіддільна від активного комунікативної взаємодії учнів. Проектна методика є однією з форм організації дослідницької пізнавальної діяльності, в якій учні займають активну суб'єктивну позицію. При підборі теми проекту вчитель повинен орієнтуватися на інтереси і потреби учнів, їхні можливості і особисту значимість майбутньої роботи, практичну значущість результату роботи над проектом. Виконаний проект може бути представлений в самих різних формах: стаття, рекомендації, альбом, колаж і багато інших. Різноманітні і форми презентації проекту: доповідь, конференція, конкурс, свято, вистава. Головним результатом роботи над проектом будуть актуалізація наявних і придбання нових знань, навичок та вмій і їх творче застосування в нових умовах.

Робота по проектній методиці вимагає від учнів високого рівня самостійності пошукової діяльності, координації своїх дій, активного дослідницького, виконавської та комунікативної взаємодії. Роль вчителя полягає в підготовці учнів до роботи над проектом, виборі теми, у наданні допомоги учням при плануванні роботи, в поточному контролі і консультуванні учнів у процесі виконання проекту на правах співучасника.

Отже, основна ідея методу проектів полягає в тому, щоб перенести акцент з різного виду вправ на активну розумову діяльність учнів у ході спільної творчої роботи. Дана методика є актуальною й доцільною для застосування на усіх рівнях навчання у школі від початкової ланки до старшої школи.

5. Використання народних традицій в екологічному вихованні молодших школярів

Освіта - стратегічна основа розвитку особистості, суспільства, нації й держави, запорука майбутнього. Вона є засобом відтворення й нарощування інтелектуального, духовного потенціалу народу, виховання патріота і громадянина.

За цих умов освіта спрямована на втілення в життя української національної ідеї. Освіта виховує громадянина і патріота України, прищеплює

любов до мови і культури, повагу до народних традицій. Однак те, що відображено в законі «Про освіту», не знаходить конкретного вияву у шкільній практиці. Наукові джерела переконливо доводять, що дитина не завжди знаходиться під постійним виховуючим впливом матеріальної і духовної культури свого народу. До виховного процесу не повною мірою включаються: принцип національного виховання, принцип культури відповідності, принцип народності, які передбачають створення умов для засвоєння новим поколінням історії свого народу, його мови, засвоєння і примноження духовної культури, національних традицій, звичаїв.

Формування нової національної стратегії освіти не може не враховувати тисячолітній досвід екологічного виховання молодших поколінь. Етнічна ментальність нашого народу довела потужні внутрішні можливості українства до самоорганізації та самозбереження. Наш народ не лише зберігся як одна з найчисленніших спільнот Європи, а й виборив свою державність у жорсткому протистоянні сильнішим сусідам. Тож, розглядаючи в історичній ретроспективі екологічний аспект освітньої діяльності українців, маємо на меті визначити найважливіші чинники життєстійкості етносу, її культуротворчу роль, показати роль моралі, сакральних факторів у дотриманні екологічної рівноваги, важливість урахування етнічного і національного в навчально-виховному процесі як умови природовідповідної педагогічної діяльності.

Прогресивний розвиток суспільства став можливим завдяки спільним фізичним і духовним зусиллям усього народу, які нагромаджувалися сотнями поколінь. Великий екологічний досвід - витвір суспільної свідомості далекого минулого - лежить в основі української етнопедагогіки, фольклору і традицій. Саме етнопедагогіка максимально співвідносна дії закону відповідності етносу географічному середовищу і в побудові оптимальних національних педагогічних систем і моделей школи може бути рушійною силою.

У народних традиціях вбачали загальнолюдські цінності, розглядаючи національні здобутки українського народу, як складову золотого фонду всесвітньої культури Б. Грінченко, М. Костомаров, П. Куліш, І. Нечуй-Левицький, І. Франко, Т. Шевченко та інші прогресивні представники українського народу. Г. Ващенко, О. Духнович, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський підкреслювали, що педагогічний вплив народних традицій на формування особистості дитини неперевершений. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки, окремі аспекти виховання школярів на національних культурних традиціях українського народу, розглядалися у дослідженнях М. Стельмаховича, В. Кузя, Р. Дзвінки, Л. Різник, Л. Руденко, Л. Іщенко та інших.

Народні традиції завжди були невід'ємною частиною екологічного виховання. Екологічне виховання – систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток екологічної культури особистості. Зміст екологічного виховання передбачає сутності світу природи – середовища існування людини, яка повинна бути зацікавлена у збереженні його цілісності, чистоти, гармонії. Індивід має вміти осмислювати екологічні явища і розумно взаємодіяти з природою.

Екологічне виховання має сформувати екологічну культуру людини для якої характерні різнобічні знання про довкілля, екологічний стиль мислення, що передбачає відповідальне ставлення до природи та свого здоров'я, наявність умінь і досвіду вирішення екологічних проблем. Знання, відчужені від національного ґрунту, історії, традицій, не розкривають почуття приналежності до свого народу. Будуючи зміст освіти лише на наукових знаннях, школа розвиває молодь однобічно, що призводить до деформації людської психіки, зміни ціннісних критеріїв і спонукань до дії. Виховання екологічної культури як складової національного ідеалу потребує природовідповідних форм і методів.

Екологічну культуру вчені визначають як засвоєння особистістю екологічних (природоохоронних) моральних норм, принципів, категорій, ідеалів суспільства на рівні власних переконань, дотримання їх як звичних форм особистої поведінки». Структуру екологічної культури особистості складають «знання, почуття, відношення, поведінка. Тому змістом виховної роботи вчителя, класного керівника по становленню екологічної культури учнів є формування у них системи екологічних знань, почуттів, ставлень, а також екологічної поведінки.

Ось чому зараз перед учителями та вихователями стоїть завдання екологічної освіти і виховання молоді, а починати слід з найменших школярів, враховуючи їхні морально-психологічні особливості. Діти цього віку сприймають на віру все сказане вчителем, його думка є для них більш вагомим, ніж думки друзів-однолітків, інших дорослих. Вони більш емоційні, ближче до серця сприймають негаразди інших, сильніше співпереживають. Тому народні природознавчі традиції охорони довкілля є дієвим засобом формування екологічної культури у дітей молодшого шкільного віку.

Проблеми екологічного виховання та формування екологічної культури школярів у процесі використання народних природознавчих традицій досліджували класики педагогічної думки (В.О. Сухомлинський, К.Д. Ушинський та ін.), сучасні педагоги і методисти Л.І. Іщенко, А.І. Т.М. Байбара, О.А. Біда, О.М. Варакута, С.С. Клименко, Н.С. Коваль, О.З. Плахотип, Н.О. Пустовіт, О.Н. Химинець та ін.), вчителі-практики (Г.М. Бондаренко, О.А. Гавриленко, Ю.І. Рева, А.О. Степанюк, О.І. Ткаченко, Н.В. Хлонь, З.А. Шевців та ін).

Екологія (гр. *oikos* - дім, домівка) - наука, що вивчає закономірності існування, формування і функціонування біологічних систем всіх рівнів - від організму до біосфери та їх взаємодії із зовнішніми умовами. У сучасній науці поняття «екологія» характеризується «єдністю біологічного, соціального, економічного, технічного, гігієнічного факторів життя людей. Тому екологічна культура учня - це сформована система наукових знань, спрямованих на пізнання процесів і результатів взаємодії людини, суспільства і природи; відповідальність за природу як національну і загальнолюдську цінність, основу життя; готовність до природоохоронної діяльності.

Структуру екологічної культури особистості складають «знання, почуття, відношення, поведінка». Тому змістом виховної роботи вчителя, класного

керівника по становленню екологічної культури учнів є формування у них «системи екологічних знань, почуттів, ставлень, а також екологічної поведінки».

Екологічне виховання розглядається як педагогічний процес впливу на людину з метою формування у неї знань, наукових основ природокористування, необхідних переконань і практичних навичок, певної орієнтації і активної соціальної позиції у галузі охорони природи, раціонального використання і відновлення природних ресурсів.

Ефективним засобом екологічного виховання школярів є народні традиції. Під народними традиціями розуміється виховний досвід українського народу, його звичаї, пов'язані з природою, а також норми поведінки в ній, які склалися історично і передавалися від покоління до покоління через народний календар, усну народну творчість, обряди, свята тощо. Доцільно показати школярам, що природа розумілась українським народом як цілісне утворення, і необхідність шанування її вбачалося обов'язковою умовою самого життя людини на Землі.

Використання народних традицій у екологічному вихованні дітей можна відстежити ще з часів Київської Русі.

Діти пізнавали життя під час трудової діяльності: разом з батьками полювали, обробляли землю, оволодівали ремеслами тощо. Перші моральні настанови і знання вони одержували через звичаї, обряди, традиції, народний фольклор.

Великий образно-емоційний потенціал несла в собі казка, яка за язичницькою традицією втілювала ідею спорідненості життя рослин і тварин з життям людини, поетизувала роль надприродних сил, а отже, виховувала любов до природи. Ігри та ігрові пісні («Льон», «А ми просо сіяли», «Зайчик», «Ворон», «Коза», «Гуси», «Просо»), «зоологічні» танці з «перевтіленням» в тварин, загадки, також мали природничий зміст і передавали досвід природовідповідної поведінки. Діти більшість часу проводили серед природи, тому перед батьками стояло завдання пояснити дітям, що природа велична і багата, її не можна знищувати. Оскільки на той час більшість часу діти разом з батьками проводили, працюючи в полі, вони з дитинства ознайомлювалися з народним календарем і прикметами. Спілкування з природою на засадах народного календаря здійснювалося під час традиційних свят, які були і святом природи. Це сприяло злиттю світу людини зі світом природи. Еколого-педагогічний потенціал народного календаря сприяв вихованню не лише екофільної особистості, а й дбайливого господаря патріота своєї землі, Батьківщини.

Особливого значення народ надавав вшануванню Сонця, яке, за народним уявленням, своїм промінням знешкоджувало всі злі сили. Сонце обожнювалося народом, вважалося святим. Виявлення чистої, ніжної, щирої любові до рідної землі, милування її плодючими силами, багатствами, барвами яскраво передане в поетично гіперболізованих висловах народу.

Як свідчать літературні джерела, існували заборони, які мали важливе виховне природоохоронне значення, сприяли збереженню екологічної

рівноваги у водоймах. Так, заборонялося купатися у водоймах до весняного Миколи, а в деяких місцевостях аж до Івана Купала, а також після Іллі. Не дозволялося прати в річках від Введення до Дев'ятого четверга, що мало важливі наслідки, оскільки річці давали можливість очиститися. (Додаток С)

Люди знали, коли процес збирати рослини, щоб мати від них найбільше користі і якомога менше завдавати шкоди природі. Масове збирання трав здійснювалося лише один раз на рік: на Івана Купала. Слов'яни відносилися до рослин як до живих істот. В українського народу існувало повір'я, згідно з яким «дерева відчують біль, коли їх рубати».

Український народ бережливо ставився до деяких звірів, жаб, ящірок, вужів, комах і, особливо, птахів. Прикладом можуть бути народні повір'я: «Ластівки не обживають обійстя, де живуть погані люди», «Лелеки приносять щастя в оселю».

На свято Воздвиження, яке український народ пов'язував з підготовкою птахів до вильоту у вирій та підготовкою до зимової сплячки, дітям забороняли ходити до лісу, щоб вони не заважали плазунам, звірям і птахам готуватися до зими. Дорослі не дозволяли дітям вилазити до пташиних гнізд, брати в руки яйця і пташенят, а також лякати птахів, які висиджують потомство. Вбивати птахів вважалося великим гріхом.

Етнографічні дослідження свідчать, що існували традиції бережливого ставлення і до домашніх тварин. Це підтверджують і народні приказки: «Пошануй худобу раз, вона тебе десять раз нагодує», «Хто худобу б'є, той потім без неї буде».

Сукупність соціальних орієнтацій, цінностей, норм і правил поведінки в природі акумулювалися і закріпилися у народних традиціях і через засоби народної педагогіки: народний календар, усну народну творчість, обряди, свята, ігри, іграшки передавалися з покоління в покоління.

Народний календар ґрунтувався на багатовікових астрономічних та фенологічних спостереженнях за природою конкретної місцевості і враховував усю сукупність космічних факторів та місцевих ландшафтно- кліматичних умов. Ці спостереження відображені в народних прикметах, які переконують нас в тому, що український народ добре розумів існуючі в природі взаємозв'язки («Сильніше пахне жовта акація і бузок - буде дощ»). Природні прикмети, також відігравали велику роль у виховному процесі, з дитинства входили у свідомість, розвивали спостережливість, образне мислення, сприйняття кольорової гамми навколишньої природи: «Червоне вечірнє небо – до дощу».

Народні прикмети погоди, урожайності сьогодні розглядаються як неоцінима скарбниця мудрості і досвіду. Рослини і тварини, птахи і комахи, небо і вітер підказували тому, хто вмів читати книгу природи, якою буде погода. («Ясний місяць дощу не бачить», «Трапляється такий год, що на день по сім погод», «Сухий квітень – голодний рік», «Весна багата на квіти, а хліба в осені позичає», «Як у травні дощ не впаде, то й золотий плуг не виоре», «У березні грім - ознака родючості»).

В аспекті екологічного виховання молодших школярів, гуманного ставлення до природи цінним є прислів'я і приказки, які показують, що природа є найбільшою цінністю в житті людини («Земля наша мати - всіх годує», «Хліб - батько, вода – мати»), які забороняють негативні дії стосовно природи («Не брудни криницю, схочеш водиці», «Не псуй джерела – онуки проклянуть»), а також в яких йдеться про недопустимість будь-якого насильства над природою («Не пхай ріки, вона сама пливе», «Криницю силою копати - води не пити»). Цікавими для учнів є прислів'я та приказки, які переконують, що природа живе за своїми законами, що все в ній знаходиться у взаємозалежності («Якщо у січні березень - бійся у березні січня», «Зима без снігу - літо без хліба»).

Для навчально-виховних традицій Київської Русі були характерні зачатки формування валеологічних знань. Українські народні традиції накопичили також багату скарбницю народної медицини. Діти разом з батьками ознайомилися з цілющими властивостями рослин, активно використовуючи їх у лікуванні та повсякденному житті.

Екологічне виховання - це психолого-педагогічний процес, спрямований на формування в людини екологічних знань та наукових основ природокористування, необхідних переконань і практичних навичок, певної орієнтації та активної життєвої позиції в галузі охорони, збереження і примноження природних ресурсів.

Екологічна діяльність дітей займає одне із вагомих місць серед засобів виховання повноцінної особистості. При цьому екологічна робота використовується як засіб розвитку пошуково-пізнавальної активності школярів, засіб розвитку екологічної свідомості та засіб формування практичних навичок у сфері охорони природи.

Використання фольклору, дає учителеві можливість зробити урок цікавішим, доступнішим, активізує навчальний процес, виховує спостережливість та дбайливе ставлення до природи, поваги до наших пращурів. Сучасна школа також широко використовує виховний потенціал народних традицій. Матеріал підручників з курсу «Природознавство», «Я і Україна» насичений народними прислів'ями, приказками, загадками. На уроках читання учні постійно зустрічаються з народними казками, легендами природничого характеру, які несуть в собі повчальний зміст і є потужним інструментом екологічного виховання.

Сьогодні в початковій школі проводяться заходи присвячені зустрічі птахів на весні. Так як колись наші предки випікали печиво і зустрічали птахів, приспівуючи заклички, у наш час школярі з радістю беруть участь в таких заходах. Теж саме можна сказати і про святкування Нового року, Різдва Христового. Під час святкування Великодня учні на уроках образотворчого мистецтва, художньої праці знайомляться з традиціями розпису писанок, випікання пасок.

До основних принципів екологічного виховання учнів і формування їх екологічної культури засобами народних природознавчих традицій належать: принцип міждисциплінарного підходу, що вимагає точного визначення місця і ролі кожного предмета в загальній системі екологічної освіти; взаємне

погодження змісту, форм і методів роботи; логіку розвитку провідних ідей і понять, їх постійне вивчення і поглиблення; принцип систематичності і безперервності вивчення екологічного матеріалу, вікових та індивідуальних особливостей учнів; принцип єдності інтелектуального і емоційно-вольового компонентів у вивченні і поліпшенні учнями навколишнього середовища; принцип взаємозв'язку глобального, національного і регіонального розкриття екологічних проблем у навчальному процесі.

Для досягнення позитивних результатів в екологічній освіті і вихованні учнів важливо брати до уваги, як вікові, так і індивідуальні особливості, риси характеру, ставлення до навчання, потреби і здібності кожного школяра. Початкова школа відкриває неабиякі можливості для цього, бо саме тут закладаються підвалини інтелекту, структура мислення, а природна допитливість дітей та щирий інтерес до оточення створюють надзвичайно сприятливі умови для екологічного виховання. А народні традиції є фундаментом на якому вивершуються моральні цінності та ідеали, світогляд і світосприйняття, який органічно поєднує минуле, сучасне і прийдешнє.

Перспективи подальших розробок у даному напрямку мають бути направлені на створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина країни, формування покоління, здатного навчатися впродовж життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства (в числі і екологічні). Цьому мають сприяти пошуки нових педагогічних технологій, створення такого освітнього середовища, яке б забезпечило кожному учневі змогу виявити закладене в ньому від природи творче начало і сформувати здатність бути суб'єктом розвитку своїх здібностей і, в підсумку, стати суб'єктом своєї життєдіяльності. Подальші дослідження доцільно направити на формування екологічної культури учнів, яка буде більш раціональною і продуктивною за умови оптимального використання різноманітного матеріалу народознавчого змісту, ігор екологічного спрямування.

Тема 6. Використання ігрових технологій на уроках природознавства.

Мета:

Дидактична: засвоїти ключові поняття, теми, ознайомитися з ігровими технологіями навчання на уроках природознавства.

Розвивальна: розвивати аналітичне й критичне мислення увагу, уміння порівнювати та синтезувати, робити висновки, узагальнення.

Виховна: формувати відповідальне ставлення до формування наукового світогляду, пробудити прагнення до використання дидактичного матеріалу; сприяти формуванню професійних компетентностей у майбутніх фахівців початкової освіти.

План

1. Ігрова технологія як результат високої творчої активності педагога.
2. Класифікація ігор в системі активного навчання.
3. Сутність ігрової навчальної технології ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи.
4. Застосування системи дидактичних ігор.

Література

1. Борщ О. Впровадження змісту ігрового навчання в педагогічну практику / Олена Борщ // Початкова школа. – 2011. – № 7. – С. 39-41.
2. Вакарчук Н. Ігри-подорожі в початковій школі / Наталія Вакарчук // Початкова школа. – 2002. – №№ 3,4. – С. 53-56.
3. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. / І.М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – С. 56-72.
4. Драпей Т. Використання сюжетно-рольової гри на уроках природознавства / Тетяна Драпей // Початкова школа. – 2000. – №10. – С. 37-39.
5. Коваль Л.В. Сучасні навчальні технології в початковій школі: навч.-метод. посіб. / Л.В. Коваль. – Донецьк: ТОВ „Юго-Восток, Лтд”, 2006. – С. 111-121.
6. Крамаренко А. Методика викладання освітньої галузі „Людина і світ”: навч. посіб. [для студ. вищ. пед. навч. закл. напряму підготовки 6.010102 „Початкова освіта”] / Алла Крамаренко. – [2-е вид., перероб. і допов.]. – Донецьк: вид-во „Ноулідж” (Донецьке відділення), 2010.
7. Кудикіна Н.В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі: монографія / Н.В.Кудикіна. – К. : КМПУ, 2003. – 272 с.
8. Освітні технології: навч.-метод. посіб. / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська; за ред. О.М Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.
9. Селевко Г.К. Образовательные технологии: учеб. пособ. / Г.К. Селевко. – М: Народное образование, 1998. – 256 с.
10. Щербань П.М. Навчально-педагогічні ігри: навч. посіб. для вузів / П.М. Щербань. – К.: Вища школа, 1993. – 120 с.

1. Ігрова технологія як результат високої творчої активності педагога

Упровадження ігрової технології у практику початкової школи має важливе значення, оскільки через гру дитина засвоює найрізноманітніший пізнавальний зміст. Саме вона дає змогу виходити за межі засвоєного, набувати нових знань, творити власну особистість.

Тривалий час проблема ігрової діяльності досліджувалась в основному на матеріалі, пов'язаному з діяльністю дітей дошкільного віку. Наукові пошуки в галузі дошкільної педагогіки (Л. Артемова, А. Богуш, Н. Михайленко та ін.) та психології (О. Запорожець, Н. Непомняща, О. Проскура, Ю. Приходько та ін.) є вагомим підґрунтям для розробки проблеми організації ігрової діяльності дітей молодшого шкільного віку.

Гра багатогранна, вона розвиває, виховує, розважає, соціалізує. Але історично одні, з головних її завдань - навчання. З моменту свого виникнення гра постає основною формою відтворення реальних життєвих ситуацій, сприяє виробленню необхідних людських рис, якостей, навичок, звичок, розвитку здібностей.

Так, у давніх Афінах (VI-IV ст. до н. е.) процес виховання й навчання здійснювався в дусі змагань: діти постійно змагалися з гімнастики, у танцях,

музиці, малюванні. Таким чином, вони самостверджувались та відшліфовували свої кращі якості.

У Західній Європі в епоху Відродження й реформації Т. Кампанелла й Ф. Рабле пропагували принцип ігрового навчання (коли учні у грі опановують основи наук).

У XV-XVII ст. Я. Коменський закликав усі „школи-майстерні" перетворити на місце для ігор. На його думку, навчання в будь-якій школі може стати універсальною грою, яка відповідає віку кожного учня.

У своїх наукових доробках гру як особливу форму навчання рекомендували Ж.-Ж. Руссо й Ф. Фребель.

Слід зауважити, що і поняття „гра" в сучасній педагогічній літературі трактується досить по-різному. За Г. Селевком, гра - „це вид діяльності в умовах ситуацій, спрямованих на відтворення та засвоєння суспільного досвіду, в якому складається та вдосконалюється самоуправління поведінкою". І. Підласий розкриває пізнавальну (дидактичну) гру як „спеціально створені ситуації, що моделюють реальність, і з яких учням пропонується знайти вихід". В „Українському енциклопедичному словнику" (за ред. С. Гончаренка) подається таке визначення: „Гра - засіб фізичного, розумового та морального виховання дітей".

Дійсно, гра - це складне, багатогранне явище, яке неможливо однозначно трактувати. Основні ознаки/гри:

- добре відома, звична й улюблена форма діяльності для людини будь-якого віку;
- ефективний засіб активізації; зняття психологічного бар'єру;
- мотиваційна за своєю природою (по відношенню до пізнавальної діяльності вона вимагає від учнів ініціативності, творчого підходу, уяви, цілеспрямованості);
- дозволяє вирішувати питання передачі знань, умінь, навичок;
- багатофункціональна, її вплив на учня неможливо обмежити одним аспектом;
- переважно колективна, групова форма роботи, в основі якої знаходиться змагання.

Навчальна гра може тривати від кількох хвилин до цілого уроку й використовуватися на різних етапах, а також у позакласній роботі з природознавства. Будь-яка гра включає три основні етапи/

- підготовчий (формулюється мета гри, відбирається навчальний зміст, розробляється сценарій, готується обладнання, розподіляються ролі, проводиться інструктування тощо);
- безпосереднє проведення ігри;
- узагальнення, аналіз результатів.

На відміну від розвивальних навчальні ігри мають певні істотні характеристики та сталу структуру. До основних взаємопов'язаних компонентів гри належать (за В. Коваленком, П. Підкасистим):

- ігровий задум;
- правила;

- ігрові дії;
- дидактичні завдання (пізнавальний зміст);
- обладнання;
- результат гри.

О. Савченко пропонує структуру ігрової діяльності, виділяючи такі компоненти:

- спонукальний - потреби, мотиви, інтереси, прагнення, які визначають бажання дитини брати участь у грі;
- орієнтувальний - вибір засобів і способів ігрової діяльності;
- виконавський - дії, операції, які дають можливість реалізувати ігрову мету;
- контрольний-оцінний - корекція і стимулювання ігрової діяльності.

Отже, ігрова навчальна технологія представляє собою певну послідовність дій, операцій педагога по відборі, розробці, підготовці ігор, включенню студентів в ігрову діяльність, здійсненню самої гри, підведенню підсумків; результатів ігрової діяльності.

Означена технологія за своїми структурними складовими, на відміну від гри, має чітко поставлене дидактичне завдання, ігровий задум, обов'язково має керівника (наставника), чіткі правила. Головною розбіжністю понять „гра" та „ігрова технологія" є те, що після проведення ігрової технології підсумком є формування, розширення, засвоєння, закріплення, узагальнення навчального матеріалу всіма учнями. Гра/ ж здебільшого слугує джерелом отримання позитивних емоцій, задоволення й виконує розважальну функцію.

2. Класифікація ігор в системі активного навчання

На практиці в системі активного навчання використовуються такі моделі навчальної гри: імітаційні, операційні, рольові, сюжетні, ігри-змагання.

В імітаційних іграх під час заняття імітується діяльність організацій, подій, конкретна робота людей (журналіст, політик, еколог та ін.), обстановка, умови, в яких відбувається подія. Сценарій імітаційної гри містить сюжет події, опис структури та призначення імітованих об'єктів. Прикладом може бути урок-мандрівка, урок-екскурсія тощо.

Операційні ігри допомагають відпрацювати виконання конкретних специфічних операцій (методику проведення дискусії, конференції, бесіди, диспуту). У цих іграх моделюється процес діяльності. Вони проходять в умовах, що імітують реальну обстановку (урок-розслідування).

У рольових іграх відпрацьовується тактика поведінки, дій, виконання функцій. Між учасниками розподіляються ролі з обов'язковим змістом відповідно до проблемної ситуації, винесеної на обговорення. Для проведення таких ігор доцільно використовувати такі типи нестандартних уроків: урок-КВК, урок-подорож, урок-казка, урок-композиція.

Усі навчальні ігри мають спільні вимоги до проведення: коли гра вже почалася, ніхто не має права втручатися та змінювати її хід (учитель лише корегує дії учасників, якщо вони змінюють мету гри), наприкінці кожної ігри мета аналізується та обговорюється, констатуються та оцінюються результати.

Педагогічні ігри є чисельною групою методів та прийомів організації педагогічного процесу. Основна відмінність педагогічної гри від гри у загальному розумінні полягає у чітко визначеній меті та відповідному їй педагогічному результаті.

Найбільш повною в сучасній педагогіці вважається класифікація ігор, розроблена Г. Селевком:

- за галуззю діяльності;
- за характером педагогічного процесу;
- за ігровою методикою;
- за предметною галуззю;
- за видом ігрового середовища.

3. Сутність ігрової навчальної технології ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи

Використання ігрових навчальних технологій у процесі ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи сприяє підвищенню інтересу дітей до занять, опосередкованого закріплення природничого матеріалу, усвідомленню взаємозв'язків між об'єктами і явищами живої та неживої природи, задовольняє потребу дітей у русі.

Дидактичні ігри застосовуються для введення і відпрацювання екологічного та краєзнавчого матеріалу. Музично-дидактичні ігри надають допомогу у розвитку відчуття ритму, в умінні розрізняти звуки природи.

Результативність дидактичних ігор з природознавства, як зазначає О. Янковська, залежить від таких умов:

1. Уточнення і доповнення уявлень учнів про об'єкти і явища навколишньої дійсності, які вводяться в дидактичну гру. Ця умова повинна здійснюватися паралельно у двох напрямках. Один із них - виділення учнями характерних ознак об'єкта чи процесу, що вивчається, а інший - узагальнення цих ознак і утворення на основі цього понять та їх словесних позначень. Тому перед проведенням дидактичної гри, спрямованої, на закріплення знань дітей з предмета, слід провести попередню роботу. Наприклад, спостереження у природі, в музеї, на підприємстві, які супроводжувалися бесідою, спрямованою на порівняння істотних ознак предметів довкілля. Така робота дає можливість виділити специфічні ознаки, притаманні тільки даному об'єкту.

2. Правильний підбір і організація дидактичних ігор, мистецтво якого полягає в умінні забезпечити і спрямувати самостійну, активну розумову діяльність кожної дитини в колективі. Тому важливо продумати завдання, зміст гри, ігрові дії, правила і спрогнозувати результат. При підборі дидактичних ігор їх мету слід формулювати так, щоб гра була спрямована на актуалізацію або закріплення навчальних досягнень школярів, зокрема: а) правильно називати по пам'яті ключові поняття попередніх уроків з предмета; б) виділяти і називати характерні їх ознаки; в) узагальнювати, підводити під загальні поняття часткові випадки, виділяти із загальних понять конкретні фрагменти, мотивувати свої рішення.

Серйозну увагу слід приділити правилам гри. До кожного з завдань доцільно підібрати правила, які розкривають зміст гри, сприяють досягненню мети і встановлюють послідовне розгортання ігрової дії. Для того, щоб дидактична гра була ефективною, слід викликати в дітей інтерес до неї. Цього можна досягти завдяки детальному продумуванню ігрової ситуації та сюжету.

3. Використання прийомів закріплення знань учнів, які характерні для більшості ігор з природознавства. До них відносять:

1) перерахування об'єктів або явищ довкілля без конкретизації образів з метою засвоєння їх правильних назв. Для цього необхідно попередньо вибрати групи предметів, які повинні бути названі. Це сприяє формуванню в учнів такої кількості образів, щоб можна було узагальнювати представників даної групи предметів, наприклад, яблука, груші, виноград, абрикоси - це фрукти; картопля, капуста, буряк, морква - овочі. Учитель у кошику приносить перелічені дари природи і пропонує учням згрупувати їх за приналежністю до фруктів чи овочів. Клас ділиться на дві команди, гравці по черзі виходять і вибирають відповідний об'єкт. Виграє та команда, яка швидше і правильно зробить вибір;

2) перелічення назв об'єктів чи явищ з конкретизацією окремих характеристик, які здійснюються шляхом деталізації ознак об'єкта і конкретизації умов, у яких він знаходиться. У даній ситуації важливо не тільки назвати об'єкт чи явище, але й перерахувати деякі його індивідуальні ознаки, а також вказати на реальні умови, в яких його учні спостерігали, або уявити їх.

Розглянемо для прикладу вивчення теми „Як вимірювати температуру повітря?” (2 клас). Гру в даному випадку можна провести так. Клас ділять на 2 команди. Представник однієї команди отримує медичний термометр або малюнок із його зображенням, а представник іншої - термометр для вимірювання температури повітря. Команди повинні дати визначення поняття „термометр”, назвати його істотні ознаки (чим він відрізняється від інших приладів природодослідника), вказати ознаки, за якими наявні термометри відрізняються один від одного. Виграє та команда, яка правильно і точно виконає завдання. Такий прийом добре застосовувати тоді, коли об'єкт відомий дітям, коли немає потреби більш детально характеризувати його ознаки;

3) уявну сюжетну ситуацію як спосіб закріплення понять про виучуваний предмет або явище. При цьому прийомі закріплення понять здійснюється на основі сюжету, який виникає в уявній ситуації. Внесення будь-якого сюжету (магазин, школа, ринок, пошта) у сукупність образів, що відтворюються, підвищить інтерес і активність дітей на заняттях, сприятиме кращому узагальненню та систематизації знань.

4. Застосування системи дидактичних ігор.

а) Ігри з об'єктами та явищами природи або з їх зображенням. Завдання цих дидактичних ігор слід спрямовувати на впізнавання і називання об'єктів, явищ, розпізнавання і називання їх окремих ознак, порівняння їх по пам'яті, об'єднання за загальними ознаками, називання об'єктів або явищ однієї групи, визначення їх за однією ознакою, опис. Важливим у виконанні поставлених

завдань є вимога самостійності виконання, кмітливості, швидкості, уваги і стриманості.

б) Ігри словесні (без об'єктів та їх зображень). Навчившись групувати й описувати картинки, діти оволодівають умінням узагальнювати і словесно позначати об'єкт чи явище. Наприклад, під час вивчення теми „Тварини. Різноманітність тварин" (3 клас) молодші школярі визначають, що до тварин відносять рибу, плазунів, звірів, птахів, комах тощо.

Такі підходи до організації гри дозволять формувати в учнів уміння класифікувати, узагальнювати і систематизувати широке коло об'єктів і явищ довкілля.

Таким чином, організація і проведення дидактичних ігор на уроках природознавства з урахуванням вищевказаних умов сприятиме:

- кращому засвоєнню учнями навчального матеріалу;
- формуванню в них умінь класифікувати, узагальнювати і систематизувати знання;
- розвитку спостережливості, творчих здібностей, винахідливості,
- самоствердженню, наполегливості, прагненню до успіху.

Успіх гри залежить не тільки від умілого вибору, але й від того, як вона проводиться./ Пропонуючи нову гру, необхідно стисло пояснити її, визначити ролі кожного учасника. Стислість викладу змісту гри та її правил краще доповнити наочно.

Використовуючи гру як важливий навчально-виховний чинник, як зазначає П. Щербань, необхідно дотримуватися таких психолого-педагогічних умов:

1. *Визначення творчого потенціалу гри*, що передбачає з'ясування її доцільності для певного періоду розвитку особистості, колективу класу; з'ясування чітких показників якостей особистості, на розвиток яких спрямована гра.

2. *Визначення місця* (клас, школа, пришкільний майданчик тощо) *і часу проведення, кількості учасників* (весь клас, мікрогрупи тощо), які залежать від умов проведення та характеру гри.

3. *Забезпечення психологічної комфортності і природності гри*. Вона має бути бажаною, зручною і приємною для учасників. Важливо, щоб гра була органічно пов'язана з тематичним періодом чи змістом попередніх форм роботи, уникала невмотивованих ситуацій. Доцільно при цьому подбати про творчу послідию, нову гру чи іншу форму роботи. Наприклад, для інсценованої розповіді-експромту післядією може бути конкурс на кращий текст.

4. *Урахування вікових та анатомо-фізіологічних особливостей учасників гри*. Вона передбачає попередню діагностику рівня сформованості відповідних компетенцій дітей, що стануть учасниками гри.

5. *Захист людської гідності, морального самопочуття кожного учасника* передбачає зіставлення емоційної сили гри з денним режимом учнів, моральною ситуацією в колективі.

6. *Визначення місця вчителя під час проведення гри*. Роль і місце вчителя будуть змінюватися залежно від рівня сформованості особистісних якостей

учасників гри, їх віку та часу, відведеного на спільну діяльність. Якщо на початку співпраці з дітьми вчитель є керівником, інструктором, суддею, то поступово він повинен ставати радником або навіть спостерігачем. Хоча можливі ситуації, за яких педагог змушений змінити рольову позицію і знову взяти керівництво грою на себе.

7. Цілеспрямоване поширення прав учасників гри. Вони стосуються вибору гри (її назви, сюжету), зміни умов гри, її модернізації, вироблення нового змісту. Вищим проявом розвитку творчої активності учнів є бажання створити власну гру. Урахування цих особливостей потребує від учителя постійного контролю за процесом створення, проведення і аналізу ігрової навчальної діяльності.

Наведемо фрагмент уроку за темою „У чому загадковість світу грибів?" (3 клас) з використанням ігрової технології навчання.

Після ознайомлення з основним змістом програмового матеріалу в підручнику в учнів створюється уявлення про царства живої природи, їх представників та значення. З метою перевірки рівня засвоєння учнями перелічених відомостей, вони отримують від учителя завдання знайти відповідь на прості та складні запитання підручника типу: „Назвіть відомі вам царства живої природи", „Які ви знаєте їстівні та отруйні гриби?", „Де людина використовує гриби?" тощо.

Наступним кроком для закріплення учнями навчального матеріалу є робота із завданнями початкового та підвищеного рівнів складності, що включені у зміст відповідного робочого зошита. При цьому вони відтворюють значну частину матеріалу, викладеного в підручнику, виявляють причинно-наслідкові зв'язки та ілюструють їх власними прикладами.

На завершення вивчення теми учням пропонується інтелектуальна гра під назвою „Отруйні та їстівні гриби" (3 клас).

Дидактична мета: закріпити знання дітей про їстівні та отруйні гриби, розвивати спостережливість, мислення.

Підготовка до гри. Учитель підбирає 2 комплекти предметних малюнків (білий гриб, печериця, підберезник, опеньки, бліда поганка, опеньки несправжні). Відповідно до малюнків добираються загадки.

Ігрова дія. Клас ділиться на 2 команди. Кожній роздається комплект предметних малюнків, а на дошці прикріплюють кошики: один - для їстівних, а другий - для отруйних грибів. Учитель зачитує загадку, а представник команди повинен швидко знайти відповідний гриб і покласти його в кошик.

Правила гри. За правильну відповідь учень одержує бал.

Перемагає та команда, яка швидко і правильно розкладе гриби.

Отже, організація і проведення дидактичних ігор під час вивчення природознавства дозволяють більш повно реалізувати навчально-виховні цілі уроку та створюють мажорний стиль спілкування в колективі. Місце ігрової технології у ознайомленні молодших школярів з об'єктами природи залежить від розуміння вчителем функцій та класифікацій педагогічних ігор. Означена технологія має стати цілісним утворенням, що охоплює певну частину

навчального процесі/, будуватися на основі окремих ігор кожним вчителем початкової школи.

Тема 7. Теоретико-методичні засади освіти для сталого розвитку в початковій школі.

Мета:

Дидактична: засвоїти ключові поняття, теми, ознайомитися з теоретико-методичними засадами освіти для сталого розвитку в початковій школі.

Розвивальна: розвивати аналітичне й критичне мислення увагу, уміння порівнювати та синтезувати, робити висновки, узагальнення.

Виховна: формувати відповідальне ставлення до формування наукового світогляду, пробудити прагнення до використання дидактичного матеріалу; сприяти формуванню професійних компетентностей у майбутніх фахівців початкової освіти.

План

1. Поняття сталого розвитку; визначальні фактори сталого розвитку; провідні засади освіти для сталого розвитку.
2. Педагогіка empowerment (мотивації і натхнення до дії)
3. Концептуальні засади навчання учнів 1-2 класів «Уроків для сталого розвитку»:
 - структура і методика викладання курсу;
 - дії, які обирають і виконують молодші школярі;
 - організація роботи над аудитами;
 - організація і проведення зустрічей і практикумів, екскурсій;
 - організація роботи над навчальними проектами;
 - використання аудіовізуальних засобів навчання;
 - організація роботи учнів у парах і трійках.
4. Інтеграція курсу з навчальними предметами інваріантної складової навчального плану
5. Особливості діяльності вчителя – викладача курсу (портфоліо як засіб фіксації досягнень учнів; робота з батьками; фізкультпаузи).

Література

1. Навчальна програма курсу за вибором для 1-2 класів загальноосвітніх навчальних закладів «Уроки для сталого розвитку. Моя щаслива планета» / О.І. Пометун, А. Д. Цимбалару, О. В. Онопрієнко, І. В. Андрусенко.– К., 2011.
2. Навчальна програма курсу за вибором для 3-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів «Уроки для сталого розвитку. школа друзів планети» / О.І. Пометун, А. Д. Цимбалару, О. В. Онопрієнко.– К., 2011.
3. Підготовка вчителів до викладання питань сталого розвитку. Навчально-методичні матеріали для викладачів вищих педагогічних навчальних закладів та системи післядипломної педагогічної освіти: Посібник / О.І.Пометун та ін. За ред. О.І.Пометун. – К. : Педагогічна думка, 2015. – 120 с.

4. Пометун О. І. Моя щаслива планета: Уроки для сталого розвитку : Метод. посіб. для вчителів 3–4 кл. загальноосвітніх навчальних закладів / О. І. Пометун, А. Д. Цимбалару, О. В. Онопрієнко. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2011. – 112 с.
5. Школа друзів планети: Уроки для сталого розвитку : метод. посіб. для вчителів 1–2 класу загальноосвітніх навчальних закладів / О. І. Пометун, А. Д. Цимбалару, О. В. Онопрієнко, І. В. Андрусенко. – Д. : «ЛПРА», 2014. – 140 с.
6. Школа друзів планети: Уроки для сталого розвитку : навч. посіб. для учнів 1–2 класу загальноосвітніх навчальних закладів / О.І. Пометун, А. Д. Цимбалару, О. В. Онопрієнко, І. В. Андрусенко.– Д. : ЛПРА, 2014.
7. Акція «Первоцвіт» : збірник творческих работ / сост. Л. П. Толмачева ; Донецкая городская общественная организация Всеукраинского детского объединения «Екологічна варта», Управление экологической безопасности Донецкого городского совета. - Донецк : СПД Дмитренко, 2006. - 124 с. - С. 123-124.
8. Алексеев В.А. 300 вопросов и ответов по экологии / В. А. Алексеев. - Ярославль : Академия развития, 1998. - 240 с.
9. Волошина Г. П. Стимулювання екологічної активності молодших школярів / Г. П. Волошина. - К. : ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1998. - 98 с. - Бібліогр. : с. 95-98.
10. Грущинська І. В. Як спостерігати за природою. Читанка з природознавства : навчальний посібник / І. В. Грущинська. - Тернопіль : Навчальна книга - Богдан, 2009. - 296 с.

1. Поняття сталого розвитку; визначальні фактори сталого розвитку; провідні засади освіти для сталого розвитку.

Поняття сталого розвитку

Нагальною потребою XXI століття є формування такого способу життя людей, який склав би основу довготривалого ощадливого розвитку людства. Потрібна нова філософія, нова політика, нові моральні імперативи - зобов'язання кожної людини і людства в цілому. Загалом ідеться про таку систему цінностей, складову культурного світобачення, яка не залежала б від таких факторів, як економічні сплески чи занепади, зміна політичної влади тощо, у якій би захист і збереження природи вважались такою ж святістю, як і саме життя.

Уперше поняття сталого розвитку було сформульовано у Доповіді Міжнародної комісії з питань екології та розвитку ООН, яку очолювала тодішній прем'єр-міністр Норвегії Гру Харлем Брутланд. Доповідь було надруковано 1987 р. під назвою «Our Common Future» (Наше спільне майбутнє). Поняття сталого розвитку трактувалось в цьому документі достатньо просто і конкретно: такий розвиток, який задовольняє потреби сучасності, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольнити свої власні потреби.

Необхідно зазначити, що поняття «сталий розвиток» не збігається з економічно стабільним розвитком і не є тотожним екологічно безпечному розвитку (екорозвитку). Поняття сталого розвитку виражає досить просту ідею: необхідно досягнути гармонії між людьми, суспільством і природою. Тобто у майбутньому має сформуватися соціоприродна система, здатна розв'язувати сукупність протиріч, що проявляються в наш час. Серед них: протиріччя між природою і суспільством, між екологією і економікою, між розвинутими країнами і тими, що розвиваються, між теперішніми і майбутніми поколіннями, між багатими і бідними, між уже сформованими потребами людей і розумними потребами тощо.

Таким чином, поняття сталий розвиток можна розуміти як стратегію виживання і безперервного прогресу цивілізації і країни в умовах збереження навколишнього середовища (насамперед біосфери).

Визначальні фактори сталого розвитку

1. Екологічний фактор (межі екологічного коридору, в яких повинна розвиватись цивілізація).
2. Економічний фактор (перетворення ринкової системи).
3. Соціальний фактор (сільськогосподарське виробництво, права людини, демографія).

Ідея сталого розвитку як такого, що передбачає достатній рівень задоволення потреб сучасного людства таким чином, щоб майбутні покоління також зберігали свої можливості для якісного задоволення їх потреб, поки що не дуже відома в Україні.

Провідні засади освіти для сталого розвитку

У вирішенні цього чи не найбільшого завдання, що будь-коли стояло перед людством, особливі надії покладаються на освіту. Розвиток освіти з метою досягнення сталого розвитку обговорюється на рівні глав держав і урядів, у рамках різних міжнародних і міжурядових організацій і робочих груп, неурядових, просвітницьких та інших організацій протягом останнього десятиріччя.

За рішенням Ради ЮНЕСКО, з 1 січня 2005 року оголошено проведення Десятиріччя освіти для сталого розвитку (2005- 2014). У березні 2005 року Україна стала однією з 55-ти країн, які підписали документ ООН «Стратегія освіти для сталого розвитку».

Світова стратегія сталого розвитку в галузі освіти формулюється таким чином:

- здійснення освіти для забезпечення сталого розвитку протягом усього життя людини є невід'ємною частиною процесу загальної освіти;
- поєднання формальної і неформальної систем освіти;
- поступове досягнення міждистиплінарності в межах формальної освіти на всіх рівнях;
- виховання свідомих членів суспільства на розумінні взаємозв'язку і взаємозалежності людини і природи, усвідомлення ними необхідності збереження глобальної рівноваги та причетності

кожного до проблем навколишнього середовища;

- забезпечення формування у тих, хто навчається, знань, умінь, навичок для прийняття рішень.

В різних країнах упроваджуються і успішно працюють освітні програми і навчальні курси з цієї проблеми. Зокрема, у країнах ЄС, США, наших сусідів - Польщі, Росії, Білорусії тощо.

Ідучи в ногу зі світовим співтовариством, Україна задекларувала свою орієнтацію на стратегію сталого розвитку. Очевидно, що розвиток освіти для сталого розвитку потребує нових педагогічних моделей, нової педагогічної культури та мислення, нового педагогічного змісту.

Змінити ситуацію можна лише спільними зусиллями мешканців планети. Освіта для сталого розвитку тісно пов'язана з життям молодих людей, з їх майбутнім, а значить, має стати одним з пріоритетів. Учителям потрібно пройти навчання з цих питань і набути відповідних знань і навичок, а уряду - виділити кошти для запровадження відповідного змісту у навчальні плани і програми. Проте головне, освіта для сталого розвитку має бути визнана важливим педагогічним завданням.

На відміну від інших країн, в Україні екологічні предмети і курси так і не стали частиною формальної освіти.

2. Педагогіка empowerment (мотивації і натхнення до дії)

Навчальний курс «Школа друзів планети» розроблений в рамках предмета «Уроки для сталого розвитку» завдяки успішній співпраці громадських організацій «Вчителі за демократію та партнерство» (Україна) та «Глобальний план дій» (Швеція).

Першою характеристикою її є міжпредметність змісту предмета, пов'язана з глобальністю, всебічністю сталого розвитку як явища, що є складним питанням. Для шкільної освіти це означає, що навчальна програма у цьому випадку має містити елементи багатьох різних предметів. І подавати не тільки наукові відомості, а й багато інформації «з» реального життя і «про» життєві явища.

Існує певна проблема і в тім, що традиційно українські педагоги відносять поняття сталого розвитку до природничих дисциплін. Проте вона вимагає пильної уваги і до соціального життя суспільства, адже сталий розвиток не може відбутись без демократії, постійного суспільного діалогу, участі громадян у житті суспільства, їх активної позиції - а це вже - з погляду шкільної освіти - суспільствознавство. Не може бути сталого розвитку і без особливого типу стосунків між людьми, що заснований на повазі, толерантності, інтеркультурному співробітництві.

В деяких країнах світу (наприклад у Фінляндії, Норвегії, Польщі) цей підхід є складовою міждисциплінарної частини шкільного курикулуму і врахований у національному стандарті освіти й програмах всіх предметів.

Найважливіша характеристика освіти для сталого розвитку підкреслена у документах ЮНЕСКО: Декада освіти, що відбулася, передбачала освіту ДЛЯ сталого розвитку, а не ПРО сталий розвиток. Тому головне завдання педагогів у

процесі освіти для сталого розвитку - це навчання в дії і для дії, тобто озброєння учнів усіма навичками, необхідними для того, щоб діяти для сталого розвитку. Це насамперед формування у них уміння встановлювати гармонійну взаємодію між собою та іншими людьми, світом взагалі, думати та мислити оригінально, творчо.

Учні обов'язково повинні тренуватись у такому «думанні» і діяльності у процесі навчання, набувати власного досвіду, обговорювати його з іншими, збагачувати один одного новими ідеями щодо сталого розвитку. Вони мають рухатись вперед набагато швидше і далі, ніж вчителі можуть їм сьогодні запропонувати. Адже потрібно навчити і підготувати учнів до життя в таких умовах, яких ми сьогодні ще не знаємо.

У зв'язку з такими специфічними педагогічними завданнями освіти для сталого розвитку вона потребує і запровадження принципово нових педагогічних підходів. Серед них насамперед використання вчителем методів і процедур, що сприяють залученню пізнавальних ресурсів кожної особистості до діалогу, співпраці з урахуванням індивідуальних особливостей її стилю навчання та формування бажаних моделей поведінки учнів, адекватних стійкому розвитку (освіта «для»), а не нагромадження знань.

Цей предмет реалізує регіональну стратегію освіти в інтересах сталого розвитку на засадах одного з напрямів гуманістичної педагогіки - педагогіки емпowerмент (empowerment). Аналогічного терміну в українській педагогіці нема. У перекладі (за смыслом) - це надання людині сили і натхнення до дії.

Передусім це атмосфера, взаємовідносини і взаємодія учасників процесу навчання - учителів і учнів. Ці характеристики значною мірою властиві інтерактивному навчанню, що нині можемо зустріти у багатьох школах. Серед них ключовими є:

- повага до особи дитини, до її думок, почуттів, що виражається у її вислуховуванні, запрошенні до рефлексії, постійному зворотному зв'язку, підтримці;
- постійне залучення усіх дітей до процесу із зауваженням цінності участі кожного;
- стимулювання активності учнів за допомогою питань, а не відповідей;
- продуктивна і толерантна співпраця і комунікація між учнями як основна базова модель уроку;
- довіра до дітей, яка дозволяє учителеві спокійно дозволяти учням вибирати спосіб дії на уроці або поза ним, визначати необхідний час, засоби навчання тощо;
- відсутність тиску на дітей, обов'язковості «усього для усіх», змагальності, негативного оцінювання.

Водночас освіта для сталого розвитку передбачає і такі характеристики процесу навчання:

- орієнтація процесу навчання на потреби реального життя учня сьогодні, відсутність на уроці зайвої інформації, відомостей «про

всяк випадок»);

- органічний взаємозв'язок, фактично перетікання процесу навчання в реальне життя учнів поза школою і навпаки;
- відкритий характер навчання, коли значимою видається будь-яка інформація, принесена учнем на урок, у тому числі його власні думки та думки інших людей, зокрема і насамперед членів його сім'ї, його і їх досвід і дії;
- зв'язок індивідуальних, колективних цілей учнів з цілями їх колективу, країни і усього людства;
- постановка цілей, життєвих і пізнавальних, самими школярами під час і в результаті навчання;
- оцінка індивідуальних результатів учня без порівняння їх з результатами інших учнів.

У кожній з досліджуваних тем на «Уроках для сталого розвитку» проблеми сталого розвитку висвітлюються на місцевих матеріалах, опрацьовуються учнями в індивідуальній практиці (виконання вдома спеціальних дослідницьких завдань і дій), обов'язково обговорюються в малій групі, парі та всім класом. Робота над темою завершується прийняттям кожним учнем самостійного рішення щодо власного способу життя.

Методологічною основою програми нового предмета є положення про те, що учень - це активна і творча особистість, здатна пізнавати і саморозвиватись. Під час навчання діти отримують можливість відкриття й творення власного способу життя і власних цінностей, розуміння того, як спосіб життя в домашньому господарстві й поза ним впливає на стан довкілля.

У науці існує багато теорій особистісних змін, найбільш відомі серед них погляди П. Харланда, Д. Робертса, Р. Чалдіні та ін.

Проте спостереження показують, що простий виклад людині фактів є недостатнім, щоб змінити її поведінку, а тим більше вплинути на її ціннісні орієнтації, на цільові установки особистості. Усі знають, що паління шкідливе, але не усі від нього відмовляються.

Подолати недоліки такого підходу у навчанні можна, застосувавши діяльніший підхід, що є основою педагогіки емпauerмента.

Будь-яка людська дія розпочинається з виникнення потреби і мотиву (людина починає піклуватися, хвилюватися про що-небудь), які спонукають її до пошуку інформації відносно шляхів вирішення проблеми. Осмисливши інформацію, вона обирає спосіб дії і починає діяти. Рефлексія результатів дії створює мотиви для нового етапу.

Так працює спіраль емпauerмента (рис. 1), де кожен цикл певною мірою повторює попередній.

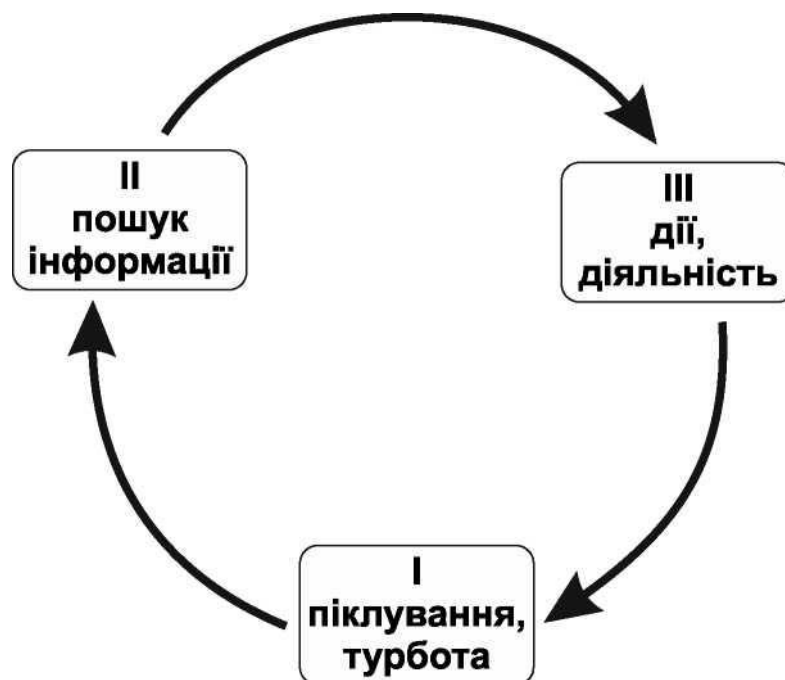


Рис. 2. Циклічна (спіральна) модель педагогічного впливу

У педагогічному процесі вчитель може використовувати цю модель та стимулювати діяльність учнів за допомогою спеціальних прийомів, проникаючи у середину кола. Для цього використовуються три способи такого «проникнення»: 1) допомога учням у формулюванні намірів, 2) постановка запитань 3) надання зворотного зв'язку.

Така діяльність розпочинається з невеликого дослідження свого стилю життя (звичок). Дослідження - це також спосіб ініціювати дискусію, учнівське обговорення, увести учнів у тему. Тільки щось здійснивши, учень зможе щось зрозуміти, а потім щось змінити у своєму житті.

Беручи участь в обговоренні, учні відчують потребу в додатковій інформації і приймають рішення щодо її пошуку, ставлять перед собою і вчителем пошукові запитання.

Знаходження інформації сприяє формуванню намірів почати ефективні дії і поставити чітку мету - досягти видимого результату своїх дій. Тут важливим є запросити учнів сформулювати особисті наміри вголос.

Способи організації учителем простору для таких дій можуть бути різні: запрошення до індивідуальних змін своїх повсякденних звичок, групових і колективних проектів, досліджень, навчання інших тощо.

Отримання результату виконання дій і його рефлексія відкриває для учня нові аспекти проблеми, яка його хвилює. Бажання продовжувати діяльність, «піклуватися» виникає тоді, коли людина бачить результат або вірить у нього.

Навчання зосереджується на рішеннях і діях учнів, а не на проблемах.

Власна оцінка учнями сталості свого стилю життя, звичок формується поступово, крок за кроком.

3. Концептуальні засади навчання учнів 1-2 класів «Уроків для сталого розвитку»

Завданнями Національної доктрини розвитку освіти у XXI столітті, Концепції екологічної освіти України передбачено формування екологічно доцільної поведінки школярів. Одним із шляхів реалізації цих завдань є включення у систему початкової освіти курсу за вибором «Уроки для сталого розвитку. Школа друзів планети».

Курс має на меті формування в учнів екологічно активної позиції, прагнення діяти для збереження довкілля і досягнення стабільного розвитку суспільства, позитивного сприйняття майбутнього. Він передбачає досягнення змін у звичках, поведінці та стилі повсякденного життя учнів, спрямованих на раціональне ставлення до використання ресурсів планети і їх свідоме заощадження. Основна ідея курсу полягає у реалізації у навчально-виховному процесі принципів освіти для сталого розвитку: спрямованість навчання на зміну щоденної поведінки дітей; забезпечення взаємозв'язку між особистісними цінностями і поведінкою особистості; активності суб'єкта і мотивації до діяльності у напрямі сталого розвитку; поєднання навчально-виховного процесу із повсякденним життям учнів.

Зміст і методику курсу розроблено у рамках міжнародного проекту «Освіта для сталого розвитку в дії» української організації «Вчителі за демократію та партнерство» і шведської організації «Глобальний план дій» у партнерстві з Інститутом педагогіки НАПН України. Його методологічні засади ґрунтуються на поєднанні діяльнішого, особистісно орієнтованого підходів та ідей педагогіки «емпауермент».

Мета курсу полягає у формуванні в учнів сталих, екологічно врівноважених звичок, поведінки і способу повсякденного життя. Її досягнення передбачає реалізації таких **завдань**:

- усвідомлення учнями необхідності збалансованого розвитку нашої країни та причетності кожного до проблем навколишнього середовища і життя суспільства;
- засвоєння дітьми знань про сталий розвиток та шляхи його досягнення для свідомого вибору способу власного життя;
- організація дій учнів і формування у них моделей поведінки, що відповідають потребам сталого розвитку;
- розвиток у дітей ставлення до проблем сталого розвитку як особистісно важливих, пов'язаних із власною системою цінностей, а також бажання діяти у цьому напрямі.

Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти реалізація завдань курсу забезпечує формування в молодших школярів ключових і предметних компетентностей. Зокрема таких ключових:

уміння вчитися - здатність міркувати, порівнювати, узагальнювати, спостерігати, самостійно шукати інформацію з різних джерел, проводити нескладні самостійні дослідження щодо використання ресурсів та їх збереження у школі, сім'ї; набувати індивідуальний досвід самоорганізації, навчальної рефлексії;

загальнокультурної - здатність застосовувати методи самовиховання, зорієнтовані на систему індивідуальних і загальнолюдських цінностей, для розроблення і реалізації моделей екологічно доцільної та ресурсозберігаючої поведінки;

громадянської - здатність критично мислити, брати участь в обговоренні, аргументувати думку, приймати рішення та виявляти громадянську позицію у ситуаціях, пов'язаних із питаннями сталого розвитку, використовувати моделі поведінки, які задовольняють спільні інтереси особистості та громади;

здоров'язбережувальної - здатність застосовувати знання і уміння, спрямовані на збереження фізичного, соціального, психічного і духовного здоров'я - свого та довколишніх;

інформаційно-комунікативної - здатність до здобуття нової інформації, готовність до застосування інформаційно-комунікативних технологій; уміння здійснювати комунікацію у групі та колективі;

соціальної - здатність активно слухати інших, ефективно спілкуватись і співпрацювати, зокрема в парі та малій групі, відповідати за результати спільної діяльності;

Серед предметних компетентностей, які формуються у процесі вивчення курсу, основоположними є **природознавча** та **суспільствознавча**, що виявляються у здатності учнів розв'язувати доступні особистісно і соціально значущі практичні проблеми, пов'язані з екологічними об'єктами довкілля та суспільного життя.

Структура і методика викладання курсу

Курс «Школа друзів планети» призначений для реалізації варіативної складової навчального плану. Він нараховує 17 навчальних годин у 1-му і 17 годин у 2-му класі. Заняття з курсу можуть бути включені у навчальний план як 20-хвилинні зустрічі один раз на тиждень протягом навчального року, 40-хвилинні зустрічі один раз на два тижні або як повноцінні 40-хвилинні уроки протягом семестру.

Ще раз зауважимо, що даний курс є не стільки «знанневим», скільки таким, що орієнтований на формування у дітей моделей поведінки та дій, що відповідають потребам стійкого розвитку. Причому ми маємо добитись, щоб діти застосовували їх спочатку свідомо, а потім на рівні звички. Саме тому важливо приділяти більше уваги обговоренню дітьми способу життя, поведінки в повсякденному житті і їх усвідомленню впливу цієї поведінки на розвиток людства. Діти мають звертати увагу на ресурси, що вони та їхні родини споживають, і замислитись над раціональністю такого споживання. Важливою ідеєю курсу є навчити дітей навичок економного споживання та свідомого ставлення до ресурсів, але не шляхом погіршення якості життя.

На уроках використовується принцип «тут і зараз»: обговорюється власний досвід, що його отримали учні та вчителі, а не екологічні проблеми взагалі.

Тому реалізація мети і завдань курсу потребує спеціальної організації навчального процесу. Розглянемо її ґрунтовніше.

За структурою курс складається із:

- вступної частини (2 уроки-зустрічі);
- основної частини з 3-х тем (по 4 уроку-зустрічі у кожній);
- заключної частини (урок і свято).

На двох **вступних уроках** учні ознайомлюються із метою і завданнями курсу, основними поняттями і способами організації їх діяльності у навчанні.

Робота над **кожною із тем курсу** (у 1-му класі: «Дружити - щасливо жити», «Здоров'я - найцінніший скарб», «Дбайливий господар - заможний дім»; у 2-му класі: «Вода - життєдайна сила», «Енергія - дорогий подарунок», «Рослини - діти природи») розгортається на чотирьох зустрічах і здійснюється відповідними методами. Зазначимо, що за потребою учитель має змогу змінювати порядок поданих тем. їх послідовність не є жорстко регламентованою. Проте для забезпечення ефективності засвоєння учнями змісту курсу радимо чітко дотримуватись методичних рекомендацій стосовно організації кожної зустрічі, оскільки вони є елементами цілісної методичної системи.

У кожній темі **перша зустріч** - мотиваційно-організаційна, її завдання - введення учнів в тему, формування у них стійкої мотивації до навчання. Для цього використовуються різні способи і прийоми мотивування, насамперед спеціальні форми навчального дослідження учнів - заповнення опитувальника, що фіксує характеристики стилю життя учня і його родини.

Друга зустріч - практична. На цьому уроці учні ознайомлюються зі шляхами розв'язання поставленої на першому уроці проблеми, обирають дії щодо власного способу життя, які реалізуються у позаурочний час.

Третя зустріч - також практична і проходить у формі екскурсій, зустрічей з фахівцями, творчих майстерень. У процесі ознайомлення зі станом проблеми у докільці, бесіди з фахівцями, вправлення у виконанні певних дій тощо учні роблять висновки щодо правильності їхнього вибору дій, збагачують чуттєве й логічне пізнання дійсності та власний соціальний досвід.

Четверта зустріч - підсумкова за темою. Відбувається у формі підсумкової рефлексії учнів та навчального міні-проєкту. Учні створюють творчий продукт із метою ознайомлення інших школярів, батьків, громадськості з результатами своєї діяльності, втілення у життя ідей сталого розвитку, популяризації екологічно свідомих звичок і стилю життя.

Вивчення курсу завершує заключна тема «Новий стиль мого життя», у межах якої проводять **узагальнюючий урок** «Мої плани та обіцянки» і **свято** «День Останнього дзвоника у школі друзів планети» (у 1 класі) і «Посвята у друзі планети» (у 2 класі), під час яких учні узагальнюють набутий досвід екологічно доцільної діяльності та поведінки у грі, складають обіцянку, демонструють батькам, учням інших класів та представникам громади свої досягнення.

У кожному занятті-зустрічі виділяються три основні частини:

- **вступна частина**, завданням якої є актуалізація опорних знань і уявлень учнів, мотивація навчальної діяльності учнів щодо

опанування нової теми й оголошення, представлення теми та очікуваних навчальних результатів;

- **основна частина**, яка передбачає опанування новим змістом і виконання основних завдань зустрічі;
- **підсумкова частина**, коли засвоєне систематизується і узагальнюється, відбувається коротка рефлексія набутого на уроці досвіду, оцінювання результатів уроку та їх емоційного стану¹.

Особливими компонентами курсу «Школа друзів планети» є дії учнів у побуті та в родині разом з батьками для сталого розвитку, дослідження, екскурсії, зустрічі з фахівцями і навчальні проекти.

Курс «Уроки для сталого розвитку. Школа друзів планети» передбачає системне використання таких інтерактивних методів навчання, як фронтальна взаємодія учнів у 1-му класі, співпраця у парах і трійках (у 2 класі), уявний мікрофон, обговорення, мозковий штурм та ін. Основними формами організації навчання є урок, екскурсія, дослідницька позакласна робота, навчальний проект, свято.

Програмою курсу не передбачено бальне оцінювання навчальних досягнень учнів. Критеріями для словесного оцінювання вчителем є вимоги до навчальних досягнень учнів, подані у навчальній програмі курсу у спеціальній колонці. Оцінювання здійснюється також за допомогою оцінних суджень самих учнів відповідно до змін у результатах вимірювань використання ними ресурсів, повсякденних звичок щодо збереження здоров'я і спілкування з оточуючими.

Дії, які обирають і виконують молодші школярі

Відповідно до педагогіки емпайермент у межах кожної теми учням пропонується обрати і виконати дії для сталого розвитку. Пропоновані у курсі дії виконуються у школі, вдома, навколишньому середовищі:

Дії є важливим чинником формування екологічно доцільної поведінки та стилю життя дітей. Їх виконання сприяє розвитку в учнів ставлення до проблем сталого розвитку як до особистіше важливих, пов'язаних із власною системою цінностей, також здатності і бажання діяти у цьому напрямі.

Дітям надається свобода у виборі дій, учитель спрямовує школярів на вибір посильних дій, але не наполягає на своїй позиції.

Організація роботи над аудитами

У кожній темі передбачені невеличкі дослідження особистої території життя дитини у школі і родині, аналізування набутого нею досвіду за допомогою запитань.

Розрізняють якісні і кількісні аудитами. На початку і наприкінці вивчення використовуються якісні дослідження, під час яких учнів запрошують відповісти на низку важливих запитань, що стосуються їхньої щоденної поведінки щодо певної проблеми: води, відходів, харчування тощо. Вони передбачають відповіді «завжди», «інколи» або «ніколи». Порівняння результатів якісного дослідження на початку і наприкінці вивчення курсу

допомагає школярам переосмислити свої повсякденні звички шляхом математичних підрахунків кількості розфарбованих кружечків.

Звертаємо увагу, що з метою кількаразового використання підручника діти не розфарбовують кружечки у книжці, а роблять це на окремих аркушах, які копіює і роздає їм учитель. Потім ці листи можуть прикріплюватись до стендів, куточків друзів планети, які варто оформити у класі.

Показники кількісних досліджень-вимірювань (кількості витраченої води, паперу тощо) обговорюються фронтально (у 1-му класі) або у малих групах (у 2-му класі). Одержані висновки дозволяють учням краще усвідомити свій особистісний вплив на навколишнє середовище.

Учителю під час організації досліджень варто звернути увагу дітей на чесність їхніх відповідей, оскільки результати одного учня не порівнюються із результатами інших і не оцінюються у шкільних балах.

Зазначимо, що перевірку результатів аудитів можна організувати у вигляді ігор. Наприклад, «Вітер дме» на тих, хто... (Учні, яких стосується назване твердження, встають і можуть за запитанням вчителя додатково розповісти про свій результат).

Іншим варіантом є робота з «листочками». Учитель роздає дітям по одному листочку (кленове, липи, берези та ін.) з кольорового паперу: зеленого і жовтого, і пропонує підняти зелений листочок, якщо дитина **завжди** виконує цю дію; жовтий листочок, якщо дитина **іноколи** виконує цю дію; і не піднімати, якщо дитина ніколи не виконує цю дію. Потім запрошує учнів полічити, яку кількість листочків вони підняли. І полічити загальну кількість листочків у класі, рахуючи їх за кольором.

Організація і проведення зустрічей і практикумів, екскурсій

У 1-му класі третій урок кожної теми відбувається у формі зустрічей з фахівцями, які, окрім цінних порад і відповідей, на запитання дітей можуть провести майстер-клас із практичного виконання певних дій. Зустрічі з фахівцями краще проводити, запрошуючи їх до класу. Також можна провести їх у відповідному приміщенні школи. Приміром, бесіда з психологом може відбуватись у кабінеті релаксації, куточку для відпочинку тощо. Якщо у школі нема таким умов, бажано тимчасово облаштувати певне шкільне приміщення для проведення такої зустрічі. Зустрічі бажано організовувати у неформальній обстановці. Приміром, діти сидітимуть не за партами, а на килимі у колі, за круглим столом тощо.

Майстер-клас краще організовувати, об'єднавши дітей у кілька груп - за кількістю запрошених фахівців. Фахівці по черзі працюватимуть з учнями кожної групи (до 10 хвилин у кожній): демонструватимуть певні дії і допомагатимуть учням їх відтворити для виготовлення творчого продукту.

Творчу майстерню доцільно проводити, об'єднавши дітей у пари. Попередньо учитель фронтально пояснює спосіб виконання дій.

У 2-му класі в основній частині курсу передбачено 3 екскурсії. Під час екскурсії робота з матеріалом теми здійснюється у безпосередньому спілкуванні школярів з об'єктами довкілля. Основним методом навчально-

пізнавальної діяльності учнів на екскурсії виступає спостереження за об'єктами і явищами навколишнього світу, взаємозв'язками і залежностями між ними.

Методика організації та проведення екскурсії з курсу «Школа друзів планети» така сама, як і з інших навчальних предметів (зокрема з природознавства), вона здійснюється з урахуванням особливостей конкретного середовища кожної школи та об'єктів, які досліджуються.

У процесі підготовки екскурсії учитель має:

- визначити її мету;
- розробити і вивчити маршрут ;
- провести інструктаж учнів;
- домовитись з учнями про певну форму звіту (виставка малюнків, фотовиставка, плакат, колаж, листівка тощо);
- дібрати необхідне спорядження і обладнання;
- поставити до відома керівників навчального закладу;
- домовитись про проведення інтерв'ювання працівників школи, до яких учні звертатимуться у ході екскурсій із запитаннями;
- за потребою внести відповідні записи до шкільного журналу екскурсій.
- Під час екскурсії учні спостерігають за об'єктом, з'ясовують відповіді на зазначені у бланку запитання, коротко занотовують дані.

Допоміжними під час дослідження певного об'єкта можуть бути питання.

Презентація результатів спостереження відбувається на наступному занятті, а також може бути представлена батькам під час проведення свят.

Організація роботи над навчальними проектами

Навчальний проект організують із метою залучення учнів до перетворювальної діяльності, яка передбачає формулювання проблеми й мети, планування змісту, з'ясування засобів і способів, одержання продукту діяльності. Робота над навчальним проектом сприяє формуванню в школярів ціннісного ставлення до природних ресурсів, набуттю досвіду самостійності у вирішенні життєвих проблем; забезпечує зв'язок між уроками для сталого розвитку і предметами інваріантної частини навчального плану.

У процесі роботи над навчальним проектом створюються умови для узагальнення учнями одержаних фактів, поєднання їх із власним життєвим досвідом і на цій основі висунування власних ідей щодо можливих шляхів розв'язання проблеми, пов'язаної з популяризацією екологічно доцільного стилю життя. Водночас діти набувають навичок спільної роботи.

Ця форма організації навчально-пізнавальної діяльності має значний освітній потенціал. В учнів формується уміння організувати свою діяльність, що відображається у цілеспрямованості, обґрунтованій мотивації, плануванні діяльності, самостійності у прийнятті рішень, відповідальності за справу, критичності в оцінці результату.

У межах курсу для 1-2 класів пропонується організація роботи над міні-проектами. Школярі виконують їх спільно з учителем за незначний відрізок часу. Зауважимо, що учні цієї вікової групи лише ознайомлюються з основами проектної діяльності, тому учитель здійснює її безпосередню координацію на кожному етапі.

На початку виконання міні-проекту учитель допомагає учням мотивовано сприйняти його ідею як важливу для них: «Якщо ми виконаємо цю справу, то зможемо...», «Цю справу важливо зробити, щоб...», «Хоча ми ще не дуже дорослі люди, проте вже можемо зробити... для...».

Корисно для успіху справи, аби учні долучилися до формулювання мети. Для цього їм потрібно зрозуміти, навіщо вони будуть працювати над міні-проектом.

Далі учитель пропонує, як реалізувати ідею міні-проекту, щоб досягти конкретного результату (виготовлення плакату, організація виставки тощо), й заохочує учнів висловити свої пропозиції щодо шляхів досягнення мети. Спільно визначаються необхідні матеріали та розподіляються обов'язки щодо їх збирання.

Взагалі, планування змісту та ходу навчального міні-проекту здійснюється за такими етапами:

I етап. Організація міні-проекту (висувається мета, конкретизуються завдання).

II етап. Планування міні-проекту (визначаються шляхи розв'язання проблеми, формуються творчі групи, визначається продукт діяльності і форма його презентації).

III етап. Реалізація міні-проекту (узагальнюються одержані на попередніх зустрічах матеріали, виконується робота згідно складеного плану, оформлюється результат).

IV етап. Підсумок міні-проекту (презентація результатів роботи, рефлексія).

Використання аудіовізуальних засобів навчання

Нині у навчальному процесі широко використовуються сучасні телекомунікаційні технології, які забезпечують доступ учнів до джерел навчальної інформації через сюжети телепередач, кінофільмів, мультфільмів, відеороликів тощо. Організація діяльності за допомогою означених засобів не тільки активізує увагу учнів, а й сприяє глибшому зануренню у проблему теми, розумінню її контексту, оскільки задіюються різні канали сприймання інформації.

За допомогою відеоматеріалів учитель має можливість доповнити свою розповідь візуальним рядом; пропонувати учням різні завдання, наприклад на аналіз ситуації, її порівняння із наявним у дітей життєвим досвідом; стимулювати бесіду; організовувати дискусію; розв'язувати проблемну ситуацію тощо.

Форма організації роботи з відеоматеріалами обирається учителем залежно від навчальної потреби. Найпоширенішою є фронтальна форма, коли

вчитель ілюструє матеріал на великому екрані, ставить завдання перед переглядом сюжету, організовує спільне обговорення змісту побаченого й почутого.

Доцільніше використовувати відеоматеріали під час першої і другої зустрічей. На першій - для створення ситуації занурення у проблему; у цьому випадку бажано подати сюжети, які свідчать про важливість екологічно доцільного способу життя, про негативний вплив діяльності деяких людей на стан планети. Так, наприклад, на першому уроці з теми «Вода - життєдайна сила» можна запропонувати учням переглянути мультфільм (з інтернет-ресурсів), у якому показано, скільки води ми витрачаємо дарма. Після його перегляду учні можуть зробити висновок, що ціле озеро може зникнути лише тому, що люди під час чищення зубів не вимикають кран із водою.

На другій зустрічі відеоматеріали можуть ілюструвати різні шляхи розв'язання досліджуваної проблеми; краще, щоб вони демонстрували діяльність ровесників - учнів класу. Наприклад, на другому уроці з теми «Дбайливий господар - заможний дім» учні можуть ознайомитись, як інші діти вирішили проблему бережливого використання паперу (з інтернет-ресурсів).

Орієнтовний перелік відеосюжетів уміщено на сайті організації «Вчителі за демократію та партнерство» (<http://tdp.org.ua>). Важливо, щоб відеосюжет, який учитель добирає, відповідав віковим особливостям сприйняття навчального матеріалу школярами 1-2 класу, спрямовувався на реалізацію цілей уроку (не був даниною моді і не «уводив» від основних завдань). Водночас, добираючи відеосюжет, учитель має проаналізувати його на предмет відсутності агресії, вразливих для психіки дітей моментів. Зважаючи на особливості психофізіологічного розвитку учнів 1-2 класів, перегляд відеоматеріалів не повинен перевищувати двох хвилин. Зауважимо, що перегляд відеосюжету з навчальною метою обов'язково супроводжується постановкою запитань, завдань (індивідуальних, парних, фронтальних тощо).

Організація роботи учнів у парах і трійках

Для організації групової роботи насамперед об'єднайте учнів у групи. Почніть із груп, що складаються з двох учнів (за партою) - пари. Пізніше можна перейти до роботи в трійках. Три дитини - це зазвичай оптимальна верхня межа для проведення обговорення в рамках малої групи у 2-му класі початкової школи.

Після об'єднання запропонуйте дітям пересісти по групах. Переконайтеся в тому, що учні сидять «пліч-о-пліч, око-в-око». Усі члени групи повинні добре бачити один одного.

Повідомте (нагадайте) учнів про ролі, які вони повинні розподілити між собою і виконувати під час групової роботи:

- Головуючий (керівник групи).
- Секретар.
- Доповідач.

Будьте уважні до питань внутрішньогрупового керівництва. Якщо один з учнів повинен відзвітувати перед класом про роботу групи, забезпечте справедливий вибір доповідача.

Дайте кожній групі конкретну задачу й інструкцію (правила) щодо організації групової роботи. Намагайтеся зробити свої інструкції максимально чіткими. Мало ймовірно, що група зможе сприйняти більш одної чи двох, навіть дуже чітких, інструкцій за один раз.

Слідкуйте за часом. Надавайте групам досить часу на виконання завдання. Подумайте, чим зайняти групи, які справляться із завданням раніше за інших.

Подумайте про те, як ваш метод заохочення (оцінювання) впливає на застосування методу роботи в малих групах. Забезпечте нагороди за групові зусилля.

Будьте готові до підвищеного шуму, характерного для методу спільного навчання.

Під час роботи груп обійдіть їх, запропонувавши допомогу. Зупинившись біля визначеної групи, не відволікайте увагу на себе. Подумайте про свою роль у подібній ситуації.

Запропонуйте групам представити результати роботи.

Запитайте учнів, чи була проведена робота корисною і чого вони навчилися. Використайте їхні ідеї наступного разу.

Прокоментуйте роботу груп з точки зору її навчальних результатів та питань організації процедури групової діяльності.

Приблизно таким чином ви маєте організовувати роботу в групах до того часу, коли вона стане звичною для учнів.

4. Інтеграція курсу з навчальними предметами інваріантної складової навчального плану

Характерною особливістю реалізації курсу є інтеграція змісту тематичних блоків із змістом предметів інваріантної частини навчального плану. У якості прикладу наводимо перелік тем з навчальних предметів «Природознавство» і «Основи здоров'я», матеріали яких можна використати під час уроків для сталого розвитку (табл. 1).

Клас	Тема курсу	Тема предметів інваріантної частини навчального плану
1	Як долучитись до кола друзів планети	Світ, у якому ти живеш. Значення природи для життя людини. Бережливе ставлення до природи. Світ живої природи. Рослини, їх будова. Деревя, кущі, трав'янисті рослини. Рідний край. Природа в місті /селі та на його околицях. Охорона водойм. Охорона рослин. Праця людей у місті/селі. («Природознавство»)
1	Дружити щасливо жити	Соціальна складова здоров'я. Уміння товаришувати. («Основи здоров'я»)
1	Здоров'я найцінніший скарб	Здоров'я людини. Здоров'я та його ознаки. Порушення здоров'я та їх профілактика. Фізична складова здоров'я. Щоденне піклування про своє здоров'я.

		Розпорядок дня. Харчування і здоров'я. Соціальна складова здоров'я. Безпечні місця для ігор і розваг. («Основи здоров'я»)
1	Дбайливий господар - заможний дім	Світ живої природи. Рослини їх будова. Деревя, кущі, трав'янисті рослини. Кімнатні рослини. («Природознавство»)
2	Стану планеті справжнім другом	Природа восени. Планування спостережень за природою восени. Взаємозв'язки між неживою природою, рослинами і тваринами восени. («Природознавство»)
2	Вода - життєдайна сила	Природа восени. Водойми свого краю. Кругообіг води у природі. Природа влітку. Життя прісних водойм влітку. («Природознавство») Фізична складова здоров'я. Ранкові і вечірні гігієнічні процедури. («Основи здоров'я»)
2	Рослини - діти природи	Природа восени. Однорічні та багаторічні рослини. Розмноження рослин. Поширення плодів і насіння у природі. Природа взимку. Рослини взимку. Деревя, кущі, трав'янисті рослини. («Природознавство») Природа навесні. Весняні явища в житті рослин. Ранньоквітучі трав'янисті рослини. Планування спостережень за природою навесні. Весняні роботи людей на городах, полях та в садах у рідному краї. Виготовлення екологічної листівки «Тиша в лісі». Міні-проект «Не зривай первоцвіт». Охорона птахів. Природа влітку. Червонокнижні рослини свого краю. Міні-проекти: «Квіти у моєму житті», «Книга скарг природи», «Лісова аптека».
2	Енергія - дорогий подарунок	Явища природи. Вплив Сонця на сезонні явища у природі. Рух Землі навколо Сонця. Природа влітку. Узагальнення систематичних спостережень за Сонцем. («Природознавство») Фізична складова здоров'я. Розпорядок дня школяра. Навчання і відпочинок. («Основи здоров'я») Соціальна складова здоров'я. Користування телевізором, комп'ютером, мобільним телефоном. («Основи здоров'я»)

5. Особливості діяльності вчителя – викладача курсу

Діяльність учителя й учня на уроках курсу має свої особливості. Передусім вона базується на інтенсивній та взаємоприйнятній співпраці з учнями.

Ви - вчитель сталого стилю життя, що означає дотримання таких принципів.

Більшість часу на заняттях говорять учні. їм має належати ініціатива і наміри щодо будь-якої діяльності. Не можна тиснути на учнів, примушувати їх до чогось, поводитись авторитарно чи зверхньо. В цьому курсі вони - повністю рівноправні партнери вчителя. Паритетні відносини допускають прийняття педагогом думок і активної позиції учнів, визнання за ними права на самостійність думок, відмову від переконання в єдино правильній думці, що належить вчителю.

Те, що вчителі традиційно вважають помилками в розумовому процесі учнів, повинно сприйматися вами як процес просування до знань, як проблема

на даному етапі навчання. Це сприяє появі в учня бажання вчитися й разом з вчителем розв'язувати проблеми, що виникли.

Виклад педагогом готової інформації не виключається з навчального процесу, але місце й роль його змінюються. Монолог вчителя зазвичай застосовується дуже обмежено і тільки, якщо:

- необхідно настроїти учнів на вивчення нового матеріалу;
- учні не можуть самостійно вирішити проблему в зв'язку з недостатністю інформації. У такому випадку вчитель викладає лише деякі основні положення питання та організує їх активне обговорення.

У процесі багатобічної комунікації на кожному уроці в учнів з'являється можливість поділитися своїми думками, враженнями й відчуттями в рамках певної теми, розповісти про свої власні висновки й вислухати думки не тільки педагога, а й однокласників.

Вчитель виступає як організатор процесу навчання, консультант, який ніколи не «замикає» навчальний процес на собі. Головними у процесі навчання стають зв'язки між учнями, їх взаємодія і співпраця.

Потенціал змісту курсу щодо розвитку навчально-пізнавальної самостійності молодших школярів забезпечується виконанням учителем особливих функцій, а саме:

- ентузіаста;
- порадника;
- носія інформації ;
- керівника;
- координатора (допомагає учням виконувати роботу, сприяє налагодженню контактів між учнями у малій групі);
- експерта.

Найважливішим для педагога є передбачення цілісного процесу діяльності учнів, прогнозування її результатів:

1. Для чого організовуватиметься та чи інша діяльність учнів?
2. Які дії мають бути опановані учнями?
3. Як буде використовуватись одержаний досвід?
4. Чи зрозумілою для учнів буде висунута проблема?
5. Яких методичних та організаційних вимог слід дотримуватись для реалізації задуму?
6. Якою мірою кожна дитина зможе реалізувати себе в обраній темі?
7. Які знання й уміння потрібні учням для роботи? Якими новими уміннями і навичками вони оволодіють у процесі діяльності?
8. Що необхідно підготувати до початку кожного заняття?
9. Яким чином залучити до спільної праці батьків, інших членів громади та працівників школи?

Портфоліо як засіб фіксації досягнень учнів

Реалізація провідних засад освіти для сталого розвитку на уроках курсу зорієнтовує навчально-пізнавальний процес на формування й розвиток

здатності учня застосовувати набуті вміння у практичній діяльності. У зв'язку з цим фіксація досягнень учнів налаштовується не на репродуковану учнем інформацію, а на створений ним самостійний продукт, що має суб'єкту і суспільну значущість. Це зумовлює пріоритетність самоконтролю і самооцінювання учнями результатів власної діяльності.

Одним із ефективних засобів фіксації учнем своїх досягнень виступає *портфоліо*. Це колекція робіт, яка демонструє зусилля кожного учня, його прогрес і досягнення в освоєнні дій.

Доцільність створення портфоліо зумовлюється властивістю відображати динаміку розвитку особистості учня по відношенню до виявлених результатів; його ставлення до змісту діяльності; результати самореалізації; індивідуальні можливості, здатності й інтереси; рівень рефлексії і самооцінювання учнем власних дій.

Портфоліо укладається довільно. Наприклад, це може бути звичайна папка-швидкозшивач, у яку складаються матеріали, одержані у процесі опрацювання тематичного блоку (інформаційні тексти, результати аудитів, матеріали екскурсій і навчальних міні-проектів, малюнки, фотографії тощо). Важливо, щоб зміст папки відображав успіхи у діяльності учнів.

До структури портфоліо, зокрема, можуть входити такі розділи: «Мій портрет (самопрезентація)»; «Скарбничка (інформація)»; «Творчий доробок (робочі матеріали)»; «Досягнення (матеріали, які підтверджують успіхи учнів)» тощо.

Організуючи роботу над створенням портфоліо, слід пам'ятати, що на перший план висувається не естетичність і зовнішня привабливість матеріалів, а їхня практична цінність для учня.

Водночас своєрідним портфоліо спільної діяльності учнів класу може бути оформлення куточка сталого розвитку у класній кімнаті або шкільному коридорі, де демонструватимуться наробки школярів за кожною темою. Це можуть бути фотовиставки, плакати, виставки малюнків, листівок тощо.

Робота з батьками

Розпочинаючи роботу над курсом, важливо ознайомити батьків на перших у навчальному році батьківських зборах з метою і завданнями навчального предмета «Уроки для сталого розвитку. Школа друзів планети». Учитель звертається до батьків із проханням підтримати свою дитину у процесі виконання нею обраних дій, не критикувати її у разі невдалих спроб, а показати власний приклад, допомогти, долучившись до спільного виконання дій, вироблення творчих продуктів діяльності тощо.

Ознайомлення батьків із особливостями курсу краще розпочати, запропонувавши їм заповнити опитувальник (див. додаток 1), аналогічний тому, що заповнюють діти. За його результатами легко пояснити сутність і завдання курсу. У ході бесіди з батьками вчитель наголошує на важливості їхньої співпраці з дітьми. Він запрошує батьків не відмовляти школярам у проханні про допомогу під час організації і проведення акцій, міні-проектів.

Водночас педагог зауважує, що батьки можуть виступити у ролі запрошених фахівців і проводити майстер-класи за певними темами.

Фізкультпаузи

Фізкультпаузи, які проводяться під час занять, мають за мету зняти в учнів утому, зокрема дати відпочити організму, нервовій системі і м'язам. Крім того, динамічні паузи, які організуються у 1-2 класах двічі за урок, сприяють підвищенню працездатності, нормалізуванню уваги й активності, покращенню робочого настрою. Учням до вподоби такі фізкультпаузи, під час яких вони хором декламують тексти, одночасно виконуючи вправи. У запропонованих фізкультхвилинках діти імітують різні види рухів, вчать орієнтуватися у просторі, що спонукає до розвитку зорових функцій. Необхідною умовою ефективності вправ є повна розкутість у рухах. Під час проведення фізкультпаузи учням пропонуються також різні дихальні вправи в добре провітрюваному приміщенні.

Зважаючи на вікові особливості учнів 1-2 класів, вправи для фізкультпауз мають бути простими, з невеликою кількістю правил; їх тривалість не повинна перевищувати 3 хвилини.

Бажано, щоб зміст фізкультхвилинки був пов'язаний з темою уроку і «працював» на загальну мету.

Тема 8. Екологічна освіта молодших школярів на засадах спадщини В.О.Сухомлинського.

Мета:

Дидактична: засвоїти ключові поняття, теми, ознайомитися з методикою формування екологічної компетентності учнів в контексті педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського.

Розвивальна: розвивати аналітичне й критичне мислення увагу,уміння порівнювати та синтезувати,робити висновки,узагальнення.

Виховна:формувати відповідальне ставлення до формування наукового світогляду, пробудити прагнення до використання дидактичного матеріалу; сприяти формуванню професійних компетентностей у майбутніх фахівців початкової освіти.

План

1. Принципи екологічного виховання за В.О. Сухомлинським, їх суть та значення

2. Принцип гуманізму, як домінанта екологічного виховання учнів молодшого шкільного віку в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського.

3. Екологічне виховання здобувачів початкової освіти з використанням казок В.О.Сухомлинського про природу.

4. Методика використання принципів екологічного виховання В.О.Сухомлинського під час уроків мислення серед природи

5. Особливості використання ідей В.О. Сухомлинського в сучасному освітньому середовищі.

Література

1. Антонєць М. Проблема педагогічної творчості вчителя у спадщині В.О. Сухомлинського [Текст] : До 13-х Всеукраїнських педагогічних читань " Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю" // Рідна школа, 2006. – № 9. – С. 7-10.
2. Артемова Л.В. Історія педагогіки України [Текст] : Підруч. для студ. вищ. пед. навч. закл. / Ред. Л.Л.Сісіна. – К. : Либідь, 2006. – 424 с.
3. Ацегейда І.П. Значення педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського для реалізації сучасних методів екологічної освіти та виховання / І.П. Ацегейда // Педагогічний дискурс. – 2011. – № 10. – С. 22–25.
4. Безносюк О.О. В.О. Сухомлинський про відповідальність у науково-педагогічних дослідженнях [Текст] // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г.Короленка. Сер. Педагогічні науки / Гол.ред. В.О.Пашенко. – Полтава : ПДПУ, 2005. – Вип. 5 (44). – С. 267-274.
5. Березівська Л. Українські традиції як культурологічні засади спадщини В.О.Сухомлинського [Текст] // Початкова школа, 2006. – № 12. – С. 5-8.
6. Бєх І. Життя як цінність у культурно-виховній інтерпретації В.О.Сухомлинського [Текст] // Рідна школа, 2007. – № 1. – С. 7-8.
7. Бєх І. Моральна самосвідомість особистості як предмет педагогічних зусиль В.О.Сухомлинського [Текст] // Рідна школа, 2005. – № 12. – С. 13-15.
8. Богуш А.М. Взаємозалежність свободи і відповідальності: погляд В.О. Сухомлинського [Текст] // Початкова школа, 2005. – № 9. – С. 7-9.
9. Богуш А.М. Культурологічна парадигма в спадщині В.О.Сухомлинського [Текст] // Педагогіка і психологія / Вісник АПН України /. – К., 2006. – № 3. – С. 5-12.
10. Бондар Л. В.О.Сухомлинський: основні пріоритети у вихованні громадянськості [Текст] // Рідна школа, 2007. – № 9. – С. 19-22.
11. Бондар Л. Методологічна основа гуманістичних ідей духовності в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського [Текст] : До 13-х Всеукраїнських педагогічних читань " Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю" // Рідна школа, 2006. – № 9. – С. 11-13.
12. Бондар Л. Уроки мислення серед природи у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського [Текст] // Початкова школа, 2005. – № 9. – С. 12-20.
13. Бондар Л.С. Виховання свободи і відповідальності в школярів у творчій спадщині В.О. Сухомлинського [Текст] // Педагогіка і психологія / Вісник АПН України /. – К., 2005. – № 4. – С. 115-121.
14. Бондар Л.С. Гуманістичне виховання школярів у педагогічній спадщині В.О Сухомлинського [Текст] // Педагогіка і психологія / Вісник АПН України /. – К., 2004. – №2. – С.5-10.
15. Василенко Г. Екологічна освіта та виховання.// Початкова школа.-2007.- №6.- С.6-8.
16. Верзацька Л.О. Уроки серед природи.// Початкова школа.-1991.-№95.-С.11-25.
17. Верзацька Л.О. Уроки серед природи.// Початкова школа.-1991.-№95.-С.11-

25.

18. Гладюк Т.В. Ідеї формування екологічної культури молодших школярів у педагогічній спадщині В.Сухомлинського. // Наукові записи ТДПУ ім.В.Гнатюка: Педагогіка.- Тернопіль.2002.- Вип..5 – С.56-59.
19. Годлевська В.Г. Вчити мислити серед природи: 3 досвіду В.О.Сухомлинського.// Початкова школа.-1993.-№10.- С.33-39.
20. Деркач В.Ф., Гришина Р.М., Явтушенко Л.С. Павлицька школа імені В.О.Сухомлинського сьогодні [Текст] / Укл. Н.А.Калініченко. – Кіровоград : Поліграф-Терція, 2003. – 304 с.
21. Дічек Н. Своєрідність концепції виховання громадянина за спадщиною В.О.Сухомлинського [Текст] // Рідна школа, 2007. – № 9. – С. 14-16.
22. Єрєміна О.В. В.О.Сухомлинський про побудову виховного середовища [Текст] // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г.Короленка. Сер. Педагогічні науки / Гол.ред. В.О.Пащенко. – Полтава : ПДПУ, 2005. – Вип. 6 (45). – С. 290-295.
23. Зварич В. Розвиток мислення молодших школярів у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського [Текст] // Студентський науковий вісник Тернопільського державного педагогічного університету ім.В.Гнатюка. – Тернопіль, 2003. – Вип. 6. – С.316-317.
24. Калініченко Н. Виховуюче середовище в системі педагогічних поглядів В.Сухомлинського і сучасній школі [Текст] // Рідна школа, 2005. – № 9-10. – С. 8-13.
25. Кравцов С.В. Психологічні проблеми виховання дітей та молоді в дусі гуманістичної педагогіки В.О.Сухомлинського [Текст] // Психологічна газета. – К., 2008. – № 1. – С. 22-29.
26. Кузь В. Свобода і відповідальність учня у виховній системі В.О.Сухомлинського [Текст] // Початкова школа, 2005. – № 9. – С. 4-7.
27. Кузь В.Г. Школа В.О. Сухомлинського – школа нового покоління // Початкова школа – 2002. – №9. – С.28-30.
28. Лавроненко О. Гуманізм як домінанта виховної системи Василя Сухомлинського [Текст] // Рідна школа, 2005. – № 1. – С. 9-11.
29. Лазарук А. Батьківська педагогіка Василя Сухомлинського : аксіологічний ракурс проблеми [Текст] // Початкова школа, 2004. – №5. – С.3-5.
30. Литвиненко С. Актуалізація педагогічних ідей Василя Сухомлинського в організації виховного простору сучасної початкової школи [Текст] // Наукові записки ТДПУ ім. В.Гнатюка. Сер. Педагогіка. – Тернопіль, 2004. – Вип.5. – С.30-35.
31. Любар О.О., Стельмахович М.І., Федоренко Д.Т. Історія української школи і педагогіки [Текст] : Навч. посіб. – К. : Знання, 2006. – 448 с.
32. Новгородська Ю.Г. Розвиток ідей В.Сухомлинського з формування особистості школяра в педагогічній теорії та практиці сучасної школи [Текст] : Автореферат дис. ... канд. пед. наук : захищена 12.02.2004. – К., 2004. – 21с.
33. Омельчук В. Психологічні аспекти педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського [Текст] // Початкова школа, 2004. – №11. – С.41-44.

34. Пилипчук Л. Г. Погляди В. О. Сухомлинського на природу як засіб всестороннього розвитку дитини / Л. Г. Пилипчук // Педагогічний дискурс. - 2011. - Вип. 10. - С. 396-399.
35. Родчанин Е.Г., Зязюн И.А. Гуманист. Мыслитель. Педагог [Текст] : Об идеалах В.А.Сухомлинского. – М. : Педагогика, 1991. – 112 с.
36. Руденко Л. Збагачення екологічного виховання скарбницею ідей В.О.Сухомлинського [Текст] // Рідна школа, 2005. – № 11. – С. 16-19.
37. Савченко О. Вивчаємо спадщину В.О.Сухомлинського [Текст] // Рідна школа, 2005. – № 12. – С. 11-12. – Всеукраїнські педагогічні читання.
38. Савченко О. Екологія дитинства: В.О.Сухомлинського і сучасна початкова школа// Початкова школа – 2000. - №11. С.1-4.
39. Степанюк А. Від Василя Сухомлинського до "довкілля": діалог культур [Текст] // Освітянин, 2004. – №2. – С.22-25.
40. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям [Текст]. – 8-е изд. – К. : Рад.школа, 1984. – 288 с.
41. Сухомлинська О. Ідеї свободи у поглядах В.О. Сухомлинського [Текст] // Початкова школа, 2005. – № 9. – С. 1-3.
42. Сухомлинська О. Художня спадщина В.Сухомлинського в культурологічному вимірі [Текст] // Рідна школа, 2007. – № 1. – С. 3-7.
43. Сухомлинська О.В., Антоненко Н.Б., Березівська Л.Д., Бондар Л.С., Дічек Н.П., Завгородня Т.К., Маноха І.П., Пироженко Л.В., Самоплавська Т.О., Ступарик Б.М., Удод О.А., Філімонова Т.В. Українська педагогіка в персоналіях [Текст] : Навч. посіб. для студ. вузів: У 2 кн. Кн. 2 : ХХ століття / За ред. О.В.Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – 552 с.
44. Сухомлинська О.В., Антоненко Н.Б., Березівська Л.Д., Бондар Л.С., Дічек Н.П., Завгородня Т.К., Маноха І.П., Пироженко Л.В., Самоплавська Т.О., Ступарик Б.М., Удод О.А., Філімонова Т.В. Українська педагогіка в персоналіях [Текст] : Навч. посіб. для студ. вузів: У 2 кн. Кн. 2 : ХХ століття / За ред. О.В.Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – 552 с.
45. Сухомлинський В.О. Вибрані твори.// Рад. Школа. К.: -1977 Т.3 – С.539.
46. Сухомлинський В.О. Вибрані твори.// Рад. Школа. К.: -1977 Т.5 – С.536-562.
47. Сухомлинський В.О. Вічна тополя [Текст] : Казки. Оповідання. Етюди. – К. : Генеза, 2004. – 272 с.
48. Сухомлинський В.О. Казки Школа під Голубим Небом / Упорядник О.В. Сухомлинська. – К.: Рад.шк., 1991. –139 с.
49. Сухомлинський В.О. Куди поспішали мурашки [Текст] : казки: для дошк. віку / Василь Сухомлинський. – К. : Веселка, 1981. – 20 с.
50. Сухорукова Г. Уроки мислення серед природи: Естетичні комплекси за В.О.Сухомлинським // Дошкільне виховання. К. – 2003. №9. С. 7-9.

1. Принципи екологічного виховання за В.О. Сухомлинським, їх суть та значення

Серед важливих проблем сучасності, що турбують людство, особливо виділяються екологічні. Від їх розв'язання залежить подальше його існування.

Саме тому, важливого значення набуває в школі екологічна освіта основною метою якої є формування екологічної культури школярів.

Систему екологічних знань, навичок, поглядів, переконань, моральних почуттів, що ґрунтуються на ставленні до природи як універсальної, унікальної цінності.

Одним із шляхів формування екологічної культури школярів є звернення до надбань педагогічної спадщини видатного українського педагога, заслуженого учителя України В.О.Сухомлинського, до його досвіду у сфері екологічного виховання учнів.

Проблемою екологічного виховання В.О. Сухомлинський займався впродовж своєї педагогічної діяльності, і довів, що природа сама собою не виховує. Виховує лише активна взаємодія дитини з нею. Тому екологічне виховання та екологічна культура тісно пов'язані з природоохоронною діяльністю.

Великий педагог вважав, що самих екологічних знань з охорони навколишнього середовища, якщо вони не втілюються на практиці недостатньо. Важливо, щоб вихованці брали участь у збереженні і збагаченні природи рідного краю, тільки у цьому разі у них формуються необхідні уміння і навички, розвинеться відповідальне, бережне ставлення до навколишнього середовища.

Методика використання принципів екологічного виховання В.О.Сухомлинського у практиці сучасної початкової школи є складовою навчально-виховного процесу, який складається з двох рівноцінних компонентів: формування наукових знань з екологічного виховання та охорони природного середовища.

Перспективність екологічного виховання – це одна з передових педагогічних ідей великого педагога, варта подальшого застосування у практиці побудови школи ХХІ століття, що і переконливо доводять сучасні дослідники педагогічної майстерності В.О.Сухомлинського. Це відображено у працях педагогів дослідників, вчених О.Савченко, А.Степанюк, Г.Василенко, Н.Калініченко, Л.Руденко, О.Вознюк, Т.Гладюк, Л.Бондар, І.Жаркової, та багато інших. Вчені, досліджуючи спадщину екологічного виховання В.О.Сухомлинського, приходять сьогодні до висновку, що метою екологічного виховання великого педагога і природолюбів було цілеспрямоване формування у його вихованців міцних екологічних знань, розуміння та органічного взаємозв'язку і єдності людини з навколишнім середовищем як єдиної гармонії, ролі природи у житті дітей, необхідність її охорони, виховання особливої відповідальності за стан навколишнього середовища. І тільки з дитячих років, коли маленькі душі як губка, втягують у себе знання, слід прищеплювати і виховувати в дітях екологічно чистий світогляд. У шкільні роки найбільш активно формується світогляд людини, її характер, звички, відношення до навколишнього світу. Досліджуючи “Книгу природи” В.О.Сухомлинського, вони доводять, що це не просто сторінки, а це яскраві спостереження, які западають в душу і виховують добрих і чуйних, лагідних і цікавих діточок, які не зможуть просто так зірвати квітку чи зламати дерево, бо для дітей,

вихованих на творчості В.О.Сухомлинського, це вже жива істота, яка відчуває біль і їх потрібно берегти.

Сучасний рівень вимог суспільства до загальноосвітньої школи обумовлює необхідність якісного покращення навчально-виховного процесу вже у початковій школі. Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського багатогранна й різнопланова, в ній чимало відповідей на питання, які зокрема стосуються методики використання принципів екологічного виховання молодших школярів.

Щоб виховати екологічно досвідчену особистість, це не так просто, як видається на перший погляд, бо немає в світі нічого складнішого, ніж людська особистість. На думку педагога, чи не найважливіша якість справжнього виховання – знання духовного світу дітей. Педагог зазначає, що немає дитини абстрактної. Кожна - унікальний світ, який потребує від виховання розуміння і нестандартного педагогічного підходу. Інакше неможна передбачити формалізм у екологічному вихованні: “знайти дитину – це та найголовніша точка, де стикаються теорія і практика педагогіки, де сходяться усі нитки педагогічного керівництва колективом”.

В.О.Сухомлинський на ґрунтовному фактичному матеріалі розглянув і проаналізував процес екологічного формування людини в роки її дитинства та ранньої юності, переконливо розробив психологію хлопчиків і дівчаток різного віку, особливості розвитку їхнього сприймання, мислення, почуттів, інтересів, прагнень, вольових інтересів, що допомагають використовувати принципи екологічного виховання запропоновані В.О.Сухомлинським .

Перспективність принципів екологічного виховання – це одна з передових педагогічних ідей великого педагога щодо екологічного виховання, потребує надалі подальшого застосування у практиці побудови школи ХХІ століття, що того вимагає сучасна наша природа і екологічна система Землі.

Завдяки використанню принципів екологічного виховання у навчанні учнів початкових класів формуються дієві природничі знання, які передбачають взаємозв'язок сприймання, осмислення, запам'ятовування і застосування на практиці засвоєного матеріалу. Провідна роль при цьому належить застосуванню знань учнями в стандартних і варіативних навчальних ситуаціях. В основі формування дієвих знань лежить аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, встановлення причинно – наслідкових зв'язків, класифікація.

Фундаментом принципів екологічного виховання за В.О.Сухомлинським є неповторність кожної дитини. Великий педагог говорив у своїх працях про відсутність нездібних, бездарних і лінивих дітей, бо у кожній особистості є задатки, талант і їх треба вміло розвивати і направляти у потрібне русло, особливо, коли мова іде про екологічне виховання школярів.

За В.О.Сухомлинським метою екологічного виховання є цілеспрямоване формування у кожній дитині міцних екологічних знань, розуміння взаємозв'язку і єдності дитини з природою; ролі навколишнього середовища у житті та потреби його охорони.

Дитячі роки найбільш сприятливі для цього, бо дитина у своє дитяче серце і душу вбирає те, що каже вчитель, що її оточує у житті. Саме у шкільні

роки формується світогляд, характер, звички, відношення до навколишнього світу, де не останнє місце займає і відношення до природи. Гармонійне спілкування дітей з природою у подальшому житті не дозволить їм необдуманно зірвати квітку, зламати деревце або ж знищити гніздечко пташки

Якщо послідовно, день за днем, використовує вчитель принципи екологічного виховання у роботі з дітьми, то у таких дітей будуть розвинені почуття відповідальності та збереження природи як важливого фактору існування людини.

На думку педагога увага дітей повинна спрямовуватись на те, що дерево і квітка – це живі істоти і життя їх залежить від людини, бо людина може прикласти багато зусиль щоб знищити або відтворити все те, що нас оточує, людина може створити нове життя у вигляді гарного, пахучого куща троянд . Яким зможе бути кущ троянд таким може бути наша природа .

В методиці екологічного виховання за В.О.Сухомлинським можна виділити принципи наступні принцип природовідповідності; принцип цілісності; принцип неперервності.

Принцип природовідповідності – це відповідність людини до природи. Людина складається з основних елементів природи, вона світ у зменшеному вигляді. Також навчально-виховний процес повинен відбуватися у відповідності з законами природи, у процесі виховання використовувати природні, вікові та індивідуальні особливості дітей.

Принцип цілісності – це цілісність людського і природного середовища, їх взаємодія, взаємозалежність. Тісне спілкування між ними допомагає в навчанні і вихованні.

Виходячи з цього, природа – єдине ціле. “У цьому цілому – своя гармонія і постійність, взаємозв’язки і залежності, вона єдина і нерозривна з нами, з людиною. Кожен з нас – “природа, що стала людиною”. Людина доти могутня й непереможна, поки вона вірна законам природи ”.

В.О.Сухомлинський формував цілісне ставлення до природи, виховував почуття відповідальності за стан довкілля. Підтвердженням цього є такі висловлювання педагога: „ Ми вважали дуже важливим виховним завданням те, що наші вихованці, бачили свою єдність з природою, переживали турботу і тривогу про збереження і примноження природних багатств. ...Думка про те, що ми діти природи, повинні бути дбайливими і вдячними, особливо виразна і хвилююча тоді, коли діти бачать плоди землі, замислюються, як треба оберігати джерело, з якого п’ємо”. А тому і спілкування з природою молодших школярів було проникнуте співчуттям, Любов’ю до живих істот, спрямоване на їх збереження та охорону.

Принцип цілісності екологічного виховання проходить червоною ниткою через усю педагогічну діяльність великого природолюбця. Цілісність спілкування з природою повинно відбуватися в різних формах: через працю, споглядання, творчість, науковий пошук, спостереження, милування. Головним у екологічному вихованні є створення умов, за якими дитина могла торкнутися природи не тільки рукою, а й розумом, серцем і душею. “Маленька людина, в

якої відкрилися очі на світ, бачить корінь, стебло, листя і міркує про те, як взаємопов'язані ці частини рослини як єдиного цілого”.

На Україні з давен – давніх, вважали поганою ту людину, яка не посадила за своє життя ні дерева, ні квітів. А тому, наші села потопають весною у квітучих садах, а хати стоять ціле літо і до пізньої осені у різнобарвних квітах. Цим завдячує Україна таким людям як В.О.Сухомлинський. Бо посадити і виростити дерево, то не лише практична робота, це – диво народження нового життя, велика відповідальність за те, чи буде воно жити, чи ні.

Принцип неперервності – це неперервна взаємодія навчання і виховання природою які постійно потрібно вкладати в систему навчання і виховання яка:

- а) супроводжує людину впродовж усього життя;
- б) дає можливість формувати творчий потенціал особистості;
- в) визначає цілісність навчального, виховного і творчого процесу усього життєвого циклу.

Принцип неперервності у екологічному вихованні присутній на усіх “уроках мислення”. Постійні екскурсії, уроки наприроді це те, без чого неможна уявити собі великого педагога. Неперервна взаємодія з природою завжди супроводжується творчою думкою дитини, багатими емоційними переживаннями, які тісно пов'язують з пізнанням і творенням .

Неперервність в екологічному вихованні породжує творчі думки починаючи з молодших класів, на спеціальних уроках мислення в природі. “Природа – колиска дитячої думки і треба прагнути, щоб кожна дитина пройшла цю школу дитячого мислення ”.

Переконливою є ідея В.О.Сухомлинського взаємозв'язку духовного і матеріального з природою. У своїх дослідженнях він вказує на те, що природа це колиска дитячої думки і треба прагнути у своїй роботі, щоб кожна дитина пройшла школу дитячого мислення, щодо спілкування з природою. Важливим є те, щоб діти, бачачи і розуміючи свою єдність з природою, переживали, оберігали і примножували природні багатства.

Так екологічне виховання не можна втілювати, не виходячи з класу, бо споглядання і живе спілкування з природою розвиває розумові здібності, посилює бажання вчитися, дізнаватися нове, займатись пошуковою роботою, ставити собі питання : чому ? звідки ?.

Екологічне виховання за В.О.Сухомлинським - це розгляд навчально – виховного процесу як складної системи, при якій дитина без уваги не залишить жодної травинки, пташки, вчиться робити не тільки висновки, а й аналізувати.

Екологічне виховання – це могутнє джерело енергії думки, це поштовх, який може пробудити лінивого, сонного. Перед красою природи дитина стає такою, якою повинна бути, коли учень є з природою віч–на–віч і перед ним відкривається світ дивних і цікавих речей, то треба дати волю дитині і тоді вчитель може краще спостерігати, як сприймає навколишній світ, як вона бачить, як думає.

Постійно працюючи над екологічним вихованням В.О.Сухомлинський відкривав перед своїми вихованцями джерело, без якого неможливе повноцінне духовне життя школярів.

Працюючи з класом В.О.Сухомлинський найважливішим принципом екологічного виховання підростаючого покоління вважав пізнання та вивчення природи рідного краю і активну практичну діяльність. Він створив у Павлишській школі кімнату казок, куток краси, куток підводного царства, казкову гору. Діти складали самі казки, оповідання, вірші пов'язані з природою.

Принципи екологічного виховання допоможуть дітям помічати навколо себе спорідненість в природі, і їх взаємопов'язаність та взаємозалежність, потребують вміння дорожити дивом, що їх оточує. Педагог виділяв взаємопов'язаність вчителя і учня, учнів і вчителя, учня і колективу. Сьогоднішні погляди на сутність орієнтованого підходу у педагогіці ґрунтується саме на такому розумінні відносин між вчителем і учнем, коли обидва є рівноправними учасниками навчально – виховного процесу.

В.О.Сухомлинський у своїй роботі звертав увагу на те, що вчитель має поважно ставитись до гідності учня, до його людської особистості, бо це дає змогу виховувати у дитині гарні людські якості – доброту, людяність, потребу допомагати і оберігати, а також не дає змоги розвиватись поганим властивостям – безсердечності, жорстокості і бездушності.

Щоб запобігти безсердечності, павлишських школярів виховували у душі турботи, тривоги, неспокою про живе і красиве. “З перших днів перебування в школі, - писав В.О.Сухомлинський, - ми спонукаємо до такого: якщо ти побачив, що на дереві надламана гілочка, дбайливо підв'яжи її, змаж рану; якщо це зроблено вміло і своєчасно гілочка приживеться. Ми постійно вчимо це робити, але це лише один бік справи. Головне втому, щоб у дитини заболіла душа, коли вона побачила пошкоджене деревце”.

Екологічне виховання за В.О.Сухомлинським це отримання позитивних почуттів від навколишнього світу, які в подальшому будуть мати велике значення для духовного зростання дитини. “Природа здатна створити стан духовної готовності дитини до сприймання того, що потрібно вкласти в її розум, зробити здобутком її думки”.

Екологічне виховання має великий вплив на дитину, бо засіває в маленькій душі добро, людяність, любов до природи, потребу примножувати красу рідного краю і оберігати її. Діти у початкових класах, за словами В.О.Сухомлинського, більше відчувають ніж розуміють.

Екологічне виховання за В.О.Сухомлинським – це виховання таких учнів, які бачили і розуміли свою єдність з природою, переживали і турбувались про збереження і примноження навколишнього середовища, бережно відносились до всього живого, що їх оточує в природі. Якщо весь час працювати за методикою екологічного виховання В.О.Сухомлинського, то діти зрозуміють природу, як великугілку, на якій знаходиться гніздо, в якому живуть вони, малі пташенята природи.

Екологічне виховання – це тяжка і дуже кропітка справа. На сьогоднішній день, на нашу думку, екологічне виховання стоїть у школах України ще не належному рівні. Багато чого залежить від вчителя, від його особистості і навіть від відношення до природи. Екологічне виховання потрібно систематично вивчати ще з молодших класів, а може й з дитячого садочка, з

кожним роком поглиблювати знання, адже екологія – це новий спосіб мислення. З віком дитину слід переконувати в тому, що вона не має морального права заподіяти шкоду іншій людині, звірині, природі, це значить зробити світ безпечнішим, довговічнішим.

Якщо людина добра, то і другим зуміє передати добро. І не важливо, який урок проводить вчитель, чи з математики, чи з природознавства, його вміння допоможе завжди знайти місце для екологічного виховання, якщо він не байдужий і добре знайомий з принципами екологічного виховання за В.О.Сухомлинського.

2. Принцип гуманізму, як домінанта екологічного виховання учнів молодшого шкільного віку в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського

Систему екологічного виховання Сухомлинського без перебільшення можна назвати універсальною щодо широти і глибини екологічно-виховного процесу.

Можна сказати, що гуманізм як домінанта екологічно-виховної системи Сухомлинського ґрунтується на положенні взаємостосунків між людьми, а через них і ставлення, і сприймання навколишнього світу. Якраз ця емоційна чутливість екологічного виховання до світу речей і до світу людей призводить до того, що вихованець бачить навколишній світ в іншому ракурсі.

Тож основною домінантою екологічного виховання учнів молодшого шкільного віку за Сухомлинським є гуманізм, який у подальшому визначатиме особистість кожної дитини, а потім і людини. Якщо дитину навчити любити природу і оберігати її, то все це вона буде робити і в дорослому віці.

Місце становлення Української держави, формування високих екологічних принципів в системі освіти потребує поглибленого вивчення праць Сухомлинського, з яких багато можна почерпнути кожному вчителю.

Спостерігаючи за дітьми на екскурсіях та у спілкуванні з природою, можна дійти висновку, що не всі діти виявляють однаків інтерес до спостереження за природою. Це у багатьох випадках залежить від емоційності дитини, від пробудження її свідомості, від її мислення. Сьогодні зацікавити, зрушити дитячу душу зуміє не кожен учитель, а Сухомлинський робив це щодня і дуже майстерно. Його вихованці не проходили байдуже ні біля гаю, ні біля річки чи маленького струмочка. У всьому їх навчав вчитель бачити живу істоту, яка не тільки чарує своєю красою, а й потребує опіки і допомоги.

Вся вчительська діяльність великого педагога була підпорядкована найголовнішому – реалізації у екологічному вихованні гуманістичних ідей. Звернення до серця і розуму дитини викликає відгук у дитячій душі, бажання допомогти і бути кращим.

Гуманізм педагогічної системи екологічного виховання ґрунтується на положенні про самоцінність дитини, її право на свободу і гідність, правильну оцінку того, що її оточує. Сухомлинський ставив такі завдання, щоб дитина могла представити внутрішнє бачення світу і взаємодію з цілим світом.

Гуманізм Сухомлинського особливо яскраво виявився у його ставленні до організації навчання і виховання молодих школярів, у ставленні до навколишнього світу.

Гуманізація екологічного виховання і навчання виступає необхідним елементом творчої педагогіки, а гуманізм – однією з основних рис педагога. Це те головне, що відіграє свою конструктивну роль в удосконаленні педагогічної майстерності. Вчитель – авторитетний наставник учнів лише доти, доки він удосконалює свою майстерність, де відповідними є глибина любов до дітей, людяність і здатність проникнути в духовний світ дитини, зрозуміти і відчувти в кожному з вихованців індивідуальне, бути відданим світу Дитинства. Вчителеві, образно кажучи, необхідно бути “річкою, в якій зливається гаряче серце й холодний розум, не допускати поспішних, непродуманих рішень – це одна з вічних гілок педагогічної майстерності. Якщо вона відмирає, всихає – всі книжні знання педагогіки перетворюються в парак”.

Гуманізм вчителя – це доброта і любов до дітей – це не лише стан, що внутрішньо переживається. Вчитель повинен бути людиною доброї душі, любити дітей такими, якими вони є, любити природу і вчити дітей любити її.

Любов вчителя до дітей народжується в “торінні, в боротьбі за людину, нерідко в муках”, вона “дає вихователєві наснагу, є для нього джерелом, з якого він постійно черпає нові сили”. Педагог без любові до дитини, за влучним висловом В.Сухомлинського, - все одно, “що співець без голосу, музикант без слуху, живописець без відчуття кольору”.

Важливою передумовою гуманістичного виховання Сухомлинський вважав великий вплив вчителя, батьків і того кола людей, серед яких живуть діти. Видатний педагог був переконаний, що виховувати у дітей чесність, правдивість, доброту і чуйність, любов і повагу до старших людей, до природи потрібно ще змалку, оскільки “дитячий світ особливий. Діти живуть своїми уявленнями про добро і зло, про честь і безчестя про людську гідність: у них свої критерії краси, у них своє вимірювання часу, в роки дитинства день здається роком, а рік вічністю”.

“Добрі почуття, – зазначав Василь Олександрович, – своїм корінням сяють у дитинство, а людяність, доброта, лагідність, доброзичливість, хвилювання про красу навколишнього світу”. Саме тому вчитель і батьки мають піклуватися про те, щоб діти виростили турботливими і справжніми гуманістами до всього живого. Така душевна праця відточує сердечну чуйність, пробуджує бажання робити добро.

“Азбука виховання людяності в тому, щоб дитина, віддаючи тепло своєї душі іншим людям, в природі знаходила іншу радість”, стверджував педагог – гуманіст Сухомлинський.

Душевна чуйність – це вміння відгукуватися думками, почуттями на все те, що відбувається в навколишньому світі; без чуйності до людини, до природи неможлива гуманність.

Справжня гуманність не може бути вихована без такої риси, як правдивість. Для цього потрібно формувати у дітей звичку постійно говорити правду. І прикладом для наслідування для дітей є дорослі, їхня глибока повага

до правдивості як цінної людської якості. Коли людина втрачає віру у правду, то за словами Сухомлинського, стає “або озлобленою, дволичною і брехливою – яким би не проросло насіння безвір’я, дитина стає морально товстошкірою, для неї не існують етичні цінності”, така дитина немає гуманності по відношенню до людей і до природи.

Екологічне виховання тісно пов’язане із гуманізмом, гуманізм Сухомлинського особливо яскраво проявляється у його ставленні до екологічного виховання молодших школярів. Педагог розглядав це як засіб розвитку розумових сил і добрих почуттів у відношенні до природи, до всього живого що нас оточує.

Навчання в “зелених класах”, складання книжок-картинок про природу, подорожі у природу, проведення уроків мислення, використання і розв’язування задач із живого задачника, кімната казки, острів чудес, куток краси, використання в духовному житті пісні, книжки, проведення свят Матері, троянд, польових квітів, весняних квітів, написання дітьми оповідань, казок – ці та інші знахідки педагога сприяють розумовому розвитку дітей, засвоєнню духовних цінностей свого народу і гуманного ставлення до людей і природи.

Великий досвід роботи Сухомлинського з дітьми по екологічному вихованню глибоко переконує, що благодійним джерелом гуманістичного виховання особистості є природа. З перших хвилин життя дитина входить до світу природи, що викликає почуття радості, здивування, захоплення, милування.

“Замилуватися кущем шипшини, на якому палають червоні ягоди і жовтогарячі листочки; маленьким кленом і стрункою яблунькою з кількома жовтими листочками; кущем помідорів, обпаленим першим нічним диханням заморозку, - все це пробуджує в дитячих серцях ласкаве доброзичливе, дбайливе ставлення до живого” .

Таке сприймання дитиною реальності допомагає педагогам донести до їхньої свідомості розуміння того, що людина – це частина природи, а тому вона повинна розвиватися за її законами і ставитися до природи, не порушуючи її законів.

Гуманізм педагогічної системи Сухомлинського ґрунтується на положенні про самоцінність людини, її праві на свободу і гідність як неповторної індивідуальності.

Гуманізм і природа. Ці два слова тісно пов’язані між собою, їх уявляємо собі, коли досліджуємо педагогічну діяльність В. Сухомлинського. Природа спершу хвилювала самого вчителя. Він писав про неї, читав свої невеличкі твори своїм вихованцям. Він бачив їхні щирі погляди, спостерігав, як вони ставали теплішими і яснішими від почутого. І вирішив проводити уроки на природі, під голубим небом. Це було прекрасно. Цим захопились і діти бо, мабуть, немає на світі іншої теми, яка так хвилювала дитячі душі. Недаремно дерева називають зеленими друзями людини. Читаючи Сухомлинського ми бачимо, що дерева не просто ростуть, вони годують і одягають людину, дають їй житло, тепло і мають великий вплив на виховання у дітей доброти, співчуття, любові.

Всесвітньо відомий педагог підкреслював завжди у роботі з дітьми, що природа – це чарівниця, а дерева, квіти, трави, кущі – наше щастя і ми повинні шанувати їх усі.

У своїй книзі про природу, великий педагог закликає дітей просто так не рвати квіточку, а допомогти їй, щоб вона завжди радувала нас. Якщо ми хочемо зберегти природу, ми не повинні кривдити її, а й вчити інших оберігати прекрасну рослину.

Гуманізм діяльності Сухомлинського полягає у тому, щоб з шкільної парти виховувати у дітей цю рису. Спадає на думку вислів, що краса врятує світ. Але ж де візьметься та краса і гуманізм, якщо будеш виховувати жорстоких, бездушних і байдужих дітей?

Ми думаємо що з доброї дитинки не може стати погана людина, байдужа, черства. “Входячи в життя дитини з першими відчуттями, сприйняттями, поняттями, уявленнями, природа стає для неї наочним мірилом цінностей, джерелом багатств”. У цьому факті закладено величезні можливості становлення гармонійної, гуманної і всебічно розвиненої дитини.

У Сухомлинського немає на землі травинки чи білинки, які б сприятливо не впливали на дитину. Тільки дуже вміло треба до цього підходити, вдумливо читати твори вчителя, вивчати його спадщину і використовувати на уроках, та в позаурочний час.

Де сьогодні наш гуманізм, який ми зустрічаємо у В. Сухомлинського? Чому бездушно, заради грошей, нищать Карпати, вирубують парки і сквери, щоб будувати нові будинки і знову за гроші. Чому у Києві нищать Русанівські сади і будують “нові українці” пишні дачі для себе? Чому ж шалені бузувіри природу нищать мов кати? Хто їх виховував хто вчив? Я думаю, що, спираючись на досвід роботи Сухомлинського, вчителі України мало приділяють уваги екологічному вихованню дітей, слабо прищеплюють гуманістичні ідеї. Потрібно день за днем, урок за уроком, дотримуючись ідей великого педагога, прищеплювати дітям через спілкування з природою, добро і повагу до всього живого. Бо людина – захисник усього живого на Землі. А хіба може берегти хлопчик, який з рогатки стріляє у пташок, який топче ногами проліски у лісі, руйнує гнізда. Таких дітей у В.О.Сухомлинського ми не зустрінемо.

У цьому зв'язку новою гуманістичною цінністю для сучасної школи є екологічний світогляд, ядро якого – імператив виживання та глибока відповідальність кожного за нормальне життя людства на обмеженому життєвому просторі.

Розробляючи шляхи реалізації і впровадження екологічного виховання, корисно ще і ще раз перечитати В.О. Сухомлинського, побачити евристичну сутність його, начебто простих і загальнозрозумілих, висновків щодо незамінної ролі спілкування учнів з природою, створення навколо кожної дитини різноманітного виховного і розвивального середовища.

Переконливо, а найчастіше образним словом Сухомлинський доводив взаємозв'язок духовного і матеріального життя людини з природою. “Природа – колиска дитячої думки і треба прагнути, щоб кожна дитина пройшла школу

дитячого мислення”. “Ми вважали дуже важливим екологічним виховним завданням те, щоб наші вихованці, бачачи і розуміючи свою єдність з природою, переживали турботу і тривогу про збереження і примноження природних багатств...”. “Думка про те, що ми, діти природи, повинні бути дбайливими і вдячними, особливо виразна і хвилююча тоді, коли діти бачать плоди землі, замислюються, як треба оберігати джерело з якого ми п’ємо”.

В. Сухомлинський був великим патріотом рідної землі, чорноробом рідної землі, чорноробом на многотрудній освітянській ниві, запроваджував найцінніший гуманізм у своїй педагогічній діяльності.

Отже, гуманізм є головним у екологічному вихованні школярів. Доброта і чуйне ставлення до природи окупиться з часом, бо ліси, зелені насадження називають легенями нашої планети. А коли хворі легені, то хвора планета, хворіють люди. Це В. Сухомлинський дуже добре зрозумів і тому, так багато уваги приділяв екологічному вихованню своїх вихованців проводячи цікаві уроки під блакитним небом.

3. Екологічне виховання здобувачів початкової освіти з використанням казок В.О.Сухомлинського про природу

Казковий світ Василя Сухомлинського це невичерпне джерело:

- розвитку соціально – емоційної сфери дітей;
- розвитку особистих якостей, які зумовлюють моральну поведінку, формування якостей, які необхідні для спілкування, оволодіння уміннями встановлювати контакти при спілкуванні;
- створення атмосфери радості, «як джерела оптимістичної впевненості дитини в своїх силах», без чого «неможливе розкриття природних схильностей, здібностей, обдарувань».
- навчання дітей емоційно–естетично сприймати навколишній світ, сприяння розвитку дитячої уяви та фантазії;
- пробудження вміння бачити, захоплюватись і цінувати прекрасне у всьому: природі, творах мистецтва;
- утвердження духовних, національних почуттів, адже «розум людини, що формується, вбирає в себе ідеологію і психіку народу, його переконання, традиції, інтелектуальну, моральну, естетичну культуру»;
- заохочення дітей до складання казок, віршів, оповідань;

1. "Тільки живий красивий"

Правило:

Не лови метелика – він квітка неба, хай живе собі.



2. "Щоб метелик не наколовся"

Правило:

Дерева в садочку не ламай! Комашку маленьку не ображай.



3. "Петрик, собака і кошеня"

Правило:

Тваринку маленьку не ображай, дай їй поїсти і захищай.



4. "Як білка Дятла урятувала"

Правило:

Добре серце за чужу біду болить.



5. "Дуб - велетень"

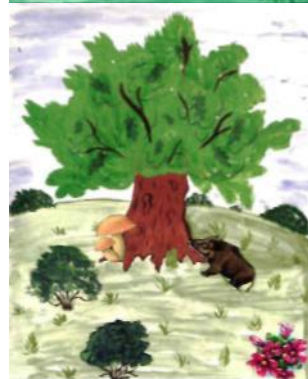
Правило: В лісі вогнище не пали, а почав - загаси.



6. "Могутній Дуб і Кабан"

Правило:

Дерева усі шануйте. Не ламайте і не псуйте.



7. "Зайчик і горобина"

Правило:

Щоб нам добре всім було, Несіть в душі
своїй тепло. І знайте істину просту –
Несіть у серці доброту.



8. "Сонце і Сонечко"

Правило:

У лиху годину пізнаєш вірну людину.



9. "Хризантема і цибулина"

Правило:

Пам'ятайте, що тільки добрим серцям
краса
відкривається.



10. "Фіалка і бджілка"

Правило:

На доброму серці світ тримається.



11. "Подорожник"

Правило:

Ми всі господарі природи. Тож збережемо
її ми вроду.



4. Методика використання принципів екологічного виховання В.О.Сухомлинського під час уроків мислення серед природи

Гострота сучасної екологічної ситуації в Україні і в усьому світі, зокрема, породжує безліч проблем. Одна з них – екологічне виховання молодшого покоління, здатного гармонійно співіснувати з природою, раціонально використовувати та відтворювати її багатства, психологічно готового оберігати природу.

Стан життя на планеті Земля у всіх його виявах – природному, соціально-екологічному, духовному – викликає глибоку тривогу і занепокоєність за нашу екологію. Людство все частіше переживає кризи, катастрофи, катаклізми, в тому числі екологічні. Джерелом нестабільності планетарної екосистеми виступає поглиблення конфлікту між Природою і Суспільством, Природою і Людиною.

Усвідомлюючи єдність Природи і Людства, емоційно людина ставиться до природи відчужено, а діяльність її споживацька. Природні цінності – не невичерпні і не безмежні, зневажливе ставлення до них призводить до поступової втрати природних цінностей. Активний пошук шляхів виживання і стабільного розвитку цивілізації показав, що вирішальне значення має екологічне виховання молодших школярів.

В. Сухомлинський був глибоко переконаний, що ідеї екологічного виховання будуть продовжуватись і будуть реалізовуватись в подальшому екологічному вихованні підростаючого покоління.

Сутність ідей екологічного виховання В.О.Сухомлинський вбачав в систематичному, терплячому, постійно тривалому впливі на розум дитини з метою, щоб та усвідомила і відчула “себе як невід’ємну частину природи, здивувалася, навіть була вражена думкою, що людина до того часу сильна й могутня, поки вона вірний син матері-природи, що вміє берегти почуття вдячності за те, що вона живе; поки вона діяльна клітина організму, що називається природа”. З цього повинні починатися екологічна освіта і екологічне виховання підростаючого покоління.

Екологічні ідеї, поряд з ними, і традиції екологічного виховання, започатковані видатним педагогом, продовжують жити в сучасній школі і повноцінно використовуються вчителями початкових класів. Та інакше і бути не може. Адже в школах працюють вчителі, які непохитно дотримуються і впроваджують у свою педагогічну практику принципи екологічного виховання.

В. Сухомлинський завжди підкреслював, що кожна школа повинна мати своє обличчя, свої екологічні звичаї і традиції, які більшою мірою сприяють поглибленому екологічному вихованню. Вчителі початкових класів багато зусиль докладають до того, щоб роки навчання для наймолодших були справжньою школою радості, як і радив В.Сухомлинський. Школа радості існує тоді, коли учням цікаво навчатися. А вихованцям початкових класів дійсно цікаво, радісно і весело вчитися, і це тому, що класоводи, за пропозицією Сухомлинського, обирають найкращий шлях до сердець малюків: через казку, цікаві ігри, музику, дитячу творчість.

Найважливішим джерелом розвитку своїх вихованців учителі вважають природу, тому що "...серед природи, - писав Василь Олександрович, - багатої на живі образи, легше думається, краще фантазується, швидше добираються слова з найточнішими відтінками".

У екологічній виховній системі В. Сухомлинського, яка базується на ідеї "гармонії природних впливів". Це – Природа, Праця, Співпереживання, Творчість, Слово, Краса. З кожної "точки кристалізації" виходять умовні промені, які можна назвати напрямками формування особистості школяра екологічної свідомості. Вони розкривають зміст, форми, методи і принципи екологічного впливу, який сприяє екологічній свідомості і поведінки молодших школярів. Промені не ізольовані, вони органічно поєднуються, проникаючи один в одного. Звернемося до суттєвої характеристики ідей екологічного виховання В. Сухомлинського проникнемо через призму одного з компонентів системи "гармонії екологічних впливів – Природу".

У творах видатного педагога природа визначається як провідний фактор екологічного виховання. Він писав: що "багаторічний досвід навчально-виховної роботи переконує, що природа не тільки об'єкт пізнання, не тільки сфера активної діяльності наших вихованців, а й частина їх буття, взаємовідносин, всього ладу їх життя. Природа – величезної ваги виховний екологічний фактор, що накладає свій відбиток на весь характер педагогічного виховного процесу".

Природа як світ, у якому дитина народжується пізнає навколишню дійсність і саму себе, полегшує екологічну виховну роботу і водночас вдосконалює її, бо робить її багатшою, багатограннішою. "Постійне спілкування з природою і взаємодія з нею стають істиною стороною виховного процесу".

Ще зовсім недавно люди пишалися своїми перемогами над природою, а запаси природних багатств вважалися невичерпними. Але з часом з'ясувалося, що Земля не є вже такою багатою і тому її потрібно берегти і охороняти. А щоб берегти і охороняти природу, то потрібно ще з дитячих років виховувати у дітей любов до природи, потребу охороняти її. Часто у засобах масової інформації можна почути, що у світі велика кризова екологічна ситуація. І дійсно, кризова ситуація буде до тих пір, коли наше суспільство не поставить екологічне виховання на належний рівень на усіх рівнях, починаючи з початкової освіти, а вчителі почнуть працювати, наслідуючи В.О. Сухомлинського.

Основною з передових ідей творення системи особистісних цінностей В.О.Сухомлинський включає любов. Це – любов до природи, взаємоповага, моральне багатство, турбота і охорона у природі. І тому В.О.Сухомлинський підносить у своїх працях ідею виховання людини, як необхідність вирішення соціальних та особистісних проблем.

Великої ефективності у роботі з молодшими школярами по екологічному вихованню може добитися вчитель, коли буде використовувати у своїй роботі ідеї В.О.Сухомлинського. У дітей слід виховувати не споживацьке ставлення до природи, бо воно є дуже небезпечне. Якщо дитина, при допомозі вчителя, ще з

шкільної парти зрозуміє, що вона є розумним господарем Природи, то у дорослому віці вона не буде відноситися до природи недбало, а буде оберігати її як живу істоту. Дітей, сповідуючи ідеї великого педагога, вчителям слід вчити, прислухаючись, як дерева плачуть і ніколи не робити їм боляче.

Слід відзначити у роботі В.О.Сухомлинського і ідею практичного завдання-дослідження як засобу екологічного виховання молодших школярів. Тут можна навести таке завдання-дослідження як “Збережемо ялинки”. Тисячі ялинок вирубують під Новий рік, але свято закінчується і їх викинуть на смітник. Як же захистити ці ялинки? Можна зробити різні композиції до Нового року, використовуючи тільки гілочки. А ще можна дати дітям завдання виростити ялинку самому. Така ідея досить красива, бо коли кожен з дітей врятує маленьку ялинку, то через десятки років у нас буде великий ялинковий ліс.

Заслуговує на увагу ефективність ідей розвивального навчання молодших школярів у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського.

Розвиваючи і поглиблюючи ідеї гуманної педагогіки Ж.-Ж. Руссо, Й.Г.Песталоцці, К. Ушинського, Я. Корчана, він творчо синтезував і збагатив психологічні і педагогічні знання про сутність і рушійні сили розвитку дитини, розкрив шляхи і засоби взаємозв'язку навчання і спілкування з природою.

Особливе значення мають ідеї Сухомлинського для початкової школи, яка сьогодні розпочинає перехід до нового змісту і структури освіти. У процесі реформування школи маємо зберегти і розвинути ідеї екологічного виховання, які залишив наш видатний педагог.

Ефективність використання ідей Василя Олександровича Сухомлинського полягає у тому, що вони допомагають формувати естетичні, практичні, екологічні, пізнавальні і моральні цінності у дітей. А також допомагають розширити уявлення дітей про явища неживої і живої природи, їх взаємозв'язки і взаємозалежності; вести спостереження краси і різноманітності природи рідного краю та виховання у дітей емоційно-дбайливого ставлення до природи.

Дослідженням і використанням ідей В.О.Сухомлинського займається Всеукраїнська асамблея, яка працює вже 18 років. За цей період роботи асоціації видано багато книг і статей В. Сухомлинського українською, російською, грецькою, японською, китайською, німецькою, англійською мовами. Успішно працюють учителі наслідуючи ідеї великого гуманіста, створені у Павлівській школі. Щорічно в Україні проводяться педагогічні читання “Сухомлинський і сучасність”.

Еколог В.О.Сухомлинський дуже вміло у своїй роботі з дітьми вміло поєднував всі аспекти виховання.

У ідеях великого педагога знаходимо блискучі ідеї, багаті на конкретику характеристики кожного вікового періоду, починаючи від дошкільного віку і до юності. А це означає, що наслідуючи ідеї В.О.Сухомлинського, працюють за його методами не тільки у молодших класах, а і у старшій школі. Особливо це ми розуміємо, коли читаємо його книги “Духовний світ школяра”, “Серце віддаю дітям”.

Тонкий знавець дитячої психології, він вміло звертає увагу на те, що діти живуть своїм уявленням про добро і зло, про людську гідність, у них свої критерії краси і тому дуже вміло треба підходити до кожної дитини, щоб не образити її почуття, її уяву.

Дуже добре, що в Концепції 12-річної школи сказано: “Школа – це простір життя дитини”. І це дійсно так, бо який буде мікроклімат простору, така буде і вихована особистість.

Педагогічне кредо вчителя, його основна ідея – постійно вчити, допомагати і спостерігати за життям своїх вихованців, розвивати їхні найкращі якості, а не фіксувати помилки і слабкість дітей. Саме цю ідею знаходимо у праці “Сто порад вчителю”.

Гуманістичні ідеї В.О.Сухомлинського передбачають якнайповніше врахування природної основи дитини, а недооцінка цих основ зумовлює відчуження від органічного зв'язку з природним середовищем, послаблює зв'язок поколінь та вплив народної педагогіки. Тут основною є ідея відповідальності кожного за нормальне життя всіх.

Щоб ідеї В.О. Сухомлинського використовували педагоги у сучасній школі їм ці ідеї слід прищеплювати у вищих навчальних закладах. Власною педагогічною діяльністю, унікальним педагогічним експериментом у Павлиській школі Василь Олександрович переконливо довів, що дітей слід вчити не тільки читати, писати, рахувати, а й пізнавати цікавий загадковий світ природи, який оточує нас, співпрацювати з цим світом і допомагати йому жити, а не шкодити. І ключова роль у цьому належить вчителю, не просто людині, яка заробляє гроші, а митцеві, який лікує дитячі душі і дійсно віддає своє серце дітям. Щоб ідеї великого педагога втілювались у життя сьогодні, на нашу думку, вища педагогічна освіта повинна готувати професійно компетентних і конкурентноздатних, гуманістично зорієнтованих висококваліфікованих спеціалістів, які б зуміли творчо розв'язувати проблеми педагогічного процесу у спільній діяльності з своїми вихованцями. Використовуються ідеї екологічного виховання В.О.Сухомлинського у початкових класах середньої школи с. Сновичі в школі проводяться уроки у початкових класах на екологічну тематику.

Вчителі молодших класів даної школи с.Сновичі вчать працювати не тільки колективно, а й групами, та самостійно; виховують у дітей бережливе ставлення до навколишнього, особливо природи.

Вчителі даної школи зацікавлені у вихованні здорового покоління, є прихильниками освітньої програми “Довкілля”. Великий Г.Сковорода сказав такі слова: “Пізнай природу, пізнай свій народ, пізнай самого себе”. Ті ж самі думки ми зустрічаємо у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського.

Викладач-методист Запорізького педагогічного коледжу О.Сапронова вважає що: шкільні роки – найбільш активний період формування світогляду людини, характеру, звичок, ставлення до навколишнього світу. Вона пропонує практичні рекомендації-завдання щодо організації спостережень та практичної роботи з молодшими школярами під час ознайомлення з будовою та життям дерев у різні пори року. Особлива увага дітей спрямовується на те, що дерево –

це жива істота. Воно існує у зв'язку з ґрунтом, вологою, повітрям, а його життя залежить від багатьох інших організмів, таких як комахи, птахи, звірі і людина. Практичні завдання, завдання-дослідження: “Подружись з деревом”, “Посади дерево”, “Доглядай дерево”, “Збережемо ялинки”.

Вчителька початкових класів екологічного ліцею № 24 м. Житомира О. Плесовських, пропонує проводити уроки-змагання “Птахи та звірі”, “Квіти та дерева”. Поділивши клас на дві команди “Птахи” та “Звірі”. Діти отримують завчасно завдання, підготувати загадки, прислів'я, кросворди про тварин та намалювати емблеми.

Невпинно іде час. Змінюються парадигми, практичні підходи і методи, а ідеї великого педагога В.Сухомлинського, який продовжив найкращі традиції світової та вітчизняної педагогіки, залишаються актуальними і сьогодні.

5. Особливості використання ідей В.О. Сухомлинського в сучасному освітньому середовищі

Відомо, що людське мислення рухається від поверхневого знання до глибоких і всебічних знань, які формують певне світобачення і є необхідною умовою перспективної діяльності людини.

За В.О.Сухомлинським, концепція розвитку мислення генетично спрямована від дитини, її уявлень, переживань, поглядів, оцінок та орієнтована на дитину, розвиток її особистісних якостей. Мислення як особлива властивість і процес самореалізації особистості є основою педагогіки В.О.Сухомлинського, її фундаментальною категорією та об'єктом науково-педагогічних пошуків і зусиль упродовж усієї його освітньої діяльності.

В.О.Сухомлинський розглядав мислення не тільки як наукове поняття, а й як процес пізнавальної діяльності, природа й функції якого надзвичайно різноманітні, складні й неоднозначні. На перших етапах розвитку мислення однією з форм пізнання дійсності є слово. “Через слово педагог бачить, як підходить дитина до живого джерела мислення – природи”.

У природі В.О.Сухомлинський вбачав вічне джерело дитячого розуму, фантазії, словесної творчості. Він прагнув, щоб яскраві образи рідної землі живили свідомість дитини впродовж усіх років навчання, щоб закони мислення вперше розкрилися не перед класною дошкою, а серед поля, на лузі, біля річки, в гаю.

Щоб змусити дитину мислити, стверджував Василь Олександрович, “вмійте примусити її дивуватися”. Проводячи свої уроки мислення серед природи видатний педагог прагнув, щоб “слово народжувалося в спілкуванні дитини з природою”. Цим він допомагав учням пізнавати й пояснювати життя природи: дерев, листочків, квітів, пелюсток тощо. Діти милуються степом, вслухаються в спів жайворонка, але кожен з них бачить навколишній світ по-своєму, адже “краса природи – це могутнє джерело енергії думки”. Таким чином, у свідомості дітей фіксуються уявлення про конкретні предмети, явища, факти, події, почуття. В педагогіці В.О.Сухомлинського вони ніби одухотворяються та набувають певного міфологічного змісту. Міфологічне

мислення тісно пов'язане з наочно-дійовим, конкретно-образним, словесно-логічним, образно-художнім, творчим.

Швидкість мислення залежить від розумових здібностей дитини. Тому треба використовувати різноманітні способи та прийоми мислення:

- викладати і вивчати матеріал в активній взаємодії з природою;
- уводити дітей у світ праці серед природи;
- проводити систему подорожей до джерела думки і рідного слова;
- навчати дітей думати біля першоджерел мислення, зокрема серед природи і праці;
- при застосуванні унаочнення поступово переходити від конкретного до абстрактного; від натуральних до образних засобів унаочнення; від образного унаочнення до словесно образного.

Розроблена В.О.Сухомлинським система спостережень за природними явищами має назву – Книга природи. Триста сторінок цієї книги – це триста спостережень, це триста уроків мислення, триста яскравих картин рідної землі, які закарбовуються у свідомості молодшого школяра.

Читання книги природи – не просто цікаві, захоптиві прогулянки. Це уроки мислення під відкритим небом.

Експериментальна робота проводилась з учнями третіх класів Миколаївської ЗОШ №52 I-III ст. Для цього в рамки експерименту було залучено 43 учні третіх класів серед них визначено контрольний 3-А (22 учні), та експериментальний 3-Б (21 учень) класи.

Суть експериментальної роботи полягає у наступному: на початку експерименту проводилося анкетування учнів 3-х класів з метою виявлення рівня їх екологічного мислення, в контрольному класі проводилися “уроки мислення” у класній кімнаті: читали книгу природи; розглядали плакати і малюнки; діти висловлювали свої враження: в малюнках, в казках, віршах, загадках; в експериментальному 3-Б класі проводилися “уроки мислення” серед природи, використовуючи принципи екологічного виховання запропоновані за В.О. Сухомлинським. Методично найефективнішими, як вважав В.О. Сухомлинський, в контрольному класі стали уроки-екскурсії. Учні ходили на екскурсії, читали Книгу природи; вслухувались у звуки природи; спостерігали за дивом перетворення природи; спостерігали за різновидами пір року, за пробудженням землі від зимового сну. Діти з інтересом розглядали тварин яких бачили, любувались першими квітами весни, першими злотисто – жовтими бруньками верби, першими листочками дерев. Свої емоції від побаченого викладали у своїх малюнках, розповідях, казках, віршах.

Кожне заняття передбачало певне коло речей і явищ для спостережень, а метою цих уроків була установка: дивувати і думати, думати і творити. Теми занять серед природи: “Перші сніжинки” (додаток В), “Зимовий ранок”, “Чи готується річка до зими?”, “Пташки взимку”, “Як дерево живе взимку”, “Пробудження природи від зимового сну”, “Перші кроки весни”, “Пролісок”(додаток Г), “Калина прокинулася!”, “Подорож краплинки роси”, “Верба над річкою”, “Весняна пісня поля”, “Живе й неживе у природі”, “Сонце

– джерело життя на Землі”, “Зелений листочок – сонячна комора”, “Як квіточку доглядає бджілка”, “Кожне явище має свої причини”.

Проводячи уроки мислення серед природи, можна ствердити, що кожна тема уроку несла дитині безліч відкриттів зроблених нею самостійно, несла до дитини любов до природи, вчила берегти екологію навколишнього світу. Ми старались так подати урок, як писав В.О.Сухомлинський “щоб дитина заглиблювалася подумки в якусь, здалося б, незначну деталь, зосередила на ній всю свою увагу, забула про все інше”.

Пізнавальна частина “уроків мислення” серед природи обов’язково чергувалася із грою. Їх метою було ознайомити дітей з навколишнім світом, з різними явищами природи і більшу частину приділити екологічному вихованню. Як відомо, в молодшому шкільному віці переважає образне мислення. Ще раз переконаємося читаючи В.О.Сухомлинського, “дітей в обстановку, де є яскраві образи і причинно-наслідкові зв’язки між явищами, де діти захоплюються, переживають почуття подиву перед красою і водночас мислять, аналізують”.

Читання “Книги природи” становило великий інтерес для дітей і було одним із засобів екологічного виховання в них розумової активності, “початком активного мислення”, “теоретичного пізнання світу”, “початком системи наукових та екологічних знань”.

Тексти сторінок “Книги природи”: “Живе і неживе”, “Усе вприроді змінюється”. Читання “Книги природи” – не просто цікаві, захопливі прогулянки. Це уроки мислення під блакитним небом. Аналізуючи уроки мислення, ми здебільшого переконуємося в тому, що чим більше дитина пізнає, чим більше відкриває непомічених у повсякденному житті закономірностей, тим глибше в неї бажання знати, тим помітніша чутливість органів сприймання навколишнього світу, тим тонші зв’язки органів сприймання з мисленням.

Екологічна екскурсія має на меті залучати дітей до спостережень за природними об’єктами і розширити й збагатити їх знання, показати зв’язок живих організмів з неживою природою, взаємозв’язок, взаємовплив рослин і тварин, значення людської діяльності для збагачення навколишнього світу; навчити школярів правил поведінки в природі.

Екологічна екскурсія на основі спостережень за природою активно сприяє збагаченню їхнього життєвого і чуттєвого досвіду, нагромадженню конкретного природничого матеріалу, який стає основою для розвитку абстрактного мислення, усвідомлення окремих фактів, активізації розумової діяльності, розширення пізнавальних інтересів, навчання молодших школярів принципами екологічного виховання.

Як відомо уроки мислення невід’ємні із спостереженням, спостереження це безпосереднє цілеспрямоване сприймання предметів і явищ природи різними органами чуття: зором, дотиком і нюхом. Спостерігати предмети і явища можна як у самій природі, так і в класі самостійно і під керівництвом учителя. У першому випадку учні самотужки опановують явища і закономірності навколишнього світу. У ході колективних спостережень діти вчаться правильно

сприймати природу. Завдяки активній словесній роботі (бесіди, розповіді) вони збагачують словник, розвивають власну уяву, спонукають учнів до творчості.

У цьому аспекті найефективнішими є сезонні екскурсії (прогулянки, подорожі). У початкових класах вони передбачені інтегрованими курсами ознайомлення з навколишнім світом та природознавства. Завданням було добитися, щоб кожна така екскурсія була вікном не лише у природу, але й у світ гуманності екологічного виховання.

У ході екскурсії наочно-чуттєва база знань стає головним джерелом, що відкриває перед дітьми лабораторію творчих пошуків, де засвоєння знань і розвиток екологічних знань відбувається майже одночасно.

Проводячи екскурсії, актуалізуємо знання учнів про зміни в природі, з'ясовуємо причини цих змін. Звертаємо увагу на стан різних рослин – дерев, кущів, трав, квіток. Важливо правильно обрати час для походу чи прогулянки у природу – пору сезону, щоб забезпечити максимальне спостереження явищ та ознак певної пори року.

Осінь екскурсія, восени екскурсію найкраще проводити на початку жовтня, тобто в час золотої осені, де можна побачити осінь в неймовірно різних барвах; а от у період ранньої або глибокої осені влаштовувати цільові прогулянки.

Зимова екскурсія проводилась під час педагогічної практики у місяці січні. У січні є змога спостерігати характерні ознаки цієї пори року: сніг, мороз, хуртовину. Екскурсія зимового дня коли кружляли мов утанку сніжинки. Діти спостерігали як великі, легенькі, веслі сніжинки літали в повітрі з-за допомогою легенького вітру ніби танцювали. Школярі дізналися які опади бувають взимку, розпізнавати істотні ознаки цих опадів; розглядали будову сніжинок; чому сніжинка має таку будову, хто їй допомагає? Щоб діти краще запам'ятали це явище, відгадували загадки, пригадували вірші які вже вчили про сніжинки, про сніг, про зиму. Свої враження виклали у складеній власній казці про сніжинку.

Весняну екскурсію проводили у час, коли на деревах з'явилися бруньки, сніг розтанув, з'явилися перші листочки, перші квіточки проліски, а травичка повипускала свої пагінці.

В результаті спостережень за природою на прогулянках у березні, напочатку квітня діти дізнаються, що за один сезон ми зустрічаємо чотири весни. Кожна з них має свій характер та особливості, назви: весна світла, весна води, весна зелені і передліття. Початок усієї весни – весна світла. На початку березня сонце особливо яскраве, небо сонячного дня яскраво-голубе, майже синє. По ньому пливуть густі білі хмари. Похмурих днів у цій порі мало. Повітря ранньої весни прозоре, чисте, аж дзвенить. А 21 березня – весняне рівнодення. На всій землі день за часом рівний ночі. Звідтоді світлого часу стає дедалі більше. Справжнє свято світла! Закінчується весна світла з метушнею розбуджених теплом і світлом перших комах, із поверненням перших перелітних птахів, цвітінням яблуні і вільхи, ліщині та верби.

Весна води настає з льодоходом на річках, дзвінким струмками, першими грозами і цвітом сонячно-жовтої квітки мати-й-мачухи. Від тепла і надмірної

вологи у повітрі ранками часто з'являється туман. Чим більше води вип'є земля, тим багатшою буде весна зелені. Недаремно ставала все яскравішою, багатшою, виразнішою слово набувало емоційного забарвлення, починало грати, переливатися. Переді мною відкрилася напрочуд багата, невичерпна за красою грань педагогічної майстерності – вміння вчити дітей думати, мислити .

На яскравих, цікавих екскурсіях починається евристична бесіда з виявлення змін у неживій природі.

Яким стало сонце порівняно з квітневими днями? (Піднімається вище, припікає). А дні? Ночі? (Вдень часто гаряче, ночі стали теплішими). Чому перші ознаки весни ми спостерігали ще в березні, а природа ожила посправжньому аж тепер у кінці квітня? (Видно, березневого тепла для рослин ще мало. А піднялося вище сонце, прогріло повітря, землю – і все навкруги зазеленіло і зацвіло). Як же сонце впливало на ґрунт? Давайте поміркуємо! (Спочатку у ґрунті було багато вологи від талого снігу, від весняних дощів. Потім теплими сонячними днями вода випаровувалася, земля дихала, підсихала). Які кольори у природі переважають? (Зелені, жовті). Вбрання дерев, свіжий килим дерев... Яка ця зелень? Чи бачимо відтінки її? (Зелень яскрава, соковита; листя на деревах, що розпустилося раніше, - тепліше, а молоденькі клейкі листочки – світліші). Звідки взявся жовтоцвіт на зеленому тлі? (То кульбабки дружно зацвіли, сонечка-голівки свої до сонця вистромили).

Короткі колективні спостереження і бесіда перериваються. Даємо можливість учням побути з природою наодинці, послухати, роздивитися, помовчати. Клас ділиться на кілька груп, кожна з яких одержує конкретне завдання. Одна спостерігає за птахами, інша - за деревами, кущами, комахами, третя – за першими весняними квітами, травою. Після з'ясування, як треба поводитися у весняному лісі, школярі тихо розходяться. А через деякий час збираються всі разом. Діти з захопленням розповідають про те, що помітили, відчули.

Таке конкретне визначення об'єктів для спостереження допомагає зосередити, загострити їхню увагу. Розповіді кожної групи учнів (залежно від поставлених завдань) доповнюються вчителем. Відомо, що інформація про навколишні предмети, сприйнята з вуст вчителя безпосередньо у природі, запам'ятовується дітьми повніше і надійніше, ніж почута в класі. Тут же, на екскурсії, звучать завчені раніше загадки, вірші про об'єкти спостереження, проводяться дидактичні ігри “Хто де живе”, “Хто що робить”.

Запитаннями, доповненнями супровідними розповідями можна не просто констатувати факти дійсності, а й надати поживу для усвідомлення нової лексики, наводимо зразки конструювання нових висловлювань, образності. Для цього вживаємо найточніші слова. (Чим же займаються мешканці лісу?. Що за голос стоїть у верхів'яттях дерев?. Що за строкатий декламатор пореється на стовбурі ще голого дуба?. Що то пухкає у повітрі, припадаючи раз у раз до квіточок?. Які це квіти вітають весну зелені?. Які з них найкращі?. Чому?. Які можна назвати скромними?. Чому так думаєте?. Які слова-ознаки будуть спільними для всіх квітів цієї пори (весняні, барвисті, ніжні...)? і так далі.

Таким чином, спільними зусиллями заповнюється сторінка книги весняної природи.

Духмяними пахощами сосен, свіжої землі, пахощі листочків вільхи, тендітних квітів напоєне повітря. Безупинно ллється пташиний спів кожен мешканець лісу (гаю) заклопотаний своїми справами. У верховіттях дерев здійснюють неймовірний галас граки. Онде, з берізки злетіла сорока. А он, прудка білочка сполохано видряпується на дерево, вмощується на гіллі із цікавістю розглядає гостей.

Діти з інтересом дізнаються, як реагує білочка на кольори. Особливо вражає її строкате вбрання. Червоного кольору вона взагалі не зносить. Ураз заметушиться, за цокає і гайне кудись верховіттями. Якщо ж одяг гостей пасує до навколишньої барви, можна сподіватися на ближче знайомство. Завершується екскурсія у природу висновком: весна зелені підхопила у весни води естафету тепла і сонця і старанно несе у передліття. Спостереження на передліття і на літо дітям дається індивідуально, вести спостереження за природою, занотувати усі явища природи, що в ту пору відбуваються.

Для індивідуальних спостережень за природою учням 3-Б класу дається завдання виготовити саморобні книжечки - альбоми "Пори року", це завдання стосується передліття і літа. В цих книжечках – альбомах діти повинні записати, замалювати свої враження від побаченого в цю пору року. Індивідуальні спостереження дітям даються, для того, щоб виявити їхню здатність самостійно спостерігати за природою, щоб дати можливість дітям для самовиховання природою.

Діти навчилися помічати навколо себе нескінчену кількість дивних речей, що їх оточують, помічають взаємну спорідненість між усіма живими істотами та неживою природою.

Дітям пропонують нескладні практичні завдання – посадити дерево, доглянути за ним (полити, розпушити ґрунт, замазати ранки); доглядати за кімнатними рослинами, також поливати, пересаджувати. Цікаво проходили виставки "Умілі руки, природа і фантазія" - з природного матеріалу діти фантазують і створюють чудові композиції, а також Свято квітів та Свято врожаю, на яких кожен клас не тільки представляє свою композицію, а й захищає її.

Свою практичну роботу школярі аналізують і записують у спеціально відведених зошитах "Я і моя Природа", записують дані своїх досліджень і спостережень: за деревцем, за кущиком агрусу чи смородини, за квіточкою в городі чи в горщечку, як росте ця рослина, коли випускає бруньки, перші листочки, квіточки, які вони? Які плоди, яке насіння? Як зимує ця рослина?

Читаючи книгу природи, молодші школярі вчилися порівнювати травичку з піском, камінь з зеленими листочками, відрізняли живу і неживу природу; з'ясовували, чи може живе існувати без неживого; виявляли зміни, що сталися в природі. Вони намагались з'ясувати, чи боляче дереву, коли зрізають гілку, чи боляче квіточці, коли обпадають з неї пелюстки. В процесі пошуку відповідей на ці запитання у них формувались знання про взаємозв'язки в

природі, які важливі для правильного світорозуміння, так і для виховання відповідального ставлення до збереження нашої природи.

Діти від своєї природи допитливі дослідники, відкривачі свого нового світу. На уроках мислення серед природи перед нею відкривається чудовий світ у живих різнокольорових барвах, яскравих дзвінких звуках, у казці і грі, у власних емоціях, що надихає їхнє серце в прагненні до добрих вчинків ефективні результати та є доцільною у навчальній і виховній роботі в сучасній школі.

Як світилися дитячі оченята, коли вони бачили пташку чи в рясному інеї берізки біля школи. І якими стривоженими були їхні погляди, коли бачили сміття на березі річки. Вони тут же взялися його прибирати.

І хоч діти ще не вміють робити, але вони дали клятву весною садити дерева, квіти, чистити річки, не смітити, оберігати пташок, їх гнізда, допомагати матінці-природі.

Дуже доречними є такі слова:

Як розоримо світ оцей вщертъ,
Вирок наш – без війни буде смерть,
Зупинимось – останній є шанс
Ця планета не тільки для нас.
Хай зеленою буде вона повсякчас!

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА №1 ДЛЯ УЧНІВ 3 КЛАСУ

1. Чи є людина царем природи ?
2. Чи буде жити людина без природи?
3. Для чого потрібні дерева ?
4. Опиши сніжинки, що летять на землю.
5. Чи потрібні перші квіти весни ?
6. Якого кольору перші квіти, скільки мають пелюсток?
7. Чи потрібні людині квіти ?
8. Чи є дерева частиною природи ?
9. Якого кольору цвіт верби, як його називають?
10. Які перші листочки вишні ?
11. Якого кольору квіти трави мати-й-мачухи ?
12. Чи можна палити багаття під стовбуром дерева ?
13. Чому потрібно садити дерева ?
14. Куди можна кидати сміття ?
15. Чи подобається тобі пора року як весна ?

Додаток Б

АНКЕТА №2 ДЛЯ УЧНІВ 3 КЛАСУ

1. Чи подобається вам навчатися на природі?
2. На вашу думку, що означає природа?
3. Чим подобаються уроки на природі?
4. Що цікавого ви побачили на цих уроках?
5. Що не подобається вам в цих уроках?
6. На „уроці мислення” я:
 - а) активний
 - б) деколи відповідаю
 - в) мені не потрібно таких уроків
7. Щоб ви хотіли робити на „уроках мислення”?
 - а) гратися
 - б) відпочивати
 - в) вчитися
8. Урок на природі, який він є:
 - а) цікавий
 - б) нудний
 - в) багато дізнаємося цікавого
9. Кого б ви хотіли побачити на уроках мислення?
10. З ким би ви хотіли поговорити на цих уроках?

Додаток В

Урок під небом

Тема. Перші сніжинки.

Мета. Дати дітям перші уявлення про зимові опади. Вчити спостерігати за явищами природи; фантазувати, збагачувати свою мову новими словами, писати казки. Виховувати любов до природи.

Місце проведення. Шкільне подвір'я.

Одного зимового дня на подвір'ї несподівано почали кружляти сніжинки. Великі, легенькі. Весело літали вони в повітрі, ніби танцювали. Так народилася наступна сторінка «Книги рідної природи».

— Діти, відгадайте загадку.

Біле, як сорочка.

Пухнасте, як квочка.

Крил не має,

А гарно літає.

Що це за птиця, що сонця боїться? (Сніг).

- Чому ви думаєте, що це сніг? (Бо біле, як сорочка, пухнасте; крил не має, але гарно літає; сонця боїться...).

Правильно. Ви мене переконали. А яка ж зараз пора року? (Початок зими).

- Чи не здається вам, що цей день прибував до нас із якоїсь іншої пори? А з якої? (Із зими. Бо сніг йде тільки взимку). Давайте подивимось, які ж ці перші вісники зими — сніжинки. (Пухнасті; великі; білі-білі; легенькі, як пушинки; летять групами, бо ще бояться всього). На кого вони схожі? (На білі мухи, білі пташенята, метелики, пух...).

Звідки ж вони прилетіли? (З неба). Подивіться, яке небо? (Похмуре, сердите, непривітне. По ньому пливуть темно-сірі хмарки і сиплять снігом).

- А зараз дітки послухайте ці рядки з вірша М. Т. Рильського.

Білі мухи налетіли,

Все подвір'я стало біле.

Не злічити білих мух,

Що летять, неначе пух.

—Що нагадують сніжинки? Яку картину уявляєш, слухаючи поезію? Діти, підставте рукавичку і спіймайте сніжинку, подивіться на неї. Скажіть, яка вона. (Всі вони візерунчасті, різної форми, схожі на срібні зірочки). А тепер зробіть так, щоб сніжинка сіла вам на руку. Що замість неї лишилося? (Крапелька водички). Тож із чого зроблена сніжинка? (З води). Хто ж її викував? (Мороз). Як же це відбувається? (Хмаринка пустить крапельку на землю погуляти або землю напоїти, а мороз тут як тут. Відразу, ще в повітрі, заморозить і викує з неї чарівну зірку). Подивіться: сідають сніжинки. Де ж вони діваються на землі? (Вони тануть і входять у землю, напувають її). - А як ви думаєте, добре це чи погано? (Добре. Землі потрібна вода для майбутнього врожаю). (Напоять сніжинки землю вдосталь, прикриють теплою пуховою ковдрою, і хай вона собі спочиває у сні). - А чому сніжинки тануть на землі? (Бо

земля ще тепла. Мороз до неї ще не дійшов). Де швидше тане сніг, на землі чи на ялинці? (На землі).

Підготовка дітей до написання казки.

—Діти, подивіться навколо. Чи не здається вам, що ми потрапили у казку? Що роблять сніжинки? (Танцюють. Кружляють у танці. Літають своїми маленькими крильцями). Давайте уявимо, що ми сніжинки, і політаємо, покружляємо. Діти ведуть хоровод, співають пісню на слова М. Вороного «Білесенькі сніжиночки».

Наступний урок — «Складання казки»

Оформлення дошки: паперові сніжинки, малюнок зими, художні книги про зиму з розгорнутими ілюстраціями.

І варіант: «Що мені розповіла сніжинка?»

Початок казки записано на дошці, але не встановлено межі речень: Потрібно поділити записаний текст речення й позначити початок та кінець кожного з них.

Прийшла зима-білосніжка, у своїй чарівній корзинці принесла сніжинки кинула їх людям кружляли сніжинки на вітрі і тихо спускалися на землю спіймала сніжинку і я.

Діти виразно читають відновлене оповідання і записують у зошит. Самостійно продовжують твір, придумують, що розповіла сніжинка. Ось зразки дитячих висловлювань:

Вона розповіла мені про чудовий край сніжинок.

Вона розповіла мені казку про Снігурочку.

Вона розповіла, що наша земля найкраща, що вона бачила красивих птахів в інших країнах, які зимували з нею, про своїх сестриць-сніжинок, про своїх біленьких подруг; казку про зиму; які бачила міста і села. Що незабаром прийде до нас Дід Мороз із Снігуронькою і привезе нам Новий рік.

Вона розповіла мені, як літала далеко-далеко, як зі своїми сестрицями спішила накрити землю від тріскучого морозу.

Вона розповіла про чудову країну сніжинок, про сніжне царство, про снігову королеву, що вона літала в далеких краях, що вона бачила міста і села, вкриті вічним снігом, як вона мандрувала по містах і селах і бачила багато, багато цікавого.

Кращі казки учнів.

Жила-була собі весела Сніжинка. У неї було багато подруг.

Одного разу зустріли вони Мороза, попросилися на землю погуляти. А Мороз не пустив, Зима ще спить і не можна її будити.

Не послухалися сніжинки-вертинки, втекли від сердитого Мороза. Та не встигли і до землі долетіти, як розтанули.

Осінь покарала пустотливих Сніжинок.

(Христина Т.)

Жила-була собі Сніжинка. Одного разу зустріла вона Мороза і каже:

—Допоможи мені, будь-ласка, спуститися на землю.

—Ще рано,— відповів Мороз.

Та сніжинка дуже просила. Мороз допоміг: скував він їй срібні крильця, біленький віночок. Полетіла собі красуня на землю. Сіла на зелененький листочок. Той не чекав її і не хотів, щоб уже приходила Зима. Дихнув на сніжинку жаром і спалив її.

(Тарас Д.)

Жили-були високо в небі незвичайні ковалі Цілий рік вони кували срібні прикраси цариці Зимі. Сніжинкам готували срібно-білі крильця. Кували і в скриньку кришталеву складали. А коли наповняють її доверху, то Зима починає потроху випускати сніжинок. Випробовує їхні крильця. Так і з'являється перший сніг.

(Іванна Д.)

Додаток Г

Коллективна побудова казки за враженнями від уроку мислення в природі „Пролісок”

Тема. Пролісок.

М е т а . Вчити спостерігати весняну природу: розглядати і описувати пролісок безпосередньо в умовах природи; визначити у спостережуваному істотне, істотне, а також причини, які впливають на розвиток проліска; збагатити мовлення учнів образними висловами і підготувати їх до складання казки.

М і с ц е п р о в е д е н н я. Гай.

Приходимо до гаю і зупиняємося на галявині, вкритій пролісками. Даю дітям змогу помилуватися квітами Рвати квіти не дозволяю. Треба берегти красу природи. Пропоную дітям присісти й уважно розглянути рослину. Після цього ставлю ряд запитань, які допомагають учням ознайомитися з зовнішньою будовою квітки і з'ясувати, як вона ожила й розквітла.

— Які у проліска листочки? (Листочки у нього довгі. Вони тягнуться до сонечка).

— Якого кольору квіточки? (Блакитні, як небо).

— Чи мають квіточки запах? (Запаху вони не мають).

— Скільки у квіточок пелюсток?

— На що схожий корінчик проліска? (На цибулинку).

— Чому пролісків не було взимку? (Взимку було холодно, земля замерзла і проліски не могли рости).

— Де ж знаходяться їхні корінчики? (У землі, під снігом).

— Чому проліски почали розвиватися весною? (Навесні пригріло сонце, земля відтала, і проліски почали проростати. Взимку природа спить, а навесні пробуджується).

Читаємо вірш М. Познанської «Пролісок».

Я перша квіточка весни,

Я пролісковий цвіт.

Я пережив зимові сни

І знов родивсь на світ.

У мене очі голубі,

Такі, як неба синь,

Росту між кленів і дубів.

Люблю і сонце й тінь.

Зелені рученьки мої

Листочками зовуть.

Я полюбив ліси, гаї,

Живу іздавна тут.

— Що робив пролісок узимку? (Взимку пролісок спав).

— Що снилося проліскові? (Весна, тепло).

— З чим порівнюються листочки проліска? (З довгими рученьками).

— Діти, уявимо, що пролісок малесенький хлопчик. У нього є очі, руки, він відчуває тепло і холод, уміє говорити.

Складаємо про нього казочку.

Учні придумують окремі речення (початок казки).

Був собі малесенький пролісок. Узимку він спав у мерзлій землі. Йому було холодно. Снилася проліскові весна...

— Що ж сталося одного разу? (Одного разу пригріло сонечко. Земля відтала. Проліскові стало тепло).

— Що тоді він зробив? (Діти дають просту відповідь: він виліз з-під землі).

Щоб допомогти учням образніше описати появу проліска на світ, учитель ставить їм допоміжне запитання:

— А що ви робите, коли тільки-но прокинетесь? Коли ще й очей не відкри- ваєте? (Потягуємося). То, очевидно, й пролісок потягнувся? І казка продов- жується: «Прокинувся пролісок, потягнувся, вистромив із землі зелені ручки і подумав: «Це вже, мабуть, весна прийшла!» Він зовсім виліз на поверхню розкрив свої блакитні очі. Усміхнувся і сказав: «Здрастуй, веснонько!».

У класі кожен учень записав нову казочку в зошит для творчих робіт і намалював до неї малюнок.

Виразне читання вірша «Пролісок» Д. Павличка. Створення словесних малюнків. Вірш читається у музичному супроводі.

Я бачив, як зірниця впала, Як на снігу вона палала, Як сніг, біліший від лілеї, Вночі іскрився біля неї. Де в темноті зоря згоріла, З'явилась вранці квітка біла, І сонце стало ніби вище, І сніг лежав, як попелище.

— Якою уявляється поетові ніжна біла квіточка? Як вона з'явилася вранці?

Складіть словесні малюнки за уявою.

2.2. Інструктивно-методичні матеріали до практичних занять

Тема 1. Проблема технологій у сучасному освітньому середовищі початкової школи.

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити з сутністю педагогічних технологій на основі ефективності управління і організації навчального процесу. Сформувати професійні компетенції. Навчити аналізувати перспективне використання даних технологій в освітньому середовищі.

- **Розвивальна:** оволодіти педагогічною термінологією сучасного вчителя, культурою усного та писемного мовлення, розвивати мислення, увагу, уяву, творчий підхід до конструювання уроків.

- **Виховна:** виховувати компетентного, ініціативного та творчого фахівця початкової освіти.

План

1. Характеристика поняття „технологія навчання”.
2. Становлення та розвиток технологій навчання у вітчизняній і зарубіжній практиці.
3. Структурні компоненти, які складають основу педагогічної технології при ознайомленні учнів з об’єктами природи.
4. Підходи до класифікації педагогічних технологій різних авторів.
5. Технологія встановлення взаємозв’язків між об’єктами живої та неживої природи.
6. Поняття „інновація” у педагогіці та методиці навчання в природничій освітній галузі.

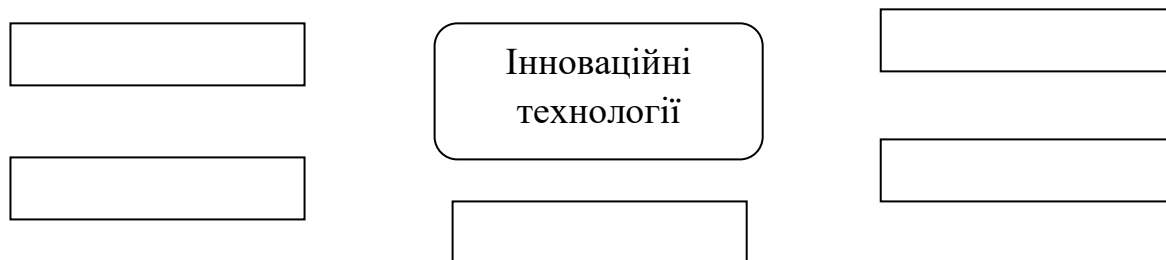
Література

1. Гаврилук О. Нові технології навчання: ефективний шлях забезпечення високої кваліфікації спеціалістів / О. Гаврилук // Рідна школа. – 1998. – С. 68-76.
2. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. / І.М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – С. 56-72.
3. Овчарук О. Основні напрями інноваційних процесів у початковій освіті європейських країн / О. Овчарук // Шлях освіти. – 1999. – № 2. – С.19–20.
4. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. посіб. / О.М. Пехота та ін. [за ред. І.А. Зязюна, О.М. Пехоти]. – К. : Вид-во А. С. К., 2003. – 240 с.
5. Селевко Г.К. Образовательные технологии: учеб. пособ. / Г.К. Селевко. – М: Народное образование, 1998. – 256 с.

Завдання для самостійної роботи

1. Визначте, які технології належать до інноваційних, результати

узагальніть у схемі поданій нижче.



2. Укладіть термінологічний словничок „Інноваційні технології в початковій школі” (10-12 позицій).

3. Виберіть правильний варіант взаємозв'язку понять: „освітні технології”, „педагогічні технології”, „технології навчання”, „педагогічна техніка” від загального до конкретного:

- педагогічні технології (ПТ) → освітні технології (ОТ) педагогічна техніка (ПТ-ка) → технології навчання (ТН);
- технології навчання (ТН) → педагогічна техніка (ПТ-ка) → освітні технології (ОТ) → педагогічні технології (ПТ);
- освітні технології (ОТ) педагогічні технології (ПТ) → технології навчання (ТН) → педагогічна техніка (ПТ-ка);
- педагогічна техніка (ПТ-ка) → технології навчання (ТН) → педагогічні технології (ПТ) → освітні технології (ОТ).

4. Виберіть варіант найбільш повного визначення поняття „педагогічна технологія”:

- цільова, відносно завершена сукупність взаємозалежних циклів навчальної, виховної та розвивальної взаємодії викладача (вчителя) і студентів (учнів);
- продумана у всіх деталях модель педагогічної діяльності з проектування, організації та проведення навчального процесу з безумовним забезпеченням комфортних умов для учнів та вчителя;
- процес підготовки і передачі інформації, який відкриває нові варіанти навчання, пов'язані з унікальними можливостями сучасних засобів навчання.

5. Розгляньте ознаки педагогічних технологій у різних авторів.

Таблиця

<i>Автори</i>	<i>Ознаки педагогічних технологій</i>
Л. Коваль	
О. Комар	
О. Пехота	
Г. Селевко	

Результати узагальніть у таблиці

6. Складіть природничий диктант для учнів 3, 4 класу (тему визначте самостійно).

Індивідуальне завдання

Підготуйте наукове повідомлення на одну з тем:

1. Удосконалення технологій ознайомлення молодших школярів з

об'єктами природи.

2. Робота над формуванням поняття „природа" у молодших школярів.
3. Формування у молодших школярів природознавчої компетентності.
4. Розвиток в учнів початкової школи умінь самостійно приймати рішення щодо власної поведінки у різних життєвих ситуаціях.

Контрольні питання

1. Дайте характеристику поняття „технологія навчання".
 2. Визначте, як відбувалося становлення та розвиток технологій навчання у вітчизняній практиці.
 3. Назвіть структурні компоненти, які складають основу педагогічної технології при ознайомленні молодших школярів з об'єктами природи.
 4. Охарактеризуйте підходи до класифікації педагогічних технологій різних авторів.
 5. Розкрийте технологію встановлення молодшими школярами взаємозв'язків між об'єктами живої та неживої природи.
1. Визначення поняття „інновація" в науковій педагогічній літературі.
 2. Використання інноваційних технологій у процесі навчання природознавства у початковій школі.
 3. Сучасні технології у процесі навчання природознавства: практичний аспект.

Тема 2. Сучасний урок природознавства в початковій школі та вимоги до його проведення.

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити з організацією сучасного уроку природознавства та технологією його проведення.
- **Розвивальна:** оволодіти педагогічною термінологією сучасного вчителя, культурою усного та писемного мовлення, розвивати мислення, увагу, уяву, творчий підхід до конструювання уроків.
- **Виховна:** виховувати компетентного, ініціативного та творчого вчителя.

План

1. Організація предметноцентричного освітнього середовища класу: осередок природознавства, навчальні матеріали.
2. Сучасний урок природознавства у початковій школі в контексті компетентнісного підходу.
3. Вимоги до структури уроку.
4. Вимоги до підготовки та організації уроку.
5. Вимоги до змісту уроку і процесу навчання .
6. Вимоги до техніки проведення уроку .

Література

1. Андрусенко І. Особливості навчання природознавства у 1 класі / Ірина Андрусенко// Початкова школа. – 2012. – №9. – С. 6-9.

2. Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах: навч. посіб. [для вчит. почат. класів і студ. пед. ф-тів] / Тетяна Миколаївна Байбара. – К.: Веселка, 1998. – 246 с.
3. Крамаренко А. Методика викладання освітньої галузі „Людина і світ”: навч. посіб. [для студ. вищ. пед. навч. закл. напряму підготовки 6.010102 „Початкова освіта”] / Алла Крамаренко. – [2-е вид., перероб. і допов.]. – Донецьк: вид-во „Ноулідж” (донецьке відділення), 2010. – С. 143-162.
4. Митник О. Технологія побудови уроку як цілісного творчого процесу / Олександр Митник // Початкова школа. – 2009. – №10. – С. 53-57.
5. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти: підруч. / О. Я. Савченко. – К.: Грамота, 2012. – 504 с.
6. Савченко О. Компетентнісна спрямованість нових навчальних програм для початкової школи / Олександра Савченко// Початкова школа. – 2012. – №8. – С. 1-6.
7. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах / О. Я. Савченко. – К., 1997. – 256 с.
8. Щербакова Л. Особливості організації навчально-виховного процесу в початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2012/13 навчальному році / Лідія Щербакова // Початкова школа. – 2012. – №7. – С. 1-22.

Завдання для самостійної роботи

1. Складіть порівняльну таблицю Державних стандартів початкової загальної освіти 2012 р., 2018 р. (освітня галузь „Природознавство” і «Природнича освітня галузь»).

Державні стандарти	2012 р.	2018 р.
Назва освітньої галузі		
Назви та кількість змістових ліній		
Кількість годин на тиждень		
Предмети, якими реалізується освітня галузь		

2. Складіть вибіркву таблицю з базового навчального плану щодо повної або часткової інтеграції різних освітніх галузей, зокрема природничої, що відображається в типових освітніх програмах.
3. Розробіть календарне планування на підставі навчальних програм з природничої освітньої галузі для 1-2 кл.
4. Визначте компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій; екологічної компетентності.
5. Проаналізуйте програму з природознавства за вимогами НУШ.
6. Проаналізуйте підручники «Я досліджую світ», «Природознавство».

Контрольні питання

1. Дайте стислу характеристику освітній галузі «Природознавство» Державного стандарту початкової освіти (2012).
2. Визначте мету й завдання природничої освітньої галузі за Концепцією НУШ (2018).
3. Сформулюйте компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій; екологічної компетентності згідно з вимогами НУШ.
4. Визначте етапи сучасного уроку природознавства.
5. Охарактеризуйте значення мотивації під час вивчення молодшими школярами об'єктів природи.
6. Обґрунтуйте доцільність домашніх завдань для молодших школярів з природознавства на підсумковому етапі.

Тема 3. Використання технології критичного мислення у процесі навчання природознавству молодших школярів

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити з організацією та методикою проведення сучасного уроку природознавства з використанням технології критичного мислення.
- **Розвивальна:** оволодіти педагогічною термінологією сучасного вчителя, культурою усного та писемного мовлення, розвивати мислення, увагу, уяву, творчий підхід до конструювання уроків.
- **Виховна:** виховувати компетентного, ініціативного та творчого вчителя.

План

1. Діяльнісний підхід до опанування технологій критичного мислення.
2. Технологія «Читання і письмо для розвитку критичного мислення». Таксономія Б.Блума.
3. Стратегії розвитку критичного мислення.
4. Створення інтелект-карт.
5. Основні аспекти процесу оцінювання у сучасній школі.

Література

1. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор-укладач Н.П. Наволокова. – Х.: Вид. група „Основа”, 2010. – С. 57-64.
2. Технології розвитку критичного мислення учнів / Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д.; наук. ред. передм. О.І. Пометун. – К.: Плеяди, 2008. – 220 с.

Завдання для самостійної роботи

Завдання 1

Розробіть три вправи із застосуванням технологій критичного мислення молодших школярів на різних етапах уроку природознавства.

Завдання 2

Розробіть фрагменти уроку (3 кл.) з елементами технологій критичного мислення.

Завдання 3

Розробіть інтелект-карту з елементами технологій критичного мислення.

Питання для самоконтролю

1. Історичний аспект розвитку технології критичного мислення.
2. Структура уроку природознавства за технологією розвитку критичного мислення.
3. Можливості використання технології критичного мислення у процесі навчання молодших школярів природознавству.

Тема 4. Проблемне навчання як сучасна технологія ознайомлення з об'єктами природи в початковій школі

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити з організацією та методикою проведення сучасного уроку природознавства за технологією проблемного навчання.
- **Розвивальна:** оволодіти педагогічною термінологією сучасного вчителя, культурою усного та писемного мовлення, розвивати мислення, увагу, уяву, творчий підхід до конструювання уроків.
- **Виховна:** виховувати компетентного, ініціативного та творчого вчителя.

План

1. Проблемне навчання як засіб формування активної і творчої особистості здобувача початкової освіти.
2. Особливості організації проблемного навчання на предметних уроках природознавства.
3. Пошукові завдання як невід'ємна складова технології проблемного навчання при викладанні природознавства молодшим школярам.
4. Конструювання уроків природознавства з використанням технології проблемного навчання.

Література

1. Байбара Т.М. Бесіда в процесі навчання природознавства/ Т.М. Байбара // Початкова школа. – 1999. – №4. – С. 17-19.
2. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. / І.М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – С. 56-72.
3. Князева Т. Використання методів проблемного навчання на уроках природознавства / Т. Князева // Початкова школа. – 2002. – № 2. – С. 35-36.
4. Кудрявцев Т.В. Проблемне навчання: джерела, сутність, перспективи / Т.В. Кудрявцев. – М.: Знання, 1991. – 80 с.
5. Медведюк О. Проблемно-пошукові ситуації на уроках як мотиваційний компонент / О. Медведюк // Початкова школа. – 2007. – №4. – С. 5-7.
6. Селевко Г.К. Образовательные технологии: учеб. пособ. / Г.К. Селевко. – М: Народное образование, 1998. –256 с.

Методичні рекомендації до самостійної роботи

1. Складіть таблицю «переваги і недоліки проблемного навчання».
2. Зіставте характеристики традиційного і проблемного навчання. Запишіть їх в зошит.
3. Проаналізуйте діяльність педагога і діяльність учня на кожному етапі проблемного навчання.
4. Осмисліть і запишіть правила створення проблемної ситуації.

Завдання для самостійної роботи

Завдання 1

Підготуйте 6 питань та орієнтовних відповідей учнів до евристичної бесіди.

Наприклад:

Тема: „Як рослини пристосовуються до різних природних умов ?” у розгорнутому вигляді.

Учитель: Які умови є обов’язковими, необхідними для росту й розвитку рослин?

Учень: Необхідні для життя рослин умови – це ті, без яких рослини гинуть: вода, повітря, тепло, світло, поживні речовини. Не все, що оточує рослину в довіллі, є необхідним для неї.

і т.д.

Завдання 2

Розробіть фрагмент уроку (вивчення нового матеріалу) на тему: „Які трав’янисті рослини першими зацвітають навесні” з використанням технології проблемного навчання”.

Завдання 3

Розробіть диференційовані проблемні завдання з природознавства для молодших школярів (тема, клас на вибір).

Завдання 4

Укладіть бібліографію статей з проблем методики роботи за технологіями критичного мислення та проблемного навчання, опублікованих у фахових журналах за останні п’ять років.

Завдання 5

Опрацюйте їх і підготуйте виступ на тему: „Сучасна методична наука про формування в молодших школярів уміння критично мислити”.

Контрольні питання

1. Коли з’явився проблемний вид навчання? Чому?
2. В чому суть концепції проблемного навчання?
3. Що є суттєвою характеристикою проблемного викладання? Коли зустрічаються перші ідеї проблемного навчання?
4. Поясніть кожну перевагу і недолік проблемного навчання.
5. Порівняйте характеристики традиційного і проблемного навчання з психолого–педагогічної точки зору .

6. Порівняйте поняття «навчальна ситуація» і «проблемна ситуація»
7. Розкрийте шляхи створення проблемної ситуації.
8. Назвіть етапи проблемного викладання.
9. Назвіть етапи проблемного учіння.
10. Чи доречно використовувати проблемне навчання в початковій школі ?
Чому ?
11. Розкрийте можливості використання проблемного навчання в початковій школі.
12. Етапи уроку природознавства за технологією розвитку критичного мислення.
13. Концептуальні положення технології проблемного навчання та її застосування у процесі вивчення природознавства.
14. Евристична бесіда – невід’ємна складова технології проблемного навчання при ознайомленні молодших школярів з об’єктами природи.
15. Метод „Групування” на уроках природознавства в початковій школі.

Тема 5. Використання технології диференційованого навчання на уроках природознавства

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити з сутністю технології диференційованого навчання технологій. Сформувати вміння ідентифікувати та активно використовувати отримані знання. Навчити аналізувати перспективне використання даних технологій в освітньому середовищі.

- **Розвивальна:** оволодіти педагогічною термінологією сучасного вчителя, культурою усного та писемного мовлення, розвивати мислення, увагу, уяву, творчий підхід до конструювання уроків.

- **Виховна:** виховувати компетентного, ініціативного та творчого вчителя.

План

1. Вимоги до організації диференційованого навчання на уроках природознавства в початковій школі.
2. Способи і прийоми диференціації завдань (за обсягом, за ступенем самостійності, за рівнем складності, диференціація домашніх навчальних завдань) у процесі навчання молодших школярів природознавства.
3. Структура уроку природознавства з елементами технології диференційованого навчання.

Література

1. Байбара Т.М. Диференційовані завдання на уроках з природознавства / Т.М. Байбара // Початкова школа. – 1991. – №11. – С. 33-36.
2. Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах: навч. посіб. [для вчит. почат. класів і студ. пед. ф-тів]/ Т.М. Байбара. – К.: Веселка, 1998. – 246 с.
3. Біда О. А. Методика викладання курсу “Я і Україна. Природознавство” та сільськогосподарської праці (теоретичні основи) : навч.-метод. посіб. у

схемах, табл., рис. [для студ. пед. ф.-тів вищ. навч. закл. та класоводів] /О. А. Біда, Т. С. Зорочкіна, Т. П. Кучай, В. М. Чичук. – Черкаси : Вид. від. ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2011. – 320 с.

4. Дейниченко А. Питання теоретичної підготовки студентів до природничої роботи в школі / А. Дейниченко // Рідна школа. – 2003. – №4. – С. 70-72.

5. Коваль Л.В. Сучасні навчальні технології в початковій школі: навч.-метод. посіб. / Л.В. Коваль. – Донецьк: ТОВ „Юго-Восток, Лтд”, 2006. – 226 с.

6. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.

7. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук. метод. посібн. – К.: Видавництво А.С.К., 2003. – 192 с.

8. Настільна книга педагога. Посібник для тих, хто хоче бути вчителем-майстром / Упорядники: Андреева В. М., Григора В. В. – Харків: Вид. група "Основа": "Тріада +", 2007. – 352 с.

Завдання для самостійної роботи

Завдання 1

Проаналізуйте статті з проблеми диференційованого навчання молодших школярів, розміщених у журналах „Початкова школа”, „Рідна школа”, „Учитель початкової школи” та ін. З’ясуйте підходи різних учених (психологів, педагогів, методистів) до даної проблеми.

Завдання 2

Розробіть фрагмент уроку природознавства з елементами технології диференційованого навчання (тему та клас оберіть самостійно).

Завдання 3

Ознайомтеся з матеріалами навчальних посібників Ліннік О. О. («Методика викладання освітньої галузі «Людина і світ», 2010 р.) та Луцан Н. І. («Людина і світ» в інноваційних педагогічних технологіях», 2012 р.) та створіть презентацію за таким планом: а) сутність розвивального навчання природознавству в початковій школі; б) творчі вправи на уроках природознавства.

Завдання 4

Укладіть бібліографію наукових статей з проблем технології інтерактивного та диференційованого навчання природознавству молодших школярів, опублікованих у фахових журналах („Початкова школа”. „Учитель початкової школи”) за останні п'ять років.

Контрольні питання

1. Диференціація навчального процесу при ознайомленні молодших школярів з об'єктами природи.
2. Види і способи диференціації завдань на уроках природознавства.

Тема 6. Інтерактивні технології на уроках природознавства. Технологія організації навчального співробітництва учнів і вчителів

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити студентів з інтерактивними технологіями навчання та розвивати вміння творчо обирати навчальні методи та прийоми з урахуванням конкретних умов діяльності здобувачів початкової освіти.

- **Розвивальна:** оволодіти педагогічною термінологією сучасного вчителя, культурою усного та писемного мовлення, розвивати мислення, увагу, уяву, творчий підхід до конструювання уроків.

- **Виховна:** виховувати компетентного, ініціативного та творчого вчителя.

План

1. Передумови виникнення та сутність інтерактивного навчання
2. Упровадження інтерактивних технологій на уроках природознавства
 - Технології кооперативного навчання
 - Технології колективно-групового навчання
 - Технології ситуативного моделювання
 - Опрацювання дискусійних питань (методи ПРЕС, «займи позицію», «неперервна шкала думок», дебати)
 - Вимоги до особистості учителя
3. Навчальний діалог – комунікативна лінія інтерактивного навчання
 - Поетапне впровадження діалогічного спілкування (за В. Серіковим)
 - Правила ведення дискусії (за О.Пометун)

Література

1. Барська Г., Степанян О. Інтерактивний урок // Початкова освіта. Методичний poradnik. Випуск 8. – 2006. - №44.
2. Баханов К. Інноваційні системи, технології та моделі навчання в школі: Монографія. – Запоріжжя: Просвіта, 2000.
3. Вербицька О. Інтерактивні методи навчання предметів природничого циклу / О. Вербицька // Початкова школа. – 2007. – №6. – С. 25-27.
4. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології. – К., 2004.
5. Застосування інтерактивних технологій у навчанні молодших школярів: метод. посіб. [для вчит. почат. шк.] / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко, О.А. Біда та ін. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2011. – 304 с.
6. Іванішена С. Форми та методи інтерактивного навчання / С. Іванішена // Початкова школа. – 2006. – №3. – С. 9-11.
7. Падалка О. та ін.. Педагогічні технології. – К.: Українська енциклопедія, 1999.
8. Перепелиця І. Інтегрований урок з природознавства та математики в 3 клас / І. Перепелиця // Початкова школа. – 2012. – №1. – С. 9-12.
9. Пироженко Л., Пометун О. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. – К., 2002.

10. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. посіб. / За ред. І.А. Зязюна, О.М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2003. – 240 с.

11. Химинець В.В, Кірик М.Ю. Інновації в початковій школі. – Ужгород, 2008. – 344с.

Завдання для самостійного опрацювання:

Завдання 1

Визначте можливі труднощі, які виникають у процесі проведення інтерактивного уроку природознавства в початковій школі. Дані узагальніть у таблиці.

Етап уроку	Труднощі, які можуть виникнути під час уроку	Шляхи подолання труднощів
------------	--	---------------------------

Завдання 2

Розробіть план-конспект уроків природознавства з елементами інтерактивних технологій (тему оберіть самостійно).

Контрольні питання

1. Характеристика поняття „інтерація” у контексті ознайомлення молодших школярів з об’єктами природи.

2. Інтерактивні методи на уроках природознавства: сутність та застосування.

3. Моделі інтерактивного навчання та їх застосування при вивченні природознавства.

4. Технологія роботи в парах на уроках природознавства.

5. Технологія групової роботи на уроках природознавства.

6. Структура і методика інтерактивного уроку природознавства.

Тема 7. Технологія проектного навчання в процесі вивчення природознавства

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити студентів з проектною технологією навчання та розвивати вміння творчо обирати навчальні методи та прийоми з урахуванням конкретних умов діяльності учнів.

- **Розвивальна:** оволодіти педагогічною термінологією сучасного вчителя, культурою усного та писемного мовлення, розвивати мислення, увагу, уяву, творчий підхід до конструювання уроків.

- **Виховна:** виховувати компетентного, ініціативного та творчого вчителя.

План

Обговорення теоретичних питань:

1. Зміст і завдання ТНП (технології проектного навчання).

2. Типи проектів:
 - прикладні проекти та реалізація їх у змісті початкової школи в природничій освітній галузі;
 - методика організації та проведення дослідницьких проектів на уроках природознавства;
 - метод «екологічних проектів» як один з практичних методів ознайомлення з природою дітей, методика організації з дітьми практично-пошукової діяльності у «екологічному проекті»;
 - особливості технології змістового узагальнення під час вивчення природознавства;
 - інші типи проектів.
3. Головні умови організації роботи над проектом, вимоги до неї.
4. Алгоритм роботи над проектом.
5. Зміст педагогічної технології «Створення ситуації успіху».
6. Вимоги до особистості і діяльності педагога.

Література

1. Гін А.О. Прийоми педагогічної техніки: Вільний вибір. Відкритість. Діяльність. Зворотній зв'язок. Ідеальність: посібник для вчителів. – Луганськ, 2004. -84с..
2. Садкіна В.І. 101 цікава педагогічна ідея. Як зробити урок. –Х.: Вид. група «Основа», 2008. -88с.
3. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учебные пособия. –М.: Народное образование, 1998. -256с.
4. Башинська Т. Проектувальна діяльність – основа взаємодії вчителя та учнів / Т. Башинська // Початкова школа. – 2003. – №6. – С. 59-62.
5. Гнатишина С. Формування екологічної культури молодшого школяра на основі використання методу проектів / С. Гнатишина // Початкова школа. – 2011. – № 7. – С. 35-39.
6. Онопрієнко О. Метод проектів у початковій школі / О. Онопрієнко, О. Кондратюк. – К.: Шкільний світ, 2007. – 128 с.
7. Сохань Л. Життєве проектування: концепція і психологічний механізм / Л. Сохань, І. Єрмаков // Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико-зорієнтований збірник. – К.: „Департамент”, 2003. – С. 262-275.
8. Цимбалару А. До поняття „проектно-технологічна діяльність учителя” / Анжеліка Цимбалару // Рідна школа. – 2008. – №1-2. – С. 8-10.

Завдання для самостійної роботи

1. Підготувати й розробити план й завдання проектів різних типів у процесі навчання природознавства.
2. Опрацювати статтю «Проектний день у початковій школі» (Журнал «Початкова школа» №5, 2006).

3. Створити інформаційний проект з теми "Людина – живий організм" з дотриманням послідовності вивчення матеріалу: значення системи органів; їх будова; властивості органів; функції; попередження захворювання та правила першої допомоги.
4. Підготуйте матеріали для розробки проекту учнями початкової школи на одну із запропонованих тем:
 - „Птахи у довкіллі”.
 - „Таємниці води”.
 - „Спостереження за моїм домашнім улюбленцем”.
 - „Чи виросте з кісточки дерево?”
 - „Загадки неживої природи”.
5. Порівняйте основні параметри традиційного навчання та методу проектів у процесі вивчення природознавства. Результати зафіксуйте у таблиці.

Основні параметри	Традиційне навчання	Метод проектів
	у процесі вивчення природознавства	
Мотивація засвоєння знань		
Пізнавальні потреби, інтереси		
Роль учителя		
Роль учнів		
Узгодженість навчання з практичними потребами		

Контрольні питання

1. Історичні аспекти становлення методу проектів та застосування у процесі вивчення природознавства.
2. Основоположники методу проектів.
3. Класифікація проектів. Види проектів та їх застосування при вивченні об'єктів природи.
4. Компоненти проектної діяльності молодших школярів. Види проектів та їх застосування на уроках природознавства.
5. Особливості структури уроку природознавства з використанням проектних технологій навчання.

Тема 8. Здоров'язберігаючі технології в процесі вивчення природознавства.

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити студентів зі здоров'язберігаючими технологіями в процесі вивчення природознавства та розвивати вміння творчо обирати навчальні методи та прийоми з урахуванням конкретних умов діяльності здобувачів початкової освіти.

- **Розвивальна:** оволодіти педагогічною термінологією сучасного вчителя, культурою усного та писемного мовлення, розвивати мислення, увагу, уяву, творчий підхід до конструювання уроків.

- **Виховна:** виховувати компетентного, ініціативного та творчого вчителя.

План

1. Проблема здоров'язбереження у сучасній педагогічній літературі.
2. Перспективи впровадження здоров'язберігаючих технологій в освітнє середовище початкової школи.
3. Використання здоров'язберігаючих технологій на уроках природознавства в початковій школі.

Завдання для самостійної роботи

Завдання 1

Розробіть фрагмент уроку на тему: „Як бути здоровим” (1 клас) з елементами здоров'язберігаючих технологій.

Завдання 2

Підготуйте лекцію для батьків першокласників „Здоров'я дитини – багатство родини”.

Завдання 3

Доберіть дидактичний матеріал до поданих нижче видів здоров'язберігаючих вправ:

- динамічна пауза;
- фізкультхвилинка;
- гімнастика для очей;
- пальчикова гімнастики.

Підготуйтеся проводити ці види роботи у формі гри.

Література

1. Коваль Л.В. Сучасні навчальні технології в початковій школі: навч.-метод. посіб. / Л.В. Коваль. – Донецьк: ТОВ „Юго-Восток, Лтд”, 2006. – С. 36-48.
2. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти: посіб. [для вчит. і метод. почат. навч.] / О. Я. Савченко. – [2-ге вид., доповн. і переробл.] – К.: Богданова А.М., 2009. – 226 с.
3. Химинець В.В. Інновації в початковій школі / В. Химинець, М. Кірик. – Тернопіль: Мандрівець, 2009. – 312 с.
4. Антонець М. Проблема охорони здоров'я школярів у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського/ Михайло Антонець// Початкова школа. – 2012. – №9. – С. 10-13.

5. Бережна Т. Створення здорового середовища навчального закладу як шлях збереження і зміцнення здоров'я учнів/ Т. Бережна // Рідна школа. – 2012. – №1-2(січень). – С. 45.
6. Васійчук О.В. Соціально-педагогічні аспекти формування здорового способу життя молодших школярів / О.В. Васійчук // Зб. наук. праць ЧНУ (Педагогічні науки). – Черкаси: ЧНУ, 2009. –Вип. 121. – С. 43–48.
7. Ващенко О. Готовність вчителя до використання здоров'язберігаючих технологій / О. Ващенко, С. Свириденко // Здоров'я та фізична культура. – 2006. – № 8. – С. 2–6.
8. Волобуєва Т. Здоров'язбережувальна технологія як система заходів з охорони та зміцнення здоров'я учнів/ Тетяна Волобуєва // Рідна школа. – 2012. – №7(991). – С. 35-38.
9. Долинський Б.Т. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності: [монографія] / Борис Тимофійович Долинський. – Одеса: Видавець М.П.Черкасов, 2010. – 269 с.
10. Ільченко В. Р. Викладання довкілля в початковій школі. Загальні питання: посіб. для вчителів / В.Р. Ільченко, К.Ж. Гуз, О.Г. Ільченко, Т.В. Водолазська. – Полтава: Довкілля-К, 2003. – 37 с.
11. Капінус Н. Впровадження здоров'язбережувальних технологій у початковій школі / Наталія Капінус, Олександр Коваленко // Початкова школа. – 2012. – №8. – С. 19-220
12. Мазченко А. Використання спадщини В.О. Сухомлинського на шляху впровадження здоров'язбережувальних технологій/ Алла Мазченко // Рідна школа. – 2012. – №7(991). – С. 58-60.
13. Овчарова А.В. Управління сучасною Школою сприяння здоров'ю / А.В. Овчарова // Управління школою. – 2009. – № 31. – С. 2–23.
14. Омельченко С. Здоров'язбережувальна педагогіка: сучасні тенденції та перспективи розвитку / Світлана Омельченко, Любов Каліберда // Рідна школа. – 2012. – №7(991). – С. 25-28.
15. Савченко О. Психодидактичні аспекти реалізації здоров'язбережувальної функції шкільної освіти: діалог з В.О. Сухомлинським / Олександра Савченко // Рідна школа. – 2012. – №7(991). – С. 8-11.
16. Сухомлинська О. Думки В.О. Сухомлинського про здоров'я дітей в історичній перспективі / Ольга Сухомлинська // Рідна школа. – 2012. – №7(991). – С. 3-7.

Контрольні питання

1. Проблема здоров'язбереження в сучасній педагогічній літературі.
2. Перспективи впровадження здоров'язберігаючих технологій у навчально-виховний процес початкової школи.
3. Використання здоров'язберігаючих технологій на уроках природознавства в початковій школі.

Тема 9. Використання ігрових технологій на уроках природознавства.

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити студентів з ігровими технологіями в процесі вивчення природознавства та розвивати вміння творчо обирати навчальні методи та прийоми з урахуванням конкретних умов діяльності здобувачів початкової освіти.

- **Розвивальна:** оволодіти педагогічною термінологією сучасного вчителя, культурою усного та писемного мовлення, розвивати мислення, увагу, уяву, творчий підхід до конструювання уроків.

- **Виховна:** виховувати компетентного, ініціативного та творчого вчителя.

План

1. Ігрова технологія як результат високої творчої активності педагога.
2. Класифікація ігор в системі активного навчання.
3. Сутність ігрової навчальної технології ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи.

Література

1. Борщ О. Впровадження змісту ігрового навчання в педагогічну практику / О. Борщ // Початкова школа. – 2011. – №7. – С. 39-41.
2. Вакарчук Н. Ігри-подорожі в початковій школі / Наталя Вакарчук // Початкова школа. – 2002. – №3. – С. 58-59.
3. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. / І.М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – С. 56-72.
4. Драпей Т. Використання сюжетно-рольової гри на уроках природознавства / Т. Драпей // Початкова школа. – 2000. – №10. – С. 37-38.
5. Коваль Л.В. Сучасні навчальні технології в початковій школі: навч.-метод. посіб. / Л.В. Коваль. – Донецьк: ТОВ „Юго-Восток, Лтд”, 2006. – С.111-121.
6. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. посіб. / О.М. Пехота та ін. [за ред. І.А. Зязюна, О.М. Пехоти]. – К. : Вид-во А. С. К., 2003. – 240 с.
7. Селевко Г.К. Образовательные технологии: учеб. пособ. / Г.К. Селевко. – М: Народное образование, 1998. – 256 с.

Завдання для самостійної роботи

1. Доберіть ігрові завдання та розробіть фрагмент уроку природознавства (клас, тема за вибором), з використанням ігор.
2. Створити презентацію на тему: „Використання ігрових технологій на уроках природознавства в початковій школі: теорія та практика”.

Контрольні питання

1. Історичний розвиток поняття „гра”. Гра на сучасному уроці природознавства.
2. Структура навчальних ігор.
3. Класифікація педагогічних ігор (за Г. Селевком).

4. Ігри-подорожі на уроках природознавства в освітньому середовищі початкової школи.
5. Проектування уроку природознавства з використанням ігрової технології навчання.

Тема практичних занять 10-11: Теоретико-методичні засади освіти для сталого розвитку в початковій школі.

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити студентів з теоретико-методичними засадами освіти для сталого розвитку в початковій школі та розвивати вміння творчо обирати навчальні методи та прийоми з урахуванням конкретних умов діяльності здобувачів початкової освіти.

- **Розвивальна:** оволодіти педагогічною термінологією сучасного вчителя, культурою усного та писемного мовлення, розвивати мислення, увагу, уяву, творчий підхід до конструювання уроків.

- **Виховна:** виховувати компетентного, ініціативного та творчого вчителя.

План

1. Поняття сталого розвитку.
2. Педагогіка мотивації і натхнення до дії (empowerment).
3. Концептуальні засади навчання здобувачів початкової освіти «Уроків для сталого розвитку».
4. Особливості діяльності вчителя-викладача курсу.
5. Робота з батьками.
6. Методика проведення уроків для сталого розвитку за курсом «Школа друзів планети» (1-2 кл.).
7. Методика проведення уроків для сталого розвитку за курсом «Моя щаслива планета» (3-4 кл.).

Література

1. Навчальна програма курсу за вибором для 1-2 класів загальноосвітніх навчальних закладів «Уроки для сталого розвитку. Моя щаслива планета» / О.І. Пометун, А. Д. Цимбалару, О. В. Онопрієнко, І. В. Андрусенко.– К., 2011.
2. Навчальна програма курсу за вибором для 3-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів «Уроки для сталого розвитку. школа друзів планети» / О.І. Пометун, А. Д. Цимбалару, О. В. Онопрієнко.– К., 2011.
3. Підготовка вчителів до викладання питань сталого розвитку. Навчально-методичні матеріали для викладачів вищих педагогічних навчальних закладів та системи післядипломної педагогічної освіти: Посібник / О.І.Пометун та ін. За ред. О.І.Пометун. – К. : Педагогічна думка, 2015. – 120 с.
4. Пометун О. І. Моя щаслива планета: Уроки для сталого розвитку : Метод. посіб. для вчителів 3–4 кл. загальноосвітніх навчальних закладів / О. І. Пометун, А. Д. Цимбалару, О. В. Онопрієнко. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2011. – 112 с.
5. Школа друзів планети: Уроки для сталого розвитку : метод. посіб. для

- вчителів 1–2 класу загальноосвітніх навчальних закладів / О. І. Пометун, А. Д. Цимбалару, О. В. Онопрієнко, І. В. Андрусенко. – Д. : «ЛІРА», 2014. – 140 с.
6. Школа друзів планети: Уроки для сталого розвитку : навч. посіб. для учнів 1–2 класу загальноосвітніх навчальних закладів / О.І. Пометун, А. Д. Цимбалару, О. В. Онопрієнко, І. В. Андрусенко.– Д. : ЛІРА, 2014.
 7. Акція «Первоцвіт» : збірник творчих робіт / сост. Л. П. Толмачева ; Донецька городська громадська організація Всеукраїнського дитячого об'єднання «Екологічна варта», Управление екологічної безпеки Донецького городского совета. - Донецк : СПД Дмитренко, 2006. - 124 с. - Библиогр. : с. 123-124.
 8. Алексеев В.А. 300 вопросов и ответов по экологии / В. А. Алексеев. - Ярославль : Академия развития, 1998. - 240 с.
 9. Балан В. М. Організація дослідної роботи : метод, рекомендації та програми гуртків еколого-натуралістич. профілю в шк. і позашк. закладах / В. М. Балан, С. О. Бойко, П. Г. Вакулюк, В. Т. Гонтар, С. А. Клименко; Український держ. еколого-натуралістичний центр учнівської молоді. - К. : [б. в.], 1996. - 112 с.
 10. В гармонії з природою : зб. еколого-натуралістичних заходів, шкільних свят / уклад. В. Ю. Іова [та ін.]; Хмельницький обл. ін-т удосконалення вчителів, Хмельницький обл. еколого-натуралістичний центр учнівської молоді. - Хмельницький : [б. в.], 1999. - 157 с.
 11. Волошина Г. П. Стимулювання екологічної активності молодших школярів / Г. П. Волошина. - К. : ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1998. - 98 с. - Бібліогр. : с. 95-98.
 12. Громовий М. С. Програми для еколого-натуралістичних гуртків позашкільних закладів / Громовий М. С., Сорока Л. О., Савчук Н. М., Меремінський А. Г, Каретникова О. О. ; ред. В. В. Вербицький, Г. М. Дещенко ; Інститут змісту і методів навчання, Український держ. еколого-натуралістичний центр учнівської молоді. - К. : [б. в.], 1996. - 192 с.
 13. Грущинська І. В. Як спостерігати за природою. Читанка з природознавства : навчальний посібник / І. В. Грущинська. - Тернопіль : Навчальна книга - Богдан, 2009. - 296 с.

Завдання для самостійної роботи

1. Аналіз програми «Школа друзів планети» (1-2 кл.), «Моя щаслива планета» (3-4 кл.).
2. Аналіз підручників «Школа друзів планети» (1-2 кл.) авторів О.Пометун, А.Цимбалару, О.Онопрієнко, І. Андрусенко (навчальний посібник для учнів. Дніпропетровськ: «Ліра», 2014. – 123 с.).
3. Аналіз підручників «Моя щаслива планета» (3-4 кл.) авторів О.Пометун, А.Цимбалару, О.Онопрієнко (навчальний посібник для учнів. Київ: «Освіта», 2012. – 143 с.).
4. Розробити уроки для сталого розвитку (1-2 кл.).
5. Розробити уроки для сталого розвитку (3-4 кл.).
6. Заповнити опитувальник «Мій стиль життя» (додаток).

Опитувальник «Мій стиль життя»

Твердження	ніколи	іноді	часто	майже завжди	завжди	так	ні
СМІТТЯ							
Що я і моя родина робимо з відходами							
Я знаю, які відходи можуть бути перероблені в моєму районі.	X	X	X	X	X		
Ми сортуємо сміття для переробки.						X	X
Як економити папір?							
Я збираю використаний папір.						X	X
Я використовую його ще раз з ін. боку.						X	X
Я відмовляюсь від рекламних буклетів.	X	X	X	X	X		
Я здаю макулатуру.	X	X	X	X	X		
Харчові відходи							
Я збираю харчові відходи окремо від іншого сміття.	X	X	X	X	X		
Я віддаю харчові відходи до притулку для тварин або тваринам сусідів.						X	X
Я знаю, як компостувати відходи в моєму районі.	X	X	X	X	X		
Моя сім'я компостує органічні відходи.	X	X	X	X	X		
Вибір споживача							
Я використовую упаковки повторно.						X	X
Я ношу з собою сумку для покупок.						X	X
Я відмовляюсь від товарів, упакованих в пластик.						X	X
Довготривале використання							
Я віддаю перевагу багаторазовим товарам.						X	X
Я сортую речі, які мені більше не потрібні.	X	X	X	X	X		
Я ремонтую поламані побут. прибори.						X	X
Я ремонтую і перешиваю одяг.						X	X
Ми віддаємо непотрібні речі тим, хто може ними скористатися.	X	X	X	X	X		
Упаковка							
Я намагаюсь купувати напої та інші рідини в скляній тарі.	X	X	X	X	X		
Ми повторно використовуємо пляшки, пакети, банки.						X	X

Я відмовляюся від використання одноразового посуду.						X	X
Сміття на вулицях							
Я бачу сміття на вулицях.						X	X
Я викидаю сміття тільки у відведених для цього місцях.						X	X
ВОДА							
Я знаю, якої якості вода тече у нас із крана.	X	X	X	X	X		
Я використовую фільтр та своєчасно пікуюсь про його працездатність.	X	X	X	X	X		
У нашому домі вчасно ремонтується сантехніка.						X	X
Якщо я поливаю город, використовую воду економно.						X	X
Домашня економія							
Я закриваю кран, коли: - вмиваюсь та чищу зуби; - намилююсь, приймаючи душ; - мию посуд.						X	X
Я завантажую пральну машину максимально.	X	X	X	X	X		
Економічна техніка							
У нас вдома економічна сантехніка.	X	X	X	X	X		
ЕНЕРГІЯ							
Полювання за теплом							
Ми старанно утеплюємо вікна, балкон...	X	X	X	X	X		
Я намагаюся тепліше одягатись, коли холодно, замість того, щоб користуватись додатковими опалювальними приладами.	X	X	X	X	X		
Полювання за кіловатами							
Я вимикаю світло в пустій кімнаті.	X	X	X	X	X		
Я вимикаю електроприлади, які не використовуються.	X	X	X	X	X		
Коли ми купуємо електроприлади, то обираємо енергозбері- гальні.	X	X	X	X	X		
У мене вдома є хоча б одна енергозбері- гальналампочка.	X	X	X	X	X		
Транспорт							
Я їду велосипедом чи ходжу пішки завжди, коли це можливо.						X	X
Я знаю, наскільки різний транспорт забруднює повітря.	X	X	X	X	X		

ДОМАШНЯ ЕКОНОМІКА							
Ми плануємо наш сімейний бюджет (та фіксуємо в письм.або електр. вигляді).	X	X	X	X	X		
Ми плануємо сімейні великі покупки на рік і більше.	X	X	X	X	X		
Я зупиняюся і добре обмірковую, перед тим як купити щонебудь.						X	X
Я беру з собою стільки грошей, скільки потрібно для покупки необхідного.						X	X
Ми продає- мо/віддаємо ті речі, що не використовуються.						X	X
Я обираю собі подарунки на день народження й інші свята так, щоб не накопичувати непотрібні речі.	X	X	X	X	X		
Я думаю про довкілля, коли вибираю подарунки для друзів.						X	X
ЗДОРОВ'Я							
Здорове харчування							
Я намагаюся купувати продукти з екологічними позначками.						X	X
Я вживаю вегетаріанську їжу.						X	X
Ми купуємо органічні продукти.						X	X
У нашій родині користуються рослинами для лікування.						X	X
Ми намагаємося купувати місцеві продукти.	X	X	X	X	X		
У нашої родини є улюблені місця на природі для відпочинку.	X	X	X	X	X		
Я гуляю на природі кожен день.						X	X
Я слідкую за рівнем звуку домашньої аудіо- і відеоапаратури.	X	X	X	X	X		
Я часто буваю на природі, щоби відпочити від шуму.	X	X	X	X	X		
БЕЗПЕЧНИЙ ДІМ							
Небезпечні відходи							
Я використовую натуральні засоби замість побутової хімії.	X	X	X	X	X		
Я знаю, як утилізувати відходи побутової хімії.						X	X
Я обираю екологічні безпечні засоби для миття та прання.						X	X
Я можу відмовитися від використання побут, хімії.	X	X	X	X	X		

Контрольні питання

1. Поява терміну «сталий розвиток» (СР) та його суть
2. Суть концепції сталого розвитку
3. Освіта для сталого розвитку (ОСР) – історія питання
4. Основні засади ОСР
5. Підходи до реалізації змісту освіти для сталого розвитку в світі та Україні
6. Компетентності вчителя ОСР
7. Емпauerмент – педагогіка мотивації і натхнення до дії
8. Методика проведення уроків для сталого розвитку

Тема 12. Екологічна освіта молодших школярів на засадах спадщини В.О.Сухомлинського.

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити студентів з педагогічною системою В.О.Сухомлинського в екологічній освіті молодших школярів та методикою використання технології В.О.Сухомлинського в процесі навчання природознавства.
- **Розвивальна:** оволодіти педагогічною термінологією сучасного вчителя, культурою усного та писемного мовлення, розвивати мислення, увагу, уяву, творчий підхід до конструювання уроків.
- **Виховна:** виховувати компетентного, ініціативного та творчого вчителя.

План

1. Принципи екологічного виховання за В.О. Сухомлинським, їх суть та значення
2. Принцип гуманізму, як домінанта екологічного виховання учнів молодшого шкільного віку в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського.
3. Екологічне виховання здобувачів початкової освіти з використанням казок В.О.Сухомлинського про природу.
4. Методика використання принципів екологічного виховання В.О.Сухомлинського під час уроків мислення серед природи
5. Особливості використання ідей В.О. Сухомлинського в сучасному освітньому середовищі.

Література

1. Антонець М. Проблема педагогічної творчості вчителя у спадщині В.О. Сухомлинського [Текст] : До 13-х Всеукраїнських педагогічних читань " Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю" // Рідна школа, 2006. – № 9. – С. 7-10.
2. Ацегейда І.П. Значення педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського для реалізації сучасних методів екологічної освіти та виховання / І.П. Ацегейда // Педагогічний дискурс. – 2011. – № 10. – С. 22–25.
3. Бондар Л. Уроки мислення серед природи у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського [Текст] // Початкова школа, 2005. – № 9. – С. 12-20.

4. Василенко Г. Екологічна освіта та виховання.// Початкова школа.-2007.- №6.- С.6-8.
5. Верзацька Л.О. Уроки серед природи.// Початкова школа.-1991.-№95.- С.11-25.
6. Гладюк Т.В. Ідеї формування екологічної культури молодших школярів у педагогічній спадщині В.Сухомлинського. // Наукові записи ТДПУ ім.В.Гнатюка: Педагогіка.- Тернопіль.2002.- Вип..5 – С.56-59.
7. Годлевська В.Г. Вчити мислити серед природи: 3 досвіду В.О.Сухомлинського.// Початкова школа.-1993.-№10.- С.33-39.
8. Деркач В.Ф., Гришина Р.М., Явтушенко Л.С. Павлицька школа імені В.О.Сухомлинського сьогодні [Текст] / Укл. Н.А.Калініченко. – Кіровоград : Поліграф-Терція, 2003. – 304 с.
9. Пилипчук Л. Г. Погляди В. О. Сухомлинського на природу як засіб всестороннього розвитку дитини / Л. Г. Пилипчук // Педагогічний дискурс. - 2011. - Вип. 10. - С. 396-399.
10. Савченко О. Екологія дитинства: В.О.Сухомлинського і сучасна початкова школа// Початкова школа – 2000. - №11. С.1-4.
11. Сухомлинський В.А. Сердце отдаю детям [Текст]. – 8-е изд. – К. : Рад.школа, 1984. – 288 с.
12. Сухомлинська О.В., Антоненко Н.Б., Березівська Л.Д., Бондар Л.С., Дічек Н.П., Завгородня Т.К., Маноха І.П., Пироженко Л.В., Самоплавська Т.О., Ступарик Б.М., Удод О.А., Філімонова Т.В. Українська педагогіка в персоналіях [Текст] : Навч. посіб. для студ. вузів: У 2 кн. Кн. 2 : XX століття / За ред. О.В.Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – 552 с.
13. Сухомлинський В.О. Вибрані твори.// Рад. Школа. К.: -1977 Т.3 – С.539.
14. Сухомлинський В.О. Вибрані твори.// Рад. Школа. К.: -1977 Т.5 – С.536-562.
15. Сухомлинський В.О. Вічна тополя [Текст] : Казки. Оповідання. Етюди. – К. : Генеза, 2004. – 272 с.
16. Сухомлинський В.О. Казки школи під голубим небом / Упорядник О.В. Сухомлинська. – К.: Рад.шк., 1991. –139 с.
17. Сухомлинський В.О. Куди поспішали мурашки [Текст] : казки: для дошк. віку / Василь Сухомлинський. – К. : Веселка, 1981. – 20 с.
18. Сухорукова Г. Уроки мислення серед природи: Естетичні комплекси за В.О.Сухомлинським // Дошкільне виховання. К. – 2003. №9. С. 7-9.

Завдання для самостійної роботи

1. Скласти розгорнуту анотацію до статей:Ацегейда І.П. «Значення педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського для реалізації сучасних методів екологічної освіти та виховання» (Педагогічний дискурс. – 2011. – № 10. – С. 22–25); Пилипчук Л. Г. «Погляди В. О. Сухомлинського на природу як засіб всестороннього розвитку дитини» (Педагогічний дискурс. - 2011. - Вип. 10. - С. 396-399).
2. Розробити інтегрований урок із використанням «Книги природи» В.О.Сухомлинського, зокрема теми: „Живе та неживе”, „Насіння життя”,

„Рослинний та тваринний світ”. „Як подорожує краплина води”, „Людина використовує сили природи”, „Пробудження природи весною”, „Життя у ставку”, „Природа чекає зими”, „Життя ґрунту”, „Зелений листок – комора Сонця”, „Гриби та мохи”, „Як із жолудя виростає дуб”.

3. Розробити інтегрований урок із використанням казок та оповідань В.О.Сухомлинського, наприклад: «Сергійкова квітка», «Зозулина журба» та ін.

Контрольні питання

1. Педагогічна цінність «уроків серед природи» (на основі аналізу педагогічної спадщини Василя Сухомлинського).
2. Принцип гуманізму, як домінанта екологічного виховання учнів молодшого шкільного віку в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського
3. Природотерапія як інноваційна технологія та її місце в системі «уроків серед природи» в умовах Нової української школи
4. Методика організації і проведення «уроків серед природи».

Розділ III. Завдання для перевірки та контролю знань

3.1. Питання до іспиту

- 1 Характеристика понять: „технологія”, „педагогічні технології”, „навчальні технології”.
- 2 Класифікація педагогічних технологій.
- 3 Умови ефективності застосування сучасних технологій у процесі ознайомлення молодших школярів з об’єктами природи.
- 4 Ознайомлення молодших школярів з об’єктами природи у контексті гуманістично зорієнтованого підходу.
- 5 Людинофомууючий фактор як основа гуманістично зорієнтованого підходу у навчанні природознавства молодших школярів.
- 6 Формування у молодших школярів дбайливого ставлення до природи: історія та сучасність.
- 7 Конструювання уроків природознавства: технологічний аспект.
- 8 Характеристика Державного стандарту початкової загальної освіти, змістове наповнення освітньої галузі „Природознавство”.
- 9 Сучасний урок природознавства в початковій школі та вимоги до його проведення.
- 10 Побудова навчального процесу на уроках природознавства на основі використання сучасних технологій.
- 11 Поняття „інновація” у педагогіці та методиці навчання освітньої галузі „Природознавство”.
- 12 Інноваційні технології на уроках природознавства в початковій школі як різновид сучасних технологій.
- 13 Інтерактивні методи на уроках природознавства: сутність та застосування.
- 14 Структура і методика інтерактивного уроку природознавства.
- 15 Розробка уроків природознавства з використанням інтерактивних методів навчання.
- 16 Технологія диференційованого навчання у процесі ознайомлення молодших школярів з об’єктами природи.
- 17 Вимоги до організації диференційованого навчання на уроках природознавства в початковій школі.
- 18 Способи і прийоми диференційованих завдань у процесі ознайомлення молодших школярів з об’єктами природи.
- 19 Структура уроку природознавства з елементами технології диференційованого навчання.
- 20 Ігрові технології ознайомлення молодших школярів з об’єктами природи.
- 21 Ігрова технологія як результат високої творчої активності педагога.
- 22 Класифікація ігор у системі активного навчання.
- 23 Сутність ігрової навчальної технології ознайомлення молодших школярів з об’єктами природи.

- 24 Проектні технології ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи: сутність та практичне застосування.
- 25 Метод проектів як спосіб підвищення готовності майбутніх учителів початкової школи до інноваційної діяльності.
- 26 Становлення технології проектної діяльності в сучасному освітньому просторі.
- 27 Застосування проектної діяльності при ознайомленні молодших школярів з об'єктами природи.
- 28 Технології розвитку критичного мислення у процесі ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи.
- 29 Історичний аспект розвитку технології критичного мислення.
- 30 Структура уроку природознавства за технологією критичного мислення.
- 31 Можливості використання технології критичного мислення у процесі навчання природознавству молодших школярів.
- 32 Проблемне навчання як сучасна технологія ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи.
- 33 Проблемне навчання як засіб формування активної творчої особистості молодшого школяра.
- 34 Особливості організації проблемного навчання на предметних уроках природознавства.
- 35 Пошукові завдання як невід'ємна складова технології проблемного навчання при викладанні природознавства молодшим школярам.
- 36 Конструювання уроків природознавства з використанням технології проблемного навчання.
- 37 Здоров'язберігаючі технології навчання молодших школярів природознавству.
- 38 Проблема здоров'язбереження в сучасній педагогічній літературі.
- 39 Перспективи впровадження здоров'язберігаючих технологій у навчально-виховний процес початкової школи.
- 40 Використання здоров'язберігаючих технологій на уроках природознавства в початковій школі.
- 41 Особливості ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи за технологіями екологічної освіти.
- 42 Інтегровані курси у формуванні особистості молодшого школяра.
- 43 Програма „Довкілля” як технологія екологічної освіти молодших школярів.
- 44 Ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи за технологією „Росток” (авт. Т. Пушкарьова).
- 45 Формування екологічних умінь в учнів 1-2 класів на „Уроках для стійкого розвитку”.

4.2. Тести для підсумкового контролю

1. Авторами підручника «Природознавство» для 1-4 класів чотирирічної школи – К.: Освіта, 2015 є:

- А) Коваль Н.І., Нарочна Л.К.
- Б) Бібік Н.М., Байбара Т.М.
- В) Грущинська І.В.
- Г) Будна О.Г.

2. Авторами підручника «Природознавство » для 3,4 класу чотирирічної школи – К.: Освіта, 2015 є:

- А) Коваль Н.І., Нарочна Л.К.
- Б) Бібік Н.М., Байбара Т.М.
- В) Гільберг Т., Сак Т.
- Г) Будна О.Г.

3. Перший підручник курсу природознавства у школі В.Ф. Зуєва має назву:

- А) нариси з природничої історії
- Б) предметний метод навчання
- В) навколишній світ
- Г) дитячий світ

4. Методичний посібник О.Я. Герда з викладання природознавства має назву:

- А) предметні уроки в початковій школі
- Б) світ Божий в малюнках
- В) рідне слово
- Г) дитячий світ

5. Суть принципу наочності у курсі природознавства полягає

- А) у активному використанні різноманітних предметів та засобів для реального відображення явищ природи
- Б) у створенні образів, конкретних уявлень, на основі яких будується навчально- пізнавальна діяльність учнів, спрямована на оволодіння системою природознавчих уявлень і понять
- В) у створенні психічного образу в результаті процесів відчуття і сприймання
- Г) у створенні словесного портрета явища природи

6. Методи, що відображають внутрішню сторону пізнавальної діяльності учнів:

- А) бесіда, розповідь, пояснювально-ілюстративний метод, практична робота
- Б) репродуктивний метод, дослідницький метод, дедукція, індукція
- В) виконання вправ, евристичний метод, робота за підручником, дослід
- Г) творча робота

7. Методи, що відображають зовнішню сторону пізнавальної діяльності учнів:

- А) бесіда, розповідь, робота за підручником, дослід робота з наочними посібниками, практична робота
- Б) репродуктивний метод, дослідницький метод, індукція, дедукція, пояснювально-ілюстративний метод
- В) індивідуальна, групова, фронтальна, евристична, дослідницька робота
- Г) творча робота

8. Які елементи складають мікроструктуру поточного уроку-екскурсії з природознавства:

- А) засвоєння нових знань, умінь і навичок, дослідницька практична робота, розповідь
- Б) евристична бесіда, спостереження, закріплення, узагальнення, систематизація та застосування набутих знань, умінь і навичок
- В) закріплення, узагальнення, систематизація та застосування набутих знань, умінь і навичок
- Г) застосування набутих знань, умінь і навичок

9. Якою може бути дидактична мета вступного уроку-екскурсії:

- А) формування умінь, засвоєння фактичного матеріалу про об'єкти явища природи, поглиблення засвоєних знань, формування елементарних опорних уявлень про засвоєння навчального матеріалу, розділу чи тем
- Б) формування елементарних опорних уявлень для засвоєння навчального матеріалу, розділу чи теми, розширення засвоєних знань
- В) засвоєння фактичного матеріалу про об'єкти природи
- Г) використання у подальшому отриманих знань

10. Які форми організації діяльності учнів можна використати під час засвоєння змісту природознавства:

- А) урок, репродуктивна бесіда
- Б) проблемний виклад, екскурсія
- В) фронтальна робота, домашня робота, групова робота
- Г) дослід

11. Класифікація уроків-екскурсій за обсягом власне предметного змісту теми екскурсії:

- А) вступний, поточний
- Б) підсумковий, однотемний
- В) однотемний, багатотемний, підсумковий
- Г) однотемний, багатотемний

12. Класифікація уроків-екскурсій за місцем у структурі вивчення розділу або курсу:

- А) вступний, поточний, підсумковий
- Б) однотемний, багатотемний, вступний
- В) поточний, багатотемний, підсумковий

Г) однотемний, багатотемний, підсумковий

13. Основою формування локальних емпіричних природознавчих понять є:

А) систематизація

Б) класифікація

В) ідентифікація

Г) актуалізація

14. Систематизація – це розумова діяльність

А) яка здійснюється на основі відтворення (актуалізація) знань у необхідній послідовності

Б) у процесі якої знання про об'єкти і явища навколишнього світу організовуються в системи

В) під час якої домінуючим способом пізнання дітей є безпосереднє сприймання об'єктів природи, навколишнього світу, їх взаємозв'язків

Г) на основі запам'ятовування змісту уявлення

15. Репродуктивно-мнемічні запитання під час бесіди на уроках природознавства:

А) стимулюють пізнавальну діяльність, результатом якої є здобуття готових знань з різних джерел: підручників, засобів унаочнення, спостережень, дослідів

Б) активізують пам'ять і спонукають до відтворення раніше здобутих знань

В) відповіді на такі запитання отримуються в результаті здійснення операцій логічного мислення з уже відомими знаннями або під час розв'язання проблеми

Г) допомагають розвитку мовлення молодших школярів

16. Репродуктивно-пізнавальні запитання під час бесіди на уроках природознавства:

А) активізують пам'ять і спонукають до відтворення раніше здобутих знань

Б) стимулюють пізнавальну діяльність, результатом якої є здобуття готових знань з різних джерел: підручників, засобів унаочнення, спостережень, дослідів

В) відповіді на такі запитання отримуються в результаті здійснення операцій логічного мислення з уже відомими знаннями або під час розв'язання проблеми

Г) допомагають розвитку мовлення молодших школярів

17. Продуктивно-пізнавальні запитання під час бесіди на уроках природознавства:

А) активізують пам'ять і спонукають до відтворення раніше здобутих знань

Б) стимулюють пізнавальну діяльність, результатом якої є здобуття готових знань з різних джерел: підручників, засобів унаочнення, спостережень, дослідів

В) відповіді на такі запитання отримуються в результаті здійснення операцій логічного мислення з уже відомими знаннями або під час розв'язання проблеми

Г) допомагають розвитку мовлення молодших школярів

18. Визначенню “практична робота з природознавства” відповідає судження:

- А) певна робота (моторна діяльність) з одночасним її осмисленням, на основі якої формуються знання і практичні уміння
- Б) моторна діяльність направлена на засвоєння учнями програмного матеріалу, під час проведення яких учні не змінюють хід явищ, а тільки фіксують факти спостережень у процесі практичних дій
- В) навчально-пізнавальна діяльність, у процесі якої учні виконують практичні дії з об'єктами в матеріальній або матеріалізованій формі, при цьому предмети і явища або умови їх існування в природі змінюються
- Г) моторна діяльність з одночасним її осмисленням

19. У процесі фронтальної практичної роботи учні:

- А) одночасно виконують однакове за змістом завдання, що є доцільним на перших етапах формування практичних умінь
- Б) виконують завдання за змістом й операційним складом можуть бути як однакові, так і різні для певних груп учнів
- В) виконують завдання за безпосередніми вказівками учителя
- Г) конструювання нового способу діяльності на основі засвоєних знань, умінь і навичок

20. Назвати, який тип пізнавальних завдань використовується у випадку - накреслити схему на основі прочитаного (на матеріалі теми "Рослини – частина живої природи"):

- А) використання аналогії як засобу перенесення способу дії, класифікація предметів і явищ навколишнього середовища
- Б) сортування навчального матеріалу за завданням учителя
- В) виділення головного, сортування навчального матеріалу за завданням учителя
- Г) конструювання нового способу діяльності на основі засвоєних знань, умінь і навичок

21. Яка аналогія за рівнем творчості використовується у випадку:

Поясни, чому утворюються краплі води на кришці каструлі, коли вода кипить. Яке явище в природі можна цим пояснити? Як воно відбувається?

- А) асоціативна
- Б) алгоритмічна
- В) евристична
- Г) пізнавальна

22. Яка аналогія за рівнем творчості використовується у випадку:

Розкажи про літо у такій послідовності: висота Сонця над Землею; колір неба, хмар, води; в якому вбранні рослини; дозрівання хліба; поведінка птахів; розваги дітей. Розкажи про осінь так, як розповідав про літо.

- А) асоціативна
- Б) алгоритмічна

- В) евристична
- Г) пізнавальна

23. Які групи умінь формуються переважно при вивченні такої теми з природознавства «Тварини лісу»:

- А) розумові, перцептивні, самоконтролю, коригування
- Б) логічного і творчого мислення, мнемічні
- В) імажинативні, мовленнєві, самопланування, самоорганізації
- Г) перцептивні, імажинативні

24. Які групи умінь формуються переважно при вивченні такої теми з природознавства «Властивості повітря. Термометр»:

- А) імажинативні, мовленнєві
- Б) розумові, перцептивні, самопланування, самоорганізації
- В) логічного і творчого мислення
- Г) перцептивні, імажинативні

25. Які групи умінь формуються переважно при вивченні узагальнюючої теми з природознавства «Нервова система, органи чуття»:

- А) розумові, мнемічні
- Б) імажинативні, мовленнєві; самоконтролю, самоорганізації
- В) коригування, логічного і творчого мислення
- Г) перцептивні, імажинативні

26. Дослідницький метод навчання природознавства :

- А) спосіб організації творчої діяльності учнів, зумовлений навчальними проблемними завданнями
- Б) спосіб засвоєння досвіду творчої діяльності в процесі розв'язання конкретної проблеми
- В) спосіб засвоєння досвіду творчої діяльності в процесі розв'язання загальної навчальної проблеми
- Г) спосіб поелементного засвоєння досвіду творчої діяльності

27. Вибір проблемних методів навчання у процесі засвоєння молодшими школярами змісту природознавства визначається такими критеріями :

- А) локальна і загальна готовність учнів, зміст навчального матеріалу
- Б) зміна послідовності вивчених у підручнику фактів, пояснень описів
- В) необхідністю залучення додаткової інформації, яка виходить за межі змісту поняття, що передбачено програмою
- Г) потребою використання різних засобів (словесних, наочних, практичних)

28. Подібність комбінованого і предметного уроки як форм організації навчання природознавства полягає у:

- А) формулюванні мети та загальних завдань уроку
- Б) однакових елементах макроструктури

- В) організації методики засвоєння нових знань, умінь і навичок
- Г) організації закріплення отриманих знань

29. Відмінність комбінованого і предметного уроків як форм організації навчання природознавства полягає у:

- А) формулюванні мети та загальних завдань уроку
- Б) однакових елементах макроструктури
- В) організації методики засвоєння нових знань, умінь і навичок
- Г) організації закріплення отриманих знань

30. Визначити, які елементи знань повинен сформувати вчитель у молодших школярів на основі змісту теми з природознавства “Для чого людина дихає. Бережи органи дихання”:

- А) формування уявлення про органи дихання, газообмін у легенях, значення чистоти повітря для здоров'я людини
- Б) вміння розрізняти органи дихання, дбати про чистоту повітря, знати властивості органів дихання
- В) уявлення про систему органів дихання, її гігієну та виховувати пізнавальний інтерес до вивчення свого організму
- Г) формування уявлення про роль дихання у функціонуванні організму

31. Визначити елементи знань які повинен сформувати вчитель у молодших школярів на основі змісту тем з природознавства “Гриби”:

- А) уявлення про різноманітність грибів (шапинкові, цільові, отруйні, їстівні) та їх значення у природі
- Б) уявлення про різноманітність грибів (шапинкові, цільові, отруйні, їстівні) та їх значення у природі та житті людини
- В) уявлення про різноманітність грибів та їх значення у природі та житті людини, вміння розрізнявати їстівні і отруйні гриби своєї місцевості.
- Г) уявлення про значення грибів (шапинкові, цільові, отруйні, їстівні) у житті людини

32. Визначити, який тип уроку найефективніший під час засвоєння змісту тем з природознавства:

«Осінь».

- А) комбінований урок
- Б) фенологічна екскурсія
- В) предметний урок
- Г) узагальнюючий (підсумковий) урок

33. Визначити, який тип уроку найефективніший під час засвоєння змісту теми з природознавства “Корисні копалини рідного краю”:

- А) комбінований урок
- Б) предметний урок
- В) інтегрований урок

Г) узагальнюючий (підсумковий) урок

34. Правильне судження, що відповідає визначенню спостереження як метода забезпечення наочно-чуттєвої основи знань про природу :

А) цілеспрямоване, планомірне, сприйняття об'єктів навколишньої дійсності з метою виділення суттєвих ознак предметів та явищ природи

Б) планомірне, сприйняття об'єктів навколишньої дійсності та накопичення чуттєвого досвіду

В) розвиток спостережливості дитини, уміння аналізувати, узагальнювати та планувати певну діяльність

Г) накопичення чуттєвого досвіду

35. Правильне судження, що відповідає терміну “позакласна робота”:

А) розроблена за спеціальною програмою, що виходить за зміст програмного матеріалу і спирається на краєзнавчий компонент програми

Б) розроблена за спеціальною програмою, що виходить за зміст програмного матеріалу та базується на добровільних засадах

В) проводиться з учнями, що виявляють особливий інтерес до предметів та явищ природи

Г) проводяться з учнями, що виявляють особливі здібності до вивчення природи

36. Правильне судження, що відповідає терміну “гербарій”:

А) засушені рослини або їх частини, які прикріплені до цупкого паперу

Б) натуральні об'єкти, що можуть бути використані для виконання практичних завдань на уроках природознавства

В) натуральні об'єкти, що являють собою засушені рослини або їх частини, які прикріплені до цупкого паперу і зроблені руками дітей

Г) зібрання однорідних об'єктів, що мають спільні ознаки

37. Предметний урок – форма організації навчального процесу з природознавства, під час якого

А) діти працюють з натуральними об'єктами

Б) відбувається безпосереднє сприймання учнями об'єктів природи, аналіз, порівняння здобутих фактів. Їх узагальнення і формування необхідних висновків, а також перевірка висновків доступними дослідженнями

В) відбувається розглядання предметів природи, виявлення істотних ознак, властивостей, та зв'язків

Г) відбувається сприймання і запам'ятовування конкретного фактичного матеріалу про предмети і явища

38. Головною рушійною силою інноваційної педагогічної діяльності є:

А) учень

Б) учитель

В) батьки

Г) вихователі

39. Підґрунття дослідницької поведінки складають такі вміння:

- А) спостерігати
- Б) давати визначення поняттям
- В) класифікувати
- Г) уміння бачити проблеми

40. Творчий проект із природознавства має такі етапи:

- А) підготовчий
- Б) вступний
- В) навчальний
- Г) дослідно-творчий

41. Об'єктами вивчення на уроках природознавства за системою Д.Ельконіна-В.Давидова виступають:

- А) способи здобуття знань про рослини і тварин
- Б) екологічні взаємозв'язки у природі
- В) способи побудови цілісної картини світу
- Г) жива та нежива природа

42. «Робота в парах», «ротаційні трійки», «Карусель», «Акваріум» належать до технологій:

- А) колективно-групового навчання
- Б) кооперативного навчання
- В) опрацювання дискусійних питань
- Г) ситуаційного моделювання

43. При вивченні яких тем із природознавства доцільно застосовувати метод моделювання маленькими чоловічками?

- А) людина як частина суспільства
- Б) органи чуття людини
- В) будова тіла людини
- Г) тіла і речовини

44. Освітні стандарти галузей знань це:

- А) цілісність сприймання і освоєння навколишньої дійсності
- Б) практична спрямованість змісту та інтеграція знань
- В) система вимог, що визначають обов'язкові результати навчання
- Г) узагальнені знання про реальний світ у його зв'язках і залежностях

45. Через який предмет у типових навчальних планах реалізується галузь «Природознавство»?

- А) образотворче мистецтво
- Б) основи здоров'я і фізична культура
- В) художня праця

Г) природознавство

46. Зміст освітньої галузі «Природознавство» визначається:

- А) індивідуальними можливостями молодшого школяра;
- Б) особливостями соціалізації особистості молодшого школяра в українському суспільстві
- В) забезпеченням первинних ціннісних орієнтацій у різноманітних галузях життя,
- Г) знаннями про природу, що забезпечується створенням у свідомості учнів цілісної картини світу

47. Об'єктом вивчення освітньої галузі «Природознавство» є:

- А) розвиток мислення, мови та спостережливості учнів
- Б) процес навчання молодших школярів знанням та формування в них відповідних умінь та навичок
- В) засвоєння системи інтегрованих знань про природу і людину, основи екологічних знань
- Г) особистісний розвиток школяра

48. Предметом вивчення освітньої галузі «Природознавство» є:

- А) методичні підходи до викладання предмету «Природознавство»
- Б) зміст підручників
- В) принципи навчання
- Г) засоби навчання

49. Навчальна програма – це:

- А) документ згідно з якими організується навчання і виховання
- Б) система знань, яка передбачена іншими дисциплінами
- В) книга, що “відображає сучасний рівень досягнень науки
- Г) документ згідно з яким організується навчальний процес з шкільних предметів

50. У якому розподілі годин на тиждень пропонується для вивчення матеріал програми курсу «Природознавства»:

- А) 1-4 клас 2 години
- Б) 1-2 клас 1 година
- В) 3-4 клас 3 години
- Г) 3-4 клас 1 година

51. Особливе місце в програмах відводиться :

- А) суспільствознавчим знанням
- Б) етичним знанням
- В) екологічним знанням
- Г) українознавчим знанням

52. Підручник – це :

- А) елемент навчальної програми
- Б) навчальна книга
- В) допоміжна література
- Г) сучасний рівень досягнень науки

53. Структурний компонент – це:

- А) необхідний елемент шкільного підручника
- Б) система головних понять навчального курсу
- В) важливі відомості, які допомагають учням користуватися підручником
- Г) звернення до учнів документально

54. Специфікою курсу «Природознавство» є:

- А) пасивні методи навчання
- Б) активні методи навчання
- В) практичні методи навчання
- Г) інтерактивні методи навчання

55. Відчуття – це:

- А) процес сприйняття зовнішніх подразників сенсорними системами;
- Б) відображення у свідомості людини предметів і явищ у сукупності їх якостей та частин
- В) процес відображення в мозку людини окремих властивостей якостей предметів і явищ об'єктивної дійсності
- Г) ідеально відтворені образи предметів і явищ навколишнього світу

56. Щоб сформувати в учнів загальне уявлення про той чи інший об'єкт найдоцільніше використовувати:

- А) дослід
- Б) спостереження
- В) експеримент
- Г) розповідь

57. Який вид пізнавальної діяльності учнів потребує безпосереднього керівництва з боку вчителя:

- А) формування нових понять
- Б) закріплення поняття
- В) організація розумової діяльності
- Г) організація чуттєвого сприймання

58. Характеристика базового змісту освітньої галузі і методичних вимог, що визначає обов'язковий для досягнення кожним учнем рівень його засвоєння – це:

- А) навчальна програма
- Б) типовий навчальний план

- В) Держстандарт
- Г) програма розвитку освіти України

59. Основною метою освітньої галузі «Природознавство» є:

- А) засвоєння узагальнених та емпіричних уявлень і понять, які відбивають основні властивості і закономірності реального світу та забезпечення ціннісних орієнтацій у різноманітних галузях життя
- Б) визначення в компоненті пізнавальних виховних і розумових цілей галузі «Природознавство»
- В) формування природознавчої компетентності
- Г) особистісний розвиток молодшого школяра

60. Емпіричні факти, уявлення, елементарні поняття належать до:

- А) науково-пізнавальної групи
- Б) діяльній групі
- В) ціннісній групі
- Г) логічній групі

61. Структурування програми за лінійним принципом передбачає:

- А) одноразовий розгляд питання
- Б) поступове розширення і поглиблення матеріалу
- В) розгляд питання декілька разів на різних рівнях
- Г) розгляд питання у подальшому житті

62. До методичного апарату програми входять:

- А) пояснення, запитання
- Б) зміст тем
- В) бюджет часу
- Г) лабораторні і практичні роботи

63. Скільки навчальних годин у рік відводиться на вивчення курсу «Природознавство» в 3 та 4 класах:

- А) 36 годин
- Б) 28 годин
- В) 68 годин
- Г) 32 години

64. У 4-ому класі в курсі «Природознавство» вивчаються такі теми:

- А) жива природа
- Б) планета Земля
- В) рідний край
- Г) «Наша адреса у Всесвіті»

65. Найпростішою формою чуттєво-образного відображення є:

- А) сприйняття

- Б) уявлення
- В) поняття
- Г) відчуття

66. Кращому запам'ятовуванню створених образів сприяє:

- А) замальовування розглянутих об'єктів по пам'яті
- Б) відтворення образів за подібністю
- В) відтворення за допомогою словесного опису
- Г) відтворення за допомогою комплексного використання наочних посібників

67. Уявлення – це:

- А) форма думки, яка відображає істотні ознаки і відношення світу
- Б) вища форма психічного відображення
- В) чуттєво-наочний образ предметів або явищ дійсності, які раніше діяли на органи чуттів
- Г) це дії з об'єктами, відображеними в образах

68. Сприйняття – це:

- А) відображення в корі мозку цілісних наочних образів предметів і явищ дійсності
- Б) стійке емоційне ставлення людини до явищ дійсності
- В) мобілізаційні зміни в організмі
- Г) особливий клас психічних процесів і станів, пов'язаний з інстинктами

69. До якого з підходів класифікації методів навчання належать дані методи: пояснювально-ілюстративний, інструктивно-репродуктивний, проблемного викладу, дослідницький:

- А) за джерелом знань
- Б) характером пізнавальної діяльності учнів
- В) за ступенем активності учнів
- Г) за дидактичною метою

70. Розповідь – це:

- А) монологічна форма письмового викладу навчального матеріалу
- Б) діалогічна форма усного викладу навчального матеріалу, за якої вчитель із допомогою вдало поставлених питань спонукає учнів відтворювати раніше набуті знання
- В) монологічна форма усного викладу навчального матеріалу, широко застосовувана в початкових класах
- Г) робота із друкованим словом

71. Розрізняють такі види бесіди:

- А) початкова, пояснювальна, заключна
- Б) вступна, основна, заключна, контрольна
- В) підготовча, пояснювальна, підсумкова

Г) початкова, заключна

72. Демонстрування – це:

- А) наочний метод навчання, що передбачає використання приладів, дослідів, технічних присвоїв
- Б) метод оснащення натуральними об'єктами та статичною зображувальною наочністю, плакатами, картами, рисунками на дошці, картинами тощо
- В) наочний метод, за якого відбувається безпосереднє сприймання явищ природи
- Г) метод навчання, за допомогою якого предмети і процеси розкриваються через їхнє символічне зображення

73. У початкових класах найбільш поширеними ТЗН є:

- А) діафільми та діаскопи
- Б) діаскопи та діапозитиви
- В) діапроектори, діафільми, діапозитиви
- Г) діапозитиви та діафільми

74. Метою проведення екскурсій є:

- А) актуалізувати знання дітей, що є опорними для роботи над новим матеріалом
- Б) забезпечити всебічне, образне сприймання, дати опору для мислення учнів
- В) поглибити чуттєве й логічне пізнання дітей, їх соціальний досвід, сприяти розвитку мовлення, мислення та уваги
- Г) оволодіння учнями фактичним матеріалом, який використовуватиметься на наступних уроках, а також – на закріплення, розширення, поглиблення і застосування певної частини змісту після її вивчення

75. Моніторинг передбачає:

- А) контроль здібностей та знань учнів
- Б) перевірку здібностей учнів
- В) контроль знань, умінь і навичок учнів
- Г) контроль умінь та перевірку знань учнів

76. Оберіть що є негативними сторонами письмової перевірки.

- А) потребує чимало часу для перевірки учнівських робіт
- Б) є змога виявити деталі і неточності у відповідях учнів
- В) призводить до зниження рівня грамотності учнів, якщо вчителі нехтують єдиними орфографічними вимогами
- Г) дає можливість виявити прогалини і неточності в знаннях учнів і одразу їх виправити

77. До якого з підходів класифікації методів навчання належать дані методи: словесні, наочні, практичні:

- А) за ступенем активності учнів

- Б) за дидактичною метою
- В) за джерелом знань
- Г) за характером пізнавальної діяльності учнів

78. Діалогічна форма усного викладу навчального матеріалу, за якої вчитель із допомогою вдало поставлених питань спонукає учнів відтворювати раніше набуті знання, робити самостійні висновки-узагальнення на основі засвоєного фактичного матеріалу – це:

- А) художня розповідь
- Б) опис
- В) розповідь
- Г) бесіда

79. Практична робота – це:

- А) відображення знань учнів у кресленнях, ескізах, замальовках з натури, схемах тощо
- Б) пошукові завдання і проекти, що передбачають індивідуалізацію навчання, розширення обсягу, знань учнів
- В) застосування знань учнями у ситуаціях, наближених до життєвих
- Г) навчальна пізнавальна діяльність, у процесі якої учні виконують практичні дії з об'єктами

80. До практичних методів навчання належать:

- А) лабораторні роботи, практичні роботи, вправи, дослід, експеримент
- Б) вправа, лабораторна та практична роботи, робота з підручником, дослідна робота
- В) вправи, лабораторні, практичні, дослідні та графічні роботи
- Г) лабораторна робота, практична робота, дослід, вправа, географічна робота

81. Які види повторень застосовуються на уроках в початкових класах?

- А) випереджувальне, супровідне, контрольне
- Б) початкове, супровідне, заключне
- В) випереджувальне, супровідне, заключне
- Г) основне, супровідне, узагальнююче

82. Позитивними сторонами письмового контролю є:

- А) сприяє установленню тісного контролю між вчителем та учнем
- Б) збуджує нервову систему опитуваного учня
- В) за короткий час можна перевірити знання багатьох учнів
- Г) зберігаються результати перевірки

83. Тестові завдання, в яких відповідь відома тільки тому, хто склав завдання, називаються:

- А) відкритими
- Б) закритими

- В) напіввідкритими
- Г) напівзакритими

84. Завдання для усної перевірки поділяються на:

- А) індивідуальні, фронтальні та ущільнені
- Б) основні, додаткові, допоміжні
- В) основні, уточнювальні, навідні
- Г) індивідуальні, основні, навідні

85. Для формування самоконтролю та самооцінки педагог повинен:

- А) проводити систематичне опитування одних і тих самих учнів
- Б) мотивувати поставлену учневі оцінку
- В) організовувати в класі взаємоконтроль та рецензування відповідей іншими учнями
- Г) спочатку самому оцінити учня, а потім пропонувати учневі самому оцінити свою відповідь

86. Автором першого підручника з природознавства був ...

- А) В.Зуєв
- Б) О.Герд
- В) М.Скаткін
- Г) В.Вахтеров

87. Перший підручник із природознавства вийшов у...

- А) 1538 році
- Б) 1678 році
- В) 1786 році
- Г) 1863 році

88. Засновником методики навчання природознавства вважають...

- А) В.Вахтерова
- Б) В.Зуєва
- В) М.Скаткіна
- Г) О.Герда

89. Засновником методики природознавства як науки був:

- А) О.Герд
- Б) В.Сухомлинський
- В) В.Зуєв
- Г) К.Ушинський

90. Хто з вчених, розробляючи методику вивчення рідної мови, висловив низку ідей стосовно методики природознавства?

- А) О.Герд
- Б) В.Сухомлинський

- В) В.Зуєв
- Г) К.Ушинський

91. Для вчителів початкових класів О.Герд написав методичний посібник...

- А) „Накреслення природної історії”
- Б) „Предметні уроки в початковій школі”
- В) „Дитячий світ і Хрестоматія”
- Г) „Земля, повітря і вода”

92. Хто з педагогів уперше увів термін „предметний урок” і запропонував його використання в початковій школі?

- А) Я.А.Коменський
- Б) О.Я.Герд
- В) В.П.Вахтеров
- Г) К.Д.Ушинський

93. У 1929 році комплексні програми з природознавства було замінено...:

- А) теоретичними
- Б) проектно-комплексними
- В) цільовими
- Г) проектно-навчальними

94. У 80-х роках ХХ сторіччя навчання природознавства в початковій школі відбувалося за підручниками ...

- А) П.Блонського
- Б) К.Ягодовського
- В) М.Скаткіна
- Г) П.Завітаєва

95. В основу побудови курсу шкільного природознавства були покладені діалектико-матеріалістичний, трудовий і дослідницький метод.

- А) Н.Крупською
- Б) С.Шацьким
- В) А.Луначарським
- Г) В.Вахтеровим

96. До яких наук належить методика навчання природознавства?

- А) педагогічних
- Б) соціальних
- В) психологічних
- Г) природничих

97. Предметом вивчення методики природознавства є...

- А) навколишнє середовище
- Б) природа та суспільство

- В) природа
- Г) процес навчання природознавства в початкових класах

98. Методика природознавства як наука розв'язує такі задачі...

- А) формування екологічної культури молодших школярів
- Б) виховання любові дітей до природи
- В) розробка змісту навчального предмету в школі
- Г) формування цілісного світогляду молодших школярів

99. До теоретичних методів дослідження методики навчання природознавства відносять...

- А) спостереження за учнями на уроках природознавства
- Б) оцінювання та аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури
- В) аналіз шкільної документації
- Г) зіставлення

100. До якої групи методів дослідження можна віднести метод аналізу учнівських щоденників спостережень?

- А) теоретичні
- Б) емпіричні
- В) логічні
- Г) організаційні

101. Упровадження системи дослідів на уроках природознавства в межах наукового дослідження буде відбуватися...

- А) на пошуковому етапі педагогічного експерименту
- Б) на констатувальному етапі педагогічного експерименту
- В) на формувальному етапі педагогічного експерименту
- Г) на контрольному етапі педагогічного експерименту

102. Виберіть із наведеного переліку види знань, що утворюють власне предметний зміст курсу природознавства для початкової школи. Знання про:

- А) предмети (об'єкти), процеси і явища природи
- Б) закони розвитку природних явищ та процесів
- В) спеціальні методи вивчення об'єктів природи
- Г) принципи протікання природних процесів

103. Предметний зміст змістових ліній складають:

- А) соціальний
- Б) природничий
- В) інтегрований
- Г) економічний

104. У курсі „Природознавство” об'єктами інтеграції виступають...

- А) методи моделювання

- Б) природні та соціальні поняття
- В) абстрактні філософські поняття
- Г) способи дослідження

105. Визначте специфічні (конкретнопредметні) принципи викладання курсу „Природознавство”.

- А) сезонності
- Б) інтеграції
- В) зв'язку з життям
- Г) доступності

106. Визначте загальнодидактичні принципи викладання курсу „Природознавство”:

- А) краєзнавчий
- Б) екологічний
- В) зв'язку з життям
- Г) батьківщинознавчий

107. До освітніх завдань курсу „Природознавство” відносять...

- А) розвиток психічних процесів дитини
- Б) формування конкретних елементів природничих знань
- В) виховання якостей особистості дитини: щирості, патріотизму, здатності до співчуття
- Г) розвиток уміння здійснювати раціональну навчальну діяльність та уміння виконувати навчальні дії

108. До розвивальних завдань курсу „Природознавство” відносять:

- А) розвиток психічних процесів дитини
- Б) формування конкретних елементів природничих знань
- В) виховання якостей особистості дитини: щирості, патріотизму, здатності до співчуття
- Г) формування предметних умінь

109. У якому класі початкової школи вивчається тема „Тіла та речовини”?

- А) 1
- Б) 2
- В) 3
- Г) 4

110. Знання з природознавства засвоюються молодшими школярами у формі...

- А) уявлень, понять, теорій, законів
- Б) принципів, понять, ідей, концепцій
- В) конкретних фактів, уявлень, понять
- Г) уявлень, понять, правил

111. Узагальнена форма відображення об'єктів та явищ навколишньої дійсності у свідомості людини – це...

- А) поняття
- Б) уявлення
- В) відчуття
- Г) сприйняття

112. До одиничних понять належать:

- А) річка Дніпро
- Б) птах
- В) тварина
- Г) дощ

113. Ознайомтесь з умовиводом „Всі ранньоквітучі рослини мають коріння цибулинкою. Конвалія має корінь цибулинку, отже, конвалія – ранньоквітуча рослина”. Цей умовивід можна віднести до:

- А) індуктивного
- Б) дедуктивного
- В) загального
- Г) логічного

114. До якого виду умовиводу належить судження: у шпака тіло вкрите пір'ям; у сороки тіло вкрите пір'ям; у солов'я тіло вкрите пір'ям. Отже, тварина, тіло якої вкрите пір'ям, називається птахом.

Варіанти відповідей:

- А) індуктивного
- Б) дедуктивного
- В) загального
- Г) логічного

115. У курсі „Природознавство” формуються такі практичні вміння:

- А) організовувати робоче місце
- Б) працювати з вимірювальними приладами
- В) планувати свої дії
- Г) доводити судження

116. Формування якого пізнавального вміння в учнів початкових класів має такий алгоритм: а) аналіз об'єкта; б) знаходження спільних ознак; в) знаходження відмінних ознак?

- А) уміння аналізувати об'єкт
- Б) уміння порівнювати об'єкти
- В) уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки
- Г) уміння класифікувати об'єкти

117. Які вміння формує вчитель в учнів початкових класів за допомогою таких питань: „Що відбулося спочатку?“, „Що відбулося потім?“, „Чому зимуючі птахи з настанням холодів перелітають ближче до житла людей?“, „Чому взимку дерева не ростуть, а перебувають у стані покою?“

- А) уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки
- Б) уміння класифікувати об'єкти природи
- В) уміння порівнювати об'єкти природи
- Г) уміння формулювати пізнавальні запитання

118. До натуральних фіксованих об'єктів природи належать...

- А) муляжі
- Б) колекції
- В) аудіозаписи
- Г) гербарії

119. Групу яких засобів наочності складають кінофільми, магнітофонні записи, діафільми, діапозитиви?

- А) динамічних
- Б) статичних
- В) ілюстративних
- Г) аудіовізуальних

120. Які наочні засоби доцільно використовувати під час формування поняття „грунт“?

- А) муляжі
- Б) колекції
- В) схеми
- Г) вологі препарати

121. Які наочні посібники доцільно використовувати під час формування поняття „степ“?

- А) муляжі
- Б) термометр
- В) фотографії
- Г) аудіозаписи

122. Який інвентар повинен бути на навчально-дослідній ділянці?

- А) лопати
- Б) мікроскоп
- В) гербарні папки
- Г) вологі препарати

123. До живих наочних посібників із природознавства відносять...

- А) рослини
- Б) макети

- В) муляжі
- Г) чучела

124. До традиційних уроків природознавства належить:

- А) комбінований
- Б) урок-гра
- В) урок-казка
- Г) інтегрований урок

125. До нетрадиційних уроків природознавства належить:

- А) урок-екскурсія
- Б) предметний
- В) урок-подорож
- Г) комбінований

126. За типами екскурсії з природознавства поділяють на:

- А) природничі.
- Б) предметні.
- В) комбіновані.
- Г) інтегровані

127. За типами уроки з природознавства поділяють на:

- А) виробничі
- Б) культурознавчі
- В) природничі.
- Г) комбіновані

128. До урочних форм навчання природознавства відносять:

- А) свята
- Б) гуртки
- В) урок
- Г) клуби

129. До масових позакласних заходів із природознавства відносять:

- А) народні свята
- Б) заходи, присвячені природним явищам
- В) засідання клубу
- Г) індивідуальна позакласна робота

130. У природничому гуртку діти разом з учителем створюють...

- А) емблему
- Б) спеціальне обладнання
- В) пришкільну ділянку
- Г) план роботи на рік

131. До форм позакласної роботи з природознавства належать...

- А) комбінований урок
- Б) домашня робота
- В) географічний майданчик
- Г) гурток юнатів

132. Виберіть ті види домашніх завдань, які можна віднести до проблемних.

- А) робота в зошиті з друкованою основою
- Б) читання підручника та відповіді на запитання
- В) ведення календаря природи
- Г) пошук у літературі відповідей на проблемні запитання

133. Виберіть макроетапи комбінованого уроку.

- А) засвоєння нових знань, умінь, навичок
- Б) мотивація навчальної діяльності
- В) систематизація та узагальнення знань
- Г) застосування знань, умінь, навичок

134. Виберіть макроетапи уроку засвоєння нових знань.

- А) засвоєння нових знань, умінь, навичок
- Б) систематизація та узагальнення знань
- В) застосування знань, умінь, навичок
- Г) актуалізація знань про об'єкт

135. До якої категорії відносять урок, екскурсію, домашню роботу, природничі свята, клубну роботу, гурткову роботу?

- А) форми навчання
- Б) методи навчання
- В) засоби навчання
- Г) прийоми навчання

136. Здобуття учнями чуттєвого досвіду як основи для оволодіння системою понять, яка буде формуватися в учнів під час вивчення окремих тем і розділу в цілому - це дидактична мета ...

- А) вступного уроку-екскурсії
- Б) поточного уроку-екскурсії
- В) підсумкового уроку-екскурсії
- Г) предметного уроку

137. Конкретизація, розширення, поглиблення, застосування і систематизація знань, умінь, навичок — це дидактична мета ...

- А) вступного уроку-екскурсії
- Б) поточного уроку-екскурсії
- В) підсумкового уроку-екскурсії
- Г) предметного уроку

138. Природничі свята проводять з ...

- А) доповіді учнів
- Б) обговорення основної теми
- В) проведенням конкурсів, ігор, змагань
- Г) завдань до наступного уроку

139. Демонстрацію, спостереження відносять до

- А) словесних методів
- Б) дослідницьких методів
- В) проблемних методів
- Г) наочних методів

140. Проведення природничих гуртків проходить за схемою:

- А) проведення конкурсів, ігор, змагань
- Б) доповіді учнів, практична робота
- В) масові розваги
- Г) танці, пісні

141. Виберіть правильне визначення методу спостереження:

- А) цілеспрямоване, планомірне сприймання об'єктів навколишньої дійсності, яке підпорядковане конкретно-визначеним цілям й вимагає вольових зусиль
- Б) метод навчання дітей природознавства шляхом показу вчителем певного об'єкта (натурального чи штучного)
- В) спосіб організації взаємозв'язаної діяльності учителя учнів, у якій учитель виконує функції джерела навчального змісту й суб'єкта керування навчально-пізнавальною діяльністю учнів
- Г) форма дозвілля у позаурочний час

142. Назвіть види природничих спостережень за об'єктом спостереження:

- А) довготривалі
- Б) короткотривалі
- В) репродуктивні
- Г) за тваринами

143. Виберіть правильне визначення методу демонстрації.

- А) цілеспрямоване, планомірне сприймання об'єктів навколишньої дійсності, яке підпорядковане конкретно-визначеним цілям й вимагає вольових зусиль
- Б) метод навчання дітей природознавства шляхом показу вчителем певного об'єкта (натурального чи штучного)
- В) способом організації взаємозв'язаної діяльності учителя і учнів, в якій учитель виконує функції джерела навчального змісту й суб'єкта керування навчально-пізнавальною діяльністю учнів
- Г) спосіб проведення дозвілля

144. До словесних методів навчання природознавства відносять...

- А) спостереження
- Б) проектування
- В) робота з підручником
- Г) дослід

145. Робота з книгою є методом навчання, в якому основним джерелом навчання виступає ...

- А) друковане слово
- Б) бесіда
- В) розповідь
- Г) спостереження

146. У методиці природознавства виокремлюються такі види розповіді...

- А) опис
- Б) публіцистична
- В) наукова
- Г) творча

147. До методів проблемного навчання природознавства відносять:

- А) розповідь-опис
- Б) проблемне викладання
- В) фронтальна бесіда
- Г) пояснювально-ілюстративний метод

148. До якої групи відносять методи: гра, вправи, дослід, експеримент, моделювання, проектування?

- А) словесні
- Б) наочні
- В) практичні
- Г) творчі

149. Природничі ігри за дидактичним навантаженням поділяються на...

- А) ігри на класифікацію
- Б) словесні ігри
- В) ігри з природним матеріалом
- Г) ігри-подорожі

150. Виберіть види дослідів, які не проводяться в початковій школі.

- А) дослід на виявлення властивостей води
- Б) дослід на виявлення складу повітря
- В) дослід, спрямований на визначення умов росту та розвитку рослин
- Г) дослід з електричним струмом

Підсумкова контрольна робота I варіант

1. Модульне навчання - це:

- а) організація навчального процесу, яка пропонує широкий спектр використання набутих знань на практиці;
- б) організація навчального процесу, яка скерована на засвоєння цілісного блоку адаптованої інформації;
- в) напрям у педагогіці, що передбачає вивчення школярами закономірностей масових комунікацій;
- г) організація навчального процесу, спрямована на формування особистості.

2. Головна мета розвивального навчання:

- а) розвиток умінь та навичок;
- б) навчити дитину, читати, писати, лічити;
- в) забезпечити розвиток дитини;
- г) виховання школярів.

3. Особистісно-орієнтоване навчання:

- а) формує внутрішню пізнавальну діяльність ;
- б) передбачає конструювання навчального дидактичного матеріалу;
- в) навчання центром якого є особистість дитини;
- г) формує духовний світ школяра.

4. Педагогічна технологія – це:

- а) комплекс апаратури і навчальних матеріалів задіяних у навчально-виховному процесі;
- б) педагогічна система, в якій використання засобів, прийомів навчання підвищує ефективність навчального процесу;
- в) процес, спосіб виконання визначеного, або певного завдання для навчального процесу;
- г) процес, де вчитель передає знання дітям.

5. Провідні положення, які характеризують сутність педагогічної теорії М. Монтессорі:

- а) виховання повинно бути вільним, спиратися на дані спостережень за дитиною;
- б) виховання повинно бути індивідуальним;
- в) « допоможи мені це зробити самому » - девіз педагогіки Монтессорі;
- г) всі відповіді правильні.

6. Засновником групової форми навчальної діяльності є:

- а) Ж.Ж. Руссо;
- б) Я.А. Коменський;
- в) К.Д. Ушинський;
- г) В.О. Сухомлинський.

7. Навчальний проект:

- а) практика особистісно орієнтованого навчання в процесі конкретної праці учня на основі його вільного вибору, з урахуванням його інтересів;

б) розглядає дитину як життєве явище, а не педагогічне, вбачаючи в ній не стільки об'єкт, що потребує впливу, скільки особистість, що інтенсивно розвивається;

в) формування в дитині конкретних здібностей;

г) формування у дитини організаторських здібностей.

8. Педагогічна психологія функціонує:

а) як наука, що досліджує найраціональніші шляхи навчання;

б) як система способів, принципів і регулятивів, застосованих у навчанні;

в) як реальний процес навчання;

г) всі відповіді правильні.

9. Документ, де визначено стратегічні реформування освіти в Україні:

а) Закон України про загальну середню освіту;

б) Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ ст.»;

в) Державний стандарт початкової освіти.

10. Предметом теорії навчання (дидактики) є:

а) процес навчання;

б) процес пізнання;

в) молодші школярі;

г) діяльність вчителя.

11. Основною формою навчання в сучасній школі є:

а) домашня навчальна робота;

б) навчально-виховний процес;

в) урок;

г) пізнавальна діяльність молодших школярів.

12. Документ, що визначає зміст і обсяг знань з кожного предмета:

а) документи Міністерства освіти;

б) навчальна програма;

в) підручники початкової школи;

г) методичні матеріали;

13. Академія педагогічних наук України:

а) вища наукова установа, яка об'єднує видатних майстрів техніки і культури;

б) наукова установа з проблем освіти, педагогіки та психології;

в) вища наукова установа, яка здійснює підготовку спеціалістів вищої кваліфікації;

г) всі відповіді правильні.

14. Актуалізація – це:

а) один із дидактичних принципів зв'язку шкільної науки з життям;

б) удосконалення методів і організаційних форм навчально-пізнавальної діяльності;

в) здатність людини до свідомої трудової і соціальної діяльності;

г) активна життєва позиція людини, яка виявляється в її принциповості, відстоюванні своїх поглядів.

15. Аналіз уроку-це:

а) процес дослідження розумових здібностей учня;

- б) один із способів опитування учнів за певною схемою;
- в) розгляд і оцінка навчального заняття в цілому або окремих його сторін;
- г) розгляд і аналіз діяльності вчителя на уроці.

16. Функції групової навчальної діяльності:

- а) мотиваційна;
- б) навчальна, виховна;
- в) розвивальна, організаційна;
- г) всі відповіді правильні.

17. Технологія групової навчальної діяльності ефективна якщо:

- а) ретельно продумувати структуру уроку;
- б) організовувати навчально-виховну роботу серед школярів;
- в) виховувати любов до праці;
- г) правильної відповіді немає.

18. Технологія групової діяльності передбачає:

- а) навчити школярів співпраці у виконанні групових завдань;
- б) стимулювати моральні переживання взаємного навчання, зацікавленості в успіху товаришів;
- в) формувати комунікативні вміння молодших школярів;
- г) всі відповіді правильні.

19. Креативна особистість:

- а) особистість, яка має внутрішні передумови, що забезпечують її творчу активність;
- б) особистість, що володіє свідомістю і самосвідомістю;
- в) це діяч суспільного розвитку;
- г) це соціальний індивід.

20. Ознаками технології навчання є:

- а) діагностичне цілепокладання і результативність;
- б) алгоритмізованість і проєктованість;
- в) цілісність і керованість, коригованість;
- г) усі відповіді правильні.

21. Педагогіка співробітництва – це:

- а) педагогіка, орієнтована на принципи педагогічного досвіду відомих вчених;
- б) напрям педагогічного мислення і практичної діяльності, мета якого демократизація і гуманізація діяльності;
- в) здатність підтримувати спеціально сприятливий морально-психологічний клімат у навчальній групі;
- г) напрям у педагогіці – розвиток інтелектуальних, духовних і фізичних здібностей.

22. Технологія колективно-творчого виховання дає змогу:

- а) удосконалювати пізнавально-світоглядну, емоційну, вольову сферу особистості учня і педагога;
- б) встановити в процесі діяльності суб'єкт-суб'єктні взаємини;
- в) формування особистості через єдиний виховний колектив;
- г) усі відповіді правильні.

23. Сугестивна технологія –це:

- а) навчання на основі емоційного навіювання, що спричиняє надзапам'ятовування;
- б) диференційоване навчання;
- в) переживання стану радості від того, що результат збігся з очікуваним;
- г) забезпечення розвитку дитини.

24. Нові інформаційні технології - це:

- а) особистісно орієнтований підхід до процесу навчання та виховання;
- б) сукупність методів і технічних засобів організації, збереження, опрацювання за допомогою комп'ютерів;
- в) цілеспрямована діяльність вчителя і учня;
- г) забезпечення розвитку дитини.

25. Вставити пропущені слова:

Модульне навчання – така _____ процесу учіння, за якої учень працює за _____ програмою, що включає в себе _____: цільовий, _____, операційний і модулі перевірки знань.

26. Вставити пропущені слова:

Педагогіка вальдорфська – сукупність _____ і _____ і _____, які ґрунтуються на _____ інтерпретації _____ як цілісної взаємодії тілесних, душевних і духовних чинників.

Відповіді до завдань (тестів)

1б, 2в, 3в, 4б, 5г, 6а, 7а, 8г, 9б, 10а, 11в, 12б, 13б, 14а, 15в, 16г, 17а, 18г, 19а, 20г, 21а, 22г, 23а, 24б, 25 організація, навчального, модулі, інформаційний, 26 методів, прийомів виховання і навчання, антропософській, розвитку людини.

Критерії оцінювання тестових відповідей

- 23-26 – «5»;
- 20-22 – «4,5»;
- 18-19 – «4»;
- 15-17 – «3,5»;
- 13-14 – «3»;
- 10-12 – «2»;
- 1-9 – «1».

Підсумкова контрольна робота II варіант

1. Навчальний проект:

- а) практика особистісно орієнтованого навчання в процесі конкретної праці учня на основі його вільного вибору, з урахуванням його інтересів;
- б) розглядає дитину як життєве явище, а не педагогічне, вбачаючи в ній не стільки об'єкт, що потребує впливу, скільки особистість, що інтенсивно розвивається;
- в) формування в дитині конкретних здібностей;
- г) формування у дитини організаторських здібностей.

2. Педагогічна психологія функціонує:

- а) як наука, що досліджує найраціональніші шляхи навчання;
- б) як система способів, принципів і регулятивів, застосованих у навчанні;
- в) як реальний процес навчання;
- г) всі відповіді правильні.

3. Провідні положення, які характеризують сутність педагогічної теорії М. Монтессорі:

- а) виховання повинно бути вільним, спиратися на дані спостережень за дитиною;
- б) виховання повинно бути індивідуальним;
- в) « допоможи мені це зробити самому » - девіз педагогіки Монтессорі;
- г) всі відповіді правильні.

4. Педагогічна технологія – це:

- а) комплекс апаратури і навчальних матеріалів задіяних у навчально-виховному процесі;
- б) педагогічна система, в якій використання засобів, прийомів навчання підвищує ефективність навчального процесу;
- в) процес, спосіб виконання визначеного, або певного завдання для навчального процесу;
- г) процес, де вчитель передає знання дітям.

5. Особистісно-орієнтоване навчання:

- а) формує внутрішню пізнавальну діяльність ;
- б) передбачає конструювання навчального дидактичного матеріалу;
- в) навчання центром якого є особистість дитини;
- г) формує духовний світ школяра.

6. Засновником групової форми навчальної діяльності є:

- а) Ж.Ж. Руссо;
- б) Я.А. Коменський;
- в) К.Д. Ушинський;
- г) В.О. Сухомлинський.

7. Модульне навчання - це:

- а) організація навчального процесу, яка пропонує широкий спектр використання набутих знань на практиці;

- б) організація навчального процесу, яка скерована на засвоєння цілісного блоку адаптованої інформації;
- в) напрям у педагогіці, що передбачає вивчення школярами закономірностей масових комунікацій;
- г) організація навчального процесу, спрямована на формування особистості.

8. Головна мета розвивального навчання:

- а) розвиток умінь та навичок;
- б) навчити дитину, читати, писати, лічити;
- в) забезпечити розвиток дитини;
- г) виховання школярів.

9. Документ, де визначено стратегічні реформування освіти в Україні:

- а) Закон України про загальну середню освіту;
- б) Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ ст.»;
- в) Державний стандарт початкової освіти.

10. Документ, що визначає зміст і обсяг знань з кожного предмета:

- а) документи Міністерства освіти;
- б) навчальна програма;
- в) підручники початкової школи;
- г) методичні матеріали;

11. Основною формою навчання в сучасній школі є:

- а) домашня навчальна робота;
- б) навчально-виховний процес;
- в) урок;
- г) пізнавальна діяльність молодших школярів.

12. Предметом теорії навчання (дидактики) є:

- а) процес навчання;
- б) процес пізнання;
- в) молодші школярі;
- г) діяльність вчителя.

13. Технологія групової навчальної діяльності ефективна якщо:

- а) ретельно продумувати структуру уроку;
- б) організовувати навчально-виховну роботу серед школярів;
- в) виховувати любов до праці;
- г) правильної відповіді немає.

14. Актуалізація – це:

- а) один із дидактичних принципів зв'язку шкільної науки з життям;
- б) удосконалення методів і організаційних форм навчально-пізнавальної діяльності;
- в) здатність людини до свідомої трудової і соціальної діяльності;
- г) активна життєва позиція людини, яка виявляється в її принциповості, відстоюванні своїх поглядів.

15. Аналіз уроку-це:

- а) процес дослідження розумових здібностей учня;
- б) один із способів опитування учнів за певною схемою;
- в) розгляд і оцінка навчального заняття в цілому або окремих його сторін;

г) розгляд і аналіз діяльності вчителя на уроці.

16. Функції групової навчальної діяльності:

- а) мотиваційна;
- б) навчальна, виховна;
- в) розвивальна, організаційна;
- г) всі відповіді правильні.

17. Академія педагогічних наук України:

- а) вища наукова установа, яка об'єднує видатних майстрів техніки і культури;
- б) наукова установа з проблем освіти, педагогіки та психології;
- в) вища наукова установа, яка здійснює підготовку спеціалістів вищої кваліфікації;
- г) всі відповіді правильні.

18. Технологія групової діяльності передбачає:

- а) навчити школярів співпраці у виконанні групових завдань;
- б) стимулювати моральні переживання взаємного навчання, зацікавленості в успіху товаришів;
- в) формувати комунікативні вміння молодших школярів;
- г) всі відповіді правильні.

19. Креативна особистість:

- а) особистість, яка має внутрішні передумови, що забезпечують її творчу активність;
- б) особистість, що володіє свідомістю і самосвідомістю;
- в) це діяч суспільного розвитку;
- г) це соціальний індивід.

20. Педагогіка співробітництва – це:

- а) педагогіка, орієнтована на принципи педагогічного досвіду відомих вчених;
- б) напрям педагогічного мислення і практичної діяльності, мета якого демократизація і гуманізація діяльності;
- в) здатність підтримувати спеціально сприятливий морально-психологічний клімат у навчальній групі;
- г) напрям у педагогіці – розвиток інтелектуальних, духовних і фізичних здібностей.

21. Ознаками технології навчання є:

- а) діагностичне цілепокладання і результативність;
- б) алгоритмізованість і проєктованість;
- в) цілісність і керованість, коригованість;
- г) усі відповіді правильні.

22. Технологія колективно-творчого виховання дає змогу:

- а) удосконалювати пізнавально-світоглядну, емоційну, вольову сферу особистості учня і педагога;
- б) встановити в процесі діяльності суб'єкт-суб'єктні взаємини;
- в) формування особистості через єдиний виховний колектив;
- г) усі відповіді правильні.

23. Вставити пропущені слова:

Педагогіка вальдорфська – сукупність _____ і _____
_____ і _____, які ґрунтуються на _____ інтерпретації
_____ як цілісної взаємодії тілесних, душевних і духовних
чинників.

24. Нові інформаційні технології - це:

- а) особистісно орієнтований підхід до процесу навчання та виховання;
- б) сукупність методів і технічних засобів організації, збереження, опрацювання за допомогою комп'ютерів;
- в) цілеспрямована діяльність вчителя і учня;
- г) забезпечення розвитку дитини.

25. Вставити пропущені слова:

Модульне навчання – така _____ процесу учіння, за якої учень
працює за _____ програмою, що включає в себе _____:
цільовий, _____, операційний і модулі перевірки знань.

26. Сугестивна технологія –це:

- а) навчання на основі емоційного навіювання, що спричиняє надзапам'ятовування;
- б) диференційоване навчання;
- в) переживання стану радості від того, що результат збігся з очікуваним;
- г) забезпечення розвитку дитини.

Відповіді до завдань (тестів)

II варіант

1а, 2г, 3г, 4б, 5в, 6а, 7б, 8в, 9б, 10б, 11в, 12а, 13г, 14а, 15в, 16г, 17б, 18г, 19а, 20а, 21г, 22г, 23 методів, прийомів виховання і навчання, антропософській, розвитку людини, 24б, 25 організація, навчального, модулі, інформаційний, 26 а.

Критерії оцінювання тестових відповідей

23-26 – «5»;
20-22 – «4,5»;
18-19 – «4»;
15-17 – «3,5»;
13-14 – «3»;
10-12 – «2»
1-9 – «1».

Список використаної літератури

Базова

1. «Державний стандарт початкової освіти» [Електронний ресурс] / 2018.– Режим доступу до ресурсу: [http:// nus.org.ua](http://nus.org.ua).
2. Концепція екологічної освіти України // "Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України", № 7, квітень, 2002 р.
3. Типова програма для 1 класу закладів загальної середньої освіти, на реалізацію Державного стандарту початкової освіти (2018).
4. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2012. – 392 с.
5. Навчальна програма курсу за вибором для 1-2 класів загальноосвітніх навчальних закладів «Уроки для сталого розвитку. Моя щаслива планета» / О.І. Пометун, А. Д. Цимбалару, О. В. Онопрієнко, І. В. Андрусенко.– К., 2011.
6. Навчальна програма курсу за вибором для 3-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів «Уроки для сталого розвитку. школа друзів планети» / О.І. Пометун, А. Д. Цимбалару, О. В. Онопрієнко.– К., 2011.
7. Гільберг Т.Г. Природознавство: підруч. для 3-го кл. загальноосвіт. навч. закл./ Т.Г. Гільберг, Т.В. Сак. –К.: Генеза, 2014. – 176 с.
8. Грущинська І.В. Природознавство: підруч. для 3 кл. загальноосвіт. навч. закл./ І.В. Грущинська. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013. – 176 с.
9. Автомонов П. П., Автомонова О. О. Оптимальна технологія навчання: Методичний посібник,— К., 1996 — 71 с.
10. Андреева В.Н., Григораш В.В. Настільна книга педагога. Посібник для тих, хто хоче бути вчителем-майстром.- Х.: Вид. група «Основа», 2009.-С. 237-281
11. Ацегейда І.П. Значення педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського для реалізації сучасних методів екологічної освіти та виховання / І.П. Ацегейда // Педагогічний дискурс. – 2011. – № 10. – С. 22–25.
12. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии.— М.: Педагогика.— 1989.- 192 с.
13. Використання інтерактивних технологій під час вивчення екології/О.О.Загубинога, Г.С.Науменко. –Х.: Вид. група "Основа", 2008. – 314 с.
14. Даниленко Л. І. Управління процесом здійснення інноваційної діяльності в системі загальної середньої освіти // Післядипломна освіта в Україні. — 2003.- № 3.- С. 70-74.
15. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. – К.: Академвидав, 2004.- 351с.
16. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: Методичний посібник / Укл. О. Пометун, Л. Пироженко.— К.: АПН, 2002.
17. Кларин М. В. Технология обучения: идеал и реальность.- Рига: Эксперимент, 1999.- 180 с
18. Клустер Д. Что такое критическое мышление? // Перемена.— 2001.— № 1.

19. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – К.: Рад. шк., 1989. – 189 с.
20. Олійник Т. О. Розвиток критичного мислення // Педагогічні науки. — Суми, 2001.
21. Підготовка вчителів до викладання питань сталого розвитку. Навчально-методичні матеріали для викладачів вищих педагогічних навчальних закладів та системи післядипломної педагогічної освіти: Посібник / О.І.Пометун та ін. За ред. О.І.Пометун. – К. : Педагогічна думка, 2015. – 120 с.
22. Павлова Л. Д. Методологічні підходи до проблеми інтерактивної педагогічної взаємодії//Управління школою —2006.— № 13.
23. Паламарчук В. Ф. Інноваційні процеси в педагогіці // Педагогічні інновації в сучасній школі. — К.: Освіта, 1994.— С. 5-9.
24. Пехота О. М Освітні технології: Навч.-метод, посіб.— К.: А.С.К., 2001.— 256 с.
25. Пилипчук Л. Г. Погляди В. О. Сухомлинського на природу як засіб всестороннього розвитку дитини / Л. Г. Пилипчук // Педагогічний дискурс. - 2011. - Вип. 10. - С. 396-399.
26. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. посібник / За ред. І. Я. Зязюна, О. М. Пехоти. – К.: Видавництво АСК, 2003. – 240 с.
27. Подмазин С. И. Личностно-ориентированное образование: Социально-философское исследование. – Запорожье: Просвіта, 2000 – 185 с.
28. Полат Е. С. Новые педагогические технологии // Помощь учителю. — М., 1997.
29. Пометун О. І. Моя щаслива планета: Уроки для сталого розвитку : Метод. посіб. для вчителів 3–4 кл. загальноосвітніх навчальних закладів / О. І. Пометун, А. Д. Цимбалару, О. В. Онопрієнко. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2011. – 112 с.
30. Попова О. В, Ставлення і розвиток інноваційних педагогічних ідей в Україні в ХХ столітті. — Х.; ОВС, 2001.- 256 с.
31. Поташник М. М. Педагогическое творчество: проблемы развития и опыт: Пособие для учителя. — К.: Рад. школа, 1988. – 187 с.
32. Розвиток освітніх систем і технологій — 2000.— № 10 — (Спецвипуск «Урок»).
33. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів пед. фак-в. - К.: Абрис, 1997. - 152 с.
34. Савченко О.Я. Розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів. -К.: Рад. школа, 1982. - 176 с.
35. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах. - К.: Магістр S, 1997. - 256 с.
36. Стребна О.В., Соценко А.О. Інтерактивні методи навчання в практиці роботи початкової школи. – Х.: «Основа», 2007. – 176 с.
37. Сухомлинський В. О. Вибр. твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977 – Т. 3. – 670 с.
38. Сухомлинський В. О. Вибр. твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. :

Рад. шк., 1977. – Т. 5. – 639 с.

39. Сухомлинський В.О. Вічна тополя [Текст] : Казки. Оповідання. Етюди. – К. : Генеза, 2004. – 272 с.

40. Сухомлинський В.О. Казки Школа під Голубим Небом / Упорядник О.В. Сухомлинська. – К.: Рад.шк., 1991. –139 с.

41. Сухомлинський В.О. Куди поспішали мурашки [Текст] : казки: для дошк. віку / Василь Сухомлинський. – К. : Веселка, 1981. – 20 с.

42. Сухорукова Г. Уроки мислення серед природи: Естетичні комплекси за В.О.Сухомлинським // Дошкільне виховання. К. – 2003. – №9. – С. 7-9.

43. Сучасні педагогічні технології: Навчальний посібник // А. Нісімчук, О. Падалка, О. Шпак.— К.: Просвіта, 2000.

44. Сучасні технології навчання // Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. – К., 2003. - с. 146-176.

45. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних педагогічних закладів освіти. - 2-е вид. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2003. - 192 с.

46. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения.- М.: Изд-во МГУ, 2003.— 416 с.

47. Хуторской А. Современная дидактика: Учебное пособие для вузов.— СПб.: Питер, 2001.

48. Школа друзів планети: Уроки для сталого розвитку : метод. посіб. для вчителів 1–2 класу загальноосвітніх навчальних закладів / О. І. Пометун, А. Д. Цимбалару, О. В. Онопрієнко, І. В. Андрусенко. – Д. : «ЛПРА», 2014. – 140 с.

49. Школа друзів планети: Уроки для сталого розвитку : навч. посіб. для учнів 1–2 класу загальноосвітніх навчальних закладів / О.І. Пометун, А. Д. Цимбалару, О. В. Онопрієнко, І. В. Андрусенко.– Д. : ЛПРА, 2014.

50. Якиманская И.С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе. - М., 1996. - 132с.

Допоміжна

Періодичне видання журналів: «Педагогічна майстерність», «Початкове навчання та виховання», «Розкажіть онуку», «Початкова школа», «Початкова освіта», «Бібліотечка вчителя початкових класів».

1. Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах: навч. посіб. /Т.М.Байбара. — К.: Веселка, 1998. -334 с.

2. Бех І. Інтеграція як освітня перспектива / І.Бех //Початкова школа. - 2002. - №5.- С. 5-6.

3. Білявський Г.О., Фурдуй Р.С. Основи екологічних знань. – К: Освіта, 1995. – 365 с.

4. Богуш А. Методика ознайомлення дітей із довкіллям у дошкільному навчальному закладі: [підручник для ВНЗ] / А.М.Богуш, Н.В.Гавриш. — К.: Слово, 2008.— 408 с.

5. Бондар Л. В. Спільна навчальна робота молодших школярів як чинник їх розумового та соціального розвитку: Дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Л.В.Бондар. - К., 2003. - 204 с.

6. Борейко Л.Н. Сотвори себя: Новые технологии обучения // Нач. школа. -

1994. -№ 2. -с. 23-25.

7. Брыкина Н.Т. Нестандартные и интегрированные уроки по курсу „Окружающий мир”: 1-4 класс / Н.Т.Брыкина, О.Е.Жиренко, Л.П.Барылкина. - М.: ВАКО, 2004. - 320 с.

8. Взаємодія сім'ї і школи у формуванні екологічної компетентності школярів: Метод. пос. для вчителя/ автор Л.Д.Руденко. – К.: Педагогічна думка, 2008. – 32 с.

9. Владимирова Т.В. Шаг в неизвестность: Методика ознакомления дошкольников с явлениями неживой природы / Т.В.Владимирова; [ред. И.Я.Гуткович]. - Ульяновск, 2001. - 108 с.

10. Володарська. Інноваційні технології на уроках громадської освіти. – Х.: «Основа», 2008 – 122 с.

11. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1996.

12. Гуїн С.Ф. Філософія у вихованні дітей як громадян світу / С. Ф. Гуїн // Рідна школа. - 2001. - №4. - С. 54.

13. Державний стандарт початкової загальної освіти, 2011 р.

14. Дерябо С.Д., Ясвин В.А. Экологическая педагогика и психология. – М.: Феникс, 1996. – 476 с.

15. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. / І.М.Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. - 352 с.

16. Досяк І.М. Нестандартні уроки з використанням інноваційних технологій 1-4 кл. Навчально-методичний посібник. – Харків: «Основа», 2007 – 157 с.

17. Дудина М.Н. Философия в классе: Урок-диалог / М.Н. Дудина. — Екатеринбург: Изд-во Уральского университета, 1995. – 192 с.

18. Дусавицький О. Сучасна школа в системі розвивального навчання // Шкільний світ. — 2003. - № 4. - с. 2-3.

19. Дьюи Д. Психология и педагогика мышления / Д. Дьюи; [ред. Ю. С. Рассказова]. - М.: Лабиринт, 1999. - 192 с.

20. Захарова Г. Розвивальне навчання: досвід впровадження в школах України // Поч. школа. — 2000. - № 1. — с. 10-12.

21. Зимняя И. А. Педагогическая психология: учеб. пособие / И.А. Зимняя. - Ростов-н/Д.: Изд-во «Феникс», 1997. - 480 с.

22. Іванішена С. Форми і методи інтерактивного навчання / С.Іванішена // Поч. шк. - 2006. - №3. - С. 9-11.

23. Ільченко В.Р. Інтеграція змісту освіти як основа розвитку інтегративного мислення молодших школярів / В.Р.Ільченко// Розвиток мислення молодших школярів: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. - Полтава, 1996. - С. 4-7.

24. Інновації в методиці викладання початкового курсу природознавства: навч. метод, посіб. / [укладачі О.О.Ліннік, Н.І.Черв'якова]. - Луганськ: Альма-матер, 2006. - 85 с.

25. Каптерев П.Ф. Дидактические очерки. Теория образования / П.Ф.Каптерев // Избранные педагогические сочинения. - М.: Педагогика, 1982.

26. Карпова Г.А. Твоя красная книга. Растительный и животный мир Азово-

- Черноморского региона Украины/ Институт экологии НЭЦУ/ - К., 2000. – 20 с.
- 27.Козина Е.Ф. Методика преподавания естествознания: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Е.Ф.Козина, Е.Н.Степанян. — М.: Академия, 2004. — 496 с.
- 28.Крисаченко Н.С. Екологічна культура: Теорія і практика: Навчальний посібник. – К.: Заповіт, 1996. – 349 с.
- 29.Кукушин В.С. Современные педагогические технологии Начальная школа: пособие для учителя / В. С. Кукушин. - Ростов-н/Д.: Феникс, 2003. — 448 с
- 30.Лінник О.О. Творче проектування в організації життєдіяльності шестирічок: навч.-метод, посіб. / О.О. Ліннік. - Луганськ: Альма-матер, 2005. — 178 с.
- 31.Лопатина А. 600 творческих игр для больших и маленьких /А.Лопатіна, М.Скребцова. - М.: ООО «Книжный Дом Локус» 2002. - 320 с.
- 32.Лопатина А. Начала мудрости: 50 уроков о добрых качествах / А.Лопатіна, М.Скребцова. - М.: ООО «Книжный Дом Локус», 2002.-320 с.
- 33.Любаров Ю.Й. Моє улюблене місто Миколаїв: Книга для учнів початкових класів. – Миколаїв: «Евро - Прес», 2007 – 48 с.
- 34.Миронов А.В. Методика изучения окружающего мира в начальных классах: учеб. пособие для студентов факультетов педагогики и методики начального образования педвузов / А.В.Миронов. - М.: Педагогическое общество России, 2002. - 360 с.
- 35.Нарочна Л.К. Методика викладання природознавства / Л.К. Нарочна, Г.В. Ковальчук, К.Д. Гончарова. - К.: Вища школа, 1990. - 302 с.
- 36.Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учеб. пособие для студентов пед. вузов и системы повышения квалификации пед. кадров / [Е.С.Полат, М.Ю.Петров; ред. Е.С.Полат]. - М.: Изд. центр «Академия», 2001. - 272 с.
- 37.Носенко Е.Л. Картина світу як інтегруючий і гуманізуючий фактор у змісті освіти / Е. Л. Косенко // Педагогіка і психологія. - 1995. - №1. - С. 22-30.
- 38.Освітні технології: навч.-метод. посіб. / [О.М.Пехота, А.В. Кіктенко, О.М. Любарська; заг. ред. О.М.Пехоти]. - К.: А.С.К., 2003.-255 с.
- 39.Пакулова В.М. Методика преподавания природоведения: учеб. для студентов пед. ин-тов по спец. «Педагогика и методика нач. обучения» / В.М. Пакулова, В.И.Кузнецова. - М.: Посвещение, 1990. — 192 с.
- 40.Педагогическая энциклопедия. – М.: Сов. Энциклопедия, 1978: 4 тома.
- 41.Педагогічні умови впровадження інформаційних технологій навчання у початковій школі // Інформатизація середньої освіти. – К., 2003. - С. 170-177.
- 42.Петерсон Л.Г. «Традиционная» школа развивающего обучения // Школьные технологии. - 2003. - № 4. - с. 17-23.
- 43.Пилипчук В.В. Інтерактивне навчання - важливий чинник розвитку педагогічної творчості / В.В. Пилипчук // Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм: Проблеми теорії і практики підготовки вчителя-вихователя-викладача: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. — К.: НПУ, 2005. - С. 126-128.
- 44.Пометун О.І. Активні та інтерактивні методи навчання: до питання про

диференціацію понять / О.І. Пометун. - 2004 - С. 10-15.

45. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / О. Пометун, Л. Пироженко. - К.: А.С.К., 2003. - 192 с.

46. Проценко Г., Суховірський О. Використання інформаційних технологій у початковій школі // Початкова освіта. — 2003. - № 38. — Жовтень.

47. Пустовіт Г.П. Позашкільна освіта і виховання: деякі нотатки про сьогоднішнього // Формування та розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді в креативному освітньому соціумі. 16-17 жовтня 2008 р. Збірник матеріалів наук. практ. конф. Кол. Авт. – Суми: ВАТ “Сумська друкарня” – 2008. – С. 6-21.

48. Пустовіт Г.П. Позашкільна освіта і виховання: теоретико-дидактичний аспект: Монографія. – Миколаїв, Вид. “Ольвія”, 2009. – Кн. 1. – 561 с.

49. Римар Л.М., Бардакова Ю.Є. Дидактична мозаїка: цікаве докільця – Х.: «Основа», 2005. – 128 с.

50. Савенков А.И. Маленький исследователь: как научить младшего школьника приобретать знания / А.И. Савенков. - Ярославль: Академия развития: Академия Холдинг, 2002. - 208 с.

51. Савченко О.Я. Сучасний урок в початкових класах: посіб. Для Вчителя / О.Я.Савченко. - К.: Генеза, 1997. - 368 с.

52. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии: учебное пособие / Г.К. Селевко. — М.: Народное образование, 1998 - 256 с.

53. Семёнова Н. Применение эффективных технологий обучения // Дайджест педагогічних ідей та технологій «Школа-парк». - 2003. - № 4. - с. 5-66.

54. Сизон В. Інноваційна педагогіка і технологічний потенціал учителя // Дайджест педагогічних ідей та технологій «Школа-парк». - К., 2004. - №1-2.

55. Сова М. Філософсько-культурологічні основи інтеграції знань / М.Сова // Рід. шк. - №5. - 2002. - С. 33-36.

56. Современные образовательные (обучающие) технологии // Загвязинский В.И. Теория обучения: Современная интерпретация. - М., 2001. - С. 95-126.

57. Співакова О. Розвивальне навчання або розвивальний метод у навчанні молодших школярів // Дайджест пед. ідей та технологій „Школа-парк”. - 2003. - № 4.- С. 50-53.

58. Сухаревская Е.Ю. Интегрированное обучение в начальной школе / Е.Ю.Сухаревская. - Ростов-н/Д.: Феникс, 2003. - 350с.

59. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В.А.Сухомлинский - К.: Рад. шк., 1984. - 288 с.

60. Сучасні технології навчання / Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. - К., 2003. - С. 146-176

61. Технології навчання у грі // Сиротенко Г. Сучасний урок. - Харків, 2003. - С. 41-43.

62. Федяєва В.Л., Сараєва О.В. Педагогічна система В.Сухомлинського: Навчально-методичний посібник. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2006. – 144 с.

63. Формування екологічної компетентності школярів: Наук.-метод. посібник / Н.А.Пустовіт, О.А.Пруцакова та ін. – К.: "Педагогічна думка", 2008.

– 64 с.

64. Чарівний промінь (казки про природу для дітей): методичний посіб. / [упоряд. Т.С.Конюхова; заг. ред. Г.В.Беленької]. - Сімферополь: Таврія, 2005. - 408 с.

65. Чепка О.В. Ігрові форми навчальної діяльності старших дошкільників та молодших школярів: навч.-метод. посіб. / О.В. Чепка. - К.: Міленіум, 2005. - 144 с.

66. Шахирева Н.В. Интеграция знаний учащихся младшего школьного возраста о человеке и мире: Дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Н.В.Шахирева. - Николаев, 1997. - 177 с.

67. Шмалей С.В. Екологічна особистість. – К.: Бібліотека офіційних документів, 1996. – 232 с.

68. Юлина Н.С. Философия для детей / Н.С.Юлина // Вопросы философии. - 1993. - №9. — С. 151-158.

69. Якименко С. Інтегрований навчально-виховний комплекс у початковій школі / С.І.Якименко // Становлення шкіл нового типу: досвід, проблеми, перспективи: наук.-метод. зб. за матеріалами міжрегіон. наук.-практ. конф. - Вип. 2. - Миколаїв, 1995. - С. 7-8.

70. Якименко С.І. Мій рідний край, моя маленька Батьківщина – Миколаївщин. Миколаїв, Видавництво «Ганна Гінкул», 2007. – 28 с.

71. Яришева Н.Ф. Методика ознайомлення дітей з природою навч. посіб. / Н.Ф.Яришева. - К.: Вища школа, 1993. – 255 с.

72. Яришева Н.Ф. Основи природознавства: Природа України: навч. посіб. / Н.Ф.Яришева. - К.: Вища школа, 1995. - 335с.

73. Ящук С. Розвиток творчого потенціалу учнів у процесі проектно-технологічної діяльності / С. Ящук // Рід. шк, - 2004. – №4. – С. 9-11.

74. Intel: Навчання для майбутнього / [Д.Кендау, Д.Доєрті, Д.Йост; адапт. Н.В.Морзе, Н.П.Дементієвська; ред. Т.Нанаєва],.- К.: Вид-во «Нора-прінт», 2006.

75. Intel: Навчання для майбутнього: електрон. посіб. / [Д.Кендау, Д.Доєрті, Д.Йост; адапт. Н.В.Морзе, Н.П.Дементієвська; ред. Т.Нанаєва]. - Intel Corporation, 2006.